

ФИДӀЙ

КИТАБ
БИ ХИДАЙАТ
АЛ-МУ'МИНӀН
АТ-ТАЛИБӀН
(«ИСТОРИЯ
ИСМАИЛИЗМА»)

1980

АКАДЕМИЯ НАУК СССР

ПАМЯТНИКИ ЛИТЕРАТУРЫ
НАРОДОВ ВОСТОКА

Т Е К С Т Ы

Малая серия

I

ИЗДАТЕЛЬСТВО ВОСТОЧНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

ИНСТИТУТ ВОСТОКОВЕДЕНИЯ

ФИДĀ'Ī

К И Т Ā Б

БИ ХИДĀЙАТ АЛ-МУ'МИНĪН

АТ-ТĀЛИБĪН

(«ИСТОРИЯ ИСМАИЛИЗМА»)

По таджикской рукописи издал,
предисловием и примечаниями
снабдил А.А.Семенов

МОСКВА • 1959

СОДЕРЖАНИЕ

От редакции	5
Предисловие	13
Текст	1—223

Фидā'й

Китāб би хидāйат ал-му'минин
ат-тāлибин

(«История исмаилизма»)

*Утверждено к печати
Институтом истории, археологии и этнографии
АН Тадж.ССР*

Редакторы издательства *А. Е. Бертельс* и *Ю. Э. Брегель*. Художник *А. М. Олевский*
Художественный редактор *И. Р. Бескин*. Технический редактор *Л. Т. Цигельман*.

Корректоры *Э. Н. Раковская* и *М. М. Хасман*
Персидский текст набирала *А. Х. Хакимова*

Сдано в набор 27/III 1957 г. Подписано к печати 27/VIII 1959 г. Т-08173. Формат 60×92¹/₁₆
Печ. л. 16,25. Усл. п. л. 16,25. Уч. изд. л. 12,7. Тираж 1200 экз. Зак. 524
Цена 10 руб.

Московская типография № 3 «Искра революции» Мосгорсовнархоза.
Издательство восточной литературы. Москва, Центр. Армянский пер., 2.
Тип. Издательства восточной литературы. Москва, И-45, Б. Кисельный пер., 4.

ОТ РЕДАКЦИИ

Издаваемая книга *Китāб би хидāйат ал-му'минйн ат-тāлибйн* Фидā'й Хорасанского — исключительно ценный источник по истории исмаилизма, известный пока лишь в уникальной рукописи, принадлежавшей покойному А. А. Семенову. Эта книга содержит сообщения, заимствованные ее автором из ряда не дошедших до нас и, вероятно, навсегда утраченных исторических сочинений. Однако выделить имеющиеся в труде Фидā'й подлинные неизвестные науке данные, в силу некоторых особенностей этого труда, не так просто. Чтобы объяснить эти особенности, попытаемся прежде всего показать обстановку, в которой писал Фидā'й, и задачи, которые он себе ставил.

Книга написана в Бомбее в конце XIX и начале XX в. (не позднее 1910 г.) приближенным главы исмаилитов Āgā-ḫāna III Султāн-Муḫаммад-шāха (ум. в 1957 г.). Дед последнего, Āgā-ḫān I Ḥasan-'Alī-шāх, имел резиденцию в Махаллате, на территории Ирана, но в 1840 г. не поладил с Каджарами и перебрался со свитой в Индию; пожив сперва в Карачи и Калькутте, он обосновался затем в Пуне, около Бомбея.

Приезд Āgā-ḫāna, считавшего себя прямым потомком 'Али и Фāтимы, «имамом времени», и претендовавшего на главенство над индийскими исмаилитами (секты «ходжа»), создал осложнения в исмаилитской секте. Часть индийских исмаилитов не признавала за «имамом» права взимать с них десятую часть доходов — особый религиозный налог. Этот

конфликт был разрешен в 1866 г. английским колониальным Верховным судом Бомбея в пользу Āgā-ḫāna¹.

Судя по всему, трения между пришельцами из Ирана и местными индийскими исмаилитами продолжались и в последующие десятилетия. По мнению иранских знатоков мусульманского права, приехавших вместе с Āgā-ḫānom, индийские исмаилиты «недооценивали» значение имамата и «святость» особы Āgā-ḫāna. Таким образом, как это много раз бывало в истории исмаилизма, появилась необходимость в очередной *kitāb-i da'vat* — «книге призыва к истинной вере» — в трактате, обосновывающем «истинность» имамата и «законность и святость» власти имама. За составление такого трактата взялся Фидā'й Хорасанский — судя по нисбе, выходец из Ирана.

А. А. Семенов отмечает, что книга Фидā'й написана для внутреннего употребления — вероятно, только для руководителей исмаилитской секты, знакомых с персидским языком. Надо думать, Фидā'й не рассчитывал, как это делали его предшественники в средние века, найти своей книгой путь к сердцам верующих. Убедить религиозными аргументами индийских купцов² конца XIX в. отказаться от части своих доходов в пользу Āgā-ḫāna было вряд ли возможно. Поэтому Фидā'й, отвечая запросам времени, составил своего рода докладную записку по исмаилизму, включающую как религиозное учение, так и своеобразную историю секты, — документ, дающий возможность Āgā-ḫānu и его приближенным получить все необходимые сведения о секте и приводить в спорах различные религиозные и исторические аргументы.

Из всего сказанного становятся ясными особенности книги Фидā'й, придающие ей необыкновенную ценность и вместе с тем крайне затрудняющие пользование ею как источником. По-видимому, Фидā'й использовал при написании

¹ «*Judgment by the Hon'ble sir Joseph Arnould in the Kojah case, otherwise known as the Aga Khan case, heard in the High court of Bombay during april and june, 1866*», Bombay, printed at the «Bombay Gazette» steam press, 1867.

² Верхушку секты «ходжа» составляло крупное и среднее купечество.

книги богатую, почти никому не доступную библиотеку Āgā-ḫāna в Пуне, содержащую как хорошо известные произведения средневековых авторов, так и совершенно неизвестные науке трактаты. Во многих случаях он опирался на устную традицию, сохраненную руководителями секты (см. текст, стр. 117). Фидā'й начинает свою книгу с объяснения отличия своей секты от других сект ислама и обоснования исмаилитской доктрины имамата, составленных на основе известного труда Шахрастанī, причем, как отмечает А. А. Семенов, он уже тут отклоняется от хода изложения этого автора. Затем он переходит к собственно «истории исмаилизма», но излагает ее весьма своеобразно. Все исторические факты, которые Фидā'й приводит в своей книге, подогнаны у него под определенную заданную схему. Они должны обосновывать законность и «благодетельность» власти всех сорока семи «имамов», включая Āgā-ḫāna III, и вместе с тем доказывать непрерывность линии наследования исмаилитских имамов от самого «зятя пророка» 'Али до конца XIX в.

«Провалы» в этой линии наследования, хорошо известные исламооведам, тщательно обойдены или им подобраны правдоподобные объяснения. Попутно Фидā'й всеми силами возвеличивает и самих имамов, и всю секту, объявляя чуть ли не всех крупных религиозных деятелей, поэтов и философов средневекового Востока тайными исмаилитами или сторонниками исмаилизма³. Естественно, что книга наполнена искажениями, фальсификациями, передержками, которые местами переплетены с явными легендами, вроде известной легенды о «трех товарищах» — Ḥасане Саббāхе, 'Омаре Ḥаййāме и Низām ал-Мулке (текст, стр. 83). Встречаются и явные, грубые анахронизмы.

Приведем один характерный пример достоверности све-

³ Крайне интересно постоянное ретроспективное смешение автором исмаилизма с суфизмом. Известно, что исмаилизм с течением веков в некоторой степени слился с отдельными суфийскими школами. Однако Фидā'й, — возможно, иногда и не без оснований, — находит точки соприкосновения исмаилизма с суфизмом на самых ранних этапах (см. текст, стр. 104, 117 и др.).

дений Фидā'й, который поможет нам высказать некоторые соображения о пользовании этой книгой как источником. На стр. 191 настоящего издания Фидā'й сообщает, что известный иранский поэт XIX в. Қā'анī написал касыду в честь Āгā-хāна I, когда последний был губернатором Кирмана, и приводит первый бейт этой касыды. В диване Қā'анī действительно есть касыда, которая начинается бейтом, приведенным Фидā'й, и которая была поднесена губернатору Кирмана, однако этот губернатор назван в литографированном издании дивана не «Āгā-хāн», а «Рустам-хāн». Возникает вопрос: сфальсифицировал ли Фидā'й имя в известной касыде Қā'анī или издатели дивана, боясь по разным причинам напечатать свидетельство о близости поэта с исмаилитами, заменили Āгā-хāна каким-то нейтральным Рустам-хāном?

Положение преследуемой секты на протяжении двенадцати веков заставляло исмаилитов тщательно скрывать все подлинные источники о своей деятельности, а их тайные приверженцы старались в соответствии с шиитским принципом *такййа* («сокрытие своего истинного исповедания в окружении иноверцев») не выдавать своих действительных симпатий. Много веков (особенно ранее XII в.) крупные мыслители Востока тайно склонялись к исмаилизму, дававшему возможность вольно толковать Коран и отходить от мертвящей ортодоксии «правовёрных» богословов. Эта «ересь» жестоко каралась, и потому о ней знали лишь немногие.

В книге Фидā'й мы впервые получаем исмаилитскую, в значительной части устную, традицию об этих тайных приверженцах исмаилизма⁴, написанную, по выражению автора, «домохоозяином, которому гораздо лучше знать, что у него происходит дома, чем чужому человеку» (текст, стр. 117). Однако «домохоозяин» — Фидā'й — наряду, вероятно, с богатой подлинной информацией идет на явные фальсификации, желая доказать общие религиозные догмы. Таким образом, в книге Фидā'й мы имеем собрание ценных све-

⁴ В частности, интересно нигде не встречающееся сообщение о том, что самаркандский поэт XII в. Сўзанī был исмаилитом (текст, стр. 108).

дений, к которому у нас пока нет ключа. Читатель, который захочет найти у Фидā'й подлинную историю исмаилизма, в настоящее время не найдет ее.

Для того чтобы разобраться во всем хитросплетении сведений исторической части книги Фидā'й, нужно тщательно сопоставить ее текст с текстом названных и неназванных автором источников (среди вторых есть, например, *Та'рїх-и джахāн-гушāй* Джувайнї), выявить все отступления Фидā'й от этих источников и затем подвергнуть тщательной исторической критике все сообщения, встречающиеся только у этого автора. «Крупницы золота», которые будут получены в результате подобного «промывания», несомненно, будут стоить затраченного огромного труда. Сличение и комментирование текста Фидā'й потребует многих лет труда востоковедов, и потому прав А. А. Семенов, который решил издать эту книгу без перевода и комментария, ограничившись первичной расшифровкой уникальной рукописи — плохой, безграмотной и путаной, которую ему благодаря счастливому случаю удалось получить. Это издание даст возможность востоковедам многих стран по частям выполнить комментирование книги Фидā'й, вероятно, непосильное одному человеку.

Собственно историческая часть труда Фидā'й кончается на 159-й странице настоящего издания; за ней до 189-й страницы следует утомительное описание «чудес» трех Āgā-хāнов и членов их семьи. Среди этих «чудес» попадаются просто курьезы. Так, один из передатчиков сообщает, что Āgā-хāн III ехал однажды на «гари (повозка) мотоба (motor-car), каковая машина не может двигаться без масла, именуемого питрул (petroleum)», и это масло как раз кончилось посередине дороги. Тогда Āgā-хāн велел своим спутникам идти вперед пешком, призвал на помощь Аллаха и через некоторое время нагнал их на машине, которая ехала без бензина! Трудно понять, чего больше в этом рассказе: тупого фанатизма или хитроумного ханжества⁵.

⁵ Фидā'й, чувствуя, очевидно, сам, что он «переборщил» с чудесами, замечает (стр. 188 текста): «теперешние люди скажут, что это преувеличение и ложь».

Несмотря на это, раздел «чудес» содержит также крупные ценные сведения по новейшей истории исмаилизма. В нем рассказывается, например, о том, что А́га-хана I по его прибытии в Индию встретил английский «михмандар корнил (colonel)», который потом поддерживал с ним постоянную связь. Как видно, английские колонизаторы уже тогда установили теснейшие связи с А́га-ханом. Не случайно его внук Султāн-Мухаммад-шāх впоследствии стал неплохим представителем империалистической Англии⁶. Упоминание личного врача А́га-хана I—Макензи (стр. 163) говорит, возможно, о том же.

Фидā'й завершает свою книгу угрозами каким-то противникам А́га-хана III, приводит различные коранические примеры, подтверждающие мысль о том, что противники «истинного имама» всегда, с древнейших времен, терпели позорное поражение, и напоминает читателю, что в день страшного суда его обязательно спросят, знал ли он «имама своего времени». Таким образом, общая мысль о необходимости имамата⁷ и о «святости» власти А́га-хана пронизывает книгу до самого конца, и политическая задача автора оказывается выполненной.

Довольно объемистый труд Фидā'й — интересный памятник религиозной мысли Индии конца XIX в., содержащий, как уже говорилось, многочисленные ценные сведения по истории исмаилизма и ряда стран Востока, по истории литературы и философии. Его опубликование должно послужить началом большой работы исследователей, которая, возможно, приведет в конце концов к созданию подлинной, научной истории исмаилизма — этого значительного явления в жизни многих народов Востока⁸. Вместе с

⁶ Дж. Неру, *Автобиография*, М., 1955, стр. 313—315.

⁷ См. об этом учении в кн.: А. Е. Бертельс, *Насир-и Хосров и исмаилизм*, М., 1959, гл. II и V.

⁸ По сведениям самих исмаилитов, исмаилизм насчитывает в настоящее время 20 млн. приверженцев в Индии, Пакистане, Бирме, на Цейлоне, в Индонезии, Иране, Сирии, Восточной и Южной Африке и других странах («*Souvenir, commemorating the historical and auspicious occasion of H. R. Prince Aga Khan's Platinum Jubilee, celebrated at Karachi, Pakis-*

тем издание этого трактата даст богатый материал, который позволит понять реакционную сущность современного исмаилизма и применяемые исмаилитами методы религиозной пропаганды.

tan, February 1954», published by Ismailia Association, Pakistan, Karachi, [s. a.], p. 68).

هَذَا كِتَابٌ بِحَمْدِ
الْمُؤْمِنِينَ الطَّالِبِينَ وَاللَّهِ الْعَلِيمِ
وَعَلَيْهِ التَّكْوِيلُ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

حد و سپاس فزون از و هم و قیاس
مروا جب الوجود دیر است کبری
قدرت کامل خود جمیع ممکنات از
کتیم عدم بعرضه وجود آورده و بنوع
انسانا بر سر مخلوق بجهت معرفت
و عبادت و بندگی بمصدق آیه کو لیم

ПРЕДИСЛОВИЕ

Персидская рукопись, с которой напечатана настоящая книга, происходит из Афганского Туркестана, из Горона; я получил ее в июле 1926 г. Она, собственно, не имеет определенного заглавия, с нашей точки зрения: взамен его как в самом начале (вверху *بِسْمِ اللّٰهِ*), так и в тексте предисловия просто указано: *هذا كتاب بهدايت المؤمنين الطالبين و* ¹*بالله المعين و عليه الاتكال*² («Эта книга в руководство верующим², ищущим [истину]; у господи помощь, на него [же все] упование»). Автор этого труда — ученый исмаилитский *ḏā'ī* Муḥаммад ибн Зайн ал-'Абидйн-и Ḥорāsānī, по прозванию Фидā'й. Из его книги видно, что он близко стоял к главе всех исмаилитов, Āgā-ḫānu Султāн-Муḥаммад-шāху, и к людям, хорошо знавшим его ближайших предшественников и их историю. Рукопись окончена перепискою «в цветущем городе Бомбее при вратах счастливого дворца высокостепенного, высочайшего и благороднейшего владыки, государя Āgā-йи Султāн-Муḥаммад-шāха», в ночь среды 25 зū-л-ḥиджжа 1328 г. (28 декабря 1910 г.) рукою «нижайшего из рабов, пилигрима Мўсы, сына Муḥаммад-ḫāна Ḥорāsā-

¹ В рукописи последнее слово, видимо ошибочно, написано, как *التكلال*. Академик И. Ю. Крачковский по этому поводу в письме от 30/X 1927 г сообщил мне: «Надо читать *عليه الاتكال* или *عليه التكلان*, как Вы предполагаете. Последнее графически, пожалуй, ближе, но мне оно в заключительных фразах, кажется, не встречалось, первое же совсем обычно. Я принял поэтому в исправлении форму *الاتكال*».

² Об исмаилитском значении термина *مؤمن* см. в моей статье «Насыри Хосров о мире духовном и материальном» («Сборник Туркестанского Восточного института в честь А. Э. Шмидта», Ташкент, 1923), стр. 131, прим. 1.

ной, из аристократического сословия». Она написана на плотной английской бумаге с разными водяными знаками, изображающими эмблемы и надписи; среди последних часто встречается Allibhoi Esmailji. Почерк — довольно хороший *наста'лиқ*; отдельные названия и разметки стихов сделаны кинноварью. Собственно история исмаилизма занимает 450 страниц, но перед нею на 16 отдельных страницах изложен один исмаилитский трактат и 25 страниц после нее заняты двумя исмаилитскими одами, посвященными 'Али³. Все эти добавления написаны другими почерками, столь же, впрочем, неплохими, что и первый. Размеры листов 10×18 см, на странице по 12 строк. Вся рукопись заключена в полный кожаный переплет, по-видимому, индийской работы, украшенный довольно примитивным тиснением; вероятно, вследствие необычности размера она открывается и читается, как блокнот. Словом, и безличное название настоящего труда, и его внутреннее содержание, и внешность — все говорит за то, что он предназначен для узкого круга верующих, «для внутреннего употребления», а не для широкого опубликования.

Мне передавали, что исмаилитские *пйры* в Горно-Бадахшанском округе доставали эту рукопись для прочтения с левого берега Пянджа и были высокого мнения о ее содержании, указывая, что она включает единственно полную и связную историю исмаилизма. В значительной степени эти *пйры* были не далеки от истины. Как бы ни относиться к труду Фида'й, за ним остается одно несомненное достоинство: он дает в сжатой форме историю исмаилитской секты с древнейших времен до умершего в 1957 г. Агга-хана Султāн-Мухаммад-шāха включительно, касаясь попутно и самой доктрины. Автор указывает в предисловии, что

³ Одна из них была помещена мною (в тексте и переводе, с примечаниями) во II т. сборника «Иран» — см. А. А. Семенов, *Исмаилитская ода, посвященная воплощениям Алия-бога* («Иран», т. II, Л., 1928), стр. 1—24; другая, принадлежащая перу нашего автора, Фида'й Хорāsāний, опубликована мною в III т. «Ирана» — см. А. А. Семенов, *Исмаилитский панегирик обожественному 'Алию Федиаи Хорасанского* («Иран», т. III, Л., 1929), стр. 51—70.

источниками для его труда послужили персидско-таджикские сочинения: *Раузат ас-сафа'* Мйрх^ванда, *Та'рїх-и фиришта* Мухаммад-Қасим Хиндушāха Астрабадї, *Хабїб ас-сийар* Х^вандамїра и арабские: *Китāб ал-милал ва-н-ниҳал* аш-Шахрастанї, *Рийāз ал-джанāн*⁴, *Вафайāt ал-а'йāн ва анбā абнā аз-замāн* Ибн Халликāна, историю Египта Ибн Зўлақа⁵, *Та'рїх-и Миср*⁶ «и прочие» (و غیره). В тексте имеются ссылки еще на следующие труды: *Та'рїх-и Қайрувāн* (без упоминания имени автора), *Китāб-и йāф'ї* (вероятно, *Мир'āt ал-джанāн*), *Ахбār-и Миср*⁷, *Манāхидж*⁸, [*Та'рїх*] *ал-Масїхї*, *Дабистāн ал-мазāхїб*, *Та'рїх-и Сар Джāн Малку(л)м*, *Тавārїх-и Ирāн*, *Тухфат ал-ҳарамайн* (оба без обозначения автора) и *Нāсиҳ ат-таварїх* (Лисāн ал-Мулка). Но попутно с этим автор, по-видимому, использовал и другие источники, нам неизвестные. Так, например, объясняя, почему исмаилитов называли батинитами, во всем согласно тексту аш-Шахрастанї (см. стр.52—55 рукописи), Фидā'ї при переводе соответствующего места о первичных эманациях дает любопытные отступления от текста аш-Шахрастанї. Описывая правление фатимидского халифа Мустансир би-л-лāха и упоминая, что в его

⁴ Автор не указан, но, судя по выдержкам из этого труда, едва ли это—сочинение (с таким же заглавием) Абū 'Абдаллāх Мухаммад ибн Мухаммад ибн Мухаммада ас-Сафадї, которое Слейн определяет как «Les maqāmāt en l'honneur de Mahomet, dans chacune desquelles domine une lettre de l'alphabet» [De Slane, *Catalogue des Manuscrits Arabes*, Paris, 1883—1895, p. 591, № 3387 (2)].

⁵ Заглавие у Фидā'ї не приведено. См. De Slane, *Catalogue des Manuscrits Arabes*, p. 330, №1816 (1), 1817—1818; E. Blochet, *Catalogue des Manuscrits Arabes...*, Paris, 1925, № 4727.

⁶ Автор не указан.

⁷ Возможно, что Фидā'ї разумел под этим названием вышеупомянутый *Та'рїх-и Миср*, если таковым был труд Ибн Муйассара, называвшийся также *Ахбār-и Миср* (Ibn Muiassar, *Annales d'Egypte*, ed. par M. H. Massé, Le Caire, 1919, p. VII et suiv.).

⁸ Неизвестно, какое имеется в виду сочинение; быть может, *Манāхидж ал-йāқїн* — об основных принципах шиитских верований (см. O. Loth, *A Catalogue of the Arabic Manuscripts in the Library of the India Office*, London, 1877, p. 124, № 471, V). В оригинале, впрочем, написано название *Манāхидж*.

дни прибыл в Египет Нәсир-и Хусрау, «алид», Фидā'и приводит интересный рассказ о том, как тщетно в течение долгого времени Нәсир-и Хусрау добивался быть представленным халифу-имаму и как, наконец, при помощи одного *дā'и* ему удалось обратить на себя внимание Мустансира во время его торжественного выезда в день Нового года из Каира в загородный сад, разбитый халифом Хакимом⁹; как потом он окончательно просветил свое сердце светом исмаилизма и как халиф-имам сделал его своим *худжжатом* для проповеди исмаилизма от его имени в Хорасане и Бадахшане, поручив ему отправиться туда через Мекку и Басру (см. стр. 190—195 рукописи). Ни в известных мне редакциях (псевдо)автобиографии Нәсир-и Хусрау, ни в его *Сафар-нāме*, ни в *Хафт бāб* ничего подобного не встречается. В первой слишком явно выступает легендарный характер повествования о пребывании Нәсир-и Хусрау в роли министра Египта и о кознях против него вельмож и богословов. В *Сафар-нāме* совершенно ничего не говорится о мотивах длительного пребывания Нәсир-и Хусрау в Египте и о посвящении его в тайны исмаилизма. *Хафт бāб* представляет дело так, что Нәсир-и Хусрау, посвященный в исмаилизм своим учителем Бāбā-Саййиднā (титул, между прочим, Хасан-и Саббāх), оказался затем в Египте, где и был принят халифом Мустансир би-л-лāхом; по личной рекомендации Бāбā-Саййиднā он получил затем *иршāд* на проповедь исмаилизма в Бадахшане в звании *худжжата*¹⁰. Если здесь под именем Бāбā-Саййиднā разумеется Хасан-и Саббāх, то вся эта история является анахронизмом, потому что «исмаилитский глава» Хасан-и Саббāх прибыл в Египет под видом купца и был принят халифом Мустансиром в 471 г. х.¹¹, тогда как автор *Сафар-нāме*, Нәсир-и Хусрау, жил в Егип-

⁹ Об этом новогоднем парадном выезде Фатимидов см. К. Иностранцев, *Торжественный выезд фатимидских халифов* (ЗВО, т. XVII, СПб., 1906), стр. 1—113.

¹⁰ См. рукопись *Хафт бāб* в Ленинградском отделении Института востоковедения АН СССР, № 1155 (по инв. 1918 г.), стр. 5—17.

¹¹ Ibn Muyassar, *Annales d'Egypte*, p. IV.

که ما خلقت الجن والانس
الا ليعبدون و اسباب معرفت
را در نفس خود انسان کما کان موجود
فرموده که كما قال تعالی و فی افاق
و فی انفسهم حتی یتبین انه الحق
و اسباب عبادت را از هر نوعی
فرموده و کتاب فرستاده و با اولی
و مزوجی از زریبہ پاک سول خود در
میان خلق خود قائم و پایدار قرار
داده ابدالابدین و در الدامین تا
هدایت او سعادت ابدی و ملک
سرمدی بر سیم فله الحمد علی الاله

те в 439—441 гг. х. Рассказ Фидā'й чужд неестественности и анахронизма, так что в нем хочется видеть ту «фигуру умолчания», которая имеет место в дошедшей до нас редакции *Сафар-нāме*.

Вместе с тем следует отметить невероятный анахронизм, допущенный автором: говоря об известном теософе Муҳйй ад-Дйне Ибн ал-'Арабй (стр. 254—255 рукописи) и совершенно правильно отмечая дату его смерти (638/1240), он говорит о нем, как об исмаилитском *дā'й*, утвержденном в этом звании Низāром, сыном Мустансир би-л-лāха (ум. в 487/1094), и приводит двустиише Нāсир-и Хусрау, заключающее, будто бы, хронограмму кончины Ибн ал-'Арабй (в словах *صاحب الارشاد*).

Характерен, с исмаилитской точки зрения, помещаемый нашим автором апокрифический рассказ об исканиях имама времени шейхами 'Аттāром и Сан'аном (стр. 268—275 рукописи). Приводимое им известие, со ссылкой на *Дабистāн*, о бегстве последнего владельца Аламута, Руки ад-Дйн Хўршāха, в Тавриз (после сдачи им исмаилитских крепостей Хўлāгў-хāну) не находится в известных мне изданиях этого труда.

Со времени последнего «старца горы», упомянутого Руки ад-Дйн Хўршāха, и до наших дней вся история исмаилизма у Фидā'й излагается по исмаилитским данным, а известные нам исторические труды привлекаются им лишь в тех случаях, когда в них находятся упоминания о тех или иных эпизодах, имевших отношение к исмаилизму. «Когда предки Руки ад-Дйн Хўршāха владычествовали в Египте и Иране,— говорит наш автор,— о них считали нужным писать историю, но когда исмаилиты утратили свое явное политическое и государственное могущество, то чуждые им люди считали долгом распускать про них лишь всякие дурные и нелепые слухи. Конечно, домохозяину гораздо лучше знать, что у него происходит дома, чем чужому человеку, никогда не бывавшему в этом доме,— равно как и преследующему известную цель, разумеется, лучше знать последнюю, чем постороннему человеку. Поэтому дальнейшее излагается только по исмаилитским дан-

ным, почерпнутым от последователей этого толка, так как кому, как не им, знать свое прошлое» (стр. 276—277 рукописи). В этой, специально исмаилитской, послемонгольской части истории есть небезынтересные эпизоды и отдельные штрихи,— например, сведения о том, что последний аламутский владыка, Рукн ад-Дин Хуршах, после разрушения монголами его крепостей, нашел в конце концов убежище в Тавризе¹², где в присутствии глав секты передал права на исмаилитский имамат своему сыну Мухаммаду «Шамс-и Табрэйз», столь известному потом в персидской мистике и поэзии, и как потом, по смерти своего отца, Шамс в одежде суфия обходил свою разгромленную паству, укрепляя веру в исмаилитские догматы (стр. 277 и след. рукописи)¹³. Столь же любопытно указание, что шах Исма'йл Сафави I (по-видимому, не без оснований) подозревался шиитами в принадлежности к исмаилитам (стр. 295 рукописи)¹⁴ и т. п.

Местами Фида'й, когда ему приходится касаться исмаилитской доктрины, употребляет суфийскую терминологию.

¹² Рашид ад-Дин, говоря о жизни Рукн ад-Дин Хуршаха у Хулагу хана после сдачи ему исмаилитских крепостей, отмечает, что «он оказывал ему известное время почет и уважение, а затем отправил его на поклон к Менгу-Каану» и добавляет сейчас же, что «о происшествии с ним существуют различные рассказы» (و در واقعه او روایات مختلفست). «Истинное» (محقق) происшествие, приводимое Рашид ад-Дин, носит отпечаток какой-то необоснованности: «Когда до каана дошло известие, что едет Хуршах, он соизволил сказать: „Зачем его везут и понапрасну утомляют улаг (животных.— А. С.)?“ — и послал гонцов, чтобы его по дороге убили» (Рашид-ад-Дин, *Сборник летописей*, т. III. Перевод с персидского А. К. Арендса, М.—Л., 1946, стр. 32).

¹³ Об отношении Шамс-и Табрэйз к исмаилизму, во всяком случае о его происхождении от правителей Аламута, см. сведения в моей статье «*Шейх Джелал-уд-Дин-Руми по представлениям шугнанских исмаилитов*» (ЗВО, т. XXII, Пг., 1915, стр. 254), а также в примечаниях к упомянутой моей другой статье «*Исмаилитская ода...*» («Иран», т. II).

¹⁴ См. вопрос об отношении шаха Исма'ила Сафави I к вероучению близких к исмаилитам 'али-илахи (Людей истины) у В. Ф. Минорского (В. Ф. Минорский, *Материалы для изучения персидской секты «Люди Истины» или «Али-Илахи»*, ч. 1, М., 1911, стр. 80 и 108—110).

Это не должно казаться странным в силу того, что эта терминология значительно распространена в исмаилитской литературе, но в нее вкладывается не такое значение, как в суфизме. Слышанные мною по этому поводу объяснения исмаилитов, хорошо сведущих в своем учении, вкратце сводятся к следующему. Существует четыре стадии совершенствования в исмаилизме: *шарй'ат*, *тарйкат*, *хақйкат* и *ма'рифат*. *Шарй'ат* представляет собою, выражаясь фигурально, ограду религии, за которой скрыта ее сущность; *тарйкат* есть дерево веры, с его стволом и листвою, растущее за этой оградой; *хақйкат* являет внешний вид плодов этого дерева, их форму и цвет, а *ма'рифат* означает внутреннее содержание этого плода, познаваемое и ощущаемое через его вкус. Таким образом, не *хақйкат*, как в суфизме, а *ма'рифат* является завершающей стадией исмаилитского совершенства. Каждый *натик*, проповедуя свой *шарй'ат*, имеет в виду его скрытую сущность, его плод (*хақйкат*), подобно тому как земледelec, возделывая и засевая поле, имеет в виду собрать с него зерно. Состоящий же при *натике* имам (называемый *асас* или *бунйад-и дйн*) истолковывает внутреннее содержание его *шарй'ата*, его познание, скрытые в нем смысл и значение, подобно тому как через вкусовые ощущения постигает и оценивает человек преподносимый ему и съедаемый им плод. Последователи исмаилизма суть *ахл-и хақйкат*, потому что только они одни располагают познанием истинной цели религии, ее плода, который уготован для них; они же и *ахл-и хақк* — 'люди истины', и *ахл-и ма'рифат* — 'люди познания истины'. Истина же есть «имам времени» и беспрекословное повиновение ему (а следовательно, и соблюдаемому им значению смысла религии).

Верховный шейх или *муршид* исмаилитского *тарйката* есть имам Исма'йл, сын имама Джа'фар ас-Садика; он тот, кто преподавал верующим единственное истинное наставление к надлежащему, в исмаилитском духе, мышлению и «призыванию» имама (*талқйн-и фикр ва зикр*); он есть «высший познавший» (*'ариф-и а'ли*) путь к истине (*рāх-и хақйкат*). Термин *хақк* может иметь три значения: 1) «имам

اللہ تعالیٰ اِنَّمَا كَرِيم الْجَوَادِ سَوْفِ بَا
الْعِبَارِ نَقَمَتِ الْكُتَابِ الْاَلْوِصِفِ

در معنوی در در دولت

فکر در بی خط افکندگان الحاح
سراسر کجا جلالت آس
اجل اکرم کجا ضلالت
کار را سلطان
محمد زحر
در در عین
کل فدا
بارنج شنب چهارشنبه
با تمام زینت
مسئله

времени» со служением ему и познание имамата вообще; 2) истина в исмаилитском духе, т. е. вся совокупность познания тайного (сокровенного) значения внешнего закона, проповеданного *нәтиқом*; 3) познание конечной цели исмаилитского учения у высших посвященных в доктрину. Но во всяком случае истину (*хаққ*) можно познать лишь через «имама времени», который является в отношении ее и помогающих ее руководителем (*муршид*) и истинным или совершенным наставником (*му'аллим-и сәдиқ, му'аллим-и кәмил* или *пйр-и кәмил*), поучая и руководя через подчиненных ему *дә'у*, *пйров* и прочих и повышая последних в их иерархических степенях (отсюда исмаилитский термин *иршад гирифтан* — получить посвящение в доктрину исмаилизма и стать *дә'у*). Исходя из всего этого, исмаилиты толкуют все общеизвестные суфийские термины, встречающиеся у персидских лириков, в исмаилитском духе и по-своему понимают трактуемую ими мистическую поэзию.

Внешняя организация исмаилитской общины, ее государственно-политическое устройство, как установление внешней стороны религии, есть *қәнун-и тарйқат*. Во главе этого «канона тариката» стоит заместитель (*қә'им-мақәм*) бога-Али — «имама времени» (по современному представлению), или воплощение на земле единой души имама, неизменно и постоянно пребывающей в мире для духовного руководства людьми в пределах проповеданного *нәтиқом* закона.

Во всяком случае, исследование значений суфийских терминов в исмаилизме, отступлений от их однородного понимания у разных авторов секты (некоторые, например, приводят четыре степени суфийского совершенствования в том же порядке и для исмаилизма) и самый вопрос, в силу чего эта терминология (хотя и с другим значением) вошла в исмаилизм, — мне кажется, могли бы быть предметом весьма интересных и важных научных изысканий¹⁵.

¹⁵ Некоторые исмаилитские сочинения, хранящиеся ныне в рукописных фондах Ленинградского отделения Института востоковедения Академии наук СССР, могли бы дать по этому вопросу небезыңтересный материал. См. В. А. Иванов, *Исмаилитские рукописи Азиатского*

Переходя к характеристике самого списка издаваемого труда, я должен отметить, что он отличается большою не-исправностью. Арабские цитаты (даже из Корана), за редкими исключениями, приводятся неправильно; в таджикском тексте не мало встречается не только описок и пропусков отдельных букв, но и слов, искаженных почти до неузнаваемости¹⁶. Арабские цитаты все без исключения пришлось исправлять, в большинстве случаев сверяя их с соответствующими текстами, и я не считал поэтому нужным приводить в примечаниях их неграмотное написание; все же безграмотно и ошибочно написанные переписчиком в прочем тексте таджикские и арабские слова приведены в сносках, а явно пропущенные по недосмотру слова или их части добавлены мною в тексте в скобках. Страницы рукописи помещены среди текста в скобках. Я не считал себя вправе ни исправлять, ни изменять некоторые, быть может, необычные обороты языка рукописи, а также и разбивать ее на отдельные главы, которых в ней не было.

Переписчик, очевидно, следуя афганскому (а отчасти и таджикскому) правописанию, писал: *جاه* вместо *جا*, *گداه* вместо *گدا*, отдельно окончания имен существительных во множественном числе там, где их можно было соединить вместе (*آن‌ها* (بسته گان), так же и падежные частицы (*به بازی, من را*), притяжательные суффиксы личных местоимений (*اقول شان*), в сложениях слов—их части (*دانش مند*), частицу *می* и отрицание *نه* в глагольных временах (*نه خرید, نه می شناسم*); в прошедшем совершенном и прошедшем несовершенном временах глаголов, в 3-м лице множ. числа, он очень часто опускал конечный *د* (*ازین اختلاف کردن, میخندیدن*) и т. п.

Музея («Известия Академии наук», Пг., 1917, стр. 359—386) и А. А. Семенов, *Описание исмаилитских рукописей* («Известия Российской Академии наук», Пг., 1918, стр. 2171—2202).

¹⁶ Это тем более удивительно, что переписчик, кажется, является сыном упоминаемого в данном труде Мухаммад-хана Хорасани, столь близкого к прежним Ага-ханам, и информатором автора данного труда о некоторых событиях из их жизни.

В заключение считаю долгом выразить свою искреннюю признательность покойному профессору-исламоведу А. Э. Шмидту за внимательное прочтение переписанной мною для печати рукописи труда Фидā'й, за внесенные им исправления в некоторые арабские цитаты и за указания для них ориентировочных арабских источников.

А. А. Семенов

Т Е К С Т

كتاب احوان الصفاء و خلّان
الوفا ٤٨.

كتاب بهرام و بهروز ١٥٤.

كتاب رياض الجنان ٤، ١٠،

٤٣، ٥١، ٦٠، ٧١.

كتاب مثنوئی ملاي روم ١١٨.

كتاب الملل والنحل ٤، ٩٦، ٤٣.

(كتاب) المواعظ و الاعتبار

المعروف بتأريخ مصر ٥٢.

مجالس (المؤمنين) ١٩٠.

مطلوب المؤمنين ١١٢.

ناسخ التواريخ ١٤٧.

فهرست کتب

- آتشکده (آذری) ۱۱۲.
- اخلاق ناصری ۱۱۲.
- تأریخ ابن خلیکان ۴، ۷۱، ۷۳.
- تأریخ فرشته ۴، ۸۲، ۱۱۹.
- تأریخ قیروان ۵۶.
- تأریخ مصر ۴ (رجوع کنید
کتاب المواعظ و الاعتبار).
- تحفة الحرمين ۱۸۹، ۱۹۵.
- تفسیر (قاضی) بیضاوی ۱۳۲.
- تواریخ ابن زولاق ۴، ۲۲، ۷۳.
- تواریخ ایران ۱۱۳.
- تواریخ سر جان ملکم (۱۱۱)،
۱۱۳.
- تواریخ مصر ۶۰، ۶۴.
- حاشیة شرح ارشاد ۱۳۲.
- حاشیة (کتاب) شفاء ۱۳۲.
- حاشیة گلشن (راز) ۱۳۲.
- حاشیة مجسطی ۱۲۶، ۱۲۷،
۱۳۲.
- حاشیة محاکمت ۱۳۲.
- حاشیة مطول ۱۳۲.
- حبیب السیر ۴، ۱۲۲.
- دیستان المذاهب ۸۲، ۹۶، ۱۱۶.
- روضة الصفاء ۴، ۵۶، ۶۰،
۶۱، ۶۴، ۶۹، ۷۲، ۷۴-
۷۶.
- زینة التواریخ ۱۱۰.
- شرح باب احد عشر در علم
کلام ۱۳۲.
- شرح تحفة شاهی ۱۳۲.
- شرح جفریه ۱۳۲.

۱۲۵، ۱۳۲، ۱۳۴، ۱۴۰،

۱۴۲، ۱۴۴-۱۴۶، ۱۵۶،

۱۷۷.

یارکند ۱۴۴.

یزد ۱۱۹، ۱۴۵.

یصاما (یصامه) ۶۵.

یمگان ۷۹.

یمین ۵۱، ۵۵، ۸۱، ۸۲، ۱۲۸،

۱۸۹.

فهاوند ۴۴، ۴۵.

فیل ۷۸.

ورامین ۱۱۸.

هرات ۴۵، ۱۱۸، ۱۱۹، ۱۳۳،

۱۴۰.

هند ۱۱۵، ۱۲۱، ۱۳۲، ۱۵۲،

۱۶۹، ۱۷۱.

هندوستان ۱۱۶، ۱۱۹، ۱۲۲،

قہستان ۹، ۱۱۲، ۱۱۵.

قیروان ۵۷، ۵۸، ۶۱.

کابل ۱۱۸، ۱۱۹، ۱۴۰، ۱۴۲،
۱۴۴.

کاجقر ۱۴۴.

کاشان ۱۱۸، ۱۱۹، ۱۲۵، ۱۵۱،
کتیپاور ۱۶۳.

کراچی ۱۵۴، ۱۵۹، ۱۶۰،
۱۶۶، ۱۶۷.

کردلا ۱۵۷، ۱۶۳، ۱۶۹، ۱۷۳.

کرمان ۱۱۹، ۱۵۲، ۱۵۴، ۱۵۵،
۱۹۱.

کعبہ ۱۵، ۱۰۷.

کلکتہ ۱۶۱.

کوفہ ۴۴، ۴۸، ۸۲، ۱۷۰.

کوه قاسپیون ۱۰۷.

کوه هفتاد قلہ ۱۵۲.

کہک ۱۴۴.

گجرات ۱۲۰.

گیلان (جیلان) ۱۱۸، ۱۲۵.

لاہور ۱۸۰.

لوا ۱۵۶، ۱۵۷.

محلّات ۱۴۰، ۱۴۴، ۱۴۶، ۱۴۸،

۱۴۹، ۱۵۱، ۱۵۴.

محمدآباد ۴۶.

مَدْرَس ۱۶۵.

مدینہ ۱۰، ۱۷، ۴۴، ۵۳، ۶۲،

۶۵، ۷۲، ۷۷، ۸۲.

مسقط ۱۹۷.

مصر ۱۴، ۵۲، ۵۶-۵۸، ۶۰،

۶۳-۷۵، ۷۷، ۷۹، ۸۱، ۸۶،

۱۰۵، ۱۰۷، ۱۰۹، ۱۱۱، ۱۱۷،

۱۱۸، ۱۲۲، ۱۲۴، ۱۸۹.

معبد جہنی ۵.

مغرب ۵، ۵۲، ۵۴، ۵۶-۵۸،

۶۰، ۶۴، ۶۷-۷۰، ۸۸،

۸۹، ۱۰۹، ۱۱۸، ۱۲۲.

مکّہ ۱۹، ۶۲، ۶۵، ۸۸، ۷۹،

ملتان ۱۱۸.

ملک راور ۱۵۴، ۱۵۷.

مہابلیشور (ایلاغ ہندوستان)

۱۸۶.

نایرندان ۱۵۶، ۱۵۸.

نجف ۱۷۰، ۱۷۳، ۱۹۳.

نیشاپور (نشاپور) ۷۹، ۸۲،

۸۴، ۹۰، ۱۱۴.

- عراق ۲۲، ۸۹.
عراق ایران ۱۳۱.
عراق عرب ۷۰.
عربستان ۶۶، ۸۱، ۱۰۹،
۱۳۴، ۱۴۰، ۱۴۴، ۱۶۸.
عسکرلانه ۵۱.
غیلان ۵.
فرات ۵۰.
فرغانه ۴۵، ۴۶، ۸۲، ۱۲۴.
فسطاط ۶۵.
فلسطین ۶۵.
قاهره ۵۶، ۷۸، ۸۰.
قاهره معزیه ۶۳، ۶۵، ۷۱.
قاین ۱۵۸.
قاینات ۱۱۹، ۱۵۲، ۱۵۴.
قره شهر ۱۴۴.
قزوین ۹۰، ۱۱۸، ۱۱۹، ۱۲۵.
قلعه پرنده ۱۲۶، ۱۲۷.
قلعه دمپا ۸۸.
قم ۸۲، ۱۴۶-۱۴۸.
قندهار ۱۵۲، ۱۵۴، ۱۵۸.
۱۷۷، ۱۵۹.
- روم ۶۵، ۶۷، ۸۵، ۱۱۳، ۱۱۸.
ری ۴۴، ۴۵، ۸۲، ۱۲۴، ۱۳۳.
زنگبار ۱۶۲.
سامره ۱۷۰.
سجلماسه ۵۵، ۶۴.
سلمیه ۴۷، ۴۸، ۵۱، ۱۰۷.
سمرقند ۱۴۴.
سند ۱۱۸، ۱۵۲، ۱۵۴، ۱۵۶،
۱۵۹، ۱۶۰، ۱۷۲.
سودان ۶۱، ۶۲.
شام ۵۲، ۶۴، ۶۶، ۷۰، ۷۱.
۷۵، ۸۸، ۸۹، ۱۰۵، ۱۰۷،
۱۱۴، ۱۲۲.
شکارپور ۱۸۰.
شیراز ۱۱۹.
صعیلا ۶۵.
طرابلس ۵۸.
طوس ۱۰.
طهران ۱۵۱، ۱۵۳.

۱۷۴، ۱۷۸، ۱۹۲، ۱۹۹.

بندر جرون ۱۲۶.

بندر عباس ۱۵۱، ۱۵۲، ۱۵۵.

بندر کور ۱۲۶.

بنکله ۱۶۲، ۱۸۵.

بنگلور ۱۶۴.

بیرجند ۱۵۸.

پرنده - رجوع کنید قلعه پرنده.

پشاور ۱۴۲، ۱۷۷ - ۱۸۰.

پنج آب ۱۱۸، ۱۴۲، ۱۴۴.

۱۷۸، ۱۸۰.

پونه ۱۶۱، ۱۸۶، ۱۸۷.

پیرامیر ۱۷۳.

تبریز ۱۱۶ - ۱۱۸، ۱۲۴.

تورکستان ۱۱۶، ۱۴۴.

جام ۱۳۳.

جاجرم ۸۲.

جزجان ۱۱۹.

جیلان - رجوع کنید گیلان.

چترال ۱۴۴.

چکاب ۱۵۲.

چهل پایه ۱۵۸.

چین ۱۴۴.

حجاز ۷۰.

حسن آباد ۱۷۹، ۱۹۲.

حلب ۷۵ - ۷۷، ۷۹، ۱۲۲.

حیدرآباد ۱۵۹.

خاک افغان ۱۵۸.

خاندیس ۱۲۰.

خراسان ۲۲، ۷۷، ۷۹، ۹۰.

۱۱۸، ۱۱۹، ۱۲۴، ۱۴۰.

خوابیه ۱۰۷.

خوزستان ۸۹، ۱۰۶.

دامغان ۹۱، ۱۱۸، ۱۱۹.

دکن ۱۳۱.

دمشق ۶۶، ۱۰۷.

دمیاط - رجوع کنید قلعه دمیاط.

دهنه دربند ۱۵۷، ۱۵۸.

دیلم ۴۷، ۵۴، ۱۰۹، ۱۱۰.

۱۱۸، ۱۲۴.

راجکوت ۱۶۴.

رامهرمز ۴۶.

رودبار ۸۲، ۸۶، ۹۰، ۱۱۸.

۱۱۹.

فهرست اماکن

- آب بید ۱۴۹.
- آب گرم (چشمه) ۱۵۴، ۱۵۹، ۱۶۰.
- آذربایجان ۸۹، ۹۰، ۱۰۹، ۱۲۴.
- احمدنگر ۱۲۰، ۱۲۶، ۱۲۷، ۱۳۱.
- اسکندریه ۶۰، ۶۳، ۶۵، ۲۷.
- اصفهان ۸۶، ۸۹، ۱۰۹، ۱۱۴، ۱۱۹، ۱۹۰.
- افریقیه ۵۵-۵۷، ۷۶، ۷۷.
- الموت ۸۶، ۹۱، ۱۰۶، ۱۰۷، ۱۲۴.
- المهدیه ۵۶-۵۸، ۶۱، ۶۴، ۶۸، ۶۷.
- اندجان ۱۴۰.
- اندلیس (اندلس) ۵۷، ۱۸۹.
- ایران ۱۵، ۶۶، ۸۱، ۹۰، ۹۲، ۱۰۶، ۱۰۷، ۱۱۲، ۱۱۷، ۱۱۹، ۱۲۲، ۱۲۴، ۱۲۷.
- ۱۳۲، ۱۳۳، ۱۴۰، ۱۴۲-
 ۱۴۴، ۱۵۲، ۱۵۷، ۱۶۱،
 ۱۸۰، ۱۸۹، ۱۹۲، ۱۹۳.
- بایبک ۱۱۹.
- بخارا ۴۵، ۱۰۹، ۱۱۸، ۱۴۰، ۱۴۴.
- بدخشان ۷۹، ۱۰۹، ۱۱۸، ۱۱۹، ۱۴۰، ۱۴۴.
- برقاده ۵۵.
- بروج ۱۶۳.
- بستانام ۸۲.
- بصره ۱۷، ۷۹.
- بغداد ۵۲، ۶۸، ۷۱، ۸۹، ۱۰۶، ۱۱۱.
- بلغ ۷۹، ۱۰۹.
- بلدة الاقبال ۹۲ (رجوع کنید
 الموت).
- بلوچستان ۱۵۶، ۱۵۸.
- بم ۱۵۶، ۱۵۸.
- بمبئی ۱۶۱، ۱۶۳، ۱۶۴، ۱۷۳.

- میرزا جعفر (داعی) ۱۳۱.
- میرزا حبیب قآانی ۱۹۱.
- میرزا حسن ۱۵۸.
- میرزا حسین ۱۲۶.
- میرزا خان محمد کابلی (داعی) ۱۳۱.
- میرزا شاه حسین اصفهانی (ناظر شاه اسمعیل صفوی) ۱۲۵.
- میرزا صوفی (داعی) ۱۳۱.
- میرزا عبد الله اذنانی ۱۱۳.
- میرزا کوچک قآاننی (داعی) ۱۳۱.
- میرزا مهدی خان ۱۴۲، ۱۴۳.
- میرزا محمود حکیم (داعی) ۱۹۱.
- نادر شاه افشار ۱۴۲، ۱۴۳، ۱۷۷.
- ناصر خسرو علوی ۷۷-۷۹، ۱۰۷، ۱۳۸.
- ناصر الدین شاه ۱۶۳، ۱۹۴.
- نزار ابن مستنصر بالله - رجوع کنید شاه نزار بن مستنصر بالله.
- نزار علی الملقب بعباء الله ۱۴۰.
- نزاری (شاعر) ۹۰.
- نصر بن صالح بن مرداس ۷۶.
- نصیر (الدین طوسی) - رجوع کنید خواجه نصیر (الدین) طوسی.
- نظام الدوله ۱۹۴.
- نظام شاه ۱۲۶.
- نظام الملک طوسی - رجوع کنید ابو القاسم ملقب بنظام الملک.
- نوح (پیغمبر) ۲۱، ۳۷.
- نور علی ۱۸۰.
- نور الله ۱۹۰.
- نیمازی (شاعر) ۱۳۸.
- هارون الرشید ۴۴، ۴۵.
- هارون (بن عمران) ۱۵، ۱۹.
- هاشم بن محمد حنفیه بن امیر المؤمنین علی ۶.
- هشام بن عبد الملک مروان ۷۲.
- هولاگو خان ۱۱۶، ۱۲۴.
- یحیی ابن شمیط ۸.
- یزید بن معاویه ۱۴۵.
- یعقوب ۱۹۷.
- یوسف ۱۴۹، ۱۹۴، ۱۹۷.

موسی کاظم ۱۰ .
 مولانا اسلام شاه - رجوع کنید
 اسلام شاه .
 مولانا بوزر علی - رجوع کنید
 شاه بوزر علی .
 مولانا سید حسن علی ۱۴۲ ،
 ۱۴۳ (رجوع کنید شاه
 سید علی) .
 مولانا محمد (بن اسلام شاه) -
 رجوع کنید شاه محمد
 طاهر .
 مولانا نزار بن مستنصر
 بالله - رجوع کنید شاه
 نزار بن مستنصر بالله .
 مؤمن شاه ابن قاسم شاه بن
 شمس الدین محمد ۱۲۴ .
 مونس (خادم مقتدر بالله) ۵۸ .
 مهدی محمد بن عبد الله
 ۵۴ - ۶۰ ، ۱۳۷ ، ۱۹۰
 (رجوع کنید ابو القاسم
 محمد بن عبد الله) .
 میرزا ابو القاسم استرآبادی
 (داعی) ۱۳۳ .
 میرزا احمد ۱۵۷ .
 میرزا بزرگ (داعی) ۱۳۱ .

ملا علی محمد کاشانی (داعی)
 ۱۳۱ .
 ملا لطف الله کرمانی (داعی)
 ۱۳۱ .
 ملا مجنون خراسانی (داعی)
 ۱۳۱ .
 ملا محمد ۱۵۸ .
 ملا محمد تونی (داعی) ۱۳۱ .
 ملک شاه (سلطان) ۸۳ - ۸۶ ،
 ۹۱ .
 منصور (عامل جعفر الصادق)
 ۱۴ ، ۱۷ .
 منصور بنصر الله - رجوع
 کنید (فرخ) منصور بنصر
 الله .
 منصور حلاج ۵۱ .
 موسی (پیغمبر) ۹ ، ۱۰۳ .
 موسی (بن جعفر الصادق)
 ۷ - ۹ ، ۱۵ ، ۱۲۳ ، ۱۳۴ .
 موسی بن عمران ۱۵ ، ۲۰ .
 موسی بن محمد ثقی ۱۰ .
 موسی بن محمد خان خراسانی
 ۱۶۱ ، ۱۹۹ .
 موسی خان خراسانی ۱۷۴ ،
 ۱۸۳ .

- ملا حسن عبد الآبادی (داعی) ۱۰۵
نزار بن مستنصر بالله).
مظفر الدین (حاکم دامغان) ۹۱
- ملا حسن علی ۱۵۸.
ملا حسین ۱۴۵.
ملا حسین قائمی (داعی) ۱۳۱.
ملا حسین کرمانی (داعی) ۱۳۱.
ملا رستم جرجانی (داعی) ۸۲، ۱۳۱.
ملا رستم قائمی (داعی) ۱۳۱.
ملا زین العابدین ۱۵۸.
ملا شاه محمد نیشاپوری (داعی) ۱۳۱.
ملا عبد الجواد سیستانی (داعی) ۱۳۱.
ملا عبد الرحمن (داعی) ۱۳۳.
ملا عزیز الله قمی ۱۳۶.
ملا عزیز الله گیلانی (داعی) ۱۳۱.
ملا علی استرآبادی (داعی) ۱۳۱.
ملا علی اکبر ۱۵۸.
ملا علی حیدر قلی جامی (داعی) ۱۳۱.
ملا علی مازندرانی (داعی) ۱۰۹، ۱۳۱.
- ملا جعفر قلی ۱۵۸.
ملا جعفر قلی باخرزی (داعی) ۱۳۱.
ملا جعفر قمی (داعی) ۱۳۱.
ملا جلال الدین رومی ۱۱۸، ۱۳۸.
- ملا ایوب ابو برکة شیروانی (داعی) ۱۳۱.
ملا پیر محمد استرآبادی (داعی) ۱۳۱.
ملا تقی‌ان دیک بخاری (داعی) ۱۳۱.
ملا جعفر قلی ۱۵۸.
ملا جعفر قلی باخرزی (داعی) ۱۳۱.
ملا جعفر قمی (داعی) ۱۳۱.
ملا جلال الدین رومی ۱۱۸، ۱۳۸.

الصادق ۱۴، ۴۳-۴۶، ۵۳،
 ۵۴، ۸۲، ۱۲۲، ۱۲۴، ۱۸۹.
 محمد بن کیا بزرگ امید
 ۱۰۹، ۱۱۰.
 محمد بن محمد ملقب بوفی
 احمد ۴۴.
 محمد بیک خراسانی ۱۵۴،
 ۱۵۶.
 محمد تقی ۱۰.
 محمد جعفر خان ۱۵۷.
 محمد حسنعلی ۸۲.
 محمد خان ۱۴۹.
 محمد رضا ۱۵۸.
 محمد زردوز ۱۱۷ (رجوع کنید
 شمس (محمد) تبریزی).
 محمد شاه ۱۵۱-۱۵۳، ۱۶۱.
 محمد شفیع ۱۹۰.
 محمد علی خراسانی ۴۵.
 محمد محمدی ۵۱، ۵۲، ۵۳.
 محی الدین عربی ۱۰۷.
 مریم ۱۹۲.
 المستنصر بالله ابو تمیم
 ۷۵-۸۲، ۸۹، ۱۰۴، ۱۰۵،
 ۱۴۰.
 المسيحي (مورّح) ۷۲.
 المصطفى لدين الله نزار ۸۹،

کیا بزرگ امید (کیا
 بزرگ) ۹۲، ۱۰۶، ۱۰۹.
 مأمون بن هارون الرشید ۴۷،
 ۴۸.
 متوکل (خلیفه) ۴۶.
 محمد ۷، ۱۵، ۳۰، ۳۵،
 ۴۷، ۴۹، ۵۳، ۵۴، ۵۷،
 ۵۹، ۶۴، ۷۲، ۹۳، ۱۱۵،
 ۱۲۲، ۱۲۳، ۱۲۹، ۱۸۹-
 ۱۹۱، ۱۹۷.
 محمد (برادر عبد الله بن
 احمد بن زکریا) ۵۱، ۵۲.
 محمد (بن جعفر الصادق) ۷،
 ۱۶.
 محمد ابن زین العابدین
 خراسانی فدائی ۴.
 محمد ابن عبد الله ابن
 عثمان ۷.
 محمد ابن علی الثقی ۱۲.
 محمد باقر (امام) ۱۹، ۲۲.
 محمد باقر خان ۱۵۷.
 محمد بن احمد بن محمد
 (امام) ۴۷، ۴۸، ۵۳، ۵۶.
 محمد بن اسمعیل بن جعفر

۱۰. علی بن موسی الرضاء .
 ۴۷
 ۲۹. علی بن نعمان .
 ۱۳۱. علی حسین هراتی (داعی)
 ۱۵۴. علی خان
 ۱۳۱. علی خان سپر جانی (داعی)
 ۱۵۸. علی داود
 ۱۰، ۱۵۴، ۱۵۸. علی رضا
 ۱۰. علی سینما - رجوع کنید بو
 علی سینما.
 ۱۶۹. علی شاه
 ۱۰. علی طاحن
 ۱۵۸. علی قلی
 ۱۰. علی نقی، علی النقی
 ۸۲، ۸۳. علی والد حسن صباغ
 ۶۶. عمر بن الخطاب
 ۸۲ - ۸۴. عمر خیام
 ۲۰، ۱۹۴. عیسی (پیغمبر)
 ۷۱. عیسی نصرانی
 ۱۸۱، ۱۸۲. غلام حسین
 ۱۴۹، ۱۵۰. غلامعلی خراسانی
 ۱۱. فارس بن حاتم ماهویه
 ۱۵. فاطمه بنت علی النقی ۱۱.
 فتح علی شاه ۱۴۵، ۱۵۰، ۱۵۲.
 (فرخ) منصور بنصر الله (یا
 نصرت الله) ۵۶، ۶۱ - ۶۳.
 فضل بن صالح ۷۳.
 قآانی ۱۹۱.
 قاسم شاه ۱۱۸.
 قاضی منصور ۱۲۴.
 القاهر لدين الله ۱۱۰.
 القائم بامر الله - رجوع کنید
 ابو القاسم ملقب بالقائم
 بامر الله.
 القائم بن محمد بن عبد الله
 الملقب بمهدی ۵۷.
 کافور اخشدی (والی مصر)
 ۶۵.
 کربلائی - رجوع کنید عبد
 المحمد کربلائی.
 کربلائی داود ۱۴۹، ۱۵۰.
 کرخی (خادم علی بن موسی)
 ۱۰.
 کلو (نوکر) ۱۸۱ - ۱۸۳.
 کمال الدین قهستانی ۱۱۰.

آقا خان ملقب بعطا شاه
و سيّد حسنعلی).

عطا شاه ۱۴۹.

عطار - رجوع كنيد شيخ عطار.

علاء الدين محمد ۱۱۱ - ۱۱۳،

۱۱۶.

علامة البارحى ۶۳.

علوى مهدي ۹۱، ۹۲.

علويه ۴۷.

على (بن ابى طالب) ۶، ۷، ۱۵،

۱۹، ۳۰، ۳۵، ۳۸، ۴۰، ۴۳،

۴۸، ۶۴، ۶۶، ۷۱، ۷۴،

۸۱، ۸۸، ۸۹، ۱۰۱، ۱۱۳،

۱۱۵، ۱۲۱، ۱۲۳، ۱۲۹،

۱۲۵، ۱۴۵، ۱۷۵، ۱۸۳،

۱۸۹، ۱۹۱، ۱۹۳، ۱۹۵،

۱۹۶.

على بن اسمعيل ۹، ۴۴.

على (بن جعفر الصادق) ۷،

۱۱.

على بن فضل ۵۱.

على بن محمد بن اسمعيل

۱۳۴.

على بن محمد الصليحي ۸۱.

عبد الله (بن جعفر الصادق)

۷، ۸.

عبد الله ابن الحسن ۷.

عبد الله بن احمد بن زكريا

۵۱، ۵۴.

عبد الله بن معز عباسى

۱۹۰.

عبد الله خان قفنگدار ۱۸۴،

۱۸۷.

عبد الله صفوى ۵۷.

عبد المحمد فراهانى ۱۵۳.

عبد المطلب ۶۶.

عبد الملك ۸۶.

عبد الملك بن مراون ۵.

عبد الملك حشام ابن عبد

الملك ۵.

عثمان (خليفته) ۶.

عثمان ابن خالد ۶.

العزير بالله (بن معز الدين

الله) ۶۴، ۶۹ - ۷۱.

عضد الدواه يلمى ۷۰.

عطا سيّد حسن على مشهور

بآقاخان ۱۴۹ - ۱۷۱،

۱۷۳ - ۱۷۶، ۱۷۹، ۱۹۱،

۱۹۲، ۱۹۳ (رجوع كنيد

شمل المكتفی بالله ۵۵.
 شہاب الدین شاہ (شاہ خلیل
 اللہ عطا) ۱۷۸.
 شیث بن آدم ۱۹.
 شیخ اسمعیل ہمدانی ۱۱۳.
 شیخ صنعان ۱۱۴-۱۱۵.
 شیخ عطار ۱۱۳-۱۱۶، ۱۳۸.
 شیخ مصاح الدین سعدی ۳۷،
 ۱۱۳.
 صدر الدین ۱۱۵، ۱۱۶.
 صفا (شاعر) ۱۹۲.
 ضیاء الدین خجندی ۱۱۰.
 الظاہر لدین اللہ (الظاہر
 باللہ) ۷۵، ۷۶.
 عبّاس بدخشانی ۱۸۷.
 عبّاس قلی ۱۵۸.
 عبد الحسین (نوکر) ۱۶۳.
 عبد السلام بن مستنصر باللہ
 ۱۳۳، ۱۳۴.
 عبد الغفور نیشاپوری (داعی)
 ۱۳۱.
 عبد القادر ۱۲۸-۱۳۰.

شاہ محمد خان خراسانی
 ۱۳۱، ۱۴۷.
 شاہ محمد طاہر ملقب بمؤمن
 شاہ ۱۱۹-۱۲۳، ۱۲۵-
 ۱۳۶.
 شاہ مراد میرزا بن بوزر علی
 ۱۳۶، ۱۴۰.
 شاہ مہندی باللہ ۱۰۹، ۱۱۰.
 شاہ ناصر خسرو علوی-رجوع
 کنید ناصر خسرو.
 شاہ نزار بن مستنصر باللہ
 ۸۰، ۸۱، ۸۷-۸۹، ۱۰۴-
 ۱۰۸، ۱۲۴.
 شاہ نزار علی ۱۴۴.
 شاہ نور الدین ۱۳۹، ۱۴۰.
 شاہ ہادی ۱۰۷-۱۰۹.
 شمس الدولہ ۱۹۴.
 شمس الدین (قاضی) ۴۵.
 شمس الدین محمد ۱۰۸.
 شمس (محمد) تہریزی بن
 رکن الدین محمد ۳۷،
 ۱۱۷، ۱۱۸، ۱۲۴ (رجوع
 کنید محمد زردوز).
 شمعون الصفا ۱۹.

سعدی۔ رجوع کنید۔ ش۔ بیخ
مصاح الدین سعدی.
سلطان بہار ۱۲۰، ۱۲۱.
سلطان حسین صفوی ۱۴۲.
سلطان محمد شاہ بن آقا علی
شاہ۔ رجوع کنید آقا
سلطان محمد شاہ.
سلیمان ۱۱۰، ۱۱۲.
سلیمان فارسی ۴۰.
سنابائی ۱۶۹.
سنائی ۱۰۴، ۱۳۸.
سوزنی ۱۰۸.
سید ابو الحسن خان ملقب
بہاقر شاہ ۱۴۳، ۱۴۶، ۱۴۷.
سید جعفر خان ملقب بہاسم
علی ۱۴۳.
سید حسن بیک۔ رجوع کنید
شاہ سید علی.
سید حسنعلی شاہ ملقب
بہطا و آقا خان ۱۴۶
(رجوع کنید آقاخان ملقب
بہطا شاہ و عطا سید
حسنعلی).
سید حیدر شاہ (داعی) ۱۳۱.

سید زکی ۷۲.
سید شاہ محمد ۱۳۱.
سید محمد ہاقر خان ۱۴۶.
سید محمد تقی خان ۱۴۶.
الشاکر باللہ ۶۴.
شاہ اسمعیل صفوی ۷، ۱۹،
۴، ۱۳۰، ۱۳۲.
شاہ بوزر علی بن شاہ غریب
میرزا ۱۳۵، ۱۳۶.
شاہ حسنعلی ۱۵۰، ۱۵۶، ۱۶۳.
شاہ خلیل اللہ ثانی ۱۴۴.
شاہ خلیل اللہ طالب الثراء
۱۸۹.
شاہ خلیل اللہ علی ۱۴۴.
شاہ خورشاہ۔ رجوع کنید
رکن الدین محمد خورشاہ.
شاہ ذو الفقار علی ۱۳۶۔ ۱۴۰.
شاہ سید علی ملقب بہسید
حسن بیک ۱۴۱۔ ۱۴۳.
شاہ طاہر۔ رجوع کنید شاہ
محمد طاہر.
شاہ طہماسپ ۱۳۱، ۱۳۳.
شاہ غریب میرزا بن عبد
السلام ۱۳۴، ۱۳۵.

خواجه نصیر (الدین) طوسی

۱۱۱، ۱۱۲، ۱۳۸.

رحمتعلی شاه ۱۹۳.

رزاق ۷.

رضا عبد الله بن محمد بن

احمد بن محمد بن اسمعیل

بن جعفر الصادق ۵۱، ۵۳.

رکن الدین محمد خورشاه بن

علاء الدین محمد ملقب

بمحمد زردوز ۱۱۳، ۱۱۵--

۱۱۷، ۱۲۴.

زبیر ۶.

زرارت بن اعیان ۹.

زید بن امام حسن ۱۹۷.

زید بن امام زین العابدین

۱۹۷.

زید بن علی بن حسین ۷.

زین العابدین علی (امام) ۱۹،

۲۱.

سالم بن راشد ۶۰.

سام (بن نوح) ۱۹.

سرکاره بی بی (والده آقا خان)

۱۸۲.

حسن ناصر--رجوع کنید

حسن علی ذکره السلام.

حسین بن علی ۷، ۱۲، ۱۹،

۴۶، ۵۰، ۵۲، ۵۶، ۱۴۵،

۱۹۲.

حسین بن محمد بن اسمعیل

بن جعفر الصادق ۴۷،

۱۲۴.

حصام الدین ۱۱۸.

حوّا ۳۰--۳۱.

حیدر (برادر معزّ لدین الله)

۶۹.

حیدر علی شاه بن شاه محمد

طاهر ۱۳۱--۱۳۳.

خالوی مستعلی ۸۰.

خداوند خان ۱۲۰، ۱۲۱.

خدیجه ۱۵.

خضر (پیغمبر) ۱۳.

خلیل ۶۰.

خواجه جهانی دکنی ۱۲۶،

۱۲۷.

خواجه ظهیر فاریابی ۱۱۰.

خواجه منصور (حلاج) ۱۳۸.

جعفر الصادق ۷--۹، ۱۳--۱۷،
۱۹، ۳۴، ۴۳، ۴۴، ۵۳، ۷۲،
۸۲، ۸۶، ۱۲۳، ۱۳۴، ۱۸۹.
جعفر کذاب ۱۹۷ (رجوع کنید
جعفر بن علی النقی).
ج--نلال ال--دین رومی--رجوع
کنید ملاجلال الدین رومی.
جوهر (غلام معزّ لیدین الله)
۶۴--۶۶.
حاجی اسمعیل ۱۷۸، ۱۸۷.
حاجی سید حسین ۱۷۵.
حاجی عبدالمحمد تیموری
۱۵۳، ۱۵۴.
حاجی مشهد حسین خراسانی
۱۷۳.
حاجی ملا قاسم ۱۸۳.
حاجی موسی خان ولد محمد
خان خراسانی ۷۷.
حاجی میرزا آقاسی (وزیر
محمد شاه) ۱۵۳، ۱۵۴.
حاکم بامر الله ۷۱--۷۵، ۷۸.
حسن ۷.
حسن بای هراتی (داعی) ۱۳۱.

حسن بصری ۴--۷.
حسن بن احمد بن قرمط ۷۰.
حسن (محمد) بن حسن
عسکری ۱۲.
حسن بن علی بن الحسین
کلبی ۶۲.
حسن بن علی بن فضل ۱۱.
حسن بن فرّخ بن حوشب
کوفی ۵۰.
حسن سعید مشهور بابو
الخیبر ۸۱، ۱۰۴.
حسن سیّد--رجوع کنید
حسن صّبّاح.
حسن صّبّاح ۸۱--۹۳، ۹۶،
۹۷، ۱۰۰، ۱۰۴--۱۰۹،
۱۹۱.
- حسن عسکری ۱۰-۱۳، ۴۸،
۴۹.
حسن علی ذکوه السلام
۱۱۰، ۱۱۱، ۱۲۳.
حسنقلی ۱۵۸.
حسن مازندرانی ۱۱۶.
حسن (محمد) بن حسن
عسکری ۱۲.

- ۱۲۳، ۱۲۴، ۱۸۹.
- اسمعيل بيك ۱۵۸.
- اسمعيل هادي بالله بن قرار
- ۸۱، ۱۲۴.
- اکبر شاه ۱۷۳، ۱۹۳.
- الپ ارسلان ۸۳.
- الپنتگين ۷۰.
- الپماس (پيغمبر) ۱۳، ۱۶۹.
- امام خنيل ۱۱۲.
- امام موفق نيشاپوري ۸۲،
- ۸۳، ۱۱۶.
- امام يافعي ۶۴.
- امير محمد حکيم (داعي) ۱۳۳.
- بابا افضل کاشاني ۱۱۱، ۱۱۲.
- بابا سيدنا -- رجوع کنيد
- حسن صباح.
- بابا شهيدی ۱۳۳.
- بابا شير محمد ۱۸۳.
- بابا صفر ۱۵۲، ۱۵۳.
- بابا علي محمد ۱۶۴.
- بابا کوله کش ۱۵۲، ۱۸۳.
- بايزيد بسطامي ۸۲، ۱۲۴.
- برهان شاه بحري ۱۱۹، ۱۲۱،
- ۱۲۳، ۱۲۶ -- ۱۳۰.
- بقراط حکيم ۱۲۷.
- بلال ۱۰۹.
- بلعم بن باعور (مجتهد) ۱۰۳.
- بلنک (داکدار) ۱۸۵.
- بنده علي ۱۶۲.
- بنی امیه ۱۸۹.
- بنی عباس ۵۲ -- ۵۶، ۵۸، ۵۹.
- ۶۵، ۶۶.
- بنی فاطمه ۵۲، ۵۳، ۵۵.
- ۶۵، ۸۰، ۱۱۱، ۱۲۲، ۱۲۴.
- بو علي سینا ۱۱۱، ۱۲۷.
- بو علي عيار ۱۳۷.
- بی بی حاجیه ۱۷۰.
- بيک محمد خان ۱۴۹، ۱۵۰.
- پير محمد شيرواني ۱۲۶،
- ۱۲۷، ۱۳۰.
- تقی الدين بن احمد بن علی
- مقریزی ۵۲.
- جعفر برادر امام حسن
- عسکری ۱۱، ۱۲.
- جعفر بن علی النقی ۱۰، ۱۲.
- جعفر (بن محمد بن اسمعيل)
- ۱۲۴.

ابو ذر غفاری ۸۸.

ابو سفیان ۶۶.

ابو طالب شاه بن شاه محمد

طاهر ۱۳۱.

ابو طاهر (قاضی) ۶۳.

ابو الغرات (عمّ معزّ لدین

الله) ۶۹.

ابو الفضل رقیس ۸۶.

ابو القاسم بن حسن بن فترخ

بن خوشب کوفی ۴۸، ۵۴.

ابو القاسم ملقب بالقائم پامر

الله ۵۶، ۵۸، ۶۰، ۶۱.

ابو القاسم ملقب بنظام الملک

۸۳، ۸۵، ۸۶، ۱۹۱.

ابو القائم محمد بن عبد الله

الملقب بمهدی محمد ۵۱،

۱۲۲ (رجوع کنید مهدی

محمد).

ابو لهب ۱۹۷.

ابو هزیل حمدان بن ابی

هزیل الغلاف ۶.

ابو یزید گنر خارجی ۶۰--

۶۲--

ابو یعقوب الشحام ۶.

احمد بن تقی محمد ملقب

برضا عبد الله ۴۷.

احمد بن زکریّا ۵۵.

احمد بن محمد بن اسمعیل

بن جعفر الصادق ۴۶-۴۸،

۵۳، ۵۶، ۱۲۴.

احمد بن محمد ملقب بعبید

الله ۴۸.

احمد بن موسی ۱۰.

احمد خان قاجار ۱۵۴، ۱۵۸.

احمد ملقب بمستعلی ۸۰،

۸۱، ۸۷، ۸۹، ۱۰۵، ۱۱۶.

اخوند ملا سید علی اصغر

محلّاتی ۱۷۵.

اریس ابن عبد الله الحسنی ۵.

استیشن مستر انگلیز ۱۸۲.

اسحاق ابن جعفر الصادق ۷.

اسحاق بن عباس (حاکم ری)

۴۴، ۴۵.

اسفندیار خان عطا الله

(پیش خدمت شاه

حسنعلی) ۱۸۵، ۱۸۷.

اسلام شاه ۱۱۸، ۱۱۹.

اسمعیل بن جعفر الصادق

۱۳--۲۰، ۴۳، ۵۳، ۵۴، ۵۶.

۵۷، ۵۹، ۸۰، ۱۰۸، ۱۱۱.

فهرست اسماء رجال

- آدم ۳۰، ۳۱.
- آقا جنگی شاه ۱۶۵، ۱۶۶، ۱۷۳.
- آقا خان ملقب بعطا شاه ۱۸۹ (رجوع کنید عطا سید حسنعلی و سید حسنعلی).
- آقا سلطان محمد شاه ۱۷۹، ۱۸۳، ۱۹۳، ۱۹۴، ۱۹۷، ۱۹۹.
- آقا سید حسین واعظ یزدی ۱۷۴.
- آقا علی شاه بن شاه حسنعلی (یعنی آقاخان ثانی) ۱۴۳، ۱۶۹، ۱۷۳، ۱۷۵-۱۸۱، ۱۹۲، ۱۹۳.
- ابراهیم (خلیل الله) ۷، ۵۳، ۵۴، ۵۹.
- ابراهیم ابن خلکان ۵۶، ۶۸، ۷۲، ۸۰.
- ابراهیم بن سیمار نظام ۷.
- ابن ابو زلاق (مورخ) ۲۹، ۷۲.
- ابو تمیم--رجوع کنید--المستنصر داله.
- ابو جعفر مروردی ۶۲، ۶۳.
- ابو جعفر منصور ۵.
- ابو جهل ۴۰، ۱۱۶، ۱۹۷.
- ابو الحارث (ارسلان) پسانسیری ۸۰.
- ابو حامد (عالم) ۵۳.
- ابو الحسن خان ۱۵۴، ۱۵۶.
- ابو الحسن شاه بن شاه محمد طاهر ۱۳۱.
- ابو الحسن شاه بن شهاب الدین شاه ۱۷۸.
- ابو الحسن شاه علی ۱۴۴.
- ابو حنیفه نعمان بن محمد بن احمد ۶۹.
- ابو حنیفه واصل ابن عطا ۴، ۵.

فهرستها

و از شومیت نفس اماره ¹ همهٔ بندگان را نگاه دارد که فرموده
يَعْلَمُونَ ظَاهِرًا مِّنَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ عَنِ الْآخِرَةِ هُمْ غَافِلُونَ ²
 الَّذِينَ اتَّخَذُوا إِلَهُهُمْ هَوَاهِمَ وَفَقْنَا بِمَعْرِفَتِ امَامِ زَمَانِنَا هَذَا
 و بمطابعتیه بالطوع والرغبة و کُلَّ إِخْوَانِنَا كَمَا بُوَا فِي الْبِلَادِ إِلَى
 هَذِهِ الطَّرِيقَةِ الرَّشَادِ هَذَا دِينِ النَّبِيِّينَ وَمَذْهَبِ الرَّبَّانِيِّينَ وَفِي ذَلِكَ
 الدِّينِ الْإِسْرَارَ الْمَكْنُونَةَ الَّتِي لَا يَمَسُّهَا إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ وَفَقَّكَ اللَّهُ إِلَيْهَا
 الطَّالِبَ لِلصَّوَابِ اعْتِقَادِ الْحَقِّ وَالْعَمَلِ الصَّالِحِ وَالْمَعَارِفِ الرَّبَّانِيَّةِ
 بَعُونَ (٤٤٩) اللَّهُ تَعَالَى إِنَّهُ كَرِيمُ الْجَوَادِ رُؤُوفٌ بِالْعِبَادِ فَتَمَّتْ
 الْكِتَابِ إِلَّا التَّوَصِيْفِ دَرِ مَعْمُورَةً بِمَبِئِثِ دَرِ دَرِ دَوْلَتِ سِرَايِ سِرْكَارِ
 جَلَالَتِ آثَارِ ³ اَجَلِّ اَكْرَمِ سِرْكَارِ خَدَاوَنْدِگَارِي آذَايِ سُلْطَانِ مُحَمَّدِ
 شَاهِ رُوحِي وَرُوحِ الْعَالَمِيْنَ لِكُلِّ فِدَاةِ قَلَمِي كَرْدِيدِ بَخْطِ اَقَلِّ بَنْدِگَانِ
 الْحَاجِّ مُوسَى بْنِ مُحَمَّدِ خَانَ خِرَاسَانِي مِنْ طَائِفَةِ اَمِيرزَادَةِ اَز
 خَوَانْدَةِ ⁴ التَّمَاَسِ دَعَا دَارِمِ بَتَارِيخِ دِيَسْتِ (و) پَنْجَمِ ذِي الْحِجَّةِ
 الْحَرَامِ شَبِّ چِهَارِ شَنْبِهِ بَا تَمَامِ بِذِيْرِفَتِ فِي سَنَةِ ١٣٢٨ (٤٥٠).

¹ عماره

² قرآن، 30(6)

³ آسار

⁴ از خونند

از همه معجزات با حذر¹ باشند و خیلی احتیاط نمایند که آلود گناه نشوند و اگر چنانکه آلود شدند بگناه و اجتناب نکردند در مجلسی راه نمیدهند منجمله در بمبئی و زنگبار و مسقط و بعضی جاهای دیگر بد فعلی و بد علمی کرده بودند از جماعت آنها را بیرون کردند و هر قدر که توبه کردند و التماس (۴۴۴) نمودند بهیچ وجه قبول نکردند حتی قبیلله و قومان و خویشان آنها را هم بطفیل آنها راه ندادند آنقدر سخت است تا آخر الامر آنها از برای خودشان مسجدی در جنب دعوت خانه آنها بنای کردند مثل مسجد ضرابه و درمیان بسته گان آقا هم بعضی شان که معرفت در حق سرکار آقاخان نداشتند و ندارند مثل عهد پیشی پسر حضرت نوح کنعان که معرفت در حق پدر نداشت و از امر پدر سر باز زد و آشوب میکرد و مرتد شد و یا بر مثال ابولهب و ابوجهل که عموی حضرت (پیغمبر) بودند و ابدًا معرفت در حق پیغمبر نداشتند و یا مثل زید بن امام حسن و یا زید بن امام زین العابدین که معرفت نداشتند و ادعای باطل نمودند (۴۴۵) و یا بقول دوازده امامیها جعفر کذاب پس از یقین مطالبها بسیار شده در هر زمانی که از اولاد بودند مثل اولادهای حضرت یعقوب که دشمن برادر خود حضرت یوسف شدند و باید دانست که از اولاد هر امامی که دشمنی میکردند از عشیره خودشان بوده الانهم همان بود با اینکه حضرت سرکار آقاخان چه قدر مهر و نیکیها و مرحمتها که در باره اقوام و بسته گان خود داشته دارند و از خرج و جا² و مکان و منزل و مواجب آنها دریغ نفرموده و نه میفرمایند فاما آنها از جهت ناشناسی و حب جاه و مکنتها و لینعمت خود ستیزه جوئی

جاه² حضر¹

شبهها و اول هر ماه و سایر ایام متبرکه تا صبح عبادت و بندگی و کسب معرفت پروردگار عالمیان و مناجات حق میکنند و دائم الذکرند در ذکر جلی و آذکروا الله کثیرا لعلکم تفلحون¹ و هم علی الدوام در ذکر خفی در اول اسحار و الذکرالله كما علمکم و كما هدائکم² بجا³ میآورند و عبادتی که امروز در میان این طائفه است در هیچ قوم آن قدر نیست و در کار بندگی و عبادت اهتمام و سعی و کوشش را دارند که کسی بدون عذر⁴ از کاهلی در مکان عبادت حاضر نشود مآخذ است و سرزنش میکنند بلکه⁵ او را جرم مینمایند و قانون این طائفه (۴۴۲) چنانست که اول مغرب در مکان عبادت حاضر میشوند و بعد از عبادت و نماز شش ساعت اول شب را برای خواب قرار داده اند و از نصف شب شش ساعت آخر شب را تا طلوع شمس از برای دعا و مناجات و ذکر و نماز و شش ساعت اول روز را از برای معیشت و آخر روز را از برای تعلیم علوم یا دیدن احباء (و) و صلۀ ارحام و سیر و تماشا⁶ و هرگاه کسی از اهل طائفه کوتاهی در عبادت نمایند و یا مرتکب فعل قبیحی یا خیانتی از گناهان کبیره از او بشنود⁷ پسرانند او را از جماعت بیرون میکنند و اصطلاح خودشان لائی میگویند و همین که از جماعت (۴۴۳) بیرون کردند دیگر نه برشوه و نه بتوبه و هر قدر الحاح کند قبولش نخواهند کرد و در اینمطلب خیلی سخت میگیرند و میگویند اینراه حق و طریقه و حکم و فرمان حضرت مرتضی علی چنین است که باید درین راه جان بدهی و خود را از همه عیبها پاک بدارند که اینجا جای بی پروائی نیست و باید

¹ قرآن، 62(10).

² В Қоране нет этого стиха.

³ بجاه

⁴ عذر

⁵ بلکه

⁶ تماشا

⁷ بصوت

و این نشان مختص با مرای عظام میباشد انتهای¹ مسطورات تحفة الحرمین حاصل کلام این است فرد تعریف علی بگفتگو ممکن نیست * گنجیدن بحر در سبو ممکن نیست * اما عقیده و رویت این طائفه بر اینست که میگویند شکر منعم حقیقی (۴۳۹) کما هو حقّه لازم است ادا کردن حقّ و بحقّ بهر نهج در هر زمان و در هر مکان و بر هر لسان که باشد واجب است و شأن بنده بندگی کردن و فرمان بردنست پس باید دانست که بندگی اگر از خوف عذاب جهنّم باشد که بآلم گرفتار نشود و یا از شوق و آرزوی بهشت و نعمتهای او که آنجا² بلذت و فرحی و خوشی برسد این بندگی هم بطمع و غرض است و ملاحظه حظّ نفس است پس باید بدانیکه از برای نفس بندگی میکنند و این بندگی از روی خوف و رجا معانی³ میدهد که اگر عذاب دوزخی نبود یا لذت بهشت که خداوند بهشت و دوزخی خلق نمیکرد این مخلوق پیخوف و رجا (۴۴۰) بودند در آنصورت کی خدارا بندگی میکردند پس این عقیده که عبادت کردن خداوند از خوف دوزخ و شوق بهشت باشد چون معلّل بخرض است و در نزد عرفاء و حکماء این بندگی تاوان عابد است پس باید قطع نظر ازین هر دو کرد و یقین هم باید کرد که خداوند تعالی فی حدّ ذاته سزاوار عبادت و بندگی منعم حقیقی است و شکر نعمت‌های او واجبست و لازمه عبادت عبادتست که فرموده هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ⁴ و اینطالبعها محتاج بسفارش محسن نیست ازین جهت است که این طائفه در بندگی و عبادت و راستی و صداقت و پاکیزه‌گی از آنچه گمان پذیر (۴۴۱) بیشتر میکوشند و شبهای جمعه و سه‌شنبه و اغلب

1 انتهی 2 آن جاه 3 معانا 4 قران، 55(60).

اوست بجا * اخ او آفتاب نورانی * همچو یوسف بهند سلطانی * آیت
 رحمتی ببری از ریب * جلوه گر آمده ز عالم غیب * و از آنچه سبق
 ذکر یافت از طرف پدر بزرگوار حسب و نسب اقدس این آقا
 بخانه دان مصطفوی و مرتضوی میبرد و از جاذب والده^۱ شان بخاقان
 مغفور منتهی میگردد و نوابه^۲ علیّه عالیّه شمس الدوله طاب
 الشراها و مرحوم نظام الدوله را میتوان گفت نام نیکمی از علیا
 حضرت مریم سیرت و یکتا گوهر صدف عصمت و عفت حضرت
 نوابه^۳ علیّه عالیّه شمس الملوك دامت خدارتھا و عزتھا و طهارتھا
 بزرگتر (۴۳۷) در صفحه روزگار نگذارده اند و برادران عالی درجات
 هماره بوجود مسعودش افتخار مینمایند و شاید و باید و اگرچه
 در زمره عفات و پریکیان است ولی در لوازم بزرگی کوی سبقت از
 غلب امرای عظام ر بوده و در صفای عقیدت و آداب طریقت رابعه را
 ثانی و ثالثی او توان خواند و حضرت نواب مستطاب سرکار آقا
 سلطان محمد شاه جلّ ثنّاه را الحقّ چنین مآدری در خور او سرد
 که حضرت عیسی را غیر از حضرت مریم مامی نسزد و در مذهب
 اخلاق با حدّات سنّ بین الامثال و الاقران رمانند پدر و اجداد
 بزرگوار با اهل معرفت الفت و میثاق^۱ دارد و از مردمان
 بیگانه و بیعار هماره (۴۳۸) برکنارند و در گلشن انجمنش همیشه
 اصحاب حال و اهل کمال مسکن دارند و در قابلیت او همین بسکه
 در این اوقات از دربار همایون اعلیّه حضرت شاهنشاه ناصرالدین شاه
 خلدالله ملکه بافتخار صدور يك ظغرا فرمان مهرلمعان مورد
 مرحمت و با عطای تمثال مبارك مرصع بجواهرات و الماس اختصاص
 و با يك غبطه شمشیر جواهرنشان سرافراز و مفتخر گردیدند

میساق ۱

سزای افسر و شایستهٔ تخت * عطا شدرا همین در و کبارست * که
 مامش دخت ایران شهریارست * (۴۳۴) دوم پور جهان جویش
 جهانگیر * که شیر از وی رمد چو آهو از شیر * ملک روی
 ملکجوی ملکسان * ولی انسان عین و عین انسان * سوم پورش
 چو اکبر شاه پیروز * که شامش قدر بادا روز نوروز * همه از نسل
 خیر المرسلینند * زانساب امیر المؤمنین اند و بر حسب قانون
 طریقت قائم مقام پدر بزرگوار سرکار آقا: علی شاه بر مسند خلافت
 و سرپر امامت مستقر و بر قرار گردید و تمام مریدها از همه
 ملک و دیار ربقهٔ اطاعتش در گردن نهادند و برادران کمر خدمت
 از روی صدق و رضامندی بر میان جان بستند تا اینکه روزگار
 بوقلمون رنگی دیگر ریخته و خاک مفارقت پیخته نواب مستطاب
 سرکار آقا علی شاه (۴۳۵) در ماه ذی القعدة^۱ سنه ۱۳۰۲ ازین
 دار فانی رخت عاریت بعالم باقی کشید و در نجف اشرف بروضهٔ
 جدش حضرت امیر خرامید و مرحوم رحمتعلی شاه از آن
 بزرگوار مکرر کرامات و معجزات بسیار نقل مینمودند و اگر
 بعضی گوشهاگر نمی بود حکایت میکردم خلاصهٔ بمفاد آیهٔ و فی
هدایة ما کُنْسَخْ مِنْ آیةٍ أَوْ نُنْسِیْهَا ذَاتِ بَخِیْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلِهَا^۲
 بعد از آن بزرگوار یکتا فرزند ارجمند بیهمتای او نواب مستطاب
 اجل ارفع اسعد والا روحنا فداه سرکار آقای سلطان محمد شاه عزه
 سلطانه بر حسب قابلیت اصلی و استعداد ذاتی بخواست و مشیت
 خداوند تبارک و تعالی بجای پدر بزرگوار بر مکننت جلالت و ولایت
 متمکن گردید نظم (۴۳۶) آفتابپست چشم بد زو دور * آسمانیست
 پرکواکب و نور * عالم از پرتو رخس برپا * دو جهان از وجود

۱ ذالقعده

۲ Коран, 2(100).

میشود مثنوی زایران میری آنجا^۱ کامگار است * که يك تن لپك
 در معنی هزاراست * عطا سید حسن میر هنرسنج * که بخشد
 سائلانرا گنج پیرنج * (۴۲۲) حساب بخشش او کسی نیارد * جز
 آنگوریکه صحراها شمارد * خلاصه در ماه جمادی الاولیء همان سال
 ازین دار فانی بعالم باقی ارتحال فرمود و مرحله عمر شریف آن
 حضرت از هشتاد متجاوز بوده و در معموره بمبئی در قرب باغ ملکه
 انگریز بستان مصفاائی ابدتبع نموده اند و در وسط آنجا^۲ عمارت
 عالیه بنا نموده اند و^۳ سردابی در او تعبیه کرد و در آن (که)
 سرداب از تربت خامس آل عبا حضرت سید شهدا تبرک شده دفن
 نمودند و در هنگامیکه جنازه آنحضرترا^۴ از محل خود نقل
 مینمودند حقیق حاضر بودم با وجود بعد مسافت بعیده و بارندگی
 باران سخت از گروه انبوهی حاضر و همگی پیاده تشییع
 جنازه مینمودند و از غرفهای عمارت تمام مردم (۴۳۳) از هر گروه
 چه هنود (و) گبر و یهود و نصاری و مسلمان تمام آنمردم شیرینی
 و گل و طلا و نقره نثار^۵ بر جنازه آنمرحوم کرده بر روی جنازه
 میریختند و مدفن آنحضرت موسوم بحسن آباد و در ایام عاشوراء
 در آن مکان تعزیه حضرت جد دزرگوارش سید شهدا برپا میشود
 و بسیار از مردم بقبض فایض میشوند و در ده اول تمام مردم از
 غمی و فقیر در آن حسینیه نهار میخورند البته روزی هزار نفر
 بلکه زیادتر مأمور شده بمکانهای خود مراجعت میکنند و از
 آنجناب سه نام نیک بیادگار آن جناب در جهان مانده بود چنانکه
 مرحوم صفای بنظم آورده نظم یکی زیشان علی شاه جوان بخت *

جنازه آنحضرترا که^۴ و در او^۳ آنجا^۲ آنجا^۱

نثار^۵

و فروع ایشان استنباط¹ نموده آنستکه اسمعیلیّه شیعهٔ اصلند هم در اصول دین و هم در فروع دین و آنچه در بارهٔ ایشان میگویند عداوت و افترا و تهمت میباشد و آن طائفه از آنها میرزایند و آنچه در بارهٔ حسن صباح گفته شده همه از عناد نظام الملک طوسی بود و هست و خواجه از هواخواهان خلفای (۴۳۰) بنی عباسی بوده الحاصل آنچه این ضعیف از احوالات این خانه - وادهٔ جلیله (و) طاهره مشاهده نموده باید عرض میکنم آن طائفه بقانون شریعت مصطفوی و طریقهٔ امر مرتضوی اقدام² میکنند و باید قانون شریعت و طریقت را از اینها آموخت که الحق در راه دینداری کامل و فاضلند و در اوایل سال هزار دو صد نود و هشت بنده در هندوستان بودم و میدیدم که در ترفیح لَوای شرع نبوی و ترتیب قانون مجالس ذکر مصیبت ائمهٔ اطهار علیهم السلام و دعوت هنود بدین اسلام و در بذل مال و بخشش بمردم خاص و عوام بیاختیار بودند و مراسیل هر یک از علمای اعلام میرسید و در بارهٔ هر آوارهٔ و بیچارهٔ احسان و محبت مینمودند و در کمال اعزاز (۴۳۱) و اکرام پیش از آنچه مقصودش بود ادراک مینمود و این دو شعر در مدح جود و سخا و عطا شاه حسنعلی مشعونیست میرزا حبیب قآانی در هنگام حکومت خطّه کرمان بودند قصیدهٔ چنین انشاء کرد قصیدهٔ آدمی باید بدنیا عمر جاویدان کند * تا که از صد یک تواند مدح آقا خان کند * و مرحوم میرزا محمود حکیم در تشکر از عطای پنجم آورده از جهت پول دندان نظم حاتم³ طائی اگر بر مستمندان نان دهد * من فدای آنکه او هم نان و هم دندان دهد * و مرحوم وقار مثنویاتی گفته و این چند کلام از او نقل

حاطم³ عقدام² استنباد¹

(۴۲۷) که غیبت امام از عامّه و معاندین بوده نه از خاصان و احباب و غیبت امام از کسانی بوده اگر غسل در کام‌شان می‌ریختند دست از دشمنی ایشان بر نپیداشتند نه از کسانی که اگر بشمشیر آنها را قطعه قطعه می‌کردند که دست از دامنش بر نپیداشتند^۱ و ایضا صاحب کتاب مذکور مینویسد که این حقیر کتابی دیدم بخط نسخ بعربی و تاریخ کتبی سنه هزار و نود و هفت بود در اصفهان محمد شفیع نامی تحریر نموده بود و اما مصنف کتاب معلوم نبود و صاحب کتابرا عقیده آنستکه مهدی بن عبدالله بن احمد بن محمد بن اسمعیل بن جعفر الصادق که رئیس^۲ ثلاث مائه یعنی در سنه سیصد بوده و ادله اقامه (۴۲۸) نموده و علائمی که حضرت رسول خدا در ظهور آنحضرت فرموده منطبق مینماید و میگوید در کتب عدیده در بیان مناقب این مهدی نوشته‌ام و در آخر کتاب مینویسد وقد ذكرت ما جرى من ذلك في سرّ المعزّ لدين الله و ما ذكرنا اثبتنا في غير هذا الكتاب و بعضی آن طائفه را قرامطه خوانند و معاندین محض لجاج و الحاد در باره اسمعیلیّه علویّه نسبتها بسته‌اند و عباسیان با هواخواهانشان این طائفه را بغرض قرامطه کرده‌اند و ملحدشان هم میگویند چنانچه عبدالله بن معزّ عباسی در قصائد خود ذمّ آل ابی طالب بمعایب قرامطه و الحاد (۴۲۹) نموده و یکی از سادات علویّه در جواب او فرموده وَتَنَسِبَ أفعال الْقَرَامِطَةِ كَذِبًا إِلَى غَيْرِ آلِهِادِي الْكِرَامِ إِلَّا طَائِبُ فَرْدٍ در هر که تو از دیده بد مینگری* از چنبره وجود خود مینگری* خلاصه قاضی نورالله رحمت الله علیه در مجالس میفرماید آنچه مؤلف کتاب در تحقیق حال علویّه اسمعیلیّه

رئس^۲ بر نمیدشتند^۱

و چه پدر و چه جدّ بزرگوارشان هر قدمی که برداشت و گذارده‌اند تمام معجزه و کرامت بوده و هست و قول صاحب کتاب تحفة الحرمین در کتاب خود ذکر کرده و از حالات این خانه واده (۲۵) جلیله و سادات ذمیده ذکر کرد شمه مینگارم مخفی نماند که مرحوم عطا شاه السید محمد الحسن الحسینی الشهبیر باقا خان بن شاه شهید مرحوم شاه خلیل‌الله طاب الثراه^۱ بدانید که همان نسبت نسب پاک ایشان منتهی میشود بجناب محمد بن موالی الموالی مولانا حضرت شاه اسمعیل بن حضرت امام جعفر الصادق علیهم السلام و باید دانست که خلفای بنی عباسی از تیغ بیدریغ آنطایفه بزرگواران ایمن نبودند و خوار و ذلیل^۲ شدند و مذهب شیعه در زمان یکی از اجداد این بزرگوار که در مصر و در ایران سلطنت داشتند قوه گرفت و آشکار شد و نقایای بنی امیه که در اندلس و مغرب لوای تعدی افراشتند و بشمشیر این سلسله جلیله بکلی انقراض یافتند (۲۶) و بمقتر اسلاف شتافتند و در بلاد یمن و مصر و سایر بلاد جمع کنیری و جم غفیری را بحب علی و اولادش خواندند و مطابق شریعت حضرت رسول اکرم عمل کردند^۳ میفرمودند و در امر طریقت و حقیقت باطن رشته ایشان بحضرت امام جعفر الصادق میرسید که اصل مذهب جعفریست و حضرت شاه اسمعیل چونکه ارشد^۴ اولاد بود ولیعهد پدر و شیخ طریقت و حقیقت بود از جانب پدر بزرگوارش تلقین فکر و ذکر میفرمود و بشبوه‌های خاص پیروانرا عرف براه حقیقت میفرمودند و ازین جهت اینطایفه را اسمعیلیه باطنیه میخوانند و آنها اهل حقیقتند و آن طایفه میگویند که غیبت امام از آن زمانست و میگویند

عَرشَد ۴ کَرَدَن ۳ ضَلیل ۲ طاب الثرا ۱

که دیدیم چند غراب یعنی کلاغ از هوا بزیر آمدند و مشغول دانه
 چیدن شدند سرکار آقا فرمودند که اگر من هم بیک تیر دو کلاغ
 بزخم شکاریء ماهر (و) خوبی خواهم بود و فرمود عبدالله خان برو
 تفنگ بدم (که) یک تیر دو آهو زد بیآور در دم عبدالله خان
 تفنگرا حاضر کرد بنده عرض کردم که اگر این کلاغها تفنگرا
 دیدند خواهند پرید (۴۲۳) سرکار آقا خان یعنی آقا سلطان محمد
 شاه تبسم فرمودند و آن تفنگرا گرفتند و روی و دست کشیدند
 بسمت همان غرابها و نظر مبارک را بردند بغلاور و باز سر بلند
 فرمودند بزخم چونکه تا آنوقت سرکار آقا تفنگ بدست نگرفته
 بود تا سه مرتبه سر مبارک از روی تفنگ بلند فرمودند ماها
 بخیمال آنکه آقا میترسد تا آن کلاغها که جاو بودند رفتن عقب 1
 و آنها که دورتر بودند آمدند پیش آنوقت فرمودند که آندو کلاغرا
 تماشا کنید و تفنگ صدا کرد و هر دو آن کلاغها افتادند و دیگران
 پریده رفتن در دم عبدالله خان رفت و هر دورا بخدمت حاضر کرد
 و بعد سرکار آقا فرمودند که اگر بخوایم این هر دو کلاغرا آزاد
 کنم میتوانم بنده عرض کردم (۴۲۴) که چه ازین بهتر که اینهارا
 آزاد فرمائی در دم دست مبارک بآنها رسانید و فرمود شمارا آزاد
 کردم و قدری ریسمان پهای هر یک بست و هر دو پرواز کردند و رفتند
 و بنده تا مدتی آن کلاغرا میدیدیم ایضا راوی روایت کرد که اگر
 بخوایم از معجزه و کرامات این خانه واده بعرض برسائیم البتّه
 مثنوی هفتاد من کاغذ باید و این مردم زمانه خواهند گفت که
 اغراق 2 و دروغ است والا اگر دیده بصیرت داشته باشیید
 و چشم حقیقت ملاحظه شود درک خواهید کرد که سرکار آقا خان

1 غیب 2 اغراق

آقا رسانید که عجب خبطی و غفلتی کرده‌ام متکا! پترول^۱ ندارد اگر حکم باشد برگردم و پترول گرفته بیایم سرکار آقا فرمودند تو اورا بحال خود بگذار البتّه خداوند مدد خواهد کرد و ما را خواهد رسانید بطرف پونه روانه شو گاری والا بعرض رسانید که اگر چنان شد که این متکابی پترول^۲ بفرمایش سرکار پمونه رسید البتّه من میگویم که تو خدائی سرکار آقا فرمودند که این حرف را نزن اما من میدانم که با این (۲۱) پترول^۳ ما را خواهد رسانید بعد بحکم سرکار آقا بسر وعده به پونه رسیدیم بعد آن گاری والا عرض کرد که البتّه شما پیغمبرید آن حضرت فرمودند پیغمبر جدّ منست بعد عرض کرد پس امام میباشید فرمودند امام هم جدّ منست از آنکرامت آن گاری والا و چند نفر دیگر که در دین نصاری^۴ بودند بدین اسلام داخل شدند و از مریدهای آن جناب شدند ایضاً گفت که يك وقت با چند نفر از نوکرها بخدمت بودیم از آن جمله بنده که راوی میباشم و کربلائی عبدالحمّد و سپید عباس بدخشانی و اسفندیارخان عطا اللهی و حاجی اسمعیل عرب که پیشخدمت سرکار شاه حسنعلی بوده و عبدالله خان تفنگدار که با عبدالحمّد برادر بودند و جدید اسلام بودند و در بین صحبت بعرض رسانید که وقتیکه بخدمت سرکار (۲۲) شهنشاه پدر بزرگوارت بشکار گاه بودیم در بین صحبت مرحمت فرمودند هر گاه کسی بیک تیر دو آهو بزند شکاری ماهری خواهد بود و من بعرض رسانیدم بلی برین گفت و گو بودیم بفاصله نیم ساعت نشده که دیدیم گله آهوئی نمودار شد بمحض دیدن از بنده تفنگ گرفتند^۵ و بیک تیر دو آهورا زدند تا عبد الله خان این مطلب را عرض (کرد)

گرفتن^۵ نصارا^۴ پترول^۳ پترول^۲ پترول^۱

برادر سرکار آقا که در کمال رسیده بود و بسیار جمیله و عاقله بود
 پآزار طاعون مبتلا شد صبح بر آن درد مبتلا شدند و همان روز
 وفات نمود و برحمت حقّ پیوست و تمام خوشی‌ها موقوف شد
 و کلام آنحضرت بصحّت پیوست و ایضاً از جمله کرامات آن بزرگوار
 راوی روایت کرد که روزی در مهابلشور که ایلاغ هندوستان میباشد
 با یکی از بزرگان انگریز یعنی گورنر یعنی حاکم دو بدو
 در میان آن جنگل از برای گردش و هوا خوری و تماشا¹ گردش
 می نمودند در اثنا موجهّه ببری در برابر می آید آن حاکم از
 ترس رنگ از رو و رمق (۴۱۹) از زانوی رفت که حرکت بازماند²
 سرکار آقا مرحمت فرمودند شما هیچ اندیشه و خوف در دل راه
 ندهید این حیوان الحال بعقب کار خود خواهد رفت بمن کاری
 داشت مطلب او بر آورده شد بر میگردد در دم دیدند که آن حیوان
 بر گردید و در جنگل ناپدید شد ایضاً راوی روایت کرد که روزیکه
 از مهابلشور عازم شهر پونه در گاری متکا یعنی گاری برقی روانه
 شدیم قدریکه راه طی شد آن گاری والا دید که در گاری متکا
 روغن پترول نانداخته و الآن گاری خواهد ایستاد و از رفتن باز
 خواهد ایستاد و قاعده آن کارها بر آنست که وقتیکه پترول گاری
 خلاص میشود از رفتن باز میماند و وقتیکه روغن دارد (۴۲۰)
 و کارخانه او درست و بر قرار است هر طور بخواهی³ می رود
 و اگر پترول⁴ نباشد و عیبی در اندرون او بهم برسد از رفتن
 باز میماند بهر حال وقتیکه آن گاری والا دید که پترول⁵ ندارد
 یقین کرد که قدری دیگر که برود خواهد ماند⁶ بعرض سرکار

پترول⁵ پترول⁴ بخاهی³ باز مند² تماشا¹

پّره آهو داشتند شیرخواره و تخمیناً سه ساعت بغروب آفتاب آن پّره آهورا بنده شیر دام و بخیال گردش و هوا (۴۱۶) خوری و سیر و تماشا^۱ بطرف باغ دولتی که جای گردش و تماشا میباشد روانه شدیم و بعد از گردش در باغ روانه عمارت حکیم خود آقا که اسم او داکدار بلنک میگفتند روانه شدیم و داکدار مذکور هم يك پّره آهو داشت و سرکار آقا همینکه آن پّره آهورا دیدند خیلی مائل بر او شدند و بنده راضی نبودم چونکه پّره آهو مال خود آقا در منزل بود و عرض کردم که پّره آهو مال خود سرکار در منزل است دیگر میخواهید چه کنید جواب فرمودند که آهو من مرد من بخیال افتادم که آقا طالب این پّره آهو شدند و الا من الحال اورا شیر دام و باکی که نداشت چطور^۲ مرده بهر حال آن پّره آهورا از داکدار (۴۱۷) گرفته آوردم و قتیکه داخل بنگله شدیم من دیدم آن پّره آهو مرده پرسیدم آن آهو کی مرد آهو والا گفت البته نیم ساعت میشود که دیدم خود بخود آهو چرخ خورد و بر زمین افتاد و فوراً مرد و ایضاً راوی گفت روزی بخدمت آنحضرت با چند نفر از نوکرها حاضر بودیم یکی از نوکرها که اسم او اسفندیارخان از جهت خوش آمد خدمت آن جناب عرض کرد که انشاءالله در شادی سرکار تماشاهای خوب خواهیم^۳ کرد چونکه عروسی سرکار میشود و خوشیها خواهیم کرد سرکار آقا اول قدری تبسم فرمودند و فرمودند در عروسی من تعزیه خواهد شد ازین کلام و فرمایش تمام نوکرها افسرده خاطر شدیم که این چه مطلبی است که سرکار آقا فرمودند (۴۱۸) و این مطلب گذشت تا ایام عروسی و کدخدای آنحضرت در همان روز عروسی دختر

خواهیم^۳ چطور^۲ تماشاهای^۱

با اطفال مشغول به بازی بودند در اثنای بازی دیدم که سرکار آقا بظاهر در میان اطفال پیدا نیستند و تشریف نداشتند بنده مضطرب شدم و بر هر طرف توجه کردم و نظر انداختم سرکار آقارا ندیدم سراسیمه شدم که الآن اگر حضرت مکرمه سرکاره بی‌بی والده آقا آگاه شوند که آن بزرگوار بظاهر در آن مجمع حاضر¹ نیست البته به بنده تغییر خواهند² فرمود (۱۴ع) در آنوقت بنده درگاه چه جواب خواهم گفت و خیلی حیران بودم که در دم دیدم که بعد از چند دقیقه آنحضرت در میان آن اطفال حاضر است در دم بخدمت شتافتم دیدم که عرق³ از جبین مبارکش نمایان هم چون قطرات شب‌نم که بر ورق گل ظاهر میشود بعضی آن حضرت رسانیدم و عرض نمودم قربانت کردم در کجا تشریف داشتید که بنده از غصه نزدیک بود هلاک⁴ شوم در دم دیدم که حضرت آقا خان پرمثال غنچه گل بشکفت و فرمودند که چندی از مریدها در دریای چین در کشتی بودند و دمی بود غرق شوند من رفتم و آنها را از غرق شدن نجات دادم آنها را بنده در کمال تحیر حیران شدم که آقا چه میفرماید و در (۱۵ع) آنحال خوب ملاحظه نمودم دیدم که بظاهر لباسهای آن بزرگوار از آب دریا ترست فی الفور لباسهای آنحضرت را عوض کردم که سرکاره بی‌بی باخیر نشوند بر این خیال بودم که آن سرکاره یعنی والده سرکار آقا تشریف فرما شدند فرمودند حال من لباسهای آقارا عوض کرده بودم و دیگر تو چرا بار دیگر عوض کرده بنده جواب دادن نتوانستم و در حال آن سرکاره مرحمت فرمودند من میدانم تو چرا اینخبر از من پنهان میکنی و ایضا کرامت دیگر راوی روایت کرد که سرکار آقا خان

۴ حلاک ۳ عرق ۲ خواهند ۱ هاضر

ببینند و پنجاه روپیه قسمت او بوده و اگر میدیدیم قسمت او را
 میدادیم حال اختیار با سرکار است بعد بآنها هم حکم شد که هر
 کدامرا ده روپیه بدهید و در همان شب بچه¹ از هندوهای آن آبادی
 گم میشود یعنی درچاه میافتد و کسی ازین غزیه (؟) خبردار
 نمیشود و آن گروه گمان میکنند که آنرا دزدیده و خورده ایم صبح
 این خبر و گفت و گو بسرکار آقا میرسد میفرماید کلو و باباشیر
 محمد بروند سرفلان چاه در فلان مکان که آنبچه دیشب در
 آنچاه افتاده و زنده است در آورده بدهید بصاحبش بسپارید چونکه
 اینها با ما دشمنی میکردند خداوند ترحم فرموده آن بچه را ازین
 بلا نگاه داشت اما آن بچه تازه روز (۴۱۲) دیگر پیش زنده نخواهد
 ماند² بعد رفتند و آن بچه را از چاه سلامت بر آوردند و ازین
 سبب جمعی باسلام داخل شدند و از مریدها منصوب شدند و آن
 طفلک³ بعد از ده روز فوت شد حاصل کلام اگر بخواهم از
 کرامت و معجزه آن بزرگوار عرض کنم که خیلی بطول خواهد⁴
 کشید بهر صورت حال باید از سرکار آقا خان یعنی آقا سلطان
 محمد شاه گفته شود آنحضرت باوصاف کمالیه مانند جدّ بزرگوارش
 حیدر کُور یعنی مرتضی علی صلوةالله و سلام علیه رفتار میفرمایند
 بلکه اضافه⁵ و احسان خود را در باره هیچ طایفه دریغ نداشته
 و ندارند و کرامات عدید و خارق عادات از آن حضرت (۴۱۳) مشاهده
 شده و میشد از آن جمله راوی جناب عمدة الاعظم والاعیان اشرف
 الحاج حاجی ملا قاسم خان دام مجده که از جمله نوکرهای خاص
 آن بزرگوار است روایت کردند که در ایام طفولت که بظاهر عمر
 مبارک آن سرور هفت ساله بود باقتضای طفولیت در طرف غروب

۱ بچی ۲ مند ۳ تفلک ۴ بتول خاهد ۵ اعضا فع

بود آنها برگشتن عرض کردند گاری رفته بود فردا بروید همان گاری میآید البته ساعترا پیدا کرده پیمایید و رو کردند (۴۰۹) به بنده که تو هم برو صبح زود ما سه نفر با هم رفتیم بقدر دو کوس مسافت بود تا ندی و از آن ندی با کشتی رو شدیم رفتیم سر استیشن و از استیشن مستر جويا شدیم جواب گفت من دیروز تلگراف کردم جواب آمده در انگاری چیزی بنظر نرسیده در همین گفت و گو بودیم که همان گار آمد استیشن مستر گفت همان گاری آمد شما خود به پیماید گاری اسناد مردم پائین شدند و ما هر سه رفته و جويا شدیم ندیدیم کلو و غلام حسین گفتند که از دیروز تا امروز البته صد نفر این گاریرا زیر پا کرده اند اگر بوده البته برده اند بیما برویم بنده بخیمال افتادم که آقا فرمود بروید و ساعترا پیمایید البته باید پیماییم باز برگشتیم توی (۴۱۰) گاری و زیر توشک را نظر کردم دیدم زنجیر طلا برق میزند آرامی رفتیم و ساعترا برداشتم و روانه شدیم اما برفقاء نگفتم رفتیم تا بخدمت سرکار شهنشاہ رسیدیم اول از آن دو نفر پرسیدند^۱ که آوردید آنها عرض کردند خیر از دیروز تا حال ساعت میماند در گاری آتشی که صد نفر بیشتر آمد و شد نموده باشد بعد سرکار آقا از بنده^۲ پرسیدند^۳ که گو هم ساعترا نیآوردی بنده عرض کردم که ساعت حاضر است بعد رو کرد بر آن دو نفر که ای خرها من نگفتم ساعت در گار است بعد رو بر بابا علی محمد کردند و فرمودند پنجاه روپیه بموسی خان دده مزدگانی اما برفیقات ندهی بعد کلو عرض کرد بهر که بخواهی چیزی بدهی میدهی چرا ما دو روز (۴۱۱) نرفته ندیدیم و باید موسی خان

پرسیدن^۱

بند^۲

پرسیدن^۳

هستیم همپینکه من اسم آرام بردم بخیال آنها چنین آمد که من
 سرکار آقا علی شاه را رام گفتم قدری بخیال رفتن و دیگر چیزی
 بهاها نگفتند و رفتن در بت‌خانه قدری (۴۰۷) گذشت که
 دیدیم یکنفر از آنها باز آمد و گفت پیر ما می‌خواهد^۱ خدمت
 این مرد برسد شما اذن^۲ بگیرید من رفتم و عرض کردم فرمودند
 من برای همین مطلب اینجا^۳ آمده‌ام بگو بیاید بعد من بر آن
 مرد گفتم برو و او را بیاور در دم رفت و او را آوردند وقتیکه او را
 دیدیم خیلی پیرمردی بود بحالتی که راه رفتن از برای او مشکل
 بود از دو طرف زیر بازوهای او گرفته بودند تا آواز خدمت
 سرکار آقا بعد سرکار آقا فرمودند که او را به‌نشانیید در جواب
 عرض کردند که مطلب است فرمودند بگوئید بعد آن پیرمرد
 چیزی بزبان خود عرض کرد و جواب شنید اما ماها ندانستیم که
 چه گفت کوشد چونکه هم دور بودیم و هم زبان اهل اندیوار را
 ندیدانستیم بعد آن مرد پیر برگشت (۴۰۸) و رفت در بت‌خانه
 و یک نفر را روانه آن آبادی کرد طولی نکشید که جمعی آمدند و باز
 همان مرد پیر آمد و با آن جمع بخدمت سرکار شهنشاه رفتند
 و بعد از گفت و گو بدین اسلام در آمدند کلمه بر زبان آوردند و از
 مریدهای آن جناب شدند و این مطلب را بنده خودم دیدم (و)
 بعین^۴ تحریر در آوردم ایضا وقتیکه در پند (؟) دادر خان تشریف
 بردند از گاری آتشی منزل که رفتیم فرمودند ساعت طلای من
 در گاری آتشی مانده^۵ بروید بیاورید دو نفر از نوکرها کلو
 و غلام حسین نامی رفتند وقتیکه می‌رسند گاری از آنجا^۶ رفته

منده^۵ بحیض^۴ اینجا^۳ از ن^۲ می‌خاهد^۱

آنجا^۶

کرد که وقتیکه بخدمت سرکار آقا علی شاه بطرف پنج آب رفتیم بعد از آن که از پشاور مراجعت شد آمدیم بلاهور پندی و چندی در آن شهر منزل (داشتیم) تا روزیکه بعزم¹ شکار روانه کوههای آنجا² شدیم از جهت شکار با باز از صبح بر آنکوه شکار کردند تا نهار که شش ساعت از روز گذشته باشد (۴۰۵) بعد از جهت نهار در نزدیک آبادی در دم بتخانه منزل فرمودند در روی تختیکه دروست آنجا³ در پای درخت سایه داری بسته بودند سکنا نمودند و در جلو⁴ آن بتخانه سه چاه تعبیه است یکی باسم رام که هنود اورا خدا میدانند و یکی از زن رام که اورا سیتی مینامند و سومی از لچمی و زیر رام اما در چاه سیتی زن رام کسی راه ندارد پرو دست بزند و چاه خود رام بغیر از هندوها کسی دیگر حق ندارد فاما چاه وزیر رام همه کس ازو آب بر میدارد چه مسلمان و چه هنود و راوی نقل میکرد که سه نوکر که بخدمت بودیم یکی بنده و دیگری حاجی اسمعیل و دیگری نور علی ما سه نفر حیران بودیم از برای آنکه قدری آسایش نمائیم چونکه تمام (۴۰۶) آن کوههارا گردش کرده بودیم و در آن بغیر از سرکار آقا جای دیگر سایه نبود اما در حد هندوها هم پناه بود و هم سایه خلاصه ما سه نفر رفتیم در آن سایه هنوز آرام نگرفته بودیم که دو نفر از اهل⁵ بتخانه آمدند و ما را منع کردند و گفتند این جا حد شما نیست پروید من جواب دادم چرا گفتند این حد بتخانه است و شما مسلمانید من گفتم ما هم هندو(یان) ایران هستیم اول شکار بودیم و حال در ایران در کرمان میباشیم حال این مرد که روی تخت آرام فرموده

احل⁵ جلوه⁴ آنجا³ آنجا² بعظم¹

بر قرار بود و بعد از هیجده روز وفات کرد کرامت بعد از فوت
 او را غسل دادند و در وقت کفن پوشانیدن آن طفلک چشمان
 خود را باز میگردند و برهم میگذاشت تا ختنی بجائی رسیده بود
 که تمام کسانیکه در آن جا¹ حاضر بودند خیال حیات کردند
 بعدی رسید داکدار خواستند² که ملاحظه حیات (یا) ممات او را
 نماید وقتیکه حکیم آمد و دید تا دو ساعت حیران بود چونکه
 بدن گرم و چشمها بحرکت بود بعد حکم مماتی او را داد و گفت
 در کار این طفل حیرانم و تا حال چنین مطلبی دیده نشده (۴۰۳)
 بعد آن طفلرا در حسن آباد در جوار جد بزرگوارش حضرت
 شاه حسنعلی دفن نمودند و بعد ازین مطالب حضرت مولانا سرکار
 شهنشاه آقا علی شاه اسرار امامترا بفرزند ارجمند خود سرکار
 خدایگانی سرکار آقا سلطان محمد شاه عز سلطان سپردند³ و جامع
 پیرهم بآنحضرت تعلق گرفت و خود آنحضرت بعد از پدر
 بزرگوار خود بر منصب ولایت و امامت و پیری متمکن و بر قرار
 گردید در وقتیکه بظاهر سن مبارکش از هفت تجاوز نبود صاحب
 فضل و معدن کرم و منبع فیض و عطا و در افعال حسنه و اعمال
 ربّانیه و صفات جمیله و اخلاق کریمه و انفاس قدسیه عدیم المثال
 و در سخاوت و کرامت و مروّت و (۴۰۴) عدالت و عطا بر مثال جد
 بزرگوار و پدر عالی مقدار و اجداد تبار میباشند مخصوصاً نگاه-
 داری از یتیمان و ضعیفان و فقیران بی مثل میباشند که گفته اند
 آنچه خوبان همه دارند تو تنها داری باری حال باید چندی کرامت های
 پدر بزرگوارش سرکار شهنشاه یعنی سرکار آقا علی شاه گفته
 شود روای حاجی موسی خان ولد محمد خان خراسانی روایت

در آن جا¹

خواستند²

سپردن³

و فرمودند حال شماها خوش وقت شدید که من در اینجا ¹ آمدم در جواب بعرض رسانیدن که امید ماها چنان که بار دیگر هم بدیدار لقای آن خداوند زمان مشرف شویم بعد مرحمت فرمودند که در همین جا عمارتی ² بسازید هر وقتیکه آن عمارت ³ درست شد من خواهم آمد و مدت یک ماه در شهر پشاور ماندیم ⁴ و بعد مراجعت به بمبئی کردیم بعد شنیدیم از همان مریدها که در بمبئی از جهت دیدار آمده بودند گفتند آن زمین را خریدیم و بنای عمارت را ⁵ گذاردیم و چند مرتبه آن مکانرا بپای پوششی رسانیدیم از قضای ⁶ فلکی یا از سبب باران خراب شد یا از زمین جنبشی مخدم یا سبب دیگر (۴۰۱) میشد که خراب و از پا در میآمد تا مدتی چند مرتبه بحضور سرکار آقا علی شاه یعنی آقا خان ثانی مشرف شدند و عرض این مطلبرا نمودند و هر ⁷ دفع جواب مرحمت میفرمودند که هنوز وقت بسیار است انشاءالله خواهم آمد و سرکار آقا علیشاه منصب پیررا بولد ارشد خود شهاب الدین ⁸ شاه یعنی شاه خلیل الله عطا فرموده بودند و نصایح و موعظه کردن برای جماعت مریدان با او بود و پیر شهاب الدین شاه ⁹ تا مدت سه و چیززی حیات داشت و بعد فوت شد و بعد همان منصب پیررا بولد شش ماه او ابو الحسن شاه عطا فرمودند و کرامت آن طفل چنان بود که هر وقتیکه از مریدها بسلام میآمدند آن طفل چه در گهواره و یا (۴۰۲) جای دیگر بی گفت (و) گو دست خودرا بطرف آن مخلوق دراز میکرد که آن قوم بموسند و مدت هیچده روز حیات داشت و بر تخت سلطنت پیری

۱ اینجا ۲ در همین جا امارتی ۳ امارت ۴ مندیم

۵ امارت را ۶ از قضای ۷ وحر ۸ شها بدین ۹ شهابدین

آنکه در زمان نادر شاه افشار جدّ بزرگوارش آقا سیّدحسن بیک معروف بشاه حسنعلی همراه نادر شاه از راه قندهار بسمت هندوستان تا رسید به پشاور و در آنمک از مرید (۳۹۸) های آنحضرت بسیار میباشند در آنمک چندی اهل اقامت انداخته بودند^۱ در زمان حرکت مریدهای آن جناب عرض میکنند که یا مولا سرکار کی بار دیگر ماها را پدیدار خود دیده گان ما را بنور جمال خود منور میفرمائید جواب مرحمت فرموده بودند که هر وقت این سه که میخ اسب مرا بسته اید سبز شد و درخت شدند و شاخهای او بهم رسیدند^۲ من براین ماک خواهم آمد^۳ و از آن دیار تشریف و آن مریدها پهای آن میخها آب میدادند و منتظر سبز شدن بودند تا آنکه بقدرت کامله حقّ آن میخها سبز شدند تا آنکه چندین سال شد و آن میخها درخت شدند و از قرار گفتن خود (۳۹۹) آنجماعت که بنده که راوی میباشم و بگوش خود شنیدم و بچشم (خود) همان درختها را دیدم گفتند تا حال سه مرتبه شاخهای این درختها بهم دیگر نزدیک شدند فاما در عین نزدیکی باد شاخهای آنها را میانداخت تا حال که بهم دیگر رسیده و بهم پیچیده شده و خداوند زمان تشریف فرمای ایندیار شد و دیده ماها را بنور مبارک خود روشن فرمودند و این مطالبها که بنده اظهار میکنم و درین کتاب مینگارم بچشم خود دیدم و بگوش خود شنیده ام ظاهر مینمایم و این مطلب ثبت^۴ شد در زمان سرکار شهنشاه آقا علی شاه بود خودم دیدم که سرکار آقا علی شاه باچندی از خاصان در پای همان درختها تشریف فرما شدند (۴۰۰) در بالای همان تختیکه در پای همان درختها نشستند

۱ بودن

۲ رسیدن

۳ خاهم آمد

۴ سبت

دیدم که در صندوق گذاشتند و بعد از دو سه روز آنقدر عفونت
 بهم رسانده بود¹ که از ده گام نزدیکتر رفتن خیلی مشکل بود
 و حال جسد این مرحوم را ملاحظه نمائید که بعد از هفت ماه
 تجاوز در صندوق بوده الحال که داز کردند بوی مشک و نافور از آن
 جسد مطهر بمشام میرسد این نیست مگر اینکه یکی معجز این
 جسد مطهر است و باز راوی گفت که بعد از شاه حسنعلی فرزند
 (۳۹۶) ارشد آقاخان آقا علی شاه حسب الوصایه پدر بر تخت معنوی
 و بر منصب پدر بزرگوار بر قرار گردید و از آن حضرتهم کرامت
 و معجز² بسیار بظهور رسیده و دیده شده از آن جمله روزی یکی
 از مریدها مهمانی کرده و قریب پانصد نفر³ وعده دار بود و آن
 میزبان تدارک همان پانصد نفر را بیش ندیده بود چونکه سرکار
 شهنشاه در آن مهمانی شرف حضور داشتند علاوه قریب هزار نفر
 زیاده از آن پانصد نفر⁴ وعده بعد مغرب در مجلس حاضر آمده
 بودند آن میزبان متحیر میشود که چه بکند یکی (از) مریدها
 میگوید حضور سرکار عرض نما در دم میزبان خدمت سرکار آقا
 علی شاه این مطلب را عرض میکنند آن بزرگوار میفرماید که پیش
 از کشیدن (۳۹۷) يك لقمه از آن شام پیش من بیاورید بعد در
 وقت کشیدن شام میزبان قدری شام برداشت و بحضور سرکار آقا
 علی شاه آورد آقا مرحمت فرمود و دست مبارک بر آن برفق نهادند
 و فرمودند به برید و در دیگها قدری بریزید و پرده بالای او کشیده
 و از زیر پرده شام بکشید حسب الامر بجا آوردند از برکت نظر آن
 بزرگوار خداوند برکتی بر آن غذا داد که تمام آن مهمانها پرداخته
 شد و بقدر پنجاه (یا) شصت نفر زیاد آمده بود و کرامت دیگر

غریب پانصد نفر³ معجز² رساند بود¹

بودن⁵ پانصد نفر⁴

از صندوق بر آرند و در وقت بیرون آوردن جنازه را از صندوق حاجی سیّد حسین مذکور آخوند ملا سید علی اصغر محلاتی زیر و زبر جنازه را^۱ ملاحظه میکنند که اگر خرابی در او به بینند او را لغافه کنند هر چند نظر میکنند می بینند کفن آنجناب پاك و پاکیزه و بحال خود باقی میباشد که گویا میت در آن کفن نیست جسد حیّ است در آنوقت حاجی سیّد حسین میگوید جنازه را روی خاک کربلا بگذارید و ایضاً راوی روایت کرد در آندم دیدم جناب حاجی سیّد حسین و آخوند ملا علی اصغر هر دو انگشت بر لب گرفته و گفتند لعنت بشکّ تا سه مرتبه و بعد از بروی خاک (۳۹۴) گذاشتن و خیال از سردآب بیرون آمدن کردیم که سرکار شهنشاه یعنی سرکار آقا علی شاه مرحمت فرمودند که جناب حاجی از جهت اینکه رنج و زحمت شما ضایع نشود و بآن نیت خود که بصواب بررسی آنچه نیز که مخفی داری بینداز روی جنازه بعد حاجی سیّد حسین گفت خداوند شاهد است که سرکار آقا علی شاه کرامت فرمود حقّاً که اولاد رسول خدا میباشد آخوند جواب مگر چه طور^۲ گفت کسی ازین راز باخبر نبود مگر خداوند و بعد از زیر عبای خود آن پارچه را بیرون آورد و در میان سردآب روی جنازه انداخته و باز انگشت بردندان گرفت و سه مرتبه تکرار کرد لعنت بشکّ (۳۹۵) و از سردآب بیرون آمدیم و همان سیّد حسین باآواز رو بتمام خلق کرد و گفت ای مردم بدانید که من در وقت غسل آقاخان حاضر بودم و نشانیها که در کتاب در باره مرتضی علی ذکر کرده اند من خودم درین جسد مطهر مشاهده نمودم و هر کس شکّ بیاورد کافرست و بدانید که من بسیار مرده

چه تور^۲ جنازرا^۱

مدفن آنچنان شد آنوقت بخاطر من آمد که مکان همان مکان (۳۹۱) است که سرکار آقاخان عصای خود را بآن زمین گذارده و اشارت فرمودند آنوقت بخاطر من آمد که فرمودند که این زمین با قابلیت است ایضاً راوی دیگر نقل کرد که زمان وفات و تغسیل جسد مطهر آن جناب تا وقت تدفین دفن آنحضرت هفت ماه گذشته بود و گرمی هوای بمبئی و مرطوبی آقا سید حسین واعظ یزدی^۱ یقین برین داشته بود که البته جسد آنجناب متلاشی^۲ شده باشد یا آنکه یقین کفن او زرد و خراب خواهد بود و شاید از تعفن کسی نتواند قریب آن جنازه بروند بر این خیال افتاده بود که خدمتی کرده باشد پیخبر از همه از پیش خود پارچه سفیدی گرفته و در سردآب روان که دو فرسنگ تا بمبئی مسافت دارد (۳۹۲) برده بود شسته و طاهر کرد و خشک کرد^۳ و در زیر جامه یا عباى خود پنهان کرد که کسی با خبر نشود که در وقت دفن آنحضرت در بالای کفن لافافه کند که بنظر مردم بد نیاید مختصراً همه که روی صندوق جنازه را باز میکنند در توی سردآب قدریهم عطر با خود آورده بود که در وقت حاجت بکار برد بعد از باز کردن صندوق می بینند که بوی پدی که ظاهر نشد الا بوی خوش که بوی عطر و کافور است بمشام میرسد آن مطلب را ظاهر نمیکنند بعد رو میکنند به حاجی موسی خان خراسانی که روی صندوق را باز کرده بود و میگوید که میشود صورت سرکار آقارا باز نمائی در دم راوی صورت آقارا باز میکنند نظر که میکنند می بینند که مثل آنکه الحال در خواب^۴ اند و عرق بر جبینش (۳۹۳) بر مثال مروارید غاطان^۵ است بعد حکم میکنند که جسدر را

۱ واعظ یزدی ۲ متلاشی ۳ میکند ۴ خاب ۵ قلعان

عید میگیرند و اسم آن مکانرا پیرامیر میگویند و دیگر از
 کرامتهای سرکار آقاخان یعنی شاه حسنعلی راوی حاجی مشهد
 حسین خراسانی گل مکانی و از سلسله نعمت الهی است نقل
 کرد که روزی با یک کسی دیگر در خدمت سرکار آقا ایستاده بود
 در میان باغی بود که آنباغ مال هندو بود تا رسیدیم بمکانی
 سرکار (۳۸۹) آقاخان سر عصای خودرا بر زمین زدند و فرمودند
 که این ثمر آفتنی تام دار و با قابلیت است این مطلب را شنیدیم
 و گذشتیم اینبود که یکسال کامل گذشت و سرکار آقاخان وفات
 نمودند بعد از غسل و کفن بخیمال اینکه بکربلای معلا روانه نمایند
 یا نجف اشرف آن جنازه را در صندوق گذاشته بعد از چندی
 رؤسای^۱ هر قوم آمدند خدمت آقازاده ها یعنی آقا علی شاه
 و جنگی شاه و اکبر شاه پسرهای مرحوم سرکار آقا عرض کردند
 که ماها نمیگذاریم جنازه مرحوم آقا را ازین جا حمل جای دیگر
 نمائید زیرا که پیشها این پرگنه هند خارستان (۳۹۰)
 و جنگلستان بود و سرکار آقا که تشریف فرمای این دیار شدند
 و قدم مبارک درین خاک گذاشتند این ملک گلستان شده و ماها
 همه تماماً از قدوم مبارک آن حضرت صاحب مکننت و جاه و عزت
 شدیم و همچنان که زنده آنجناب از برای ماها فایده ها بخشیده
 البتّه که جنازه آن مرحوم از برای ماها هم میمنت است و محالست
 که بگذاریم آن جنازه آنرا به برند اگر از جهت خاک کربلا باشد
 ماها بند بست کرده خلاصه آخر (ال) امر سرکار آقارا بنا شد که
 در بمبئی دفن نمایند این بود که چند جهاز خاک از کربلا طلبیدند
 و در همان باغ و همان مکان که فرموده بودند که شرافت دارد

رؤسای^۱

آنکه وقتی که بملک سند آمدند چند بر آمد که جمعی بخدمت
مغذره رسیدند و عرض کردند که بفریاد ما بیچاره گان بررسی فرمود
چه خبر است عرض کردند چند مدت میشود که يك از دهائی¹
در غاریکه نزدیک برین بلده میباشد پیدا شده و تمام حیوانات
این دیار را بلعیده بلکه و از مردم شهر ایضاً² و بسیار از مردم
آن ملک خانه مان خود را ترك نموده فرار کرده اند شما صاحب
رحم و مروت میباشد آن صاحبه مکرّمه فرمودند این مشکل
نیست فردا صبح بقدر ده من شیر و ده من شکر (۳۸۷) بردارید
تا برویم و رفع شرّ آن حیّه را از سر شما بکنم انشاء الله حسب
الفرمان معمول میدارند و صبح بطرف آنغار روانه میشوند و اغیار
همه در نهایت حیرانی و از عقب میآمدند تا آنکه آن مغذره
بدر آنغار وارد گردید و ندا کرد که یا حیّه بدر آ در دم آن حیوان
از غار بیرون آمد و همین که چشمش بر آن خاتون جنت افتاد
سر خود را بر زمین نهاد بعد آن مکرّمه دست خود بر سر آن
حیوان کشید و فرمود که آن شیر و شکر را داخل بهم کرده
بیاورید و پیش از در بگذارید در دم آورده و پیش آن حیّه
گذارند بعد آن مغذره فرمودند ای حیوان زبان بسته این رزق
تو بیآشام و برو در منزل استراحت کن بعد از خوردن آن
از در بمغاره در گردید و آن (۳۸۸) خاتون جنت رو بر آن قوم کرد
و فرمود باد که سالی ده من شیر و شکر روزی این مار را بدهید
اگر چنانچه ندادید البتّه بشما زحمت خواهد³ رسانید و راوی
گفت هنوز بر آن قاعده بر قرار است که هر سال در آنروز جمعیت
در آنجا جمع شده و آن شیر و شکر را بآن حیوان میدهند و آنروز را

خاهد³ بشهر ایضاً² از دهائی¹

مسلمان و مریدهای سرکار شاه حسنعلی میباشند و در سائر آباد
 بهای دیگر هم قدری میباشند باری مطلب اینکه تا مدت بسه سال
 در آن ملك از آسمان رحمت نبارید و اهالی آن مرز بوم از بیآبی
 و بی حاصلی به تنگ آمده بودند و از حالت تنگی خیلی مردم
 تلف^۱ شدند چونکه در ملك هند تمام حاصل آنها از باران بعهل
 میآید و خیلی از آن گروه ترك وطن كرد بملکهای دیگر فرار
 کردند تا آنکه رحمت خداوندی شامل حال باقی ماندها^۲ شده
 (۳۸۵) و آن خورشید حجاب برسم ضیافت وارد بدانملك و دیار
 شدند و مردها و زن های آندیار از پیپر و برنا سرقدم ساخته تمامًا
 استقبال میکنند و فراخور بضاعت شان از همه چیز خدمت
 بجا^۳ میآوردند و بعد چند روز جمعی خدمت آن مکرمه رسیدند
 و بعرض رسانیدند که بفریاد اهل این ملك و دیار برسید که از
 بی آبی تمام بستوه^۴ آمد و تحصیل قوت لایموت از ولایات بعیده
 بهزار زحمت نموده میشود و دسیاری از مردم این ملك تلف
 شده اند و یا فرار کرده اند و غلات^۵ و حیوانی از برای کسی باقی
 نمانده صاحب رحم و مروت میباشند بمحض شنیدن مرحمت
 فرمودند که امشب من دعا خواهم كرد و خداوند تبارك و تعالی
 رحمت عطا خواهد فرمود همه بیکبار آداب بندگی بجا^۶ آورده
 بمكان خود روان شدند حاصل کلام که ابری (۳۸۶) ظاهر و بنای
 رحمت شد و بقدر کفاف همه روزه باران میبارید و از برکت قدوم
 آن مغدّره و کرامت آن قدر آن سال خوب سالی شده که
 جمعی ازین کرامت بدین اسلام در آمدند و ایضًا کرامت دیگر

و غلا^۵ بستوح^۴ بجاه^۳ باقی مندها^۲ تلف^۱

بجاه^۶

کرامت که از آن حضرت بظهور که رسید بر اعتقاد جمعی افزوده چونکه در عهد و زمان حضرت مولانا سرکار آقاخان جامع پیری و ولی عهد بر پسر ارشد سرکار شهینشاه یعنی آقا علی شاه مرحمت شده بود این بود که در وقت جامع سپردن نور ولایت از سرکار خداوندگاری سرکار جلالت آثار سرکار اقدس سرکار شهینشاه یعنی سرکار آقا علی شاه فرزند ارشد¹ سرکار آقا شاه حسنعلی یعنی عطاشاه ظاهر شد و در (۳۸۳) آنوقت سرکار شاه حسنعلی بر تخت مولائی برقرار بود و منصب پیری حق فرزند ارشد او سرکار آقا علی شاه بود و از سرکار شهینشاه هم آنچه کرامت و خارق عادات² ظاهر شده عرض خواهد شد انشاء الله تعالی اما در زمان سرکار آقاخان شاه حسنعلی تا زمانیکه والده ما جدّه مکرمه اش علیّه مغدّره مکرمه مخترمه بی بی حاجیه سرکاره این دارفانی را وداع نفرموده بودند منصب و مرتبه پیری یعنی داعی گری با آن مغدّره عطا بود این بود که از آن خاتون قیامت هم کرامتها بظهور رسید و بروز کرده بخصوص در عربستان رسیده و چون باقیات الصالحات که از آن مغدّره و مکرمه باقی و برقرار مانده از آن جمله مدرسه در کربلا و ساقیه در سامره و طفلان مسلم و عون و حرّ شهید ریائی و در راه کوفه و نجف اشرف سقاخانه در مسجد کوفه و مسجد صعله³ و کاظمین (۳۸۴) مثل سلمان پاک و سائر جاهای دیگر که ظاهر کرده باعث بر او میشود⁴ و یکی از کرامات و خارق عادات آن خاتون قیامت یکی آن که در هند بلوکی میباشد که آنرا کج مینامند و در آن ملک تمامًا مخلوقش هند و بتپرست میباشد مگر یک آبادی که تمام آن

۱ عر شد

۲ آدات

۳ سهله — Под этим

۴ با اس بر ریا میشود

امید از عنایت و مرحمت سرکار چنان است که لطف فرموده از بود و ناپود او براین بنده^۱ کمترین خیر دهید و حضرت صاحب کار حقیقی در ظاهر اول خیلی تغییر فرمودند و فرمودند این چه صحبت و حرفست که از راه نادانی میزنی مگر من ناخدای کشتی توام و یا آنکه خضر پیغمبر و الیاس پیغمبر میباشم که خیر کشتی خود را از من میخواهی در همان دم یکی (۳۸۱) از جاریها که اسم او سنابائی بود و صندوق دار هم بود عرض کرد که قربان چه کند کجا^۱ رود که بجز سرکار خداوند گاری پنهانی ندارد * هر کس بکسی و حضرتی مینازد * جز حضرت تو ندارد این پیکس کسی^۲ * این عرضا که آن صندوق دار کرد سرکار آقا مرحمت فرمودند که بیرون پیش علی شاه و از او جویا شود تا خیر بود نبود را خواهد گفت بمجربیکه این فرمایش را فرمودند و شنید خود را بخاک انداخت و مرخص شده و بخدمت سرکار شهنشاه شتافت پرسیدن و ابراز مطلب نمانوده که سرکار آقا گشادن این مهم را بشما امر فرمودند چنین مرحمت فرمودند که چون حالا سرکار اذن افشای این راز را بمن فرموده اند من میگویم که چهار ساعت بغروب در فلان بندر منتظر باشید که کشف آن بر شما معلوم خواهد شد و بشنیدن این فرمایش (۳۸۲) جمعی روانه بطرف آن بندر شدند منتظر آنکه چهار ساعت بغروب رسید دیدند از دور علامتی در روی دریا بنظر میآید تا آنکه نزدیک شد دیدند علامت بغله^۳ خود اوست بعد از ورود دیدند همان بغله^۳ با تمام سامان و تمام کارگرها اگرچه زحمت بسیار بایشان دارد آمده بود ولی حمد خداوند را که بسلامت وارد شدند و این

۱ کجاه

۲ Размер не выдержан.

جان او را می‌خورند که چرا ما را درست تعلیم راه دین ندادی و در معرفت مولانا شناسا نکردی و در خدمت مشغول ننمودی و از بی‌مقدردانی تر بود که ما تباہ شدیم و فرمودند که اگر بآنها تعلیم درست داده بود و دلالت و دعوت کرده بود و آنها قبول نمی‌کردند از گردن او ساقط بود و براین بلیه گرفتار نمی‌شد آنوقت آنها که اطاعت^۱ نکرده و نمی‌کردند خود معصیت کار بودند و حال طرفین (۳۷۹) در معصیت گرفتاریم و کارمان تباہ و در نزد خدا تبارک و تعالی شرمند و روسپاه نبودیم از این جهت او بعد از گرفتار است و دیگر از کرامات سرکار آقا اینست که یکی از مریدها کشتی بادی داشته و با آن کشتی عمل تجارتی می‌نمود تا اینکه از قضای فلکی روزی که روز آمدن آن کشتی بود نیامد و تا مدت مدیدی می‌گذرد و ابداً اثر و خبری از او نمی‌شود و از هر طرف جويا شدند و بر تمام بنادر تلگراف کردند و هر کشتی که دارد می‌شد جويا بودند و خبری نمی‌یافتند تا مدت پنج شش (?) گذشت و خبری نه از غرق^۲ شدن و نه از سلامتی او خبری نبود تا اینکه اهل و عیال کارگرهای آن کشتی به تنگ آوردند آن صاحب کشتی را که یا مغارج بما بده و یا خبر یأسی البتہ ما دست از (۳۸۰) تو بردار نیستیم تا او را به تنگ آوردند این بود که آن مؤمن لاعلاج روزی صاحب کشتی خدمت سرکار آقاخان مشرف می‌شود و عرض می‌کند که یا مولانا پدر و مادرم بغدای نام مبارکت شوند کشتی بادی ازین فدوی مفقود اثر^۳ شده و از همه جا جويا شده ام و چیزی نیافتم و اهل و عیال کارکنان آن کشتی بنده را بستوه آورده اند این بنده را

اسر^۳ قرق^۲ عطا^۱

با خواص خود بطرف صحرا روانه میشوند به يك مكاني می‌رسند
 و سنگی در آن جا^۱ بر قرار بوده حکم میفرمایند بمگّی و کامریای
 جماعت کراچی که شماها طالب مطلبی هستیید که بشما ظاهر نمایم
 عرض کردند فدایت شویم مرحمت فرمائید بعد سرکار آقاخان
 بیکی از نوکرها حکم فرمودند که این سنگرا از جای او حرکت
 دهید چند نفر باهم همدست شده آن سنگرا از جای خود حرکت
 میدهند و بعد میپینند که (۳۷۷) در زیر همان سنگ از دری
 میباشند و تمام مور و مار و عقرب و جانورهای گزنده دارند اورا
 میکنند و بدن اورا میخورند بعد از تمام مریدهای آقاخان که
 دیدند آنوقت مرحمت فرمودند این مطلبرا بشما ظاهر کردن سبب
 چه بود تماماً^۲ بیک زبان بعرض رسانیدند که خداوند داناست
 مرحمت فرمودند وزیر و مگّی و کامریا و تمام مریدهای من
 بدانید که این جانور عالمی بوده که از جانب خداوند حکم تعلیم
 تمام جماعترا باو داده بودند و جمع آوری مالیه سرکاری و بعد
 در جمع آوری مال من خیانت کرده و جماعترا هم درست تعلیم
 نموده و درست رسیده گی در کار جماعت نکرده و جماعترا بی
 تعلیم گذاشته و درست مؤمنینرا بمطلب نرسانید و جماعت
 بی تعلیم مانده اند حال شماها بدانید که از بد رفتاری (۳۷۸)
 که در کار برادران دین کاهلی کرد و درست تعلیم نداد و درست
 رسیده گی در کار مال نکرده و تمام مریدها بی تعلیم مانده اند
 حال نه دین دارند و نه دین داری میدانند حال بر این بلیّه
 گرفتار است و افسوس میخورد که چرا درست پراه حقّ تعلیم
 ندادم و جماعت هم اورا براین بلیّه گرفتار کرده اند و گوشت

تمامن^۲ در آن‌جا^۱

نمیتوانم حرکت کنم اما از قضای فلکی گاری اسبی در آنجا¹
 حاضر نبود و هم اسبی بود و سرکار آقاخان مکرر میفرمودند
 بپایم خیلی درد میکنند که نمیتوانم حرکت² بکنم بعد آقای
 جنگی شاه رو به بنده فرمودند بپا سرکار آقارا به پشت گرفته
 به بر منزل بنده که راوی میباشم و از قورور جوانی پیش خود
 (۳۷۵) خیال کردم که من البته سرکار آقارا به پشت خود گرفته
 خواهم برد و قدم پیش گذاشتم و سرکار آقاخانرا به پشت خود
 سوار نمودم همین که پشت بنده آمد از حرکت باز ماندم³
 خداوند کریم شاهد است جوری بر این بنده دست داد که چه
 عرض کنم بخیالم رسید که پاهایم بر زمین فرو رفت چنان سنگینی
 بر من اثر⁴ کرد که مرگرا بچشم خود دیدم و از حرکت
 ماندم⁵ بعد سرکار آقاخان فرمودند برو چرا نمیری⁶ پدر-
 سوخته و پای خودرا حرکت دادند و با زانو بر کمر بنده زدند
 و فرمودند حال برو خداوند تعالی داناست که چه دیدم بمحض
 فرمودن و حرکت پا بخیال بنده چنین آمد که قدری پنبه بر روی
 شانه من میباشد در دم روانه شدم از آن جا⁷ تا منزل بقدر
 پانصد ذرع مسافت⁸ بود رفتم تا (۳۷۶) بمنزل بعد رو کردند
 جا آقا جنگی شاه و فرمودند این خیلی تشریف دارند اول خیال
 میکرد که بچه به پشت او سوار میشود اما اول قوتش⁹ پاره
 شده بود و بعد من را خوب آورد و ده روپیه پاو بده خلاص
 تفصیل در آن منزل و آن سفر بسیار بظهور رسید اما مختصر
 بهتر و دیگر از معجزات آنحضرت آنست که روزی در کراچی

مندم⁵ اسر⁴ باز مندم³ حرکت² در آنجا¹

زرع مسافت⁸ از آن جا⁷ نمیروی⁶

⁹ کوتش

آنها نیستیم امّا شما بدانید اجل اینها رسیده بود من آنها را
 کشتم والا اگر من بخواهم میگویم باهو بیآ و بدست اشاره
 فرمودند ماها تماماً¹ بچشم خود دیدیم که نر آهوی سیاه از
 میان گله آهو جدا شد و (۳۷۳) همه جا² آمد تا وارد چادر
 سرکار شاه حسنعلی یعنی آقاخان شد و رفت زیر تخت خوابید³
 فَرّاش خلوت آمد عرض کرد که یک آهو از صحرا⁴ آمد و زیر تخت
 سرکار خوابید⁵ فرمود برو اورا بیمار در دم رفت و آن آهورا آورد
 سرکار آقا فرمودند ای حیوان من تورا که نخواستیم امّا تو خوب
 کردی که آمدی حال مرخصی برو آن آهو از جای خود حرکت نکرد
 سرکار آقا آن آهورا قدری پیش خود طلب نمود و دستی بسر و رو
 و شاخ او کشید و فرمودند ای زبان بسته مرخصی برو همه بچشم
 دیدنکه هماندم آن آهو بحرکت آمد و رفت ازین کرامت تمام اهل
 آن قلعه کلمه شهادت بزبان جاری و بدین اسلام در آمدند و تا سه
 روز در آن قلعه ماندیم⁶ و سرکار آقا کسی را بر قرار فرمودند
 که تا چندی در آن بلده بماند و تعلیم راه دین را بآنها بنماید
 (۳۷۴) و بعد از آنجا⁷ روانه راجکوت شدیم و ایضا راوی روایت
 کرد که دو سال بعد بخدمت سرکار آقا از بنگلور روانه بمبئی شدیم
 بگاری آتشی آمدیم تا رسیدیم باستیشن ارکرم و از آن جا⁸
 آن گاری آتشی عوض شد⁹ آن گاری رفت مدرّس ماها در آن جا¹⁰
 از آن گاری پائین کردند که روز دیگر بگاری که از مدرّس
 میآید روانه بمبئی شویم امّا وقتیکه پیاده سرکار آقاخان رو کردند
 باقا جنگی شاه ولد خود و فرمودند پای من خیلی درد میکند که

خوابید ۵ صحرا ۴ خوابید ۳ جاه ۲ تمان ۱
 در آن جا ۱۰ عوض شد ۹ آن جا ۸ آنجا ۷ مندیم ۶

از سریده‌های آقا آمد خدمت آقا و عرض کرد که حکم بفرمائید فردا کسی شکار نکند یعنی آهو نزنند که در این منزل که شب میرسیم تمام هندو میباشند و در مذهب آنها میپرستند آقاخان فرمودند ای پدر سوخته بسیار خوب برو بعد صبح از آن منزل روانه شدیم و سرکار آقا حکم فرمود (۳۷۱) کسی امروز تفنگ نزند و این منزل هشت کوس مسافت^۱ دارد که باید برویم همه جا بشاه‌راه رفتیم تا قریب بمنزل يك گله آهو نزدیک برآید بودیم و هیچ وحشت نکردند خود سرکار آقاخان تفنگ طلب فرمود و به يك تیر پنج آهو زدند و در دم فرمود آهوهارا حلال کردند و پنهان نمایند مختصراً تا رسیدیم منزل دیدیم دروازه قلعه را بسته‌اند بابا علی محمد آمد و عرض کرد حال چه کنیم بسبب آهو زدن سرکار هندوها دروازه قلعه را بروی ما بسته‌اند و آنوقت بما نمی‌فروشند سرکار آقاخان فرمودند علی محمد تو برو و بزرگ آنها را همراه بیاور در دم بابا علی محمد رفت و ساعتی برآمد که با چند نفر از اهل قلعه آمدند و چادر برای سرکار آقا در جای بلندی زده بودند (۳۷۲) و چونکه عصر بود سرکار آقا در بیرون در سایه چادر نشستند بودند که هندوها آمدند سرکار آقا فرمودند بنشینید تا من با شما بگویم برسم خودشان نشستند سرکار آقاخان بعلی محمد گفت که این قوم هندو خیلی بی ادب^۲ میباشند علی محمد جواب بعرض رسانید بلی چونکه اهل دهاتی‌اند ادب^۳ ندارند بعد سرکار آقا رو کرد بآنها و فرمود که شما چرا دروازه قلعه را بسته‌اید و چیزی بما نمی‌فروشید مگر ماها آدم خود میباشیم و اگر هم از برای زدن آهو است که من طالب زدن

۱ مضافت

۲ عیب

۳ عیب

چونکه آن اعمارا پیش آقاخان بردند سرکار شاه حسن علی دست مبارک خود را بر چشم آن کور گذاشت و چشم او را از هم گشودند و فرمودند ای پدرسوختها چرا شماها آنقدر دروغ میگوئید اینکه چشمش باکی ندارد دردم آن اعا شفا یافت و در قدم مبارک سرکار آقاخان افتاد و اما آن دیگر را فرمودند باید پیش حکیم¹ ببرند باز آنها عرض کردند خیلی بردیم و علاج نشده یکی (۳۶۹) از نوکرها عبد الحسین نام حاضر بود فرمودند عبد الحسین برو و در زیر تخم های او یک قدری ورم بیشتر دارد گرفته خوب زوریده عبد الحسین در دم بحکم سرکار آقا چنین کرد بقدرت خداوند سوراخی در او ظاهر شد مثل² چشمه آب روان شد و بعد سرکار آقا فرمودند که او را به برند در شفا خانه پیش داکدار خودم داکدار مکنزی در همان وقت او را بردند پیش داکدار بعد که داکدار او را دیده بود گفته بود که اینکه خوبست خلاصه بعد از چندی رفتن و راوی گفت من چند مرتبه دیگر او را دیدم که در بمبئی آمد خدمت سرکار آقا و دیگر آن در- در اندیده و سلامت بود و ایضا راوی گفت از جمله کرامت سرکار آقاخان اینکه خودم بچشم دیدم در زمانیکه مرحوم (۳۷۰) ناصر الدین شاه بکربلا تشریف بردند در همان سنه من بخدمت شاه حسنعلی یعنی آقاخان از بمبئی روانه ملک کتیاور که یکی از پرگنه هند میباشد در شهر راجکوت در آن سنه در آن بلده مجلسی بود یعنی بقول انگریزها دربار بود روانه آن صوب³ شدیم تا ملک بروج بگاری آتشی رفتیم و از بروج باید براه خشک برویم از بروج که روانه شدیم چند منزل که رفتیم یک روز یکی

سوب³ مسل² حکیم باید¹

بحکم خداوند تبارک و تعالی دعا میکنم و او خوب خواهد¹ شد
 والا شماها دیگر همچو مطلبها خواهش نکنید بعد فرمودند
 بدایه انبار دار که مردی از همان پیروان و مریدان بود که دایه
 بود قدری روغن بادام در دماغ او بچکان و قدر گل گاو زبان
 بچوشان و باو بخوران و بگو او را به برند منزل و خود سرکار آقا
 تشریف بردند در فوقانی بنکله و دایه بمحض روغن بادام در دماغ
 او چکانید در دم همان بچه عطسه² زد و بحرکت آمد و بعد از
 دادن گل گاو زبان او را بردند تا سه روز بعد دیدم همان بچه
 با پدر و مادر و مکی جماعت با نذورات³ زیاد بخدمت سرکار آقا
 (۳۶۷) مشرف شدند و اسم آن بچه را گردانیدند فرمودند اسم
 او را بگوئید بنده علی ایضا راوی گفت قریب يك سال بعد از
 این واقعه جماعت زنگبار بقدر صد نفر مرد و زن از جهت زیارت
 پیر خود سرکار آقا خان آمده بودند و جوانی پاکیزه پانزده ساله
 کور و يك نفر دیگر بیضه تین او بقراری ورم داشت که از گفتن
 خارج و از معالجه دور این هر دورا آوردند خدمت سرکار آقاخان
 و عرض کردند که تمام جماعت خواهش مند⁴ از آن مولا میباشند
 که نظر مرحمتی* در حق این دو جوان بفرمائید سرکار شاه
 حسنعلی در اول تغیر فرمودند و گفتند مگر من خدایم و اگر هم
 بحکم من باشد البته هرچه مصلحت دیدم دادم شماها (۳۶۸) چرا
 آنقدر کم اعتقادید بر دارید اینهارا بروید باز چند نفر بیک زبان
 عرض کردند که یا اینهارا بکش و آسوده نما یا آنکه شفا مرحمت
 فرما والا ماها در پیش اغیار شرمنده خواهیم شد بخصوص این
 کور که اقوام غیر دارد بعد سرکار آقا فرمودند او را پیش بیاورید

1 خاهد

2 عطسه

3 نذورات

4 خاهش مند

بسیار (۳۶۴) بظهور رسانیدند اما راقم بهمه کلام نپرداختم و اگر بخواهم تمام مطالب را رقم نمایم مثنوی هفتاد من کاغذ شود بهر حال آقاخان از راه دریا روانه بسمت بمبئی شدند بعد از يك هفته در بندر صورت از دریا آمدند و در شهر صورت هم مریدهای آقاخان بسیار بودند و چند ماه در صورت بودند و بعد روانه بمبئی از راه خشک مختصراً از طرف محمد شاه چنین حکم رفته بود و خیر بدولت انگریز داده بود که چون آقاخان با من دشمن است از شما خواهش دارم که او را در نزدیک ایران^۱ نگذارید ازین جهت سرکار آقارا دولت انگریز تکلیف به کلکته کردند و سرکار آقاخان موجب روانه کلکته شدند و مهمانداری از جانب دولت خدمت میکرد (۳۶۵) چندی برآمد که خیرفوت مرحوم محمد شاه رسید و آن کرنیل که مهمان دار آقا بود آمد و خدمت آقاخان عرض کرد که حال شما مختارید هر کجا میل داشته باشید اختیار با شما است چونکه محمد شاه برحمت حق پیوسته حال شما آزادید بهر کجا که میل جناب شما باشد اختیار با شما این بود که باز از راه دریا وارد بمبئی شدند بعد تا آخر عمر در بمبئی و پونه بسر بردند و در این مدت بسیار خارق عادت ازو بظهور پیوسته از آن جمله اینکه راوی موسی ابن محمد خراسانی که خود او در خدمت حاضر بود و نقل نموده که روزی پیروان بحضور شاه حسنعلی آمدند يك بچه بیمار سختی را آورده در خدمت بر زمین گذارده و عرض کردند که مرحمت نموده درحق پدر و مادر این طفل بفرمائید (۳۶۶) آقاخان فرمودند که مگر من حضرت عیسی ام که مرده باید زنده نمایم خوب این بار

^۱ او را

و میخندیدند^۱ تا آخر امر تماماً خدمت سرکار آقا بعجز آمدند بعد سرکار شاه حسنعلی فرمودند که اگر در بین دیوار نبود آن حیوانها پیش من میآمدند حال شماها از خودتان گوسفندی بآنها بدهید و به بینید که این حیوانها مال مرا نمیخورند و آدمها مال مرا حلال میدانند و میخورند و نمیدانند که مال من خوردنی نیست بهر طور باشد از آنها خواهم^۲ گرفت یا بسبب بیماری و دوا و حکیم یا کم کرده یا حاکم یأنف و روز خواهد گرفت^۳ خیال میکنند که مال آقاخان را میخورد و از خدا نمیترسند باری آنها رفتند و گوسفندی از مال خودشان آوردند و پیش آن مکرها انداختند در دم آن گوسفندرا پاره پاره کردند و خوردند اما گوسفند آقارا نخوردند و بعد آقا در آن چشمه بدن شستند و بآن نهنگها (۳۶۳) فرمودند بخورید این گوسفندرا من بشما حلال کردم بعد^۴ این کلام آن مکرها آن گوسفندرا هم از هم دریدند و خوردند باین سبب چند نفر آن هندوها که بت میپرستیدند^۵ از بت پرستی باز آمدند و اسلام را قبول کردند و کلیمه شهادت برزبان آوردند اما بشرط آنکه کسی از هم مذهب و مذهبهایشان^۶ خبردار نشوند و از جمله مریدها شدند ایضا راوی میگفت از آن قوم تا حال البتّه قریب نوسه هزار نخانه بلکه زیادتتر شد خلاصه آقا (خان) از آب گرم مراجعت بکراچی نمودند و چندی بعد خیال حرکت^۷ از آنمک و آندیار را نمودند باری هر چند سرگذشت عطاشاه یعنی شاه حسنعلی یعنی آقاخان در ملک سند خیلی توقف نمودند از معجز و کرامات

بعض ۴ خواهد گرفت ۳ خاهم ۲ میخندیدن ۱

هرکت ۷ و مذهب هاشان از هم مزحج^۶ میپرستین ۵

شدیم در وقتیکه انگریز با اهل قندهار جنگ داشت خلاصه کلام از قندهار بعد از چندی روانه ملک سند شدیم از راه خشک بخوشی وارد خاک سند و کراچی شدیم و بین مریدها پسر میبردیم و بعد از چندیکه از طرف دولت انگریز فتح قندهار و حیدرآباد سند شد ایضا راوی نقل کرد و این حقیر از قول او نقل میکنم که آقاخان یعنی سرکار شاه حسن علی از کراچی عزم^۱ آب گرم شدند و از شهر کراچی تا چشمه آب گرم سه کوس مسافت است و در آن بلده دو چشمه آب قدرتی میباشد یکی بسیار گرم بعدیکه^۲ اگر بحرکت در او بروند البتّه خواهند سوخت مگر باید بآرامی و دیگر چشمه آب بسیار خوبی دارد (۳۶۱) بر مثال^۳ آب حمام و در آن چشمه چند مگر منزل گرفته و برزبان عجم نهنگ میگویند و اهل هند یعنی هندوها آنها را میپرستند و هرکس بآنجا^۴ میرود گوسفند بآنها میخوراند و مقصود از این مطلب این بود که وقتیکه سرکار آقا آنجا^۵ تشریف بردند اهل آنجا^۶ عرض کردند که شما میباید يك گوسفندی باینها بدهید آقا فرمودند که من گوسفند میدهم امّا آنها گوسفند مرا نخواهند^۷ خورد آنها عرض کردند که البتّه خواهند خورد بعد سرکار آقاخان گوسفند را طلبیدند پیش خود و دستی بر آن گوسفند کشیدند و در پیش آنها انداختند^۸ امّا آن حیوانها دور آن گوسفند میگردیدند امّا دهن بسته هرچه آن مردم زحمت کشیدند که شاید آن گوسفند را آنها بخورند امّا دهن آنها باز نمیشد آنچه سعی کردند نشد و سرکار آقاخان تماشا میفرمودند^۹ (۳۶۲)

آنجاه ۵ بآنجاه ۴ بر مسال ۳ بهدیکه ۲ آزم^۱

میفرمودن ۹ انداختن ۸ نخواهند ۷ آنجاه ۶

کردند که این اسباب و اموال از خود سرکار خداوندگاری میباشد
 بعد سرکار آقا (خان) فرمودند شماها باید همراه ما بیآئید آنها
 بعرض رسانیدند هرکرا حکم باشد البته حاضر میباشدیم آقا فرمودند
 که عباسقلی و علیقلی و حسنقلی و ملا محمد و ملا علی اکبر و ملا
 حسنعلی و ملا جعفر قلی و علی داؤد و ملا زین العابدین و علی
 رضا و محمد رضا باید همراه ما بیآئید تا ماها را از خاک قائن خارج
 نمائید سردار عرض کرد این بندگان خداوندرا چرا باید زحمت
 داد (۳۵۹) مرحمت فرمودند باکی ندارد از خود آنها پرسیدیم اگر
 میل ندارند که مرخص اند بروند بعد که از آنها پرسیدیم معلوم
 شد که از مریدهای قائن میباشدند همه قبول کردند و بعد حکم
 بحرکت نمودند و راوی احمد خان قاجار^۱ روایت کرد که از دهنه^۲
 در نند^۳ تا چهل پایه شش فرسنگ است اما خیلی بد راهی
 میباشد باری همه جا^۴ خود سرکار آقا با اسمعیل بیگ دهنه دار
 پیشاپیش و سائر از دنبال شب را در چهل پایه منزل نمودیم
 از جهت آسوده بودیم صبح از آنجا^۵ روانه بطرف نایوندان^۶
 قدری که رفتیم دیدیم از جلو جمعی میآیند تا رسیدند و آب فراوان
 از برای ماها آورده بودند خلاصه تا رسیدیم و شب در همان جا^۷
 منزل بود و از همه جهت خوش گذشت مختصراً از آن جا^۸
 روانه و از پشت کوه بیرجند^۹ روانه قندهار شدیم و اول خاک
 افغان که رسیدیم میرزا حسن (۳۶۰) و سائر اهل قائنرا مرخص
 فرمودند از جهت نگهدار مریدها که آنها را سرپرست باشند و خود
 و برادرها و برادرزادهها و چندی از نوکرها رفتیم تا که وارد قندهار

آنجا^۴ همه جا^۳ دهن دربند^۲ قجر^۱
 بیرجن^۸ جا^۷ جا^۶ نای بندان^۵

و بعد میرزا احمد را طلب فرمودند و فرمودند تو کاریکه
 باید بکنی اینستکه تمام نوکرها را بگو که هرکس
 میخواهد^۱ برود مرخص میباشد و مواجب همه را بده
 تا حتی برادرانم اگر بخواهند بروند مرخص اند چونکه
 حال کاری نیست و من از خاک ایران خارج خواهم شد تا
 این خبیرا مردم شنیدند بعضی مرخصی گرفته و بعضی
 بپمرخص مثل صحرای کربلا خیلی رفتن مگر (۳۵۷)
 قلیلی که آنهم از برادران و برادرزاده گان و مریدان او
 بودند و نباشد که فردا از راور روانه شوند بعضی بخیال
 مالها بودند از آن جمله محمد باقرخان برادر آقا (خان)
 و دیگر برادرزاده او محمد جعفرخان و میگفتند فردا
 در لوط^۲ تمام حیوانات تلف خواهند شد^۳ از بیآبی
 و بیخوراکی تا آنکه صبح از راور روانه شدند و بعضیها کاه
 و جو برداشته بودند رفتند^۴ تا شب بدهنه^۵ دریند^۵
 رسیدیم در آنجا^۶ چشمه آبی بسیار خوبی خدا داده
 بود منزل نمودیم بعد از زمانی از طرف نای وندان قافله
 شتردار پیدا شد بعضی از نوکرها خیال کردند که این
 قافله را چپو خواهیم کرد تا رسیدند و منزل کردند بزرگ
 قافله آمد و جو و کاه و اسباب (۳۵۸) ما یحتاج برداشتند و جویا
 شدند و رفتند طولی^۷ نکشید که با چند نفر دیگر
 یعنی تمام اهل قافله آمدند و اذن^۸ مرخصی حاصل کرده
 بخدمت سرکار شاه حسنعلی مشرف شدند و قدم بوسی نموده عرض

رفتن^۴ خواهند تلف شد^۳ لوت^۲ می خواهد^۱
 از ن^۸ طولی^۷ در آنجا^۶ بدنه دریند^۵

فرمودند امروز زحمت است تا آنروز گذشت و روز دیگر دو ساعت نیم از روز بر آمده بود آقا خان سردار ابو الحسن خانرا طلب (۳۵۵) فرمودند و گفتند^۱ سردار خبری شده یا خیر سردار عرض کرد که خیر فرمودند یک ساعت پیش من در خواب^۲ دیدم که همین حال خداوند تبارک و تعالی وصیله خواهد^۳ فرمود در همین گفت (و) گو بودیم که محمد بیک خراسازی آمد و عرض کرد که از طرف بم چندی نفر آمدند و خیال خدمت سرکار آقا (خان) را دارند و ما نمی‌دانیم که دوست باشند یا دشمن سرکار آقاخان فرمودند البته دوست خواهند^۴ بود هر دو آنها را بپاور محمد بیک رفت و آنها را بحضور خاطر کرد پرسیدن بخدمت آقا (خان) همه بخاک افتادند و قتی که ملاحظه شد از مریدهای هندوستان بودند که از راه سند (و) بلوچستان آمده بودند و پول زیادی آورده بودند و بحضور (۳۵۶) سرکار شاه حسنعلی گذاردند سرکار آقا (خان) صندوقدار را طلب فرمودند و تحویل او کردند و سردار ابو الحسن خان فرمودند سردار حال هرچه لازم داری بگیر که انشاء الله فردا باید از راه لوط روانه نایرندان بشویم همه اسباب را فراهم بپار مگر گاه و جو که آنها هم خداوند خواهد^۵ رسانید

۱ گفتن

۲ خواب

۳ خواهد

۴ خواهند

۵ خواهد

ندیدم چونکه تمام مردم از نوکر و غیر نوکر و تمام مالها بسبب
 بی خرجی از دست خواهند رفت سرکار آقاخان فرمودند سردار
 مگر در تنگ شمیل چه واقع شده بود و چه طور ¹ شد سردار
 عرض (۳۵۳) کرد از سبب کرامتیکه در آنجا ² فرمودید سرکار
 آقا فرمودند من خاطر نیست تو بگو چه بینم سردار عرض کرد
 که نه این بود که وقتیکه بخمال بندر عباس وارد تنگ شمیل
 شدیم و دیدیم که از چندی پیش بحکم پادشاهی تفتنگچی زیادی
 دهن تنگ را بسته بودند و از پشت سر هم که لشکر شاهی
 آن طرف ³ تنگرا گرفتند و ماها را در دست تنگ گیر آمده
 بودیم و از جهت سورات و مخارج حیران ⁴ بودیم که از فضل
 خداوند تبارک و تعالی آندرویش نورانی از آن کوه بلند آمد
 و تا سه روز خرج تمام آدم و مال از روغن و گوشت و نان و
 برنج و جو و کاه تمام هرچه لازم بود بما میسرساند و بنده بخمال
 باطل خدمت سرکار فضولتن جسارت (۳۵۴) نمودم اینکه جناب
 شما از کرامت فرمودید که فردا دو ساعت از ظهر گذشته از
 طرف کرمان خبری خواهد ⁵ آمد و راه از برای ما باز خواهد ⁶
 شد همان شد که فرمودید و دیگر بنده از آن درویش خبر
 نداشتم که کی بود و کجا ⁷ رفت ملک بود حور بود فرشته بود
 و آن اسباب مخارج را از کجا ⁸ میاورد و میسرسانید و حال هم
 فضولی میکنم اما چاره بجز اظهار کردن ندیدم و حال هم اگر
 نظری نفرمائی شما من از بی خرجی یا تلف خواهند ⁹ شد و یا
 فرار باید بکنند چونکه لازم بود بعرض رسانیدم سرکار آقا (خان)

خواهد ⁵ هیران ⁴ طرف ³ آنجا ² چطور ¹
 خواهند ⁹ کجا ⁸ کجا ⁷ خواهد ⁶

جهت آن ناخوشی¹ که عارض او بود و حکماء حکمت کرده بودند که باید بروید در آب گرم محلات ازین جهت روانه آب گرم میشوند چون که کاری باید بشود در همان وقت آقاخان بشکار تشریف برده بودند (۳۵۱) و در محلات نمودند که پیشواز بنماید و ازین جهت فرصت² بدست عبدالمحمد آمد گفته بود که نگفتم آقاخان خیال یاغی گریرا³ دارد و شما قبول نفرمودید حال دیدید که من راست گفتم اگر خیال بد نداشت البتّه باید يك منزل که پیشی باز قبله عالمرا بکنند از این گفت (و) گوها میرزا آقاسی قبول میکنند و بخدمت پادشاه عرض میکنند و سبب حرکت شاه حسنعلی از محلات همین شده مختصراً تفصیل اینکه بعد از زحمات⁴ بسیار آقاخان از راه قاینات بقندهار و از قندهار بمملک سند و کراچی شدند چونکه تمام سرگذشت خودرا آقاخان در کتاب بهرام و بهروز درج فرموده بودند لهذا مختصر نمودیم و حال قدری کرامات و خارق (۳۵۲) عادات که⁵ از آن جناب بظهور رسیده باید قدری گفته شود از قول چند نفر از نوکرهای معتبر آن جناب از آن جمله یکی علی رضا و احمد خان قاجار⁶ و محمد بیگ و علی خان و سایر که در خدمت خاطر بودند نقل کردند وقتیکه از کرمان گذشتیم بمملک راور که رسیدیم از برای مغارج خیلی حیران بودیم سردار ادو الحسن خان برادر آقا (خان) آمد خدمت سرکار آقا و عرض کرد که هر چند بنده قرار داد بودم که دیگر خدمت سرکار جسارت ننمایم بجهت آنکه در تنگ شمیل آن کرامات از سرکار بظهور پیوست فاما چاره بجز عرض

زهمات⁴ یاغی گرورا³ فرست² ناخشی¹

قجر⁶ خارق آدات که⁵

فردا سه شکار خواهیم زد یکی نه ساله و يك شاخ دار و دو ديگر پنج ساله اما یکی لنگست و يك مار سیاه بسیار بزرگ قصد تو خواهد کرد و تو او را خواهی کشت و يك پلنگ (را) عبد المحمّد فراهانی خواهد زد (۳۴۹) و من بخیال گذرانیدم که اگر این حرف راست شد آقاخان معجزه کرده اینخیال که بر دل من گذشت آقا فرمود صفر چه خیال کردی بگو انشاء الله عرض کردم انشاء الله صبح همان طور^۱ که فرمودند بانجام پیوست و بعد از آن کوهها که آمدیم پائین فرمودند بابا صفر وقت آن آمده که مرا از این ملک وطن مألوف^۲ حرکت دهند و آواره ملک غریب بنمایند من عرض کردم که میتواند این کار بکند فرمود بامر پادشاه و بگفته حاجی عبد المحمّد تیموری طولی نکشید که حاجی عبد المحمّد آمده محلات خدمت آقاخان بعد از ملاقات پا از آندایره^۳ بیرون نهاده راوی گوید که حاجی مذکور خیلی مغرور شده بود هر چند که از رعیت های خود آقاخان بود چونکه حاجی میرزا آقاسی که وزیر محمّد شاه بود و عبد المحمّد هم پیش او با عزّت (۳۵۰) و قرب بود خلاصه وقتیکه در مجلس آقاخان میآید و خواهش بیجا^۴ میکند یعنی صبیّه آقاخان را برای پسر خود میطلبید و از این حرف آقاخانرا خیلی بدش آمده او را از مجلس حکم اخراج میفرمایند^۵ ازین جهت حاجی مذکور کینه آقاخانرا در دل گرفته و در طهران پیش حاجی میرزا آقاسی آمده و میگگوید آقاخان خیال یافی گری^۶ را دارد اما میرزا آقاسی قبول نکرده بود خلاصه قضا کار خودرا کرد و میکنند چندی بعد محمّد شاه از

خواهش بیجا^۴ انداره^۳ و تن معلوف^۲ تور^۱

یاقی گری^۶ میرفرید^۵

ملقب بعطا شاه را نگذاشتند¹ که در خاک ایران همانند یا آنکه از راه بندر عباس دمکّه معظمه بروند لایق از راه قاینات بقندهار و از قندهار بخاک هند (۳۴۷) در ملک سند وارد (شده) و در بین مریدهای خود (ساکن شدند) بعد از چندی از آن ملک روانه شدند فاما سرگذشت آقاخان خیلی مطول² اما قدر جزوی باید گفته شود خلد آشیان فتحعلی شاه مرحوم در وقتیکه محلا ترا تیول³ باقاخان دادند و آقاخان با والده و عیال که صبیّه شاه باشد روانه محلات شدند چندی برین برآمد که حکم میکرد بیگئی کرمانرا از برای او صادر و روانه خاک کرمان بخوشی میگذرانید و اهل کرمان هم از حکومت او خوشی میکردند و خوش میگذرانیدند و تا مدتی چند سنه در کرمان حکومت نمودند و بعد رخصت حاصل نموده روانه محلات گردید و بحکم خداوند تبارک و تعالی چهار فرزند از آن نطفه پاک یعنی صبیّه فتحعلی شاه بوجود آمده یک پسر و سه دختر در محلات بخوشی میگذرانید تا آنکه قضا کار خود را کرده و آن پادشاه عادل یعنی (۳۴۸) فتحعلی شاه برحمت حق پیوسته و این خیر بهرجا⁴ منتشر شده ولد و لبعهد یعنی محمد شاه بر جای مرحوم فتحعلی شاه بر تخت سلطنت قرار گرفت و باز همان مهربانی در حق آقاخان مینمود و سرکار آقاخان یعنی شاه حسینعلی در آن ایام خیلی مائل بشکار بودند راوی از قول بابا کولهکش روایت کرد و گفت که بابا صفر میگفت از کرامتهای آقاخان که روزی بخدمت آقا (خان) بعزم شکار از محلات روانه کوه هفتاد قلّه و چکاب روانه شدیم تا رسیدیم شب در منزل فرمودند که بابا صفر

جاه⁴ طویل³ متول² نگذاشتن¹

هفتم آقا وارد محلات شد بعد از چندی مژده گانی مرا صد تومان لطف نمودند چیزی نگذشت که مرحوم فتحعلی شاه آقا سید حسنعلی را خواستند طهران و بعد از عدالت (۳۴۵) شاهانه صبیّه خود را به آقاخان یعنی شا حسنعلی دادند^۱ و محلات را تپول^۲ داد و در همان ملک بسر میبرد تا بعد فوت مرحوم خلد آشیان فتحعلی شاه و سلطنت محمد شاه مثل حاجی عبدالمحمد نیموری از جهت مطلب خود عناد پیشه خود گرفته و همه جا^۳ شهرت داده بود (که) آقا خان خیال یاقیگیر را^۴ دارد تا این خبر منتشر شد و کم کم بگوش خود آقا میرسد بعد خود آقاخان خواهش نمودند میشود که از دولت رخصت گرفته برود مکه معظمه از راه بندر یعنی بندر عباس تا آنکه بعد از گفت (و) گو (ی) بسیار اذن^۵ حاصل نموده و از محلات حرکت^۶ کردند که از روی کاشان بروند بندر عباس و از بندر عازم^۷ بیت الله الحرام بشوند (۳۴۶) از محلات روانه شدند تا از کاشان که گذشتن در تمام جاها بند (و) بست کرده بودند که آقاخان را گرفته بطهران گسیل دارید تا حتی^۸ مایحتاج باو نغروشنند و از همه طرف راه هارا بر روی ما مسدود کرده بودند بهر جور و ترتیب که بود ما خود را بحوالی یزد رسانیدیم که لشکر شاهی دور تا دور ما هارا گرفتند^۹ من لابد شدم حکم بچنگ دادم خلاصه لشکر شاهی شکست خوردند و خیلی از سرکرده ها بدست نوکرهای من گرفتار شدند خلاصه کلام اگر بخواهم از سرگذشت و معجزات آقاخان بنویسم البته کتاب دیگر باید (نوشت) مختصراً آقاخان یعنی

ازن^۵ یاقی گیر را^۴ همه جا^۳ طویل^۲ دادن^۱

گرفتن^۹ تاحتاً^۸ عازم^۷ حرکت^۶

بدهم¹ فرمود قدری صبر کن من کار دارم گفتمم درین دَرّه کوه چکار
 دارید گفت خواهی دید و یک آهو و دو بَرّه در پیش و گرگی از عقب
 از دور میآیند آمدند² تا رسیدند بشاه حسنعلی چشم گرگ بر او
 افتاد در همان دور ایستاد و آهو با دو بَرّه آمدند تا خدمت آن طفل
 (۳۴۳) چیزی بزبان بی زبانی گفته و جوابی شنیده و راه بیابان
 گرفت و رفت و گرگ همان طور³ بر جای خود خشک شده
 ایستاده بعد از جای حرکت⁴ نمود بطرف⁵ گرگ و رو کرد
 باو که حیا نکردیکه بدوست ما زحمت دادی حال خداوند تورا روزی
 خواهد داد و روانه شدیم تا رسیدیم بر آن چادرها عطا سیّد حسن
 علی بمن فرمود حال مرا بگذار و برو و مژده گانی بگیر من
 رفتم و آنها را خبر کردم بیک محمدخان و خالو غلامعلی هر دو بشتاب
 دویدند و قدمهای او را بوسیدن گرفتند⁶ و هر یک گوسفند خوب
 بمن مژده گانی دادند بعد از آنها که از مطلب با خبر خواستند کس
 بخدمت والده آقاخان بفرستند خود آقا فرمود نه کربلائی داؤد باید
 خود برود و مژده (۳۴۴) گانی بگیرد چونکه زحمت بسیار کشیده
 حال کربلائی داؤد زود⁷ برو تا غروب نکرده خبر برسان و الا والده
 نوکرها را بسیار ازیت⁸ خواهد کرد در دم اسبی از برای من
 حاضر نمودند سوار شدم و بتعجیل روانه مجلات شدم دیدم که همه
 اهل باضطراب⁹ اند از برای آقاخان من یک سر رفتم اندرون
 خدمت بی بی سرکاره و مژده سلامتی آقارا باو دادم بسیار خوش-
 وقت شدند و فرمودند کربلائی داؤد مژده گائی تو خواهد رسید
 بزودی آدم بهر طرف روانه نمودند و نوکرها خواستند بالاخره روز

حرکت⁴ تور³ آمدن² والدت خبر بدم¹
 اضطراب⁹ ازیت⁸ زود⁷ گرفتن⁶ و بطرف⁵

خود را حرکت¹ میدهند آقاخان خود را حرکت² میدادند آن
 تیر خطا رفت در بالای سر او بدیوار میآید و آن نوکر در بیرون
 در گرفتار میشود بعد از تفتیش آن نوکر میگوید مرا فلان
 دلالت باین عمل نمودند والدۀ عطا شاه خیلی رحیم دل بود او را
 رخصت نمود ایضاً راوی کسی دیگر باو حکایت (۳۴۱) کرد که
 روزی در سر زراعت خود بودم و اسم آنکس کربلائی داؤد و اسم آن
 مزرعه آب بید بود نقل کرده بود که وقتی در آن بیابان³ نظر
 افگندم دیدم کودکی در آن صحرا گاهی پنهان میشود در میان
 اشجار و علفهای⁴ و گاهی خود را ظاهر مینماید گفت بمن
 کربلای⁵ داؤد تو مرا چه طور⁶ دیدی گفت گفتم آقاخان
 قربانت کردم درین بیابان⁷ چه⁷ میکنی فرمودند که برادرانم
 با نوکرهای خود خیال داشتند که هم مرا بر مثال⁸ حضرت
 یوسف بچاه بیندازند اما نتوانستند و من از دست آنها فرار کردم
 و کربلای داؤد گفت من عرض نمودم حال بیما برویم آبادی خدمت
 والدات⁹ فرمودند حال اگر بیایم البته مرا خواهند کشت اگر
 با من محبت داری مرا به بر سر چادرهای بیک محمدخان (۳۴۲)
 و غلامعلی خراسانی و گوید من بگفته او کردم او برداشته
 روانه آن چادرها شدم از محلات تا آن چادرها یکفرسنگ (و)
 نیم مسافت بود روانه آن راه شدم قدری او بدوش و قدری از دره
 کوهها¹⁰ گذشتم دیدم آن طفل نشست عرض کردم قربان پا شو
 برویم راه دور است و من باید بر کردم خدمت والدات خبر

کربلا⁵ الفهای⁴ بیان³ حرکت² حرکت¹
 کوهها¹⁰ ولت⁹ برمثال⁸ چو⁷ چطور⁶

و مراجعت کردند اما مکی روز دیگر وارد (بلد) معصوم قم شدند و در کاروان سرای بیرون شهر منزل گرفته و خود روانه شهر شده تا رسید دم مقبره معصومه خواهر¹ علی بن موسی الرضا رسید و قدری مکث² نمود و دید که جمعی میآیند و در پیشاپیش طفلی نورانی که هوش از سر مکی ربود و مهصه (?) آندیدار شده که مجال گفتار از برای او باقی نماند تا آنکه رسید (۳۳۹) و فرمود تو هفت پشت خود را از من خواستی بشنو تا برای تو بگویم در دم عرض نمود قربان خاک پایت بنده را چه حد آنکه از حضرت خداوند سؤال نمایم بنده از سید ابو الحسن شاه خواهش کردم نه از مولای زمان و فرمود همین دم رفته اسباب خود را گرفته بیما منزل و یکی از نوکرها را بهمراه او برای راه بلد نمود و خود تشریف بردند و مکی رفته و سامان خود را گرفته آمد در عمارت سرکار آقاخان از قم بعد از چندی که در قم بودند باز از آن بلده روانه محلات شدند و در منزل پدر و اجداد سکنا نمودند و گفته اغیار³ برادران (او) کمر قتل او بر میان بستند و از کوشش میکردند بقول راوی که مرد با خدائی و از همه مطالبها با خبر بود همچنین خبر داده و شاهد هم میآورد (۳۴۰) از کسانیکه در آن زمان حاضر بودند و مطالبها را کرامت و معجزه از آن بزرگ دیده بودند و نقل کرده⁴ بودند از جمله روزیکه عطا سید حسنعلی مشهور با آقاخان در ایام طفلی که مکتب میرفتند روزی در پیش معلم درس میخواندند دگفته دشمن نوکرهای برادر او غافل تفنگی بدو میزنند قضا در وقت مطالعه به عادت⁵ طفلی که در رقت درس

نقل کرده کرده 4 عقیار 3 مکس 2 خاهر 1

آدت 5

ایام مکی از محال¹ هندوستان مال واجبات آورده و راه بجائی نمیبرد و چند روز در قلعه هندپها منزل کرده و منتظر شناسائی بود تا این که سیّد ابو الحسن خان براه نمائی والده و لله آن مکی را خواسته و گفت مکی چرا مال ما را نمیدهی مکی از ترس میگوید حاضر امّا عرضی دارم² گفته (۳۳۷) بود³ بگو عرض کرده بود خواهشدارم اسامی اجداد بنده را تا هفت پشت بمن بنمائی چونکه مأمورم⁴ ابو الحسن خان در میماند در جواب و تغیر زیاد همکی مینماید که مکی از ترس میگوید چشم صبح حاضر خواهم کرد و بر میگردد در منزل خود یعنی در همان قلعه که خود اهل هند ساخته بودند و مالک بودند میروند و از هر یک جویای مطلب میشود کسی سریعّاً⁵ جوابی نمیدهد تا یکنفر خیر اورا دلالت میکنند که برو پیش شاه محمّد خان خراسانی که از اهل حقّ است در دم پیش شاه محمّد خان مطلبرا⁶ ظاهر نمود و این تمام سخنها او شنید در دم بدو گفت که اگر امام زمانرا خواهان باشی باید همین امشب⁷ روانه قم شوی که در آنجا بمطلب خواهی رسید و گفت اگر (۳۳۸) بغواهی من همین امشب ترا روانه نمایم مکی قبول کرد فی الفور⁸ شاه محمّد خان حکم کرد دو اسب از اسب های خود را زین کردند یکی از برای مکی و یکی برای راه بلد در دم روانه قم شدند روز دیگر خیر بسید ابو الحسن شاه دادند او گفت کسی رفته اورا گرفته بیاورد در دم آدم از عقب روانه شد امّا فائده⁹ نداد و نرسیدند

معمورم⁴ گشت بود³ ارضی دارم² مهال¹
 فایده⁹ فلفور⁸ امشب باید⁷ ومطلبرا⁶ سریعّاً⁵

قضیهٔ هاپله تمام پیروان در محلات اجتماع نمودند و آن مطلب را در میان اولاد آنحضرت ظاهر و چند نفر از زن و مرد که صاحب بصیرت بودند در دعوت محلات مجتمع شدند و همهٔ اولاد آنحضرت را خواستند و در دور هم جمع شدند و آن مطلب را ظاهر نمودند و از جاریهٔ مطالبه آن امانترا کردند و آن جاریه حاضر نمود و در وسط^۱ مجلس (جعبهٔ را) نهاد پیروان از فرزندان آن بزرگوار ابراز سر درون جعبه را نمودند سید محمد تقی خان که ارشد بود و مادر او کنیز بود و سید ابو الحسن خان و سید محمد باقر خان (۳۳۵) هر سه صریحاً گفتند که ماها از درون بیخبریم شاید درون خطی^۲ یا توماری باشد بموجب او عمل کنیم این مطلب را هم آن ها اظهار نکردند لله و نوکرهای آنها چونکه آند آقا زاده طفل بودند تا مطلب بمولانا سید حسنعلی شاه ملقب بعطا و آقاخان رسید که آنحضرت هم طفل بود بسنّ هفت ساله بزبان مبارک فرمود که من بگویم درون این صندوق چه میباشد همه بعرض رسانیدند که بسیار لطف و مهربانی میشود فرمودند درون صندوق جعبه است و توی جعبه قدری پنبه میباشد و در میان آن پنبه قدری آتش و قدری یخ است و در زیر آنها سنگ عقیق یمنیست ممهور بامهار (۳۳۶) یعنی بمهر تمام اجداد بزرگوارم از آدم تا الحال حسب الامر سر صندوق و جعبه را گشودند و دیدند تماماً نشانیها که ظاهر فرمود مثل آنکه بعینیه خود او بند و بست کرده بودند آنوقت همه تماماً طوعاً بآن حضرت بیعت نمودند چندی گذشت از عداوت^۳ اعدا و برادران و معاندین با والدهٔ ماجدهٔ خود از محلات هجرت به (بلدهٔ) معصومه قم نمود در آن

۱ وصت ۲ ختی ۳ ادات

از برای تجدید عهد خدمت آن بزرگ سلسله بزیارت مشرف
 میشدند و زیارت کرده و باوطن مألوفه‌شان مراجعت مینمودند) از
 آن حضرت کرامت و خارق بکرات عدیده ظاهر گردیده من جمله در
 وقتیکه از جانب پادشاه خلد آشیان فتحعلی شاه قاجار بحکومت
 یزد مأمور شدند با تمام مردم از روی مهربانی رفتار مینمودند
 و مردم¹ از هر دیار میآمدند و حق مال واجبات خود را بحضور
 آنحضرت میرسانند جهال² اندیبار حسد بردند و ملا حسین نامی را
 پیشوای خود قرار دادند و کمر قتل آن بزرگوار را بر میان بستند
 و از کرامات آنحضرت است که چند نفر از رؤسای³ پیروانرا مثل
 مریدهای هندوستان (۳۳۳) و سایر بلاد بعیده طلب فرمودند و در
 مجلس خاص فرمودند که شب جمعه در همین شهر یزد من را
 باشش نفر دیگر شهید خواهند کرد همان نوعیکه معاندین معاویه
 بر جد بزرگوارم امیرالمؤمنین شورا کردند و پسر او یزید را
 بر جد بزرگوارم حضرت امام حسین علیه السلام شورا میدادند تا
 او را بشهادت رسانیدند و همچنین جهالهای اینزمان هم که از
 حقیقت بیخبرند کمر قتل مرا هم بر میان بسته‌اند و بمطلب
 خود خواهند رسید و من یک نشانی بیکی از کنیزهای خود سپرده‌ام
 بعد از من هر کس از پسران من که علائم و نشانی آن ودیعه‌را⁴
 ظاهر کرد بدانی که جانشین من خواهد بود و اوست مقتدای اهل
 حق و اوست امام وقت شماها بعد از من او خواهد بود تفصیل
 این (۳۳۴) واقع بسیار بوده و در ناسخ التواریخ⁵ با شرع و بست درج
 است ضرور بطول کلام نیست مختصر بهتر⁶ اما بعد از وقوع این

در تواریخ⁵ و دیرا⁴ رؤسای³ جهال² مرده¹

بجتر⁶ ناسخ

حسب الفرمان واجب الإذعان آن مقتدای اهل ایمان بدعوت (۳۳۰) و دلالت مشغول بودند و از ولایت‌های بعیده مثل ملک چین و بدخشان و کابل و بخارا و چترال و یارکند و قره‌شهر و کاج قر و سمرقند و پنجاب و هندوستان و از عربستان و ترکستان و خود ایران آمد و رفت و مراسلات برقرار بود و مرادات حاصل و حاجات بر آورده در کمال جان‌فشانی و در فرمان برداری و خدمت گذاری از مال و جان بی‌مضایقه بودند و آنحضرت ولیعهد و جانشین قرار داد ولد خود سیّد حلّیل اللہرا و از شاه خلیل اللہ علیّ تا مولانا ابوالحسن شاه علی ملقب به باقرخان این شش سجداه در کھک که قریه از قریه‌های معلّات است مدقنند و از آن مکان مشرفه مرقد‌های مطهره و اجساد مقدّسه چه بسیار علامات و کرامات ظاهر و باهر شده و میشود (۳۳۱) معدنی است از سنگ مرمر در آن دیار ظاهر است و مشهور است. بمعدن شاه نزار علی و دیگر تا حال بر همه خاصّ ظاهر است که در آن مقبره‌ها بغیر از روغن حلال و پاک چیز دیگر بجای چراغ نمیسوزد و روشن نشده و نمیشود و از آن اجساد مقدّسه چه بسیار کرامات ظاهر و باهر شده که تکرارش لازم نیاید چونکه از اقیار^۱ بسیار تجربه کرده اند چه بر سر آن معدن سنک که تا حال هم تا اسم مبارک مولانا شاه نزار علی را بخوبی بر زبان جاری ننمایند آن سنگ مرمر را پیدا نخواهند کرد ظاهر نخواهد شد خلاصه کلام هنوز^۲ هم چندی از مریدها از دیارها آمده در آن بلده مجاوره شدند و مولانا شاه خلیل اللہ ثانی بعد از پدر بزرگوار بر سرپر مکننت امامت و ولایت قرار گرفت و رؤسای^۳ (۳۳۲) آنقوم از کلّ بلاد و اوطان

رؤسای^۳ هنوز^۲ اقیار^۱

که (از) اولاد مولانا سیّد حسنعلی بود بآندیار در رستم و بچشم خود دیدم که شاخهای آندرختهها بهم پیوسته بود و از پیران آنها شنیدم که تا حال سه مرتبه شاخهای این سه درخت سه مرتبه بهم‌دیگر نزدیک و باد آن شاخهارا میانداخت تا الحال بهم رسیدند که مولانا تشریف (۳۲۸) آوردند و ما میدانیم که آقا علی شاه خود سیّد حسن بیک میباشد خلاصه بعد از آن که نادرشاه بایران رسید مأموریت محلاترا بسید حسن بیک داده چندی گذشت معاندین از راه عناد پیش نادر شکوها کردند تا آنکه مولارا متهم نمودند و میرزا مهدی هم از راه عناد مذهبی کاری کردند که نادر حکم کرد چشمهای سیّد حسن بیک را میل زدند و بظاهر نابینا نمود با همان نابینائی بر همان قاعده پیش با خلق مهربان بود مخصوص در باره ضعفاء و مساکین و بیوه‌زان و یتیمان مانند اجداد بزرگوار خود رفتار میفرمودند و کمند محبت آنسرور در دل‌های مرگی و قلوب صافی‌ها بر مثال آهن‌ربا و آهن و کهربا که میربود و در علوم جامع‌العلوم و در حکمت بی بدل و بی نظیر (۳۲۹) بود و آن بزرگوار وصی و ولیعهد و جانشین خود قرار داد ولد ارشد خود سیّد جعفر خان ملقب بقاسم علی ر^۱ و قاسم علی شاه بعد از پدر بزرگوار خود بر سریر ولایت و امامت قرار گرفت و تمام پیروان و مریدان هر دیار بخدمت آن بزرگوار میرسیدند و تجدید عهد مینمودند و آنجناب مثل اجداد طاهریں خود رفتار میکردند و آن بزرگوار وصی و جانشین خود قرار داد فرزند ارجمند خود سیّد ابوالحسن ملقب به باقر شاه و او بعد از پدر بر سریر امامت متمکن و بر قرار شد و بر مثال اجداد و پدر با پیروان رفتار مینمود و معلّمان و مأذونان^۱ در هر ملک

معزونات ۱

با استعدادشان باذنتها رسانیدند و از خدمات و ادای مالیه یعنی زکوة مال مولا یعنی حق مال مولا یعنی سهم امام را فراخور بضاعتشان فرونگذاشتند و در نهایت سرور و خوشی در مقام فرمان برداری میکوشیدند و محبتشان با یکدیگر و بین ابناء الجنسی روز بروز افزوده میشد و مولانا شاه سید علی ولیمعهد و جانشین خود قرار داد یکتا فرزند ارجمند خود شاه حسنعلی (را) که ملقب به سید حسن بیک بعد از پدر بتخت امامت و ولایت قرار گرفته و آن سرور بغایت (۳۲۶) مهربان و با سخاوت و مروّت و با انصاف و رحمدل و با شفقت و مرحمت و رأفت^۱ بود در عهد او سلطنت ظاهر با سلطان حسین صفوی بود و سلطان حسین اثنا عشری بود و پیروی ملاحای ظاهرپرا مینمود تا آنکه افغان زور گرفت و ایرانرا گرفت و سلطان حسینرا گرفتند و حبس نموده بود خلاصه نادرشاه افشار سر بر داشت و مملکت ایرانرا از اغیار خالی کرد بوزارت میرزا مهدی خان و دلالت مولانا شاه حسنعلی و گذارشات نادرشاه در همه جا روشن و هویدا است که نادر تا ملک کابل و هندوستانرا گرفت و در وقتیکه نادر باؤل خاک پنجاب یعنی پیشاور که وارد شده بود پیروان و مریدان مولانا سید حسن بیک ملقب (۳۲۷) بشاه حسنعلی بخدمت میرسیدند^۲ و در وقت از آندیار خیال حرکت^۳ نمودند چند نفر از اخلاص کیشان بعرض رسانیدند که حضرت مولانا بازکی بایندیار تشریف خواهند آورد مرحمت فرمودند هر وقت این میخ های که اسب مرا بسته اید سبز شد و درخت شد و شاخهای آنها بهم پیوست من خواهم آمد درین مقال یکی از مؤمنین گفت در سنه هزار سیصد و دو بنده بخدمت آقا عالیپشاه

هرکت^۳ میرسیدن^۲ رعفت^۱

تجدید عهد و خاک آستان بوسی بدربار آن جناب حاضر میشدند و کسانیکه بر رأی^۱ صادق بودند و کمالات و صفای قلب داشتند و دیده بصیر آنها پاك بود آثار امامت را در سیمای اقدس آنحضرت مشاهده مینمودند و این چند کلمه اشعار از بعضی از قصائد آنجنابست شعر که فرموده

تا نیست چمن لائق هان رشحه نبارم (۳۲۴)
 تا نیست صدق قابل درّ قطره^۲ نریزم
 در انجمن اهل خرد نششای فیضم
 اندر سر غفلت زدگان رنج بخمارم
 امروز بمن نبرد غافل و فردا
 سجاده امپید کند لوح مزارم
 بازی ندهندم که ندارم سر بازی
 گر پاك برم لیک بسی نیک مزارم
 گویند فلان جاهل (و) طفلست و ندانند
 طفلم نشمارند که من پیسر کبارم

و مولانا شاه نزار علی عطاء الله وصی و ولیعهد قرار داد ولد خود شاه سید علی را و مولانا شاه سید علی بعد از پدر بزرگوار بر سریر امامت متمکن شده و از همه ملک و دیارها رؤسا^۳ باستان بوسی و دیدار حاضر شدند و سر تسلیم در قید طاعت در آوردند و از کمالات با برکات آن قدوه اذام احمیای قلب حاصل نمودند و زبان شکرانه (۳۲۵) این نعمت بتحتیات و ثنا گشودند و از کرامات و خوارق عادات و معجزاتی که از آن سید جلیل مشاهده نمودند و خلوص اعتقاد و جان نثاری^۴ و عبادت و بندگی با التمسبه

نساری^۴ رؤسا^۳ غطره^۲ رئی^۱

و دیار از برای تجدید عهد بحضورش از خراسان و بخارا و هرات و کابل و بدخشان و محال ایران و عربستان و هندوستان و سایر بلادها سهم امام و نذورات^۱ بآستان مبارک می‌رسانیدند و در محضر انور تمامًا بآستان بوسی حاضر شده بودند و شاه طریقت و حقیقت بآن گروه از سر مهربانی در افشائی میفرمودند بدلالیت نسایه موعظه مینمودند و خلاصه کلام شاه نور الدین ولیعهد و جانشین خود بر قرار نمود شاه خلیل الله علی را و خود و شاه ذوالفقار علی و شاه نور دهر الملقب بمراد میرزا^۲ در انجنان مدفن شدند و مرقد مبارکشان در انجنان (۳۲۲) است بعد از شاه نور الدین ولد او خلیل الله علی بر مسند ولایت و امامت قرار گرفت و مریدها نیز بآن سرور بیعت نمودند و بفرمان برداری کمر ارادت و عبادت و دینداری بر میان بسته و بخدمت مشغول گردیدند و تمام مریدها حسب الامر بصروت و انصاف و احسان و ریاضت و طهارت و تقوی و بندگی مشغول شدند و همه در تحصیل علم و کمال و معرفت میکوشیدند و همه سعی از برای سعادت آخرت مینمودند و تمامًا متصف بصفات حمیده و اخلاق پسندیده روزگار میگذرانیدند و شاه خلیل الله علی از انجنان هجرت نموده و در قریه محلات در دهیکه او را کهک میگویند اقامت فرمودند و شاه خلیل الله علی (۳۲۳) وصی و جانشین خود قرار داد ولد خویشرا در امر امامت نزار علی الملقب بعطاء الله و مولانا شاه نزار علی بعد از پدر جای او بگرفت و مقتدای کل گشته و در وقت ولیعهد شدن بر مثال جد بزرگوار حضرت مستنصر بالله طفل بوده و کرامات عدیده از آن بزرگوار بظهور پیوسته و پیروان و مریدان از برای

بمیرامیرزا^۲ نذورات^۱

رَوُ بِنْدَه گئی شَه ذوالفقار کن ¹
 ورنه بروز حشر بنسی باشدت دَم
 نامش مدام (۳۲۰) ذکر زبان ساز و حرز جان
 جز ذکر پاک حضرت او بر میار دم
 خالی ز ذات او ذبُود لحظه جهان
 میخوان حدیث او خلق الارض دمدم
 ایجاد خلق بهر شناسائی خود است
 نیامدن ز بهر خور و خواب ² از عدم
 زاهد خدایرا نشناسی و خوانیش
 ای بیخبر فسانه مغوان و فسون مدم
 خواند ³ بلند بر سر منبر خطیب شهر
 طبلرا ⁴ میان تهیست گهی زیر و گاه بم
 از روی حرص و آز فغان ⁵ بر گرفته است
 تا یاریش کنند بدینار یا درم
 چیزی که دورت از ره حق افکنند بت است
 ایدل صمدپرست شو و بگذر از صنم
 جانرا غذا ز معرفت کرد گاره
 بپهوده چند میدوی اندر پیه ⁶ شکم

و مولانا شاه ذوالفقار وصی و جانشین خود قرار داد فرزند
 خود شاه نورالدین را (۳۲۱) و شاه نورالدین بعد از پدر بر
 سریر امامت قرار گرفت و بزرگان و رؤسای ⁷ آنقوم از هر ملک

¹ Размер не ёдержан. ² خاب ³ خاند ⁴ В под-
 линнике ⁵ فغان ⁶ Про-
 тив метра ⁷ رؤسای
 پیه

گه‌ی گدا و گه سلطان و گاه می‌ره‌زار ¹
 تغیر راه نیاید بذات او هرگز
 نظر ز عالم صورت بسوی معنی‌دار
 پی‌میران ز امام زمان خبر دادند
 بقدر دانش خود هر یک از صغار² و کبار (۳۱۹)
 که هست و بوده و باشد بصورت و معنی
 بصدق دل بعلی کرده‌اند هم³ اقرار
 محققان حقایق ازو شدند آگه
 نصیر و ناصر و رومی سنائی و عطار
 تو هم امام زمانرا بدان و وافق باش
 اگر ز اهل یقینی ازو مکن انکار
 مگوی سرّ حقیقت بجاهل منکر
 مثال خواجه⁴ منصور می‌شوی بردار
 ایضا از اشعارات نیازست که از جانب شاه ذوالفقار در
 بین جماعت بدعوت مشغول بود خیلی کامل و عارف بوده

شعر

ایدل براه راست ز اخلاص⁴ نه قدم
 بگذر ز راه باطل و بر خود منه ستم
 غافل مشو ز صاحب دنیا و دین دمی
 منشین خموش بذكر جلالش کشای قسم

¹ Размер не выдержан.

² صفار ³ В подлиннике همه

что не соответствует метру

⁴ В подлиннике اخلاصی, что не

соответствует метру.

مدام هست و بگردد بامرشی این پیرگار
 کسی خدا نشناسد بچشم مادر زاد
 اگر چه هست بدانش چو بو علی عیار
 بحجت و بمعلم خدایرا بشناس
 که رهروان طریقتند و سالک دیندار
 اگر امام شناسی خداشناسی تو
 و گرنه آتشی دوزخ دهد ترا آزار
 امام وقت شه ذوالفقار را بشناس
 که هست خواجه همان نقد...¹
 میان خلق چو انسان بصورت مردیست
 که طالبان به برده بهخالق جبار
 بیان کنم چه بود غار حضرت مهدی
 نهان شده ز منافق و جسم او شد² غار
 بنق خویش ظهورش ز راه نطقه بود
 تمام عمر درین آمده شده³ در کار
 گهی پدر بنماید گهی پسر باشد
 گهی چه ظاهریان علم میکنند تکرار
 گهی به تخت نشسته شهنشهی دارد

1 Этот стих, как пропущенный, написан сбоку на поле рукописи киноарью, и последние его слова были более чем наполовину срезаны, когда рукопись была переплетена.

2 В подлиннике شده, что не соответствует метру.

3 В подлиннике شدست, что не соответствует метру.

کامل و پاك بوده در ابتدای امر درجات عالیات آنجناب و لمعات نور از رخسار او لاینقطع آشکار میدیدند و هر کس بپاك خیالی توجیه¹ مینمود و مریدها تماماً سر بر امر و فرمان و تعلیم معلّمان رفتار مینمودند و هر که پاك طینت بود مطابق حکم و امر بندگی و دینداری مینمودند و حجوبات ازیشان منکشف و مقاصد و حاجات بر آورده بمقصد خود میرسیدند و مولانا پوزر علی شاه وصی و جانشین خود قرار داد ولد خود شاه مراد میرزارا و مولانا مراد میرزا بعد از پدر خود بر سریر سلطنت قرار گرفت و اعیان اسمعیلیّه با رؤساء² از برای تجدید عهد بخدمت میرسیدند و بعد از مرادات حاصل کرده مراجعت بمکان خود مینمودند و بکار (۳۱۷) دعوت و دلالت مشغول میشدند و پیروانرا بامامت آن مولا دلالت میکردند و آن حضرت ولیعهد و جانشین³ خود قرار داد فرزند ارجمند⁴ خود شاه ذوالفقار علی را و ذوالفقار بعد از پدر بر مسند امامت قرار گرفت و رؤسای⁵ قوم بخدمت میرسیدند از برای تجدید عهد و بعد از حصول مطالب مراجعت مینمودند و مردم را بدین داری و عبادت موعظه میکردند و تمام اخلاص کیشان در نهایت اعتقاد و خدمت میکردند و همه عرفاء و فضلاء در توصیف و تمجید آن عمر خود را صرف مینمودند و از اشعار ملاً عزیزالله قمی است که فرمود

نظم که

اگر ظهور امامت نبودى در عالم
 اثر ز خلق نبودى و در جهان ديّار
 همیشه بود و باشد بصورت و معنی (۳۱۸)

رؤسای⁵ از جمند⁴ جاه نشین³ رؤساء² توجی¹

(۳۱۴) بر طرف میشود و مثل اینکه در دل شب شمع داخل خانه شد البته تاریکی معدوم میشود و شمع خانه دل نور ایمانست پس مؤمن کسی است که نور ایمان در دل او قرار گرفته باشد پس ای مؤمن اول باید نفس را از هوا و هوس نهی کند^۱ آن وقت آن نفس از دنیای مذکوره و از خیالات تیره پاکیزه میگردد آنوقت بافلاح و رستگاری میرسد همچنانکه در کلام مجید خبر داده که قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا^۲ یعنی بدرستی که رستگار شد کسیکه پاکیزه کرد نفس اشاره خرد را از شک و آرزو و امل و جاه و جلال و محبت دنیا و کسیکه دنبال هوا و هوس و زخارف دنیاوی برود بداند که ضایع کرده باشد عمر خود را و کسیکه عمر خود را در هوا و هوس و آرزوی دنیا بگذراند و در عبادت (۳۱۵) و بندگی و محبت و دوستی نگذارند تباه و هلاک خواهد شد فرمودند کسانی که در طریقه مرتضی علی که راه حقیقت است قدم نهاده اند باید بپیمه کس خوب باشند و با یک دیگر اتحاد قلبی داشته باشند تا مصداق المؤمنین کنفس واحده بوضع پیوندند و مولانا شاه غریب میرزا ولیعهد و جانشین خود قرار داد ولد خود شاه بوزر علی و آنسرور بعد از پدر در مقام وی قرار گرفت و او مثل اجدادش خلیق و خوش محاوره و بااداب حمیده و صفات زکیه بوده و جمیع بده درو صفات مرتضوی و حالات مصطفوی و در زمانیکه بر سریر امامت قرار گرفت بظاهر طفل هفت یا هشت (ساله) پوه و کرامات عدیده از او مشاهده میگردد بعد از بروز کرامات بر بعضی از کوتاه نظران عقیده صافیه بر ایشان حاصل ولی بر کسانی که ایمان جلیبه (۳۱۶) و فطریه شان صافیه و بر خلقت فطریه بوده اند و ایمان و عقائدشان

۱ *Быть может, نهی کند*

۲ *Ксран, 91(9).*

بخشایشرا باذنتها رسانیده و از طرف هندوستان و عربستان از برای حوائج و بعضی مطالبها آمد و رفت بسیار میشد و عبد السلام ولیعهد و جانشین خود قرار داد ولد ارشد خود شاه غریب میرزا را و غریب میرزا بعد از پدر بزرگوار در مقام وی قرار گرفت و جماعت پیروان باو بیعت (۳۱۲) نمودند و آن بزرگوار سایهٔ عطف و عنایت بر بالای سر همه افکنده و ابواب فیض باطنی و ظاهری بر طالبان و ارادت مندان و اخلاص کیشان گشوده و از انقباس قدسیهٔ آن خلیل زمان سعادت باطنیه و ظاهریه از برای همه اخلاص کیشان نیک اعتقاد حاصل و همه بدیدار و گفتار انوار او مائل و از گفتار کرامت آثار اوست میفرموده مؤمن کسانی باشند که در امان باشند خلأقی ازو یعنی اذیت او باحدی نرسد و مستجمع در او اخلاق کریمه و صفات جمیله باشد و افعال و اقوال او حسنه باشد و هیچ افعال قبیحه^۱ و احصال زلیله و مکاید شیطانیه از او صادر و واقع نشود (۳۱۳) و این مقام و درجه در وقتی حاصل میشود که کامل باشی و کمال وقتی حاصل میگردد که بنده گی و عبادت و دیدنداریرا بوجه اتم کرده باشد و این عبادت وقتی حاصل خواهد شد که عارف بحق و معرفت حقیقی حاصل نموده باشد^۲ و این معرفت وقتی حاصل میشود که صفای قلب حاصل شده باشد و صفای قلب وقتی دست میدهد که غبارات تیره از آئینهٔ قلب زدوده شود و رویدن آنغبارات بچاروب یقین و بآب علم نشست (و) شو دادنست^۳ و کدورات قلب و امراض قلب که مهلك جانست از شك و نفاقست و دوای او یقین است باین معنی که هرگاه شمع یقین در خانهٔ دل او قرار گرفت ظلمات شكوك

داده نست^۳ نمود باشی^۲ قبیحه^۱

و مریدان قوّت گرفتند و از اطراف بطرف ایران بخدمت مستنصر بالله میرسیدند و شاه طهماسب^۱ چونکه تربیت یافته در دست مولانا مستنصر بالله حمیدر علی بود و با یک دیگر بزرگ شده بودند^۲ و با یکدیگر مأنوس و همراز بودند اظهار خصوصیت و ابراز خلوصیت مینمود مخصوصًا قلاعیکه از مریدهای او بود از هیچ وجه اجعاف و تعدی نمیشد و علمای اسمعیلیّه در هر آبادی که بودند پادشاه از برای هر یک خلعت جداگانه میفرستاد و هر امریکه در نزد آنها میگذشت در پیش شاه ممضی بود و در نزد خلق بغایت محترم بودند ازین جهت که در آن عصر (۳۱۰) مذهب اسمعیلیّه قوّت گرفته بودند و تمام مردم در نهایت امنیت و کمال راحت در عبادت و بندگی حق میگذرانیدند و مستنصر بالله چند نفر از علماء که صاحب فضل و دانش بودند از برای دلالت و دعوت کردن جماعت باطراف فرستاد من جمله بابا شهیدپیرا بهرات و ملا عمید الرحمن بجام و میرزا ابو القاسم آسترآبادی را بامیر محمد حکیم بدعوت بری و به بعضی اطراف مرحمت فرموده و ولیعهد خود قرار داد ولد ارشد خود عبدالسلام را و عبدالسلام در جلالت و سخاوت و مروّت و اخلاق جمیله و صفات مرضیّه عدیم المثال بوده و بعد از پدر بزرگوار خود جای وی بگرفت و از برای تجدید عهد رؤساء^۳ بانجام میسرسانید و تعلیم (۳۱۱) دهنده گان بفیض حضور آنحضرت مشرف میشدند و آن بزرگوار ابواب مرحمت و ملاحظت عظوفت بر وجوه همه طالبان و پیروان گشوده بکمال مهربانی و لطف و مرحمت و نوازش فرموده و در باره فقراء و مساکین و ضعفا و ایتمام و بیوه زنان^۴ مثل پدر و اجداد خود فیض و

بیهو زنا^۴ رؤساء^۳ شد بودند^۲ طهماسب^۱

بوده و حسب الوصیّه¹ پدر سّجّاده نشین بوده و بعد از پدر مقتدای
 ارباب ارادت گردید المستنصر بالله حیدر علی شاه جای پدر
 شاه طاهرا گرفته و از همه ملك و دیار از فضلی آن قوم از
 برای تجدید عهد خدمت مولانا مستنصر بالله حیدر علی شاه
 میرسیدند و شاه محمد طاهر قدّس سره بوج و تقوی و مروّت و
 سخاوت و علم بیهمتای عهد خویش بود و وجیه و خوش محاوره
 بوده چه در ایران و چه در هندوستان نفس خیرخواهی بر صحیفه
 صغیر و کبیر نگاشته بود و زبان گوهر افشانش مبین دقائق
 کتب سبّحانی و باطن خجسته‌اش مظهر آثار ولایت و امامت و خاطر
 فرخنده مآثرش مُنبت² انوار هدایت و ارشاد و در (۳۰۸) هر علمی
 کامل بوده در علم ریاضی و تفاسیر و حدیث و فقه و اصول و سائر
 حکمیّات بیعدیل بوده و در نظم و نثر مهارت تامّ داشته و کتاب
 دیوان و قصائد و انشاء و در جمیع بلاد خصوصاً در هند سائر و
 دائرست و از تصنیفات او شرح باب احد عشر³ در علم کلام و شرح
 جفریه و تفسیر بیضاوی و حاشیّه شرح ارشاد و محاکمت و مجسطی
 و شفا و مطول و گلشن و شرح تحفه شاهی که در سالی که در
 پالکی بود گفته اما مولانا مستنصر بالله حیدر علی چون برخی
 از احوال آن بزرگوار ذکر شد و بعضی از گذارشات اینست که
 از پدر بزرگوارش کرامتها بر خاصّه و عامّه خلق از ایرانیان تا
 هندوستان ظاهر و باهر گردید که در تواریخها همه درج شده و
 کسانیکه (۳۰۹) آن امامرا بد میگفت همچنانکه باجدادش بد
 گفتند خجل و منفعل شدند این بدگویان در نزد شاه اسمعیل
 صفوی و در نزد بیغمبر روسیاه شدند و دهن‌های همه بسته شد

احادی عشر³ مسبط² حسب الوصایه¹

صفوی عریضه های جهلی از راه عداوت در باب مذهب شاه طاهر¹ نوشته بودند همه خجّل و شرم سار شدند و داعیان اسمعیلیّه مثل ملا شاه محمّد نیشابوری و ملا علی آسترآبادی و ملا رستم جرجانی و ملا علی مازندرانی و ملا ایوب ابو البرکة شیرازی و ملا عزیز الله گیلانی و ملا پیر محمّد آسترآبادی و ملا اسمعیل دامغانی² و ملا لطف الله کرمانی و ملا عبد الجواد سیستانی و ملا علی محمد کاشانی و ملا جعفر قمی و ملا حسین قاینی و ملا محمّد توفی و ملا جعفر قلی باخرزی و علی حسین هراتی و ملا حسن عبد الآبادی و ملا علی حیدر قلی جامی و ملا مجنون خراسانی و عبد الغفور نیشابوری و ملا اسکندر سبزواری و ملا رستم قاینی و ملا حسین کرمانی و علی خان سیرجانی و شاه محمد خان خراسانی (۳۰۶) و حسن بای هراتی و ملا تقیان (؟) بیک بخارائی و میرزا بزرگ و میرزا جعفر و میرزا کوچک قاینی و میرزا صوفی و میرزا جان محمّد کابلی و سیّد حیدر شاه و سیّد شاه محمد و چندی دیگر از بدخشانی (ها) و دیگر افاضلهای زیاد که از پیروان و مریدان خواص شاه محمّد طاهر بودند وارد در ملک دکن و احمدنگر مشرف بحضور اقدس مولانا شدند و همه در نهایت سرور و خوشی لوازم بنده گی بجای آوردند و بمطلب خود فائز گشتند و در سنه نهصد و پنجاه و شش شاه محمّد طاهر این جهان فانی را وداع³ فرمود و سه پسر از آن باقی ماند حیدر علی شاه و ابو الحسن شاه و ابو طالب شاه و حیدر علی شاه توالدش در عراق ایران شده بود و سائر⁴ از دکن هند و حیدر علی ملازم شاه طهماسب⁵ (۳۰۷)

طهماسی⁵ و ژایر⁴ و دا³ دامغانی² طار¹

قوهٔ حرف زدن را نداریم برهان شاه دست بر دست گذارده دید که
 اثری از تب در بدن عبد القادر نمانده (۳.۳) و بخواب است و از
 بیماری خداوند شفاگر است فرموده پس لوازم شکر آلهی را بجا 1
 آورده و روز دیگر برهان شاه با وابستگی‌گانش تماماً بشاه محمد
 طاهر بیعت نمودند و از جملهٔ مریدان با اخلاص او شدند و از
 عوام اهل سنت که این مطلب را شنیدند جهالت و نادانی بر آنها
 غالب شده و بخون او و بخانهٔ 2 پیر محمد هجوم آوردند و با یکدیگر
 می‌گفتند چونکه این سید از علوم غریبه با خبر است ملاهای
 ما را گمراه کرده و علمای ما را افسونی خوانده و از راه بدر برده
 و زبان آنها را بند کرده و هر جا کسی بود که ادعای 3 فضل و دانش
 و کمال میکرد و همه را مطیع خود گردانید اکنون تدبیر چیست
 بعضی از آنها گفتند ماها هجوم آورده که شاه طاهر را (۳.۴)
 باید کشت بعضی گفتند تا برهان شاه در قید حیات است
 اینمعنی صورت نخواهد بست چون غوغا از حد گذشت و بسمع
 برهان شاه رسید بشاه محمد طاهر عرض نمود که چه باید کرد در
 این امر شاه طاهر فرمود بهمین زودی بر اینها غالب خواهیم شد
 خداوند یاری‌کننده است 4 برهان شاه بدون تأمل حکم داد بلسکریان
 و بر عدو غالب شدند و بعد از آن برهان شاه سه مرتبه لشکر
 باطراف کشیدند و هر سه مرتبه بر عدو مظفر و منصور گردید
 و شاه اسمعیل صفوی ازین مطلب آگاه شد که برهان شه بدست
 مؤمن شاه یعنی شاه طاهر باطنی مذهب سنت را ترك کرده و
 مذهب تشیع را اختیار کرده و مریدان او بی نهایت مسرور شدند
 و از برای او جایزه و انعام فرستادند (۳.۵) و کسانیکه بشاه اسمعیل

1 بجاه

2 بخوانه

3 ادعای

4 یاری کننداست

رسید که علاج او ازین بابت خواهد شد و این سخن را شنید در
 حصول شفای فرزند خود باقصی الغایات دست در دامن شاه طاهر
 مستحکم زد و گفت آنچه مرکوز خاطر قدسی مآثر است بپیان
 فرمائید تا مهما امکن بجا بیآورم و نگذارم کسی گزندی بذات
 اقدس شما برساند شاه طاهر گفت اگر ولایت (۳۰۱) مرتضی علی
 علیه السلام مرا قبول کنی و دوستی خانه دان رسول خدا را در
 دل خود قرار دهی و اقرار کنی بامامت ذرّیهٔ پاک رسول اکرم
 امشب که شب جمعه است و من دعا میکنم و امیدوارم که
 خداوند تعالی عاجلاً شفاء^۱ عنایت خواهد فرمود برهان شاه این
 کلام هارا بجان قبول نمود و شب در پهلوی ولد خود خوابیده
 هر چند سعی مینمود که روپوش در روی او بر قرار بماند که
 تصرف هوا نشود لکن از شدت حرارت تب مردم آن روپوشرا
 بدور میانداخت و برهان شاه گفت چنین معلوم میگردد که
 عبد القادر همین امشب همان ماست روپوشرا از روی او بردارد
 تا نسیم دنیما بر بدن او وزد تا ساعتی آسایش (۳۰۲) کند و تا قریب
 سحر همچنان نشسته بود که لشکر خواب^۲ دلشرا ربود و در
 اثنای خواب دید شخص نورانی پیدا شد و فرمود ای برهان بر خیز
 که خدای تعالی بمرکت علی و اولادش عبد القادر را شفا بخشید
 و تو باید که از گفتهٔ فرزندم شاه محمد طاهر ملقب بمؤمن شاه
 بیرون نروی برهان شاه از فرط^۳ خوشوقتی از خواب بیدار
 شده دید که لحاف بر زبر عبد القادر است پرسید که لحاف بر بالای
 عبد القادر پوشانیدید^۴ گفتند در همین دم خود بخود روپوش
 بمرکت در آمده بالای عبد القادر پوشیده شد و ماها از دهشت

۱ شفاع

۲ خاب

۳ فرت

۴ پوشانید

پادشاهانه گردانیده بجهت یمن آن سید زکی را از جمله مجلسیان
حضوری قرار داده و پایه قدر و منزلت او را از (۲۹۹) تمام مقرّبان
گذرانید رباعی

تو چون دانه قیمتی غم مدار * که ضایع نگرداندت روزگار
اگر ریزه زر زدند از گاز * بیفتد بشمعش بجویند باز
خداوند تعالی رحمت کند صاحب سخنها که فرموده ذُرِّيَّةٌ
بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ^۱ يُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا نُورَ آلِهِ (بِأَقْوَاهِم) وَاللَّهُ مَتِّمٌ نُورِهِ
وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ^۲ اگر تمام مشرکان از حق منکر شوند و هو
عینی عن العالمین و بر قرار است فرمود گر جمله کائنات کافر
گردد^۳ * بردامن کبریاش ننشینند^۴ حال باز آمدیم بسر مطلب
برهان شاه را پسری بود عبدالقادر نام پسر بقب محرقه گرفتار
شده بود و تمّ اطباء از هر مذهب و طایفه از معالجه عاجز ماندند
کار بجائی رسیده بود که برهان شاه میگفت در معالجه فرزندم
(۳۰۰) چنانم اگر پهلوی مرا بشکافند و جگر مرا بر آورده در
علاج او صرف کنید که حیات او را بر حیات خود میگزینم کار
بجای رسیده بود که صدقات به بتخانه ها فرستاده بود و از کافر
و مسلمان نمانده بود که طلب دعای خیر در حق او نکرده و هیچ
معالجه نشده بود و معالجه پزیر بود که اطباء جواب داده بودند و
مأیوس شده بودند تا اینکه شاه طاهر فرمودند که مرا چیزی بخاطر

1 Коран, 3(30).

2 Коран, 61(8); в суннитской и шиитской

редакциях Корана последнее слово — الكَافِرُونَ. Возможно, что
окончание этого стиха здесь заменено другим окончанием, взятым
из суры 61(9) или из суры 9(33).

3 Размер не выдержан.

4 ننشید کرد

جامع علوم ظاهری و باطنی بود رسیدم و مثل او ندیده بودم و در تمام صفات حسنه عظیم المثل است این همه با بزرگان و دانشمندان (۲۹۷) مجالست کرده‌ام مثل بزرگوار نه دیدم نه در ایران و نه هیچ کجا^۱ ندیدم و نیست چنین فاضلی و عالمی هر آینه نعمت عظمی دانسته بخواندن علم مجسطی مشغول شدم و از میامین نفوسی قدسیه^۲ او فیوضات نامتناهی شامل حال بنده گردیده و بسیار از مجهولات اسرار و مکنونات معلوم و منکشف گشته که طایر بلندپرواز انسانی را بمدارج عالیه^۳ او کند و عقل ذره بین نکته‌دازان عقلای زمان را از اطوارش آگاهی نه ع* در وصف کمالش عقلا حیرانند * بقراط حکیم و بو علی سینا نادانند^۲ * برهان شاه طالب مجالست آنقدوة اقام شده در زمان مکتوب شوق آمیز و محبت انگیز بقلعه^۴ پرند فرستاد باین مضمون رباعی

چه باد صبح گذر کن سوی حدیقه انس (۲۹۸)
 چه سرو ناز قدم رنجه کن باین گذار
 مسیح وار نمازنده روح و جان مرا
 تو ماه بدر و جهان شب جهانیان مسیبار

چون خواجه جهان دکنی نام مرا کشود و بر مطلب آگاهی حاصل کرد ناچار ولابد شده شاه سپید طاهر را احضار کرد بعد از قبول او اسباب سفر مهیا در سنه^۵ نهصد (و) بیست و هشت او را بسمت احمدذکر توجه داده و اعیان و شراف با استقبال شتافتند و او را با کرام و عزت بشهر در آوردند و برهان شاه بعد از ملاقات دید درجات و کمالات و سطوت و شوکت و بزرگی او از آنچه پیر محمد ذکر کرده بود بالاترست لهذا آنسرور را مشمول عنایت

۱ کجاه

۲ Метр не выдержан.

رفع اتهام حکم کرد که پروانه قتل او را بنویسند و در پنهانی بمیرزا حسین که ناظر دیوانی بود بند و بست نمود بقرار کردن شاه محمد طاهر با اهل بیت خود بعزیمت هندوستان متوجه بندر جرون شدند و از اتفاق حسنه روزیکه کشتی روانه هندوستان میشد آنها همان (۲۹۵) روز رسیدند بعد الورد^۱ داخل در کشتی شدند و بعد از نماز جمعه چون نسیم عنایت سبحانی بر سفینه^۲ وزیدن گرفت از آن بندر روانه و جمعه دیگر در بندر کود که یکی از بنادر هندوست وارد (شدند) و گویند که آن قورچیان که مصحوب قتل او بودند چون که اراده الله تعالی تعلقی نگرفته بود که شاه طاهر شهید شود و باید شاه طاهر عاقبت محمود بلاد دکنرا از فیض قدوم شریف گلستان ارم سازد برسیدن آن بندر فرستاده گان پادشاه آن سپید بهند رسیده بودند و بعد از ورود وارد قلعه پرنده شدند و خواجه جهان دکنی که از امرای سلطان بودند از قدوم سعادت لزوم آن بزرگوار خیر یافته بانواع تعظیم و تکریم او را تلقی و ملاقات نموده و نظام شاه بخلاف عادات سابقه استناد پیر محمد شهبروانی را (۲۹۶) برسم رسالت نزد خواجه جهان دکنی به پرنده فرستاد و او در آن شهر بخدمت شاه طاهر رسید ملکی دیده بصورت بشر و جهانی بلباس وحدت و عیسی گاه دانش آموزی یوسفی وقت مجلس افروزی وجود مبارک آنجناب را دولت شگرف و نعمت بیپایان دانسته قریب یکسال در حضور او بخواندن درس مجسطی مشغول و بعد از یکسال پیر محمد باحمدنگر مراجعت کرده خدمت برهان شاه و برهان شاه پرسید که این همه موجب تأخیر چه بود جواب داد که درین سفر بخدمت دانشمندی که

صفینه^۲ لدالورد^۱

یکی از مضافات^۱ قزوین است که در سرحد گیلان است توطن اختیار نموده بود و اولاد آنجناب هنوز^۲ بسادات خواندنیه مشهوراند و در نزد سلاطین و حکام معزز و مکرم بودند و حکماء و عرفاء و بزرگان اخلاص بآن بزرگوار صادقانه بود و چون خلافت و ولایت و سجاده نشینی از طرف والد خود باو رسیده و پیروان از هر دیار دست ارادت بدامن ولای آنحضرت زدند و منقاد و مطیع فرمان مبارک آن سرور بودند و باعث بشهرت عظیم شد و میرزا شاه حسین اصفهانی که (۲۹۳) ناظر شاه اسمعیل صفوی بود با تبعه خود بشاه طاهر اراده^۳ صادقانه ثابت^۳ داشتند و شاه طاهر از قزوین^۴ پیرون شدند و ریاست کاشانرا اختیار نمود و بدان دیار تشریف بردند قضا را طالبان و پیروان و مریدان از هر اطراف هجوم آور شدند و مسند تعلیم و تعلم رواج گرفت و شهرت تمام گرفته و مریدان از چهار سمت روی بکاشان آوردند و کلانتران بلده از روی حسد و عداوت سراسر تهمت بشاه اسمعیل^۵ نوشتند که حال طایفه اسمعیلیه و داعیان ایشان مازند صبح از شرح و بیان مستغنی است و شاه محمد طاهر که درین عصر مقتدای ایشانست در ترویج آن مذهب میکوشد و مذهب شان بغایت (۲۹۴) در ترقیبست و ملحدان و چراغ کشان^۶ و محمودیان و زندیقان برو مجتمع گشته اند و با سلاطین و بزرگان اتحاد تامی دارند و سلاطین اطراف باو بیعت کرده اند و زودست که در مذهب اثنا عشری احدی باقی نماند و همه مذهب اسمعیلیه^۷ اختیار^۷ کنند شاه اسمعیل صفوی^۸ چون خود او هم در سلسله جلیله متهم بود بجهت

۱ مضافات

۲ هنوز

۳ ثابت

۴ قزوین

۵ اسمعیلی

۶ چراغ کوشان

۷ اختیار

۸ صفویه

مرتبمه جنازه او را بر زمین گذارده و روی جنازه (۲۹۰) را باز
 میگردند و روی جسد را میبوسید و بعضی گفته‌اند چونکه در
 زمان پدر وفات کرد ازین جهت امام جعفر موسی را جانشین
 خود قرار داد اما شیعه اسمعیلیه از آنجایکه از واضحاتست که
 صاحب خانه بهتر میدانند از بیگانه میگویند که اسمعیل نمرده
 بود لیکن تقیّه موت او را ظاهر کردند که بنی عباس قصد قتل
 او نکنند و اصل نض اولست و گویند حضرت اسمعیل امام است
 نه موسی و بعد از اسمعیل ولد او محمد امام بود و محمد بجانب
 ری تشریف بردند و وارد شدند بقاضی منصور و منصور صبیّه
 خود را باو تزویج نمود و از آن بلد بهمراهی بایزید بسطامی رفتن
 بفرغانه و آن جنابرا چهار پسر بود احمد و حسین و علی و جعفر
 اما احمد و حسین بطرف دیلم (۲۹۱) رفتند و امامت بر احمد
 قرار گرفته و حسین بمرتبه پیری رسید ملقب به پیر غالب
 الدین و علی و جعفر بطرف خراسان رفتن و حضرت اسمعیل
 مادرش هم نیز حسینی نسب بود و بعد از آنکه دولت سلاطین
 فاطمیین در مصر سنه پانصد^۱ و شصت و هفت انقراض پذیرفت
 ولد نزار بن مستنصر بالله اسمعیلی هادی بالله در ملک ایران در
 لموت متمکن سریر حکومت گردید و حکومت این طایفه صد و
 هفتاد سال امتداد یافت تا در زمان حکومت شاه خورشاه هولاکو خان
 خروج کرده و شاه خورشاه با اهلیمیت خود متفری شد بطرف
 آذربایجان و در تبریز متوطن شد در آخر یکی از اولاد شمس که
 از سادات سجاجده نشین بود (۲۹۲) و اسم او مشهور بمؤمن شاه
 ابن قاسم شاه بن شمس الدین محمد بود و در موضع خواند که

^۱ پانصد

دیدن برهان شاه رسول خدا را که فرموده بود آنچه فرزندم شاه محمد طاهر بفرماید بآن عمل کن تا فرزندت شفا یابد و آخر هم بدعای (۲۸۸) او شفا یافت و کرامت‌هاییکه از این خانه‌واده^۱ جلیله دیده شده باید دانست که سادات اسمعیلیه صحیح النسب و بر حقیقت و هر کس قبول نکند خود داند و مرتضی علی و پیمبر خدا و هم باید دانست که این کسان هم حضرت امیرالمؤمنین را قبول نکردند خلاصه کلام از نسب شاه محمد طاهر الملقب بمؤمن شاه بن اسلام شاه بن قاسم شاه بن محمد زرنوز ملقب بشمس تبریزی بن رکن الدین محمد ملقب بشاه خورشاه بن علا الدین محمد بن جلال الدین حسن بن علا محمد بن حسن علی^۲ ذکره السلام بن قاهر بن مهتدی^۳ بن هادی بن نزار بن مستنصر بالله که سلطان مصر من ذریه اسمعیل بن جعفر الصادق علیهم السلام است و جعفر الصادق پسر ارشد خود را اسمعیل را^۴ ولیعهد خود قرار داد (۲۸۹) چونکه اینمطلب بر عامه و خاصه معلوم و پوشیده نیست و تواتر مشهور است و تمام اولاد حضرت امام جعفر الصادق آگاه بودند و همه متفق بودند و در همه تواریخها مسطور است و کسی نمیتواند منکر شود ولی بعضی از معاندین گفته‌اند چون حضرت اسمعیل در پشت خانه خدا شرب خمر نمود این بد سبب شد بر اینکه حضرت امام جعفر الصادق او را عزل فرمود و امر ولایت را بعد از موت مسلم داشته بموسی و او را بشارت بآتش داده و باز روایت کرده‌اند که در وقت موت اسمعیل امام جعفر جَزَع جَزَعًا عَظِيمًا و حَزَنَ حَزَنًا طَوِيلًا یعنی جزع کرد جزع کردن بزرگ و محزون بود محزون طولانی و بعد از غسل او سه

اسمعیل را^۴ معتدی^۳ حسنعلی^۲ خوانه‌واده^۱

کتاب چنین نوشته که چون از شاه محمد طاهر علوی الحسینی شرحی¹ در میان آمده لازم است که بعضی از سرگذشت و گذارشات او باید گفته شود لهذا وقتیکه در ایران بود از دست جهّال و مردمان مفسد آن بلد از ایران فرار نمود (۲۸۶) بطرف هندوستان چندی مرقوم گردانم انشاء الله تعالی و یقین باید کرد که حضرت شاه محمد طاهر یکی از اولاد خلفاء و سلاطین اسمعیلیّه مصر است که ایشان سادات حسینی و در کتاب حبیب السیر مسطور است که اسمعیلیّه که سلاطین فاطمیین باشند در بلده مغرب و مصر بعزت تمام سلطنت مینمودند و در زمان سلطنت آنها شیععه ظاهر و نمودار گردید و با همه کس بمرّوت و مهربانی و عدالت و رَأْفَت را بانتهای رسانیدند مخصوص با یتیمان و بیوه زنان مثل اجداد بزرگوارشان رفتار میکردند و مدّت دولتشان دوصد و هشتاد و شش سال امتداد کشیده و اوّل کسیکه از آنها ظهور کرد و مالک سلطنت ظاهری شد ابو القاسم محمد بن عبدالله المقلّب بمهدی محمد بود که از نسل محمد بن اسمعیل (۲۸۷) بن امام جعفر الصادق است و در آنزمان هواخواهان بنی عبّاس در زمان خلافت و سلطنت بنی فاطمه در مصر اختلاف در نسب آنها کردند و الا صحیح التّسل و نسب‌اند و خبر داده‌اند در حدیث حضرت رسول خدا که قال رسول الله علی رَأْسِ ثَلَاثِمِائَةِ تَطُّعُ الشَّمْسُ مِنْ مَغْرِبِهَا یعنی در اوّل سنه سیصد آفتاب طلوع میکند از مغرب زمین این بود که مهدی محمد اسمعیلی از طرف مغرب مثل آفتاب طلوع کرد و لوای امامت و ولایت افراخت در مصر و شام و حلب و حرمین و بغداد تماماً مسخّر و مطیع آنحضرت شدند و از قرار خواب²

خواب² شرحی¹

ادای حرفه‌های بدیکه در باره آنجناب و مذهب او بزبان جاری کرده بودند پیشیمان و خجل و شرم سار شدند و این خبر چون بسمع سلطان بهادر رسید در احترام آنحضرت بیش از پیش کوشید و بعد از سه ماه رخصت انصراف ارزانی فرموده و در سنه نهصد و سی از احترامیکه بشاه طاهر کرد و از قدم مبارک او سلطان بهادر بر سلاطین خلیجیه مسلط گشته ولایت هندرا بتصرف خود در آورده و بر تخت سلطنت قرار گرفته مقرر شده بود که سلاطین بروند بسلام سلطان بهادر (۲۸۴) و برهان شاه شاه طاهرا در خلوت خواند و عرض نمود که هرگز نخواهد شد که فلان بر تخت نشیند و ما او را سلام کرده باشیم شاه طاهرا تدبیری بغواطر رسید و فرمود در نزد من قرآنپست بخت جز بزرگوارم حضرت امیر المؤمنین علی علیه السلام که سلطان بهادر خبر دارد و بسیمار طالب دیدن او را دارد و مرا بغاطر میرسد که اینمقدمه را با خداوند خان در میان آوریم و روز ملاقات آنرا همراه به بریم البته از برای پیشوازی آن کلام از تخت فرود خواهد آمد و باستقبال خواهد شتافت برهان شاه را پسند خاطر گشته روز دیگر که شهنشاه شرقی نژاد پای بر تخت نه پایه نهاد باتفاق برهان شاه شاه طاهر بجایکه جهت ملاقات ترتیب داده بودند متوجه شدند چون نزدیک رسیدن شاه طاهر آن قرآنرا گشودند و بر دست گرفتن خداوندخان (۲۸۵) بسطان عرض کرد این کلام همان قرآنپست که خط شریف علی بن ابی طالب علیه السلام است سلطان بهادر بی اختیار از تخت بزیر آمد باستقبال شتافت اول قرآنرا گرفته و زیارت کرد و سه مرتبه بر چشمان مالید و بعد جویای احوال آنها شده پس سلطان باز بر تخت پر آمده و برهان شاه و شاه محمد طاهر در مقابل پر آمده و استادند سلطان از استادن شاه طاهر کمال اضطراب بهم رسانیده و تکلیف جلوسی نمود و صاحب

بحری که در احمدنگر بر تخت قرار گرفته بود شاه محمد طاهر را با اشیای نفیسه نزد سلطان بهادر بگجرات فرستاد سلطان بهادر ملاقات شاه طاهر نمود چندانى در تعظیم و تکریم آن بزرگوار نکوشید و خداوندخان که وزیر بود و از جمله مریدان شاه طاهر بود و بر دانشمندی و نجابت و سیادت و مرشدی آنحضرت با خبر بود بسمع سلطان بهادر رسانید و سلطان بهادر را پیشیمانی ره داد¹ بجهت ندارك و تلافیء مافات مجلس عظیم آراسته یکی از مقرران و خدمت کاران را بطلب شاه طاهر فرستاده وقتیکه شاه طاهر حاضر گردید بالاتر از جمیع اکابر و علماء جای داد و متعذر شد (۲۸۲) و گفت اگر بنده نسبت بملازمان شما کوتاهی شده باشد مأخذ نفرمائید که در مجلس حالیه فراخور شأن و جلالت و بزرگواری شما لوازم اعزاز و اکرام حتّی المقدور بجا میآوریم و گویند که جمیع علمای گجرات و خاندیس² که در آن مجمع حاضر بودند هر يك خودرا اعلم علمای شیعه ائذا عشریه و مجتهد میدانستند از تقدّم شاه طاهر رشك برده و دیگ حسدشان بجوش آمده سخنان نا شایسته و بیجا³ در باره آن بزرگوار بزرگان جاری میساختند و در پیچ و تاب شدند سلطان بهادر خداوندخانرا حکم فرمودند که اهل فضل را در خلوت در مجلس خود جمع کرده با شاه طاهر صحبت علمی بدارند تا قدر همه بر مردم معلوم گردد چون مجلس منعقد گشته همه علماء بر کیفیت و کمیّت (۲۸۳) حالات و علم او با خبر گردیدند همه سؤال و جواب در محضر آنجناب مضمحل و دهن بسته و صامت و ساکت ماندند همه بی اختیار بمولویت یعنی بمولا بودن آن سرور و با علم و افضل بودن او اقرار کردند و از

رخداد¹

خاندلیس²

بیجا³

گرفت و در عمل امامت بسیار بقاعده و خوبی رفتار مینمود و پیروان از همه جا¹ رو باو میداشتند و زکوة مال خود را باو میرسانیدند و معلّمان آن طایفه خلقترا با امامت اسلام شاه میخواندند و آن جناب در اواخر عمر بایران تشریف آوردند و در اوّل محالّ کرمان در شهر بابیك و از آنجا² از روی یزد و کاشان در شهر قزوین³ توطن نمودند و از همه اطراف مریدان⁴ و پیروان رجوع باو داشتند و اهل ممالک بغایت خوشوقت بودند و از اصفهان و کاشان و شیراز و کرمان و دامغان⁵ و رودبار و جرجان و خراسان و قاینات⁶ و هرات و کابل و بدخشان و هندوستان و تمام بلادها بحضور او حاضر میگرددند و با حاجات بر آورده مراجعت (۲۸۰) مینمودند و آب شفا برای هر خسته و بیماری از نزد آن بزرگوار باطراف بلادها⁷ میبردند و در سخاوت و مروّت و شجاعت مثل اجداد طاهره بود و مولانا اسلام شاه ولیعهد خود قرار داد ولد خود مولانا محمد را و مولانا محمد بعد از پدر بزرگوار بر مسند امامت متمکن و بر قرار گردید و بزرگان دین و رؤسا⁸ از همه جا بدیدار مبارک آنحضرت برای تبریک حاضر گردیدند و صاحبان بصیرت در حضور انور آنحضرت از رخسار منور میدیدند آثار امامت را و در زمان آنحضرت از اهل ایران از کسانیکه فی الجملة دانا و عارف بودند رشته ارادت در کردن عقیدت نهادند و همه بر راستی در شاهراه حقیقت قدم میزدند و در تواریخ اسم مبارک آنحضرت شاه محمد (۲۸۱) طاهر است فی تفصیل احوال و حکایات آن بزرگوار در تواریخ فرشته مسطور است و آن حکایات اینست که برهان شاه

مَرَكَه⁴ غزوین³ و از آنجا² از همه جا¹ مَرَكَه⁴
 رؤسا⁸ بلاد⁷ غایبات⁶ دامغان⁵

مینمودند اول از تمبریز که بیرون شدند از طرف جیلان و چندی در آن ملک ماندند و بعد بطرف کاشان و ورامین چند گاهی توقف نمودند و از آن بلد بطرف قزوین¹ و از آنجا² بدامغان³ و رودبار و در آن دیار خیلی مکس نمودند و بعد روانه خراسان و هرات (شدند) و از هرات به بخارا و باز مراجعت بهرات و تمام آندیارها⁴ و کابل و بدخشان تا الی⁵ پنجاب و ملتان و قدری از ملک سندرا سیر نمودند و باز مراجعت در ملتان توطن نموده و باز از آنجا⁶ روانه تمبریز (شدند) و از تمبریز بدیلم و از دیلم بجانب مغرب و مصر و شام و رومیه⁷ و با ملای روم ملاقات نمود(ند) و چندی در آندیار مانده⁸ و از آنجا⁹ بهمراه ملّا جلال الدین صاحب کتاب مثنوی به تمبریز آمدند و بعد (۲۷۸) از تمبریز باز بملتان و ملک پنجاب آمدند و بقیه عمر در همان دیارها بودند و پیروان از اطراف میآمدند و بمطلب رسیده و مراجعت میکردند و مولانا شمس الدین محمد تمبریزی ولیعهد خود قرار داد ولد خود قاسم شاه را و داعیان و معلمان و ریش سفیدان طایفه اسمعیلیه را خبر داد که بعد از من ولد من قاسم را بدانید که اوست صاحب تمام عالم و حسام الدین را¹⁰ بطرف روم فرستادند و ملای روم اکثر اوقات ملازم خدمت (او) بود و کار او نصیحت و موعظه بود و در سنه ششصد (?) و سه مولانا قاسم شاه در جای پدر بزرگوار خود قرار گرفته و مدتی بر مسند امامت بر قرار بود و ولیعهد خود قرار داد ولد ارشد خود اسلام شاه را و اسلام شاه بعد از والد خود بر سریر امامت (۲۷۹) قرار

۱ غزوین ۲ و از آنجا ۳ بدامغان ۴ اندیایها

۵ تا الا ۶ از آنجا ۷ عرومیة ۸ منده ۹ از

حسام الدین را¹⁰ آنجا

و جانشین بر قرار نمود ولد خود شمس الدین محمد را (۲۷۵) و اسرار ولایت را باو سپردند و بدانید که از رکن الدین محمد بمعد گذارشات این خانه واده جلیله در هیچ تواریخ بنظر حقیر نرسیده شاید مثل زمان سابق که سلطنت ظاهری نداشتن سرگذشت این طایفه در خیلی تواریخ دیده نشده البته چنین باشد چونکه اجداد رکن الدین محمد چه در مصر و چه در ایران سلطنت و ریاست ظاهریرا متصرف بودند ولی از زمان رکن الدین محمد که ریاست ظاهریرا ترک نمودند مردم اغیار^۱ از راه عناد اراجیفها گفتند فاما باید دانست که صاحب خانه از درون خانه خود بهتر با خبر است نه بیگانه و شخص بیرون از اندرون چه خبر دارد و اینرا هم باید خیال کرد و دانستکه صحیح هم باید باشد که مرید از مراد خود (۲۷۶) البته با خبر تر است نه هر بیخبری و از زمان رکن الدین محمد از کم و کیف کما هو حقه از مریدان این سلسله شنیده شده که از داخل خانه بهتر با خبرند از بیرون اینست که در زمانیکه مولانا رکن الدین محمد در تهریز تشریف داشته بودند از پیروان در آن دیار بسیار بودند و مولانا رکن الدین محمد بعد از ورود آنجا^۲ چندی از رؤسای طایفه را از هر جا^۳ طلبید و منصب باطنی که امر ولایت است بولد خود شمس الدین که اسم مبارک او محمد زردوز مشهور بود واگذار نمود و شمس الدین بعد از والد ماجد خود جای پدر را گرفت و معلّمان و داعیان از هر طرف میآمدند و تجدید عهد میکردند و مرخص شده به سر کار^۴ و وطن خود میرفتند و شمس الدین خود بنفس (۲۷۷) نفیس در بین جماعت و پیروان خود که شیعه اسمعیلیّه باشند گردش

به سرکار^۴ هرجاه^۳ آنجاه^۲ عقیار^۱

میدهند و مراد مییابند و این آثاریکه¹ الآن مشاهده میکنم گاهی
 نمیدیدم که اگر آنوقت این نوررا دیده بودم هرگز دامن او را
 (۲۷۳) رها نمیکردم عطار گفت ای برادر یقین بدان که در آنوقت
 در دل تو شك بود و دست از آلوده گئی دنیای دنی برنداشتی بودی
 و لسانًا اسم امامرا بر زبان میآوردی و در این سفر که بمطلب
 رسیدی بدانکه دست از آلوده گئی دنیا باز داشتی² البته بآرزوی دل
 واصل شدی و ازین جهت که آثار امامترا ظاهرًا مشاهده کرده‌ایم
 و بجز نور ولایت بنظر ماها چیز دیگر دیده نمیشود و در زمان پیش
 در عهد پیغمبر هم همین صورت بود مثلاً حضرت سلمان نور
 میدید و لیکن ابو جهل مثل خود بلکه پست³ تر میدید و خودرا
 برتر میدید الآن هم روشنیرا چشم بینا می بیند نه که اعما بدان
 ای برادر که چشم ناشناس هم اعماست و چشم حق بین چشم دیگر
 که گفته است فرد * دیده * خواهم که باشد شه‌شناس * (۲۷۴) تا
 شناسد شاهرا در هر لباس * و مطابق این که گفته‌اند * فرد * تو
 بتاریکی علیرا دیده * زان سبب غیری برو بگزیده * حاصل کلام
 روزی مولانا رکن الدین محمد بعطار گفت تو باید بهمراه صدر الدین
 بروی بهندوستان و زودست که من ازین حکومت فانی خواهم
 گذشت و در کتاب دبستان مسطور است که بعد از علاء الدین
 محمد ولد ارشد او رکن الدین محمد خورشاه پادشاه شد و حسن
 مازندرانی (را) که یاغی شده بود گرفته سیاست تامه یافته و در
 زمان هولگو متفتری شدند با اهل و عیال خویش بطرف ترکستان
 در سنه ششصد و پنجاه (و) يك در تبریز متوطن شد و در پنهانی
 طلب نمود چندی از رؤسای⁴ طایفه‌را و در حضور جمعی ولیعهد

۱ از رؤسای ۲ بلکم پس ۳ باز داشت ۴ آساریکه ۱

درگاه خود ناامید نماید و از حال به بعد با خود امامست که جوئیای ماها باشد و تا سه روز در همان مکان برقرار بودند روزانه سوّم دیدند شخصی آمد و گذشت و متحصّل آنها نگردید عطار و صنعان بانديشه شدند که این مکان راه عبور و مرور که نیست که خیال کنیم که راه گذر است (۲۷۱) و براه خود می‌رفت و باین جا^۱ کسی می‌آید که راه گم کرده باشد و این شخص هیچ نرسید و جوئیای راه نشد شاید ستیری باشد گویا ارواح^۲ نبیاء آذهارا حرکت داده هر دو بشتاب آمدند تا باو رسیدند و جویا شدند از کجا^۳ می‌آئی گفت از هند پرسیدند بکجا^۴ می‌روی گفت بطرف قهستان بچه کار فرمود بدیدار امام زمان بعد عطار پرسید اسم مبارک امام چیست جواب فرمود رکن‌الدین محمد و جوئیای اسم خود او شدند گفت صدرالدین این مطلبرا که شنیدند هر دو بخدمت صدرالدین روانه شدند تا رسیدند بحضور مولانا رکن‌الدین محمد و دیدند آنچه‌را که خواهان بودند و صنعان بعطار گفت ای برادر من چند مرتبه (۲۷۲) خدمت این کسی رسیده از دور و نزدیک و از خارج هم می‌شنیدم که این طایفه این کسرا امام میدانند باینکه همه وقت در ریاضت بودم تعیین هم بجهت امتحان خیره نظم می‌کردم مرانی حاصل نمیشد و هیچ آثار امامت در او مشاهده^۵ نمودم اما می‌دیدم که در جمال و کمال و جلال و سخاوت و عطا و جاهت و حمید دهر است گاهی بخود خیال می‌کردم که (از) اولاد رسول خدا است و بزرگ است مطابق قول جدّ بزرگوارش رفتار میکند و کرامتی هم که از او ندیدم مرا عجب می‌آمد از آنهائیکه نیاز باو

۱ از کجا ۲ از کجا ۳ ارواح ۴ و باین جا ۵

مشاهد

وقت خود را نشناخته باشد موت او موت زمان جاهلیت است در این صورت بعد از اینکه عمر بآخر رسیده باین تحصیل علم و راه بامام وقت پیدا نکردیم بلکه بوئی از نشان او نیافتیم پس فرق بین ما و عوام الناس چو باشد که از هیچ علمی بهره ندارند جز خوردن و خوابیدن و باز گفت نه اینست کسبیکه راه بامام وقت خود ندارد در (۲۶۹) فرمان او نیست باید بداند که زن و مال و جاه برو حرامست صنعان گفت چنین است عطار گفت در این که من و تو معرفت و راه بامام روزگار نداریم چه برتری بر بهیمه یعنی حیوانات نداریم مگر در اکل و شرب فرقی است که ما طعام میخوریم و حیوان گاه و گیاه پس تا مادامیکه راه بامام عصر پیدا نکرده‌ایم آنچه حیوانات میخورند باید ما هم بخوریم برو و یکدل و یکجهت شده باید^۱ از جای خود حرکت^۲ نمود و گفت فرد * خداوند و آن^۳ بنده رحمت کند * که دگان عطار غارت کند * و هر دو از نیشاپور روانه شدند تا رسیدند باصفهان و در کوهی پناه بردند و در میان آن کوه جزیره و در آن جزیره چشمه آبی بود در آن سر چشمه وارد (۲۷۰) شدند بعد از زمانی عطار گفت ای برادر بدانکه تا این حدّ با ما بود که از جای خود حرکت^۴ نمودیم از برای راه بامام پیدا کردن که از مال و منال و عیال و فرزندان گذشته‌ایم تا این جا بیائیم و ماها علم نداریم که حضرت امام در ظاهر کجاست ولی امام میداند که ما بامید دیدار او از سر جان و مال گذشته در این دیارها^۵ حیرانیم حاشا بکرم او که ما را از

۱ پیا و ۲ حرکت ۳ В подлиннике بر آن، что не

соответствует метру.

۴ حرکت ۵ این دیها

معاصر علاءالدین محمد بود و ارادهٔ صادقه باو داشت و نیز در تواریخ سر جان ملکم^۱ و (در) تواریخ ایران مسطور است که علاءالدین محمد در سن ده ساله گی وارث مسند پدر بزرگوارش گردید و نصابی که از برای پیروان میفرمود در اواخر^۲ همین کتاب برشته تحریر خواهد آمد انشاء الله تعالی و ولیعهد خود قرار داد علاء الدین محمد ولد خود رکن الدین محمد ملقب بشاه خورشاه و در تواریخ ایران مسطور است که بعد علاء الدین محمد ولد او رکن الدین محمد بر سریر سلطنت متمکن گردید چون بر سریر فرمان (۲۶۷) روائی بر قرار گشت جمعی از رؤسای ملت^۳ و امنای دولترا بانواع خلعتها بنواخت و میرزا عبدالله ادنانی^۴ با شیخ اسمعیل همدانی را از برای دعوت در هر بلد و سعدی و عطار از جملهٔ اختصاص یافته گان او اند و شیخ مصلح الدین یعنی شیخ سعدی از حضرت مولا مرتضی علی قالی^۵ مولانا رکن الدین محمد برشتهٔ نظم در آورده و حکایت شیخ عطار (را) علیه الرحمت گویند که شیخ صنعان وارد بر عطار گردید زمان نهاری بود طعام حاضر نمودند در آن حین عطار گفت ای رفیق شفیق اگر اذن باشد چند مطلبی عرض نمایم صنعان گفت آنچه را ارادهٔ تست عین صلاح است عطار گفت معنی حدیث حضرت رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرموده اند (۲۶۸) كَهَ قَالَ النَّبِيُّ لَوْ خَلَّتِ الْاَرْضُ مِنْ اِمَامٍ زَمَانَ سَاعَةً لَمَاتَتْ بِاهْلِهَا صِنَعَانٌ گفت صدق یا رسول الله عطار گفت نه اینست که نیز خبر داده که كَهَ قَالَ النَّبِيُّ مَنْ مَاتَ وَ لَمْ يَعْرفِ اِمَامَ زَمَانِهِ مَاتَ كَمِيْمَةِ الْجَاهِلِيَّةِ باز صنعان گفت صدق یا رسول الله و عطار گفت پس کسی که بمیرد و صاحب

تالا^۵ ادمانی^۴ از رؤسای ملت^۳ در عواخر^۲ ملکم^۱

و سکنای خواجه در قهستان بوده و ملازم خدمت او بود و در آتشی‌کده نیز مسطور است که خواجه نصیر طوسی در قهستان و در تمام آن قلاع بجهت دعوت اسمعیلیّه گردش میکرد و مردمرا بدین اسمعیلیّه که اصل دین جعفریست دلالت و ارشاد میکرد و مخالفان دین اسمعیلیان در ایران چند مرتبه خواجه را از برای همین مطلب گرفته و حبس نمودند و خواجه در بعضی از گرفتاریهایش تَقِيَّةً میگفت که من اسمعیلیّه نیستم من طریقهٔ امام حنبل را دارم یا آنکه تَقِيَّةً گفته بوده و یا از زبان او عداوتاً شهرت داده بودند و بعضی از معاندین میگفتند اگر او مذهب امام (۲۶۵) حنبل را دارد پس چرا رواج مذهب اسمعیلیّه را میدهد این خبر بخواجه رسیده بود جواب گفته بود پولهای ایشان مرا باین کار باز داشته و اخلاق ناصری را حسب الحکم تصنیف نمود باسم جناب حسن ناصر یعنی اخلاق ناصری و مطلوب المؤمنین هم از تصنیفات خواجه محمد نصیر طوسی است که حکم علاءالدین محمد شده بود^۱ در قانون و طریقهٔ اسمعیلیّه و اخلاق و صفات و رفتار و گفتار مؤمنین که حال هم در بین اسمعیلیان اینهر دو کتاب موجود است و در اخلاق ناصری رمزاً ثبوت میکند امام حاضر را و می‌رساند که من در حضور او محکوم بحکم و هر جا که اسم سلطان را برده مقصودش مولانا علاءالدین محمد است و دیگر مرتبه او را مخالفان حبس کردند و ایلخانی که یکی از ملازمان علاءالدین محمد بود خواجه را از حبس نجات (۲۶۶) داد و به‌مراه خود نگه میداشت و دهات‌هاییکه متعلق بایلخانی در بین اسمعیلیان از برای دلالت و دعوت و ارشاد بی تَقِيَّة و بابا افضل کاشانی نیز

شد بود^۱

و خوش سیما بود در تواریخ سر جان ملکم^۱ مسطور است که حسن ناصر از ارتکاب و اشتغال مناهى دقیقه مرتکب نمیشده و مبراً از عیوب و معرراً از علل بوده و مردم را امر بمعروف و نهى از منکر مینمود و در همان تواریخ مینویسد که حسن ناصر از نسل خلفای مصر است و از ذرّیه اسمعیل بن جعفر الصادق است که از خلفای فاطمیین مشهور و معروف است و ملقب بحسن علی^۲ ذکر (ه) الشّجود بود علی سینما معاصر او بود و از جمله اختصاص یافته گان و سرسپرده گان دربار حسن (۲۶۳) بود و از تصنیفات او بسیار است و در مذهب اسمعیلیّه از جمله دعوت کننده گان بود و خواجه^۳ نصیر طوسی و بابا افضل کاشانی در خدمت او تحصیل علوم نافعه نمودند و اسمعیلیّه مذهب بود و حسن علی^۲ ذکره السلام ولیعهد خود قرار داد ولد خود علاء الدّین محمد را و علاء الدّین محمد جای پدر بزرگوار خود بگرفت و ریاست او چهل (و) نشی سال بود و امور اسمعیلیّه در عهد آن حضرت روی بترقی بود و آن اول کسی بود از اسمعیلیّه که با ملوک خارجه طرح دوستی انداخته و همه ملوک از اطراف باو ارسال و رسل شان آمد و رفت مینمودند و نهایت احترام از آن میداشتند و خلیفه بغداد هم از پیروان او بود و در ایام ریاست و سلطنت آن جنگی اتفاق نیافتاد مگر با حاکم (۲۶۴) عراق^۴ و او هم در جنگ اول مقتول گشت و خواجه نصیر طوسی هم از جمله اختصاص یافته گان آن جانب بوده

۱ ملکم ۲ حسنعلی ۳ خواجه ۴ محراق. У Маль-

кольма (по франц. переводу): «excerté contre le gouverneur de l'Irak» (J. Malcolm. Histoire de la Perse. Paris, 1821, t. II, p. 135).

و پیروان از اطراف^۱ برای تجدید عهد بخدمت میرسیدند و بعد از حصول مرادات و مطلب و حوائج بوطن مراجعت مینمودند و مهتدی^۲ بالله نیز مثل پدر خود اعتنا بحکومت ظاهری مینمودند کما فی السابقی سلطنت ظاهر بتصرف محمد بن کیا بزرگ امید^۳ بوده و مهتدی^۴ بالله اوقات خود را در کار جماعت صرف میفرمودند و جماعتهم با کمال صداقت و اخلاص خدمت میکردند و ضیاء الدین خجندی که نسب او بسلمان میرسد بزرگ جماعت قرار دادند و او مردم را بامامت شاه مهتدی^۵ بالله دعوت میکرد در سنه ششصد (و) بیست (و) دو الهتدی^۶ بالله ولیعهد خود (۲۶۱) قرار داد ارشد خود القاهر لدین الله را بر تخت امامت و ولایت قرار گرفت و تمام پیروان در فرمان او در آمدند و محمد کیابزرگ هم برحمت حق پیوست و حکومت ظاهریرا هم قاهر متصرف گردیدند و خاصان همه بخدمت شتافتند و تمام حکام و ضباط^۷ بدربار حاضر میآمدند و بمطلب رسیده مراجعت مینمودند و تمام رعیت بفرغت میگذرانیدند القاهر لدین الله کمال الدین قهستانپرا با خواجه ظهیر فاریابی بدیار دیلم از برای دعوت فرستادند و در زمان سلطنت شاه قاهر هیچ آشوبی نشد و خلق باستراحت گذرانیدند و قاهر ولیعهد خود قرار داد ولد عزیز خود حسن علی^۸ ذکره السلام که ملقب بحسن ناصر است و در زینة التواریخ مسطور است که مولانا حسن ناصر (۲۶۲) بعد از پدر بر سریر سلطنت و امامت قرار گرفت و آنچه در جلوس پدر بود در جلوس خود جاری و بر قرار نمود و بغایت مهربان و با سخاوت و مروّت و شجاع

مهتدی^۵ مهتدی^۴ امین^۳ مهتدی^۲ از طرف^۱
 حسنعلی^۸ ضبات^۷ الهتدی^۶

هجده^۱ روپداد و کپا بززرگ (۲۵۸) امید چون از آمدن مولانا هادی
 با خبر گردید خود را از حکومتیکه حسن صباح باو واگذار نموده
 بود خلع نمود و در خدمت شاه هادی خود را بخاک افکند و عرض
 نمود که این حکومت و دولت که حسن به بنده واگذار نموده
 است و برین خدمت مرحمت نمود فرمود که باین کار مشغول
 باش تا زمانیکه صاحب ولایت ظاهر شود آن وقت اختیار با اوست
 و حال وقت آنست که مرحمت نموده مؤمنین را بدیدار ظاهر
 سرفراز و بهره‌مند گردانی جواب فرمودند الآن^۲ باید تو بحال
 خود بر قرار باشی تا وقت ظاهر شدن خواهد آمد کبابزرگ
 بعرض رسانید که میخواهم بنده در فرمان و در خدمت گذاری
 بسر برم من بعد در کار آخره مشغول باشم مولانا شاه‌های
 فرمودند پس اگر این (۲۵۹) خیال بسر داری پس پسر خود
 محمد را بر جای خود بر قرار نما و خود مشغول به بنده گی
 اشتغال نما و شاه‌های را سه پسر بود و در امورات مریدان
 و پیروان می‌پرداخت و پیروان از همه اطراف رو بر آن آستان
 می‌آوردند تا حتی از بخارا و بلخ و بدخشان و آذربایجان و عربستان
 و مصر و مغرب زمین و دیار دیلم و ایران تمامًا در کمال سرور
 و عیش بودند و همه در خدمت آنحضرت کسب کمالات میکردند
 و شاه‌های ولیعهد خود قرار داد فرزند ارشد خود شاه مهتدی^۳
 بالله را و بعد هر یک از علماء و دانایان حقیقی را از برای دعوت
 بهر جائی فرستادند از آن جمله ملا علی مازندرانی را که نسب
 او ببلال میرسد باصفهان (۲۶۰) فرستاد و در سنه پانصد و^۴ شش
 ولد او شاه مهتدی^۵ بر تخت ولایت و سریر امامت قرار گرفت

۱ هشتاد

۲ الآن

۳ مهتدی

۴ پانصد

۵ مهتدی

هادی به بابا سپیدنا فرمودند از طرف تو خلافی ظاهر خواهد شد
 سپیدنا ازین خبر بغایت افسرده و متوخش و متفکر شدند و از
 خدمت بیرون رفت (۲۵۶) و آن روز تا شب و آن شب تا صبح در
 اندیشه و فکر بود صبح بخدمت حاضر شد و عرض کرد یا مولانا
 این مطلب که مرحمت فرمودند بنده امیدوارم که بر این بنده ظاهر
 بگردانید همان دم شاه هادی خبری بسپیدنا فرمودند در دم حسن
 صبح بمجرد شنیدن از خدمت مرخص و در منزل آمد و گویند
 همان ساعت طشتی و کاردی مهیا نمود و چهار پسر خود را فرد
 سر برید و بعد فرمودند که ای جماعت من هر چهار فرزند خود را
 سر بریدم که شماها بعد از من گمراه نشوید و منافقین شماست
 نکنند و بگویند حسن از جهت خود و اولاد خود این امر را ظاهر
 کرد و شماها از باطن کار با خبر باشید و بدانید که این سلسله
 جلیله از نسل مولانا نزار بن مستنصر بالله من صلب مولانا
 اسمعیل بن (۲۵۷) امام جعفر الصادق علیهم السلامند و پیروان
 تماماً^۱ بر صدق و قدردانی و جوانمردی بابا سپیدنا شکرها نمودند
 و از مرحمت و عنایت مولانا شاه هادی که نخواست که پیروان در
 شبهه بیفتند ابراز مطلب را ظاهر کردند و آفرین بر مردانگی
 و دینداری بابا سپیدنا حسن صبح که از این سبب چهار پسر خود را
 از يك کلام مولانا فرمود سر برید و مطلب دیگر اینکه حکیم سوزنی
 که اسمش شمس الدین محمد است و نسب او بسلمان فارسی
 می‌رسد ارشاد گرفته پسر قند رفت از برای دلالت و دعوت در
 سنه^۲ پانصد و شصت و نه (برحمت خدا رفت) و رحلت بابا سپیدنا
 ازین دار فانی و بدار باقی در شهر ربیع الآخر در سنه پانصد^۳ و

۱ پانصد ۲ پانصد ۳ تمامن

و خود بمصر مراجعت¹ کردند و در نواحی مصر و شام و سلمیه و خوابیه و سائر آن ولایتها محی‌الدین عربی را² از برای دعوت و دلالت بر قرار نمودند (۲۵۴) و محی‌الدین جماعترا دلالت مینمود بامامت حضرت شاه نزار و میگفت بمردم که ولی عهد مولانا نزار بدانید که ولد او شاه هادی میباشد و آن جناب با حسن سعید بایران رفته‌اند و تا آن ملک مسافت³ بسیار است اگر بخواهید که امام زمانرا دیدار کنید باید ریاضت بکشید تا صفای قلب پیدا کنید تا نور حق در دل شما تجلی کند و مولارا دیدار توانید کرد و محتاج برفتن آندیار نیست و وفات محی‌الدین عربی⁴ در بیست (و) دوم ربیع الثانی سنه ششصد و سی و هشت در دمشق بوده در دامن کوه قاسیون⁵ از برای سنه او شاه ناصر خسرو علوی فرمود فرد * عقل فرمود صاحب الارشاد⁶ * سال ترحیل او بقدر زمین * باری شاه هادی (۲۵۵) با حسن سعید عزیمت الموت فرمودند چون بنواحی آنجا⁷ رسیدند حسن سعیدرا فرستادند که سیدنارا بگو راز مارا از عامه خلأقی مخفی بدارد که صلاح در آنست بابا سیدنا چون خبر یافت باستقبال بیرون آمد با رفیقان گفت که اینکه ما باستقبال آمده ایم سیدی هست از کعبه میآید چون مولانا بقلعه تشریف آوردند غیر از بابا سیدنا و حسن سعید کسی از باطن اطلاع نداشت و سیدنا با پیروان باصر و فرمان آنحضرت رفتار میکردند چون چندی برآمد و سیدنا در خدمت بود روزی شاه

۱ مراجعت ۲ اعرابی را ۳ مسافت ۴ اعرابی ۵

فاسون. У Джамі в الانس نفعات (во всех изданиях) —

۶ صاحب الارساد ۷ آنجاه

کردند گفتند ایراهب بدانکه بعد از يك سال ديگر فلان ماه و فلان هفته و فلان روز و فلان زمان فرزند من نزار با دو فرزند خود و حسن سعيد که از خاصان من اينجا¹ خواهند آمد حاجت خود را از او بخواه و از آنجا بکه اعتماد (۲۵۲) واثقی بکلام آنحضرت داشتم در انتظار بودم تا کنون گذرانيدم و اين مژده روز بروز بر بجهت و مسرت من ميفازود تا امروز که سر وعده بود تهيه فراهم آورد^۲ منتظر بودم تا از عنایت باری بمطلب پيوستم اکنون بهره چه ميفرمايد استادهام شاه نزار گفت که چند روزی در اينجا^۳ خواهم ماند^۳ و اسرار ما را از خلق پنهان ميبايد داشت بعد از چند روز عزيمت بغداد فرمودند و مدتيکه در آنجا^۴ نزول اجلال داشتند و مستعلی خبر يافت که نزار در بغداد کسی فرستادند نزد خليفه که برادرم نزار بدان. ديار آمده اورا بجانب مصر روانه نمايد و اگر اهمال نمايند منتظر لشکر باشند که ببغداد خواهم فرستاد و انواع خرابيها خواهد شد بعد از رسيدن اين خبر بشاه نزار که رسيد (۲۵۳) رو کرد بحسن سعيد و فرمود که برادر مستعلی^۵ مرا بشهادت طلبیده ناچار من بمصر ميروم و تو با فرزندم هادی بايد بروی در ايران در الموت پيش حسن صباح ايحسَن سعيد تو بدان که حسن صباح حکومت خود را بوزير خود کيا بزرگ و اگذار نموده و خود در خلوت نشسته و بدل بيمرر و چشم اشکبار شب و روز در انتظار ماست چونکه من خود باو وعده نمودهام و وعده وفا شود و از بغداد روانه ولايت خوزستان و از آنجا^۶ شاهاديرا با حسن سعيد بقلعه الموت نزد بابا سيدنا قدسی سره فرستادند

در آنجا^۴ خاهم ماند^۳ در اينجا^۲ اينجا^۱

از انجا^۶ برادر مستعلی^۵

خود^۱ مراجعت نموده و آن رقعہ را بخدمت المصطفیٰ لدین اللہ نزار حاضر مینماید و مولانا نزار آن کاغذ را گاہیکہ میگشاد در او نوشتہ بود کہ فرزند مخصوص تو هستی و ہر کس راہ حقرا طالب است البتہ باید کہ اطاعت امر فرزندم نزار را بر گردن بگیرد و متابعت او کند و حسن سعید بمجرت مشاہدہ کردن این کرامت سجدہ کرد و از روی اخلاص مُنقاد او شد و عرض نمود مطیعم بآنچہ فرمان دہی حضرت نزار فرمود (۲۵۰) کہ مستعلی خیال آشوب دارد چارہ نیست بجز فرار کردن چارہ دیگر نیست و الا دین پامال خواهد شد تو برو و دہ سراسب ترتیب دہ و مہیا کن تا درین شب از دست دشمن فرار نمائیم کہ حسن سعید بموجب فرمودہ آن حضرت عمل نمود و بخدمت آن سرور آورد آنحضرت با فرزندان و حسن سعید و سائر خواصان خویش سوار شدند و در همان شب از مصر روانہ گردید رو بجانب شام چندیکہ راہ طی^۲ نمودند روزی رسیدند بمغارہ کہ مکان راہبی بود و آواز دادند راہب آمد و گفت شما المصطفیٰ نزار میباشید گفت آری گفت با دو فرزندان خود هستید فرمود بلی در دم راہب دررا گشاد و بیرون آمد و خود را در (۲۵۱) حضور او بجاک انداخت شاہ نزار گفت ترا از کجا^۳ معلوم شد کہ اسم من نزار است با ہر دو فرزندان خویش و با حسن سعید راہب بعد از ثنا بعرض رسانید کہ روزی دانای نہان و حاضر مستنصر با بزرگان و غلامان بشکار و بسیر آمدہ بودند و خود او باینجا تشریف آوردند در حالتیکہ من مشغول عبادت بودم و بعد من از آن جناب ابراز حاجتی نمودم مرحمت فرمودند و بمن احسانها فرمودند و بعد رو بمن

از کجاہ^۳ چندیکہ را^۲ بخوانہ خود^۱

خلق هر نوری اینست که ولی آن نور را بشناسند و اطاعت امر کنند و باید دانستکه در بودن آفتاب چراغ بیروغن نور ندارد بنور برق نمیتوان راه پیمود مگر نبود ماه پس علمیکه از محق زبان که پیر وقتست نیاموزی آن علم تحقیقی و توحیدی نیست بلکه تقلیدی و مجازیست علمیکه از حقیقت ترا آگاه نگرداند باعث هلاکت است که حضرت رسول فرموده که قال النبی و کم من عالم یضل و معہ علمہ لا ینفعہ یعنی چه بسیار از علماء است که گمراهند و با اوست علم او که او را منفعت (۲۴۸) نمیدهد باید بدانند که آنعالمی است که از امام حتی بی خبراست و شناخت باو ندارد و او را پیدا نکرده و برای و اعتقاد خود که علم دارد و مغرور است در این باب حکیم سنائی فرموده فرد * علم کز تو تر اها نکند * جهل زان ۱ علم به بود بسیار * اما گذارشها و حکایات حسن سعید که مشهور است باجو الخیر در تاریخها مسطور است که سعید در زمان سلطنت مولانا مستنصر بالله علوی از جمله داعیان اسمعیلی بود و صاحب علم و فضل بوده و روزی حضرت مستنصر بالله سطری سر بهر بحسن سعید میدهد و میفرماید که هر کس اولاد من از تو این سطررا طلب کرد باو بده و بدان که اوست جانشین من و باید ابراز اینمطلب را کنی تا زمان وقت اینکه چندی بر این بگذشت^۲ و مولانا مستنصر بالله (۲۴۹) ایندنیارا وداع^۳ فرمود و کسی دیگر از اولاد سطررا نخواست مگر مولانا شاه نزار که حسن سعید را بجزیره خود در خلوت طلبید و فرمود آن امانت من را بده و حسن سعید را ازین فرمایش که شنید فوراً^۴ بخانه

۱ В подлиннике از آن، что не соответствует метру.

۲ بگذشت ۳ ودا ۴ فورن

است و کدام يك مرسل¹ و جعلی است یا هر دو خبر صحیح باشد لیکن بحد یكدیگر باشند لایذ اسباب مردّد شدن است پس بچیزیکه احتمال راست یا کذب بدهد یا ندانی که این خبر صحیح است یا غیر صحیح یا خبر بحدّ هم در يك مطلب که اسباب تردید شود عمل نمودن باو باطلست و هر دینی که عمل باحکام او باطل باشد لیس بدین پس دین حقّ و راستی همان دین است که احکام دین را از صاحب دین که امام حقّ قائم است بشنوی و عمل کنی زیرا که اگر دین حقّ همان دینی نباشد که در هر زمان احکام دین از صاحب او استعمال² نمائی و برای و اجتهاد و اخبارات از قول بیگانه کفایت نمائی میخواستی³ هیچ (۲۴۶) دینی باطل و بیکار نباشد و هر کس باحکام شریعت هر نبیّ که باقی و مستقیم باشد و همینکه جائیز نیست باقی ماندن بر شریعت انبیاء سلف و در شریعت جایز نیست باقی ماندن⁴ بر فتویّ میّت اگرچه مطابق فتویّ یا مجتهد حقّ اعلم باشد رمزًا تنبیه و شاهد است بر اینکه دین حقّ همان دینیهست که احکام او را از صاحب او که امام وقتست باید استماع نمود و تحصیل کرد آنکه اگر از رأی و اجتهاد و اخبارات و ریاضت بی شناخت هدایت حاصل میگردد بلعم بن باعور مجتهد عصر خود بود و وحید دهر بود چونکه نبیّ وقت خود که حضرت موسی بود و او را نشناخت و یاغی شد طاعت او و بالا و شد و اجتهادت و فقهات⁵ (۲۴۷) و ریاضت او عین ضلالت بود آنوقت دور نبوت بود تکلیف خلق در این بود که نبیّ آن عصر را بشناسند و اطاعت کنند و حالا دور ولایت است و تکلیف

ماندا⁴، نماید میخواست³ استعمال² مرسله¹

فقهات⁵

و (۲۴۲) همچنانکه از آدم تا کنون بهمین معنی بوده و تعلیم گرفتن با جماعتست و جماعت با امام وقتست یعنی از تعلیم معلّم صادق جماعت امام شناسی میشوند و علامت باطل از کثرت است و اهل کثرت صاحبان رأی و جهد و اخبارند که برآی و اعتقاد و جهد خود یا از اخبار و احکام دین و عبادت خلق ترتیب میدهد و حالا آنکه هم دین و هم خلق صاحب دارند ولی هر جا ^۱ احمق و نادانی و بی مغزیست که مقلّد میشود و هر کس فی الجمله عرفاء نیتنی و شامه دارد گاهی مقلّد نمیشود زیرا که رأی و اجتهاد و اخبار باعث بر اختلاف میشود بدلیل اینکه هر مجتهدی از برای خود دامی تنبیده ^۲ و رأی و فتوای ترتیب داده و در یک مسئله هر يك (۲۴۳) فتوای دارند بر خلاف یکدیگر ازین جهت است که خلق فرقه فرقه شده اند و بعد از هر پیغمبری در شریعت دکانی از برای خود چیدند و اختلاف فرقه فرقه شد از همین رأی و اجتهاد و اخبار مختلفه بود زیرا که رأی لازم دارد جهدا و جهد لازم دارد ظنّ و گمانرا پس رأی منتهی میشود بظنّ و گمان از این سبب است که در یک مسئله هر مجتهدی رأی دارد و فتوای میدهد مثلاً ^۳ یکی حلال میداند و یکی حرام و ازین سبب اختلاف در میان مقلّدین پیدا شده و میشود پس باید دانستکه رأی و اجتهاد دارای دو عیب است یکی اختلاف و دیگر ظنّ و گمان اختلاف مردود است و عمل ظنّ و گمان هم باطل اما خبر یا صدق است یا کذب و یا خبری باشد باختلاف یکدیگر و ندانی که کدام يك (۲۴۴-۲۴۵) ^۴ صحیح السند

Страница ۲۴۴ написана вторично на стр. ۲۴۵. Переписчик сговорил эту описку внизу на стр. ۲۴۴, а стр. ۲۴۵ перечеркнул, но последующую нумерацию страниц не изменил.

اینرا دور تسلسل گویند و چند فصل دیگر ذکر کرده که بعضی از آن فصلهایش اینست که جدا کرده است (۲۴۰) حَقُّرا از باطل باین بیان که در ^۱ عالم نوری است و ظلمتی است و صحتی است و مرضی هم هست و همچنین حَقُّی است و باطلی هم هست که فرموده أَصْحَابُ النَّارِ وَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ ^۲ علامت حق و وحدتست که هست یک هست است و آن وجود حضرت احدیت است که در مرتبه ذات احداست واحد یگانه است که در مقابله شماره و قرینه ندارد بیشریک و بیمثل و بی شریک و واحد است بصورت و صفت و علامت و باطل کثرتست و هرکس داخل در وحدت است از کثرت باخبر است و ناچیزست و هر کس در کثرت ماند از وحدت بی خبر است و هالک است اگرچه کثرت عین وحدتست مثل جنس آهن که استاد حداد هزار گونه آلات ازو میازد و در جنس همه آهن (۲۴۱) میباشد و یکیست و در اسم مختلف است و اختلاف اسم هم از اختلاف صورتست مثل قلم تراش و شمشیر و کارد و امثال اینها پس امام اگر هزار شکلها در قرانها و ادوارها خود را ظاهر گرداند که همان ذات یک ذاتست بی تغییر و تبدیل پس هر کس آن ذات اقدس را میشناسد بهر اسم و لباس که برآید میشناسد و از قدرت او باخبر است پس همچنانکه شخص از نان سیر میشد نه از اسم او پس از وحدت مراد حاصل میشود نه از کثرت پس اهل کثرت از حضرت مرتضی علی همان اسم او را میداند نه ذات مولارا و او را میگویند مظهر العجائب است و هر کس امام را ازین گفته افعال عاجز بداند کافرست و باید دانستکه وحدت با تعلیم است یعنی کسی از خودی خود درک این معنی را نمیکند بتعلیم معلّم صادق

^۱ کدر ^۲ قرآن، ۵۹(۲۰).

که فرقهٔ قائلند بصحّت قول هر معلّمی و هر عالمی را قبول میکنند بدون تشخیصی کردن صادق و کاذب بودن او آنها باطلند رؤسایشان¹ هم رؤسای² مبطلین اند و گفته است حسن که این طریقه (۲۳۸) حقّ³ میشناسند محقّرا که نبوّت باشد بحقّ که امامت باشد بمعرفت اجمالی یعنی باشاره از امام که این پیرو راه نماست زیرا که نور امامت ذاتیست و نور نبوّت عطا است وَلَا يُعْطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ⁴ بهر کسی که عطا کند البتّه خاصّانرا باشاره آگاه میگرداند پس اوّل میشناسیم پیرو را بامام وقت اجمالاً هر کسرا که تعیین فرماید در امر دعوت و بعد حقّرا که امامت است بمعقّ که پیغمبر ایّام خود است و می شناسیم بشناختن تفصیلی و تحقیقی و امام را باحتیاج می شناسیم و می بینیم که از همه جهت و از همه بابت و در همه وقت و در همه صورت محتاج باوئیم و این احتیاج ثبوت میکند که يك کسی هست که در⁵ هیچ وجه و در هیچ صورت و در هیچ (۲۳۹) وقت و از هیچ بابت و بهیچ کس و بهیچ چیز محتاج نیست و نخواهد شد پس همان شخص امامست و واجب است بودن او بجهت هر امری و کاری پس از احتیاج امامرا شناختیم و از امام پیرو را اجمالاً و از پیرو امامرا تحقیقاً درین صورت و در تسلسل نیست که اگر غیر این باشد دور تسلسل آید و دور تسلسل باطلست مثل اینکه معرفت خدا واجب است و معرفت خداوند حاصل نمیشود و مگر بمعرفت پیغمبرشناسی نمیشود هر خداشناسی مثل اینکه عبادت موقوفست بمعرفت و تا کسیرا نشناسی امر او را اطاعت نمیکنی و تا اطاعت نکنی بشناختن نمیرسی

1 رؤسایشان

2 رؤسای

3 حقّه

4 قران، 2(256).

5 کدر

خود پس معلّم میشود و ثابت میگردد بر اینکه لابد است معلّم معتمد و صادق باشد و معلّم صادق آنستکه از فتویٰ امام حتّی حاضر که خلیفه حقّ است فتویٰ و حکم دهد نه از رأی خود پس علمای که از فتویٰ و رأی خود حکم میدهند هر چند (۲۳۶) مطابق باشد بحکم و فتویٰ امام حاضر آن فتویٰ و عمل او باطلست و در فصل الثالث در کتاب خود ذکر کرده است که هرگاه ثابت شد احتیاج بسوی معلّم صادق ایما پس لابد است از شناختن او اوّلًا و بعد تعلیم بگیری از او یا جایز است تعلیم از هر معلّمی و محتاج نیست بتشخیص او همین قدر که کسی که ممکن نیست در رفتن در طریق و سلوک مگر به پیشرو که اوّل رفیق ثمّ الطریق همراه بلدی باشد چه خائن باشد و چه امین و بنا بر اوّل که باید اوّل معلّم را بشناسی که صادقست و بعد تعلیم از او بگیری این کاریست بیخطر و مطابق عقلست و بنا بر ثانی که از هر معلّمی جایز است تعلیم و مشخص کردن لازم نیست که صادق است یا کاذب امیست یا خائن و این کاریست پر خطر زیرا که (۲۳۷) راه بلد خائن در نصف راه جامه ات را هم خواهد برد یعنی معلّم کاذب ایمان ترا میبرد^۱ و در فصل رابع یعنی چهارم کتاب خود ذکر کرده که مردم دو فرقه اند فرقه قائلند باینکه احتیاج است مردم را در معرفت باری تعالی بسوی معلّم معتمدی صادقی پس واجب است اوّلًا تعیین و تشخیص او و بعد تعلیم از او و فرقه دیگر میگویند هر علمی را از هر معلّمی از غیر تشخیص و تعیین جایز است و ازین کلمات ظاهر گردید بر اینکه آن فرقه که قائلند بتعلیم معلّم صادق و بتعیین و تشخیص او حقّست رؤسای^۲ آذتایفه رؤسای^۳ محققین اند و نیز ظاهر گردید

رؤسای^۳ رؤسای^۲ میبر^۱

نشنیده بود و برآی خود و یا با اعتقاد خود و بیهوای نفس خود آن فتوی را داد و فتوی از پیش خود یا از غیر شنیدن از صاحب علم داخل در بدعت شد و پیغمبر فرموده كُلُّ بَدْعَةٍ حَرَامٌ و بعد هم اصحاب بدعت و رأی داخلند در اصحاب هوا و خداوند در کلام فرموده وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوَىٰ¹ و علی الثانی که آن فتوی و آن قول و آن اعتقادیکه در تو حاصل شد از جانب (۲۳۴) شخص دیگر است پس آن شخص یا صادقست یا کاذب یعنی یا راهرا بلد است یا نیست اگر راهرا بلدست هر دو بمنزل میرسند و اگر بلد نیست هر دو هلاک شوند یعنی آن فتوی که مجتهد میدهد یا از قول امام حنی است یا نیست اگر از فتوی امام حنی است که مجتهد یا مقلد هر دو ناجی اند و اگر از قول امام حاضر نیست چه آن قول مطابق بحکم و رأی امام حنی باشد چون² نباشد هر دو هالکند و هر دو در ضلالت و گمراهی اند پس ثابت شد که بمحض عقل و نظر معرفت خدا حاصل نمیشود محتاجند بتعلیم معلمی که صادق باشد و آن معلّم یا امام حنی است در هر زمان یا کسی که او تعیین کند برای دعوت که اگر بمجرد عقل و نظر معرفت حاصل آید و امر خدا فهمیده شود پس بعث انبیاء (۲۳۵) و بودن اوصیاء عبث میشود پس نبی یا وصی در همه وقت لازم بل واجب است و معلّم صادق یعنی راه بلد امین لازم است و ذکر کرده است در فصل ثانی یعنی دوّم فرمود هر گاه ثابت شد احتیاج بسوی معلّم ایا صلاحیت دارد هر معلّمی یا لابد است از معلّم صادق و آنکه قائلست بر تعلیم هر معلّمی چو صادق و چو کاذب جایزست از برای او انکار کردن بر معلّم خصم خود که او ضدّ مذهب تست که اگر منکر از قول او شود یعنی از معلّم خصم

1 قرآن، 38(25).

2 چو

فرموده از برای مفتی یعنی فتوی دهنده در معرفت و شناخت باری تعالی یکی از دو قول باید باشد یا قائلست باینکه معرفت باری تعالی بمجرد عقل و نظر است یعنی همینکه عاقل بودی و چشم بینا داشته البته حقرا میشناسی و محتاج بمعلم صادق نیستی یا قائل هستی باینکه نیست طریقی و راهی در خداشناسی مگر بتعلیم معلم صادق همچنانکه در معرفت هر اسمی و رسمی و هر کسبی و پیشه محتاج بتعلیم معلمی و یا بتعلیم استاد (۲۳۲) و گفته است حسن که هر گاه کسی فتوی بدهد بقسم اول که بمحض عقل و نظر خداشناسی حاصل میشود و نمیتواند انکار کند بر عقل و نظر دیگری که بگوید آن عاقلها و آن صاحب نظرها خداشناس نیستند و کافرند پس باید هر صاحب عقلی و صاحب نظریرا کافر نگویند و آنکسانی هم که بمعقل و بینظرند تکلیف معرفت از آنها ساقط است پس باید هیچکافی در عالم نباشد و هیچکس را کافر و خدا-ناشناس نگویند و اگر منکر شود از عقل و نظر دیگری که بگوید هندو یا نصاری یا یهودی با بودن عقل و نظرشان کافرند پس همان انکار دلایست بر اینکه منکر علیهم یعنی صاحب عقلهایکه منکری از خداشناسی شان پس همان انکار دلایست که آنها محتاجند بغير خودشان پس همه کس محتاجند بغير (۲۳۳) خودشان که تعلیم معلم باشد چون^۱ در حق شناسی و چون^۲ در هر کسبی و هر دو قسم ضرورتیست بسبب اینکه انسان هر گاه فتوی بدهد بفتوی یا بگوید قولیرا و یا اعتقاد کند باعتقادی هر يك ازینها یا از نفس خود آن شخص است و یا از جانب دیگری و علی الاول که از جانب خود باشد شمرده میشود از اصحاب بدعت و رأی چونکه از کسی

چو^۲ چو^۱

شب‌بانگه بزندان قبرش میسپارد و از ظاهر دنیا حال باطنش معلوم و از گذشته‌ها حال آینده مفهوم کسیکه عیبهای دنیا را فهمید باید از او در حذر باشد و اگر حذر نکند احمقست و آنچه از برای دنیا جمع کردی پراکنده میشود و آنچه از برای دنیا سعی کردی ضایع میماند این بناهای عالی و محکم ساختن آخر خراب میشود و اموالش بمیراث بدیگران قسمت (۲۳۰) میشود و فرزندانش یتیم خرمش با دیگری محرم عهدش شکسته بساطش برچیده دشمنانش شاد

و خندان و دوستانش دوروزه گریبان نظم

زمانه پند ز آداب خویش داد مرا

که ای حکیم خردمند عاقبت محمود

چه گزجه‌ها که نهدند و دیگری برداشت

چه رزجه‌ها که کشیدند و دیگری آسود

و ایا ماها ساکن نیمنیم درین خانه که پیش از ما جماعتی بودند و عمرشان از عمرهای ما طولانی‌تر و آثارشان بیشتر اما نشان زیادتر تهیه ایشان فراوان‌تر و دنیا را پرستیدند بجهل و نادانی که گویا مدامی هستند در نعمت فراوانی و عاقبت مردند و آرزوها بگور بردند نه اسبابی و نه توشه در گور تنگ و تاریک بردند و ناامیدی از روشنائی بظلمت قرار گرفتند و از وسعت بمضیق^۱ افتادند البته عاقل لبیب چنین دنیای (۲۳۱) بیوفائی را اختیار نکند حالیا از دیگران باید عبرت گرفت و اگر نگرفتی عاقبت عبرت دیگران خواهی شد مطلب عمده در چهار فصل گفته خواهد شد برامید حقّ چهار فصل باپاسیدن حسن صباح در کتاب ملل (و) التحل و دبستان المذاهب مسطور است که در فصل اول کتاب حسن که

^۱ بمضیق

دهنده و ضرر رساننده است و مانع خیرات و نایب (؟) ¹ سیئاتست ساکنانش را میخورد و رهرواشرا میزند و هر که باو پناه برد محدولش میکند اولش مشقت (۲۲۸) و عناء و آخرش فناء و بی حلالها حساب و فی حرامها عقاب پادشاهی دنیا مذلتست و عیش او آتش شیرینش تلخ و غذایش سم زنده اش در معرض موت و صحتش در عرصه بلا و صاحبان شوکترا خوار میکنند و صاحبان ذخوت را فگون سار هر کرا بلند کند بر زمین میزند و دوستان خود را خوار میکنند کسی بنظم آورد

اگر دل از غم دینارها توانی کرد

نشاط و عیش بیباغ وفا توانی کرد

و گر بآب ریاضت بر آوری غسلی

همه کدورت دلرا صفا توانی کرد

ز منزلت هوس گر برون زهی قدمی

نزول در حرم کبریا توانی کرد

ولیک این عمل رهروان چالاکست

ز نازدین جهان ترک کی توانی کرد

و این دنیا هرکرا جامه پوشید آخر عریانش کرد و توانگریش

فقر است (۲۲۹) و شادیش اندوه است در حین که دنیا بکسی

خدا دهد ناگاه اورا طعمه خاك و مار و مور میسازد و هنگامیکه بکسی

خدمت کند ناگاه خادم دیگری میسازدش و گاه شاه گاه گدا ²

گاه صحت گاه مرض گاه شادی گاه ماتم و غم گاه سور و گاه

ماتم گاه سپهر و گاه گرسنه صبح قاج سروری بر سر میزند و شام

رویشرا بخاك سپاه میگذارد صبحگاه بتخت پادشاهی مینشانند

کداه ² 1 Быть может, تائق

توبه باز است و زبان ثَعْتَر کوتاه است از برای سفر پر خطر خود باید زاد و راحله و توشه مهیا نمود هم چنانکه از برای سفر ظاهر پیش از سفر اسباب لوازمات سفر مهیا میکنند پس از برای سفر آخرت که باید زاد و راحله ترتیب داد (۲۲۶) که از غافله سعادت باز نمایم و دل بسته گی باین عاریت سر او آنچه داری عاریه از دیگری بتو و از تو بدیگری خواهد ماند^۱ پس دل باینها نباید داد و باینها دل بستن عین سفاهت است زیرا که راحت دنیا عین مشقت است محسوس است که از در و دیوارش بلاها میبارد انسان بیچاره هم گریز گاهی ندارد جز جوار حضرت دوست و بدانید که خیطا قضی هیچ جامه وجود احدیرا بیطر از عدم ندوخته و قامت هیچ آفریده را بپیاد اجل نیافریده همچنانکه در کلام خود خبر داده که قول الله تعالی إِذَا جَاءَ أَجْلُهُمْ فَلَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَ لَا يَسْتَقْدِمُونَ^۲ و نقاش صورت بر صحائف ممکنات جز قلم کُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ^۳ رقم فنموده و چراغ (۲۲۷) وجود هیچکس را تا آخر روشنائی نداده لیکن چون تأویلات شیطانی کثرت جهل و نادانی بدیده دل انسانی چنان حجابی کشیده که بی اعتباری دنیا را غفلت ورزیده نه از رویت بصیرتی و نه از شنیدن عبرتی و حال آنکه دنیا منزلیست خوفناک و مصاحبیست بیبک و محبوبه ایست مکاره معشوقه ایست غدار و راهیست لغزنده و مرکبیست سرکش این دنیا بچلوها مردم را فریفته خود کرد و آرزورا زبون خود ساخته و مکر و حيله را زینت خود نمود و حال آنکه نعمت و زینتش بقا ندارد و فریب

^۱ خواهد ماند

^۲ Коран, 10(50) и 16(63).

^۳ Коран, 28(88).

حسن که موعظه کردند ازین بود که کسانیکه داخل در طریقهٔ اسمعیلیّه بودند در دین داری کامل بودند و همه مؤمنین و موقنین و مطابق گفتار حضرت خاتم النبیین سلّم الله علیهم اجمعین بودند و اکثر آنها بدرجۀ کمال رسیده بودند و تذهیب اخلاق و زکای نفس (۲۲۴) و تصفیۀ قلب حاصل نموده بودند و از کمال معرفت شان بوده که اکثر آنها کرامتها مشاهده شد و در بسیار از تواریخها مسطور است که واقعهٔ نفس الامر شیعه شیعهٔ اسمعیلیّه است الظاهر و عنوان الباطن رفتار و گفتار و سلوک و صداقت و دین داری شان شاهد است بر حق شناسی و حقپرستی و حق بودن دین مذهب شان و پناه میبرم بخداوند از شرارت و نحوست و شومیّت کسانیکه اسناد بد^۱ باین طایفهٔ پاک طینت و پاکیزه سیرت میدهند و اگر اقتضای دشمن همین است که نیکان را متهم سازند هم چنانکه حضرت رسول خدا را کذاب و ساحر و مجنون و خارجیش میخواندند و باید دانستکه همچنانکه دین پیغمبر ارث مانده از برای نیکان و پیروان و منافقین بدگفتند و هم مرپیروان را (۲۲۵) ارث مانده محض^۲ مقصود بشنو از موعظه های حسن صباح است که بخواصان و پیروان میفرمود اَیُّهَا آتَمَاسُ تَا مَادَامِیکَه قَوَّه دَارِید و میتوانید در دینداری بکوشید و چند چیز را بر چند چیز ترجیح دهید و غنیمت بدارید در دینداری یکی حیاترا پیش از ممات که در زیر خاک نمیتوان دیگر نمود دیگر سلامتی را پیش از بیماری و دیگر جوانی را پیش از پیری و یکی مال را پیش از قلف سبقت بگیریید در خیرات و میرات که همه اینها را زوالست و مادامیکه باب

محظ^۲ بدناجا^۱

زر سرخ که سیدنا نوشته بود باو داد و مهدی آن وجه را گرفت
 و پی کار خود رفت و بعد کار حسن صبحاب^۱ بالا گرفت آنا فانا
 و در ترقی بود و چنان شد در آن عهد که همه مردم خواهان او
 بودند و باندک زمانی همه را مسخر نموده و آفلقعه را بلده الاقبال
 نام نهاد و همه کارهایش^۱ با کرامت بوده و بهمه کسی عدالت و
 مهربانیها مینمود و رعیت همه ازو دلشاد بودند و تا مدت سی
 و پنجسال حسن بدولت و اقبال گذرانیده و بعد از آن کیا بزرگ
 که وزیر او بود وصی خود قرار (۲۲۲) داده بود و تخت و دولت را
 باو سپرد و فرمود که زودست که صاحب و مالک دو جهان خود
 تشریف بیاورد و بر تخت ظاهر و باطن قرار گیرد و کیا بزرگ
 امید نیایه^۲ بر حکومت قرار گرفت و باا سیدنا حسن صبحاب در
 کمال صلاح و تقوی بسر میبرد^۲ و مبالغه او در ترویج شرع بینهایت
 بود و پیوسته در امور دین و علوم اشتغال داشته و مردمرا بکارداری
 مشغول میساخت و همه خلق از رفتار و گفتار او و مکارم
 اخلاق او راضی بودند و همه فیضها میدیدند و میبردند و هیچ
 کس در زمان او بردیگری تعدی و ظلم نمیکرد و همه دعای خیر در
 حق او میکردند و حسن را سیدنا لقب است و وجه تسمیه (۲۲۳)
 که حسن را حسن صبحاب مینامند این بوده که خیلی نیکو صورت
 و خوش سیما بود و بر مثال طلوع صبح صادق صورت او روشن
 بود و روشنائی میدارد و در ایام او فدائیان در هر دیار بسیار شده
 بودند و اهل جور و ظلم^۳ و کسانیکه أَشْهَدُ أَنَّ عَلِيًّا وَرِثُ اللَّهِ
 نمیگفت بقتل میرسانیدند و آن قوم شرّ اشرار را از میان خلق
 بر طرف کردند و مذهب شیعه در ایران قوت گرفت و از نصاب

۱ کارهایش ۲ میبرد ۳ ظلمه

چهار صد و هشتاد و چهار شبی (چند نفر) از مردم الموت حسن را بقلعه در آوردند چون حسن بقلعه در آمد علوی مهدی که از جانب ملک شاه حاکم آندیار بود و روزی در مجلسی که جمعی از علما بودند اظهار کرده که بعضی از احکام شرع خُدمهٔ جایز است و این مطلب در نظر حسن بود تا روزی در مجلسی در بین مکالمه حسن بعلوی مهدی گفته بود که بقدر يك چرم گاوی ازین قلعه بمن بچند میفروشی جواب داده بود که سه هزار دینار زر سرخ میدهم و حسن قبول کرده و مهدی بملاحظهٔ اینکه نهاد حسن پیشیمان شود در کمال مسرت و خوشی در مقام مباحثت بر آمده مباحثه واقع گردید باسقاط کافه یعنی بمهر تمام (۲۲۰) که گفته اند خیرات لاسیما خیار الغبن (؟) و لوکان فاحشاً بل افحشاً باجرای مصلحه بعد الاقباض بعد از گذشتن احکام شرعی حسن صبح پوست گاوی را احوال ساخته مثل تار ابریشم و آنرا بر گرد قلعه الموت کشیده و تار چرم همه دور قلعه را فرا گرفته و کاغذی نوشت بر رئیس مظفر که بحکومت دامغان و توابع گردد. کوه اشتغال داشت و دعوت حسن را بجان و دل قبول نموده بود بدین عبارت نوشت که برادر مهربان رئیس مظفر الدین مبلغ سه هزار دینار زر سرخ در بهای قلعه الموت را بعلوی مهدی بدهید علی التمی المصطفی و آیه السلام حسبتما الله و نعم الوکیل^۱ و نعم المولی و نعم النصیر^۲ و آن نوشته را حسن داد بعلوی مهدی و او را (۲۲۱) از قلعه بیرون نمود و مهدی بعد از مدتی بدامغان رفت و آن رقعہ را بر رئیس مظفر داد و رئیس مظفر آن رقعہ را^۳ گرفت و بوسید و بر دیده نهاد و در همان مجلس سه هزار دینار

۱ قرآن، 3(167). ۲ قرآن، 8(41). ۳ رقعرا

از جهت اطلاع دعوت بمصدق این حدیث که فرمود قال التَّيْبِيُّ
 مِنْ مَاتَ وَلَمْ يَعْرِفْ إِمَامَ (۲۱۷) زَمَانِهِ مَاتَ مَيِّتَةً جَاهِلِيَّةً وَ الْجَاهِلُ
 فِي النَّارِ مردم شناختند امام وقت خود را و پی بمقصد بردند
 و این شعر از فزاریست که در قهستان از جمله داعیان اسمعیلیه
 بود * تو اگر امام وقتت نشناختی بتحقیق * بیقیمین بدانکه بر
 تو زن و مال و زر حرامست * پس حسن بقلعه های رودبار و قزوین
 و سائر بلادها دافیان و معلّمان فرستاد و در آنعهد هر کجا
 شیعه بود اسمعیلی بوده و بعد از این مطالبها خود حسن در
 قصبه که در نزدیک الموت بود ساکن شده در کمال آسوده گی در
 زهد و تقوی و ریاضت و اخلاق کریمه بسر میبرد و اهل آندیار
 اکثر مردم شیعه اسمعیلی شدند و در آذربایجان از آن جماعت
 بسیار شدند لا ینقطع (۲۱۸) بطرف بابا سیدفا از برای درک احکام
 دینداری آمد و رفت میکردند و بسیاری از اهل تسنن شیعه
 اسمعیلی شدند و مذهب جعفری اختیار نمودند بلکه اکثر اهل
 ایران بدلالت بابا سیدفا حسن صبح و یاران او ترك سنی گریرا
 کردند مخصوصاً در نیشاپور و در فاتحه تقویم است که در قزوین
 احدی شیعه نبود و همه بدلالت حسن شیعه شدند و کم کم در
 کنار و گوشه شیعه شدن شیوع یافت و مذهب شیعه قوت گرفته
 و در ایران اَشْهَدُ اَنَّ عَلِيًّا وَلِيُّ اَللّٰهِ گفتن هم در زمان حسن
 جاری گردید و الا در ملک ایران مخصوص در خراسان و نیشاپور
 که همه قاضی القضاات بودند و مدرسه ها بود و دار العلمها بود
 و احدی جرأت^۱ گفتن این کلامرا نداشتند (۲۱۹) بلکه گوینده
 کلمه اَشْهَدُ اَنَّ عَلِيًّا وَلِيُّ اَللّٰهِ خیلی کم بود و در ماه رجب سنه

جرئت ۱

اهل کشتی گم نخواهد شد بمجّردیکه حسن این کلامرا فرمود باد همان زمان ساکت شد و همه اهل آن کشتی آسوده شدند و دعای خیر در حقّ حسن مینمودند لا جرم ازین گفت گو محبّت حسن در دل آن مخلوق جاری گرفت و این خبر در همه جا^۱ شهرت گرفت و بابا سیدنا در حدود مغرب رفقارا و داع (۲۱۵) نمود و از آن کشتی بخشکی و بعد چندی باز بکشتی دیگر و روانه شام و حلب شد و اهل طریقه را از حقیقت حال با خبر نموده و از آنجا^۲ عازم بغداد گردید و کیفیت و چگونه گیرا بعرفاء و اکابر قوم اطلاع داد و از بغداد بخوزستان و تمام اعیان و اکابر اسمعیلیّه را خبر داده که امام بر حقّ بعد از مولانا مستنصر بالله مولانا المصطفی لدین الله فزار است و از آندیار باصفهان آمده بدین قیاس در عراق و آذربایجان^۳ سیر مینمود و مردمرا از مطلب آگاه میگردانید و میگفت مشتبه نشوید ازینکه مستعلی بر سلطنت ظاهری قرار گیرد و باید یقین کرده بدانید که امام بعد از مولانا امام المستنصر بالله حضرت شاه فزار است و بر همه عرفاء (۲۱۶) و عقلاء پوشیده نماند و تمامًا خلأئق امامت حضرت مولانا شاه فزار را قبول کردند و آنچه بابا سیدنا میگفت صحیح و معتبر میدانستند و صدق و دیانت و بیغرضی و بیطمعی و خیرخواهی و شناخت و کرامت حسن صباّح بر تمام شیعه مخصوصًا بر صاحبان فضل و علماء و کسانیکه معتقد بودند معلوم بود و یقین شان بامامت حضرت مولانا مستنصر بالله و یا بامامت حضرت مولانا شاه ولایت مرتضی علی علیه السلام که ابدًا شادبیه و گمان در آنها نبود و حسن داعیان و معلّمان بهمه اطراف و دیار فرستاده

آذربایجان^۳ و از آنجا^۲ در همه جا^۱

باید کرد که همان ولیعهد امام امامست لا غیر او قطعاً و یقیناً پس حسن مردمرا بامامت حضرت نزار دعوت و دلالت میکرد و امیر الجیوش دید که حسن مردمرا بمولانا نزار میخواند و این مطلب چه قدر شباهت دارد بمطلب ابو ذر غفاری¹ که در شام در زمان خلافت معاویه مردمرا بامامت حضرت مرتضی علی میخواند بالاخره امیر الجیوش بهزار بهانه حسن (۲۱۳) را در قلعه^۲ دمیات^۲ محبوس کرد و چون چنان کردند بمجزد همان شب برجی از برجهای آنقلعه که در کمال استقامت بود از اصل بیفتاد ازین خبر معاندین و امیر الجیوش شرمند شدند و دیدند که رسوا میشوند حسن را از قلعه در آورده و با طایفه از نصاری^۳ مجبوراً در کشتی باوی نشانیدند و بجانب مغرب روانه کردند و چون سفینه بمیان دریا رسید باد مخالف حرکت نمود و آب دریا بحرکت^۴ آمد و موجها برخاست تا بعدیکه تمام ساکنان کشتی مضطرب شدند و آغاز اضطراب نمودند و تماماً^۵ یقین غرق^۶ شدنرا کردند در بین دیدند حسن را که ابداً اضطرابی ندارد و تغییری در روی او نیست از روی تعجب از او پرسیدند که سبب چیست که ترا مضطرب (۲۱۴) احوال نمی بینیم جواب گفت که مولای من بمن فرمودند معاندین از عداوت ترا در قلعه محبوس خواهند نمود و بمحض اینکه ترا داخل قلعه کنند برجی از آنقلعه خراب خواهد شد و بعد ترا در کشتی خواهند نشانید و چندیکه در یارا پیمودی چنان باد تندی حرکت خواهد کرد که همه اهل کشتی یقین بغرق نمایند ولی باید که هیچ غباری در دلت راه ندهی که موئی از سر

بهرکت^۴ نسارا^۳ دمیات^۲ ابازر غفاری^۱

قرق^۶ تامان^۵

بإله علوی فاطمی من اولاد حضرت امام جعفر الصادق علیهم السلام
 بر مسند خلافت متمکن بود و حسن صباح که ملقب بسیدنا بود¹
 بخدمت سلطان زمان المستنصر بالله رسیده و سلطان اورا منظور
 نظر الطاف و مرحمت گردانید و حسن یکسال در خدمت پسر
 برد و چندی بر نیامده بود که میان سیدنا و امیر الجیوش بساط
 خصومت شد بسبب اینکه حضرت مستنصر بالله از اول امر
 ولایترا به ولد ارشد خود نزار داده بود و ولیعهد و جانشین
 خود قرار داده بود² و بعد هواخواهان مستعلی مدعی شدند که
 اگر چه از اول (۲۱۱) امر ولایت باو مفوض فرمود ولی از جهت
 نزار بدأ شد و نزار را از ولایت عهدی خلع فرموده و آن منصب را
 به پسر ثانی خود احمد که ملقب بمستعلی است داده و چونکه این
 مطلب بنابر هجوم عوام و امیر لشکر که امیر الجیوش بود و خالوی
 مستعلی بود از جهت خواهرزاده³ خویش کوشش کرد با بزرگان
 و سرهنگان همداستان شده تا اینکه سلطنت ظاهر را بسبب خواهش
 ایشان بمستعلی واگذار شده فاما حسن صباح این مطلبرا قبول نکرد
 و میگفت نفع ندم اعتبار ندارد و نفع همان نفع اول است و بهیچ
 جهت بر نمیکرد و نه عقلاً و نه نقلاً زیرا که امامت ریاست باطنی
 است و من عند الله و فی لوح محفوظ⁴ و بدأ محالست و این (۲۱۲)
 مطلب من عند المغلوق نیست که بدأ حاصل شود پس بواسطه
 هجوم عوام اگر بر فرضیکه حکم ثانوی هم فرموده باشند باید
 دانست از جهت سلطنت ظاهری بوده نه باطنی و باید دانستکه
 امام هر کسی از اولاد خود را که ولیعهد بر قرار کرد از اول یقین

قرار داد بود² که ملقب است بسیدنا بود¹

لوح محفوظ⁴ خاخرزاده³

که در طبیعت حسن طپیش تمامست سخن اورا اعتماد (۲۰۸) نشاید لا جرم سلطان از حسن رنجید لهذا حسن در فکر افتاد که اینها ابدًا از خدا خیر ندارند و در غفلت میباشند و از عدالت و انصاف خارج و خیال کرد که استادن در نزد دنیاپرست حرام است و باید با کسی ادس گرفت و صاحب شد که لا اقل^۱ خدا پرست و بر معاد قائل باشد پس از آن دیار بیرون شد و بطرف رودبار (رفت) و در نزد عبد الملک که از جمله فضلی آن عهد بود و داعی اسمعیلیه بود و بعد از چندی از آن دیار بخیال مصر و قصد آستانه بوسی حضرت امام زمان بعزم همین نیت سفر اختیار نمود و از آندیار باصفهان رفته و از بیج سلطان و نظام الملک در خانه رئیس ابو الفضل نهاد شده (۲۰۹) روزی در اثنای محاوره در زبان آورد که اگر دو یار موافق مییافتم سلطنت این ترک و وزارت آن تاجیک را بر هم میزدم رئیس ابو الفضل این سخن را حمل بر بخیط دماغ نمود چون بعقل این مطلب بسیار بعید مینمود بی آنکه اجر از مطلب کند اغذیه و دوایکه تعلق بر تقویت دماغ دارد در حال حاضر ساخت و بخدمت حسن صباح آورد و خواهش^۲ کرد که استعمال کند و حسن از کمال عقل و زکاة از ما فی الضمیر او اطلاع یافت ولی هیچ نگفت و از آنجا بجای دیگر رفت بعد از آنکه بر قلعه الموت مستولی شد رئیس ابو الفضل از اصفهان پدیدن او آمد بابا سیدنا گفت باو که دماغ من خبط داشت^۱ از آن تو دیدیکه چون در (۲۱۰) یار موافق یافتم بمدد مولانای زمان چه گوئه بمدعا رسیدم کوتاهی کلام سیدنا بمصر رفت و در آن زمان سلطان مصر المستنصر

خواهش^۲ لا اغل^۱

تا اینکه سلطان روزی از خواجه استفسار کرد بچند گناه دفتری که منقح و محتوی بر جمع و خرج ممالک باشد ترتیب توانی داد خواجه در جواب گفت در دو سال شاید سلطان گفت دیر میشود از آن میان حسن در سلطان متعهد شد که در عرض چهل روز این مهم را سر انجام دهم مشروط بدانکه^۱ (۲۰۶) همه نویسندگان در این مدت در سر کار باشند سلطانرا این عهد مستحسن افتاده و حسن بوعده وفا نموده در اربعین دفتری مشتمل بر جمع و خرج ممالک بغایت تنقیح و توضیح و تصحیح ترتیب داده در آنچه باید و شاید و نظام الملک از استماع این خبر مضطرب شده بروایتی غلام خود که با غلام حسن دوستی داشت و بروایت دیگر خود خواجه آن دفتر را از غلام حسن گرفته و ابتر و توپر تو کرده و ترتیب دفتر را مقدم و مؤخر^۲ نموده چهره آن دفتر را بر قرار سابق صورت داده و رفته و این مطلب را هم غلام حسن بحسن نگفت و در وقت عرض حسن آن دفتر را ابتر دید و بتنظیم و ترتیب آن (۲۰۷) مشغول گشت و سلطان ازین مطلب بسیار کوششی داشت بجمع و خرج حاصل ولایات و تعجیل مینمود و حسن از جهت ابتر بودن دفتر نمیتوانست جواب بگوید و هان و هون گفت و سلطان از این کلام ملول شده و گفت موجب تعلل و سبب اهمال چه^۳ باشد جواب مطابق سؤال نیافت متغیر شده همان ساعت خواجه فرصت یافته گفت دانایان در اتمام امریکه تا دو سال مهلت بخواهند و جاهلیکه دعوی نماید که در عرض چهل روز آن مهم را کفایت کند بانجام رساند البتّه جواب آن باید هان و هون باشد بنده سابقاً بعرض رسانیده بودم

چو^۳ و ماخر^۲ مشروط بدانکه شرط اینکه^۱

شاه رسید در نیشاپور از جهت امتحان پیش خواجه آمدند و خواجه بدانچه پیمان بسته بود نپرداخت هر دو بی نیل مقصود مراجعت کردند تا چندی گذشت عمر خیّام پیش رفته و بمطلب خود رسیده فامّا بعد مدّت ایّامی باز حسن بخواجه پیوست و خواجه باز بحسن التفانی نکرد این بار حسن فرمود ای خواجه (۲۰۴) تو از اهل تحقیق و اصحاب دانشی و میدانی که این دنیا متاعیست قلیل و طالب او ضلیل که فرموده إِنَّهَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَهْؤٌ وَ لَعِبٌ^۱ یعنی دنیا بازیچهٔ اطفال است و آلوده کیش (؟) ضرر^۲ و وبالست و روا نباشد که از جهت جاه و منصب و ریاست این دو روزه نقص پیمان نمائی و خود را در زمره يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ^۳ داخل کردی فرد * دست وفا در کمر عهد کن * تا نشوی عهدشکن جهد کن * و خواجه ازین گفتارها^۴ جواب نتوانست گفتن و او را در مجلس سلطان در آورد و خواجه چونکه از علم و ادراکات و دانش و فضل و کمال حسن صّبّاح با خیر بود از خوف اینکه مبادا که حسن کارش پیش شود و مقرب سلطان شود بعرض سلطان^۵ رسانید که حسن خیلی تند و گزبّز و صاحب طّیّش است (۲۰۵) یعنی با تزویر و تدبیر فریب دهنده و دروغ گو اعتماد باو نه شاید کرد چون حسن مرد دانائی و فاضلی بود بنابر دیانت و صیانت باندک زمانی در مزاج سلطان تصرف نمود و چونکه خلّیق و خیرخواه خلق بود در نزد سلطان محترم و مکّرم شد و سلطان دیده بود که در خلقت حسن بجز مهربانی و صداقت و دیانت چیز دیگر هویدا نیست در بسی از امورات جلیله بنا بر سخن حسن میگرد

۱ Ср. Коран, 29(64). ۲ زرر ۳ Коран, 2(25). ۴ گفتارها

۵ بعرض سلطان سلطان

کامل کرده بودند و مشغول بر ریاضت بودند والد حسن آن هر دورا کرده و بامام موقّق نیشاپوری سپرد و ایشانرا باستفاده علوم مشغول گردانید و خود بعبادت و زاویه نشینی^۱ بسر میبرد و مردمرا براه حقّ دعوت و موعظه^۲ میفرمود و حسن و عمر خپّام و ابو القاسم که ملقّب بنظام الملک باشد و او از (اهل) سنّت (و) جماعت بود و در پیشی امام موقّق هر سه همدرسی بودند و چون پدر (۲۰۲) حسن پیش خیر داده بود که ابو القاسم بپایه بلندی که نظام الملکی باشد خواهد رسید و حسن بعد از زحمت بمرتبه صوری و معنوی خواهد رسید لاجرم روزی حسن با ابو القاسم و عمر خپّام که همدرسی بودند دوستی فوق العاده پیدا کرده بود روزی در خارج شهر در میان باغات و سیر و تماشا^۳ حسن میگوید که ما هر سه نفر برادر و در هر امری مساوی میباشیم یا نه آن هر دو جواب دادند بلی در هر امری مشترکیم باز حسن گفت از ما سه نفر اگر (یکی) بدولتی و ریاستی برسد میخواهم بدانم باین هر سه بالسویه باشد و در آن وقت از یکدیگر صرف نظر نخواهیم نمود یا که خیر خلف وعده خواهد شد جواب دادند که امیدوار چنانیم که نشود و هر سه بدین موجب پیمان و میثاق باهم بستند (۲۰۳) و قبول کردند بعد از چندی ابو القاسم بوزارت سرفراز گردید در ایّام پادشاهی الب ارسلان و عمر خپّام روزی بحسن پیوسته و بگوشه نشینی و نشر فضائل و ریاضت میکوشیدند و در ذیل بجهت تشخیص وفای انسانی منتظر وعده بودند که شاید نظام الملک از این نو یار عزیز یاد آوری نماید و این مطلب صورت نبست تا اینکه آن گذشت و سلطنت بسطان ملک

۱ ذاویه نشینی

۲ موعظه

۳ تماشا

قبیله و وطن دار بودند پس چرا پادشاه (۱۹۹) نشدند پس بتحقیق باید دانستکه این مطالب درجهٔ امامت است که اگر میل پادشاهی داشته باشد البته که سلطنت حق اوست و اگر میل داشته باشد بدرویشی گدای زمان خواهد بود و در کتاب دبستان چنین مینگارد از احوال بابا سپیدفا حسن صبح که حسن صبح خود و اجداد (او) از یمن بودند من طایفهٔ حمیری و از یمن با پدر بمدینهٔ حضرت رسول و در زمان حضرت امام جعفر الصادق از مدینه بکوفه و از کوفه بقم و از قم بری آمده بودند ملا رستم جرجانی که در تاریخ فرشته مینویسد و میگوید بایزید بسطامی معاصر مولانا محمد بن اسمعیل بوده و بعد از وفات (۲۰۰) محمد در نرغانه در سر معجزه آن حضرت مجاور شده در حوالی بسطام و این فرد از فرمایش آن جنابست رحمة الله علیه * گر خیر داری ز نص صادق ای دل هوشدار * غیر مولانا محمد کو امام روزگار * و نام او حسنعلی بود و از علم نجوم و حساب و هندسه و طبیعی و ریاضی^۱ و هیئت کامل و بی نظیر^۲ بوده و زاهد و پرهیزگار بوده و شیعهٔ اسمعیلی بوده و حاکم آن قلاع و هم اهالی آن دیارها سنی مذهب بودند مگر مردم رودبار و دهات بعضی اطراف که شیعهٔ اسمعیلیه بودند با اهل بسطام و جاجرم و کوهسار آن دیار و امام موقق نیشاپوری که اعلم علمای اهل سنت (و) جماعت (۲۰۱) بود و در آن زمان والد حسن صبح که نام او علی بود از جهت دفع مظنه^۳ اعدای ولد سعادت مند^۴ خود حسن را به نیشاپور آورده بهمراه عمر خیّام که از تربیت یافته گان والد حسن بود و عمر خیّام با حسن صبح در نزد والد حسن درس حکمت را

با سعادت مند^۴ مظنه^۳ بی نظیر^۲ ریاض^۱

خطبه را از عباسیان و میخواندند بنام المستنصر بالله و مردمرا بامامت آن بزرگ میخواندند و دیگر علی بن محمد الصلیحی در بلاد یمن میخواند و مردمرا بامامت آن امام برحق بر سر منبرها و بعد از این مطالب مشهور است و نیست حاجتی در نوشتن بر عرفاء (۱۹۷) و کاملین که صاحب ادراک و شادیه داشتند مینمود که حضرت مستنصر بالله امام برحق است و نور پاک مرتضی علی است و دیگر اینکه مستنصر بالله در وقتیکه مسلم بولایت شد هفت ساله بود و خاصان بسیار از آن کرامت و معجزه مشاهده کرده اند و روز ولادت آنحضرت صبح سه شنبه که سیزده روز باقی مانده بود از ماه جمادی الآخر سنه چهار صد (و) بیست و زمان وفات شب پنجشنبه که دوازده روز باقی مانده از ماه ذو الحجه که روز غدیر خم^۱ باشد که سنه سبعه و ثمانین و اربع مایه و ولیمعهد او ولد او نزار بود و ولد مولانا نزار بهمراه حسن سعید^۲ از مصر بایران تشریف بردند و در آن بلده بر سریر سلطنت (۱۹۸) متمکن شدند و کرامتهای عدیده از اولاد شاه نزار بن مستنصر بالله دیده شده از آن جمله که مستعلی سلطنت ظاهری عربستان را کسب^۳ از مولانا نزار گرفت بروایت اصح آنحضرت را در مصر بشهادت رسانید الهادی بامر الله ولد نزار در مملکت ایران بر سریر سلطنت قرار گرفت و اگر کسی صاحب ادراک پیدا شود و فکری در این باب بنماید میفهمد که این مطالبها تماماً کرامت و خارق عادات^۴ است که پدر را در ملک شهید کنند و پسر در ملک دیگر پادشاه شود اگر میگوئی که از جهت سیادت او بوده که سادات در عالم بسیار است تمام صاحب و صاحب

خارق آداب^۴ قسبن^۳ صپاح(؟)^۲ قدیرخم^۱

سلطنت نمودند و در قاهره برحمت حقّ پیوستند و نصّ امامت را بمولانا المصطفی لدین الله نزار (سپردند) و گویند در اسلام هیچکس مثل حضرت مستنصر سلطنت (۱۹۵) نکرد و چون ولد ارشد خود المصطفی لدین الله نزار را ولیعهد و جانشین خود فرمود در امر امامت مستقلّه و این خبر بسمع بعضی از معاندین رسیده از آن طرف به هواداری امیر الجیوش که امیر لشکر بود و خالوی مستعلی بود هجوم عامّ شده از برای برقرار نمودن مستعلی را بریاست ظاهری و آنها از جهت سلطنت از برای احمد الملّقب بمستعلی و زیاده خیره گی کردند و عمل ظاهر را تصرف نمودند و حضرت المصطفی لدین الله نزار از جهت بر طرف شدن شرّ و آشوب از سلطنت ظاهر گذشت و چشم پوشید و بهمان ریاست باطنی که مرتبّه امامت و ولایت باشد اکتفا فرمودند و در کتاب ابن خلّکان چنین مینویسد که مولانا معدّ که لقب آن جناب مستنصر بالله (۱۹۶) بود و از نسل^۱ بنی فاطمه و اولاد حضرت اسمعیل بن حضرت امام جعفر الصادق علیهم السلام بود و روزیکه مردم بیعت نمودند باو بامر ولایت روز یکشنبه بود و منتصف ماه شعبان سنه عشرین و اربع مایه بود و چند چیز در عصر و عهد او ظاهر شد^۲ از آنجمله یکی ابی العارث (ارسلان) بسامسیری^۳ از جهت بودن شأن او و بزرگ بودن امر او قطع کرد

و چند چیز در عصر و عهد او چند چیز^۲ نصل^۱
 اخبار مصر (cm. بسامسیری^۳ در عصر او ظاهر شد

Ибн ал-Муйассара — Ibn Muyassar, Annales d'Egypte, p. 7—8, 10—11, 20).

فراخور احوال او مرحمت میفرمود(ند) و میگذاشتند و بعد از آن شخص بنده را بمنزل برده و ضیافت¹ باین حقیر مینمود تا وقت بازگشت مولانا شد باز بهمراه همان کسی رفتیم سر راه² ایستادم تا مولانا مستنصر بالله (۱۹۳) ذکره السجود در آن سوزه(۹) رسیدند و بنده را بخواند و آنچه مطلب داشتم بانجام پیوست و چندی در همان دیار مصر در خدمت بسر بردم لطف مولانا بی نهایت بود روز بروز قلبم روشن میشد تا روزی مرحمت فرمودند شاه ناصر تو باید بروی سمت خراسان و بدخشان و بلخ از جهت دعوت حق³ من تو را حجت خود قرار دادم در آندیار و بعد مرحمت فرمودند که همراه حاج(ها) روانه مکه شو از آن جا⁴ از طریق بصره برو سمت خراسان و بدخشان و ناصر خسرو میگوید که بعد از زمانی قافله حاج(ها) از مصر روانه مکه معظمه شد بنده هم رخصت⁵ حاصل نمودم و همراه حاج(ها) روانه شدم تا مکه و از مکه به بصره و از بصره بخراسان خلاصه مردم با من عداوت نمودند (۱۹۴) و قصد جان مرا داشتند تا آنکه روزی در نیشاپور آدم مرا کشتند من از خراسان رفتم بدخشان در آن محال از آن مردم براه حق⁶ داخل شدند و ازین جهت علمای آندیار از سبب کار دنیایشان دیندارپرا کنار گذارده با من عداوت ورزیدند من لابد⁷ در جملی از جمال بدخشان که اورا یمگان میگفتند در غاری پناهنده شدم تا مدت بیست سال در آن غار بعبادت پروردگار بسر بردم و مردم مرا بمذهب اسمعیلیه دلالت میکردم و بعد حکایت سلطنت المستنصر بالله ابو تمیم شست سال در مصر

رخست⁵ جاه⁴ حقه³ سررا² زیافت¹

لابدن⁷ حقه⁸

میطلبیم در همان دم آن داعی فرمود بد خیال زنده‌تبی انشاء الله امید هست که بمطلب بررسی ولی حضرت مولانا ذکرة السجود در هفته یکبار از شهر قاهره بیرون تشریف می‌آورند از برای امر پادشاهی ظاهر و از امراء و وزراء و سلطانها و بزرگان هر دیار چندان جمع میشوند که همه کسی آن حضرترا دیدن نتواند و در روز نوروزی (۱۹۱) يك بار در رود نیل که مولانا حاکم بامر الله باغات ساخته در آنجا^۱ از جهت عیش و تفریح تشریف می‌برند و تا يك هفته در آن باغات توقف می‌فرمایند و در آن روزها ابواب مرحمت و بخشایش بر روی تمام خلق می‌گشایند مخصوص بر فقراء و ضعفاء و مساکین و بیوه‌زنان و یتیمان مانند اجداد بزرگوار خود در همان ایام امراء و سلاطین که از هر اطراف می‌آیند و خلعت و جایزه^۲ گرفته می‌روند و بعد از آن ایام بشهر مراجعت خواهند فرمود و حال شما چندی صبر بآید بنمائید ناصر گوید چونکه این مطلب را از آن خضر راه هدایت شنیدم تا دو ماه دیگر تحمل نمودم تا نوروز سلطانی شد بر سر راه مستنصر ایستادم تا زمانیکه تشریف آوردند و بشکر بسیار (۱۹۲) در خدمت آن جناب بودند چونکه بآن مکان رسیدند ناگاه از راه لطف بجانب بنده نظر فرمود و آنکه بیکنفر از ملازمان امر فرمودند که فلان شخص را نگاهش بدار تا زمانیکه من ناصر علوی را از تو بخواهم این کرامت را آندم از آن بزرگوار دیدم که اسم این بنده را بزبان مبارک آورد و از دل این بنده آگاه بود که مقصود این حقیر دنیائی نبوده و نیست بلکه مطلب بنده ایمان بود و کسانیکه طالب دنیا بودند بخورد

جایزه^۲ آنجاه^۱

البته بتو مسلم می‌داریم آن ولایترا و در آن حین اهل حلب باز یابی شدند و اهل مصر در اندک زمانی بآنها غالب شدند و والی آن ولایترا منهزم و فراری نمودند و مصریان بر آن مملکت غالب آمدند و استیلا یافتند و در ضمن این مطلب طایفه از عرب افریقیه مستولی شدند و نام قائم عباسی را از سگه و خطبه وضع نمودند و بنام مستنصر بالله علوی خطبه خواندند و سگه زدند و بالجمله دولت مستنصر روز بروز (در) تزیاید و ترقی بود (۱۸۹) تا بدان جا^۱ رسید که قائم عباسی را مدت یک سال گرفته محبوس می کردند و فرموده بود تا در مدینه خطبه بنام مستنصر بالله میخواندند و در ایام دولت مستنصر بالله ناصر خسرو علوی از خراسان بمصر آمده از جهت رسیدن بخدمت امام وقت یعنی مستنصر بالله و هر سال از مصر بمکه می‌رفت و باز مراجعت میکرد باز بمصر تا مدت هفت سال دید که از مکه مرادی حاصل نشد بعد از شش حج و نوبت آخر که از حج مراجعت نمود بجهت دیدار مولانا امام زمان امانی شناخت تا مدت شش ماه دیگر در مصر حیران بود و از هر جا^۲ جويا ولی میسر نمی‌شد تا اینکه آخر با یکی از داعیان اسمعیلیه دوستی بهم رسانید و بعد از چند گفت (و) گویا (۱۹۰) ناصر خسرو مطلب خود را اظهار نمود و گفت که مدتی می‌باشد که جويای دیدار مولای زمان هستم و از برای من میسر نمیشود و از آنجا که بر من یقین است که امام بحق باید در همین دیار باشد و من در هر ملک که گردیدم و جويا شدم کسی دیگر را بغیر از همین کسکه سلطنت مصر را دارد کسی دیگر را مستحق امامت ندیدم حال از جناب شما مدد

از هر کجاء^۲ بدان جا^۱

شکر بجای آوردند و صدقات و نذورات^۱ بمردم رسانیدند و فتح نامه بحضور الظاهر بالله بردند و ظاهر هم خلعت فراوان بجمیع سرداران و بزرگان عطا فرمود و سنه چهار صد و بیست و هفت در ماه شوال ولد خود المستنصر بالله را بجای خویش تعیین و بر قرار فرمودند و اسرار ولایت را بآن سپردند و بعد بعالم بقا هجرت نمودند و سلطنت الظاهر بالله شافزده سال بود و زمان حیاتش سی و سه سال بود رحمة الله علیه ذکر خلافت المستنصر بالله هم در روضة الصفاء مسطور است که سنّ او از هفت تجاوز نکرده بود که متصدی امر خلافت و سلطنت و امامت گردید و در یازده (۱۸۷) سالگی با فوجی آراسته سوار شده بتفترج رفته و در آن روز تاجی مرصع بر سر نهاده بود که مقوی های آن زمان از قیمت او عاجز^۲ آمده در آن زور چشم مصریان بطلعت مستنصر بالله روشن گردید و از جمله فتح هاییکه در زمان او روی داد یکی آن بود که لشکری بحلب فرستاد بعد از آن که قدری از آن مردم یاقی^۳ شده بودند والی آن ولایت نصر بن صالح بن مرداس بود که دم از طغیان زده بود او را گرفته بقتل رسانید و دیگر بازه آفولایت بتصرف علویان در آمد و همچنین باطراف ولایتها بدیار ربیعہ لشکر روانه نمود و همه جا^۴ بر عدو غالب میآمدند و مستنصر بالله را در هیچ ولایت و ممالک منازع نماند و اگر میخواست در گرفتن تمام اقالیمها برایش (۱۸۸) میسر و آسان بود و در سنه چهار صد و چهل و چهار والیة افریقیه اظهار نمود بعباسیان دوستی خود را قائم نموده بود و از طرف عباسیان از جهت او خلعت آمده بود و گفته بودند هر ولایترا که گرفتید

همه جا^۴ یاقی^۳ آجز^۲ نذورات^۱

سال ذکر خلافت الظاهر لدين الله¹ در کتاب روضة الصفا مسطور است که حاکم بامر الله را شهید کردند خیلی واقعه آشکار گردید و در آن مصیبت تمام خلق مصر گریه میکردند و هوا تیره و تار شده و باد (۱۸۴) های مخالف وزیدن گرفت و قاضی القضاة با ارکان دولت و ملت زبان بدعا گشودند و با الظاهر لدين الله که ولیعهد الحاکم بامر الله بود بیعت کردند و سر بفرمان او نهادند و آن بزرگوار، مثل اجداد کرام خود نیکو سیرت و پاکبزه سریرت و باوقار و نیکورفتار و حلیم و صاحب کرامات و معجزات بود و از کمال کیاست و بزرگ منشی فتنه ها آرام گرفته و مهمّ دولت و ملت بر قرار شده و در سنه چهار صد و بیست و نهم الظاهر لدين الله پدیدار فرزند عزیز خود مستنصر بالله روشن گردید و در روز ولادت او خوشدلی کردند و بعیش و طرب و شادی اشتغال (۱۸۵) نمودند و در همین سنه حاجیان خراسان از راه مصر و شام بکمال امنیّت و خوشی بوطن خود باز گشتند و الظاهر بالله آنها را بانعام و اکرام و عاطفت اختصاص داده و بهر يك جدا جدا خلعت گران مایه عطا² فرموده و در سنه چهار صد و بیست و يك فیصر روم از ممالک خویش ششصد هزار (?) مرد فراهم آورده و متوجه شام گردیدند و چون بحدّ حلب رسیدند هوا بغایت گرم شده و از کمی آب عطش بر آن سپاه غالب شد بحدّیکه آن سپاه بتنگ آمده و مقارن این حال اهل حلب بر اهل روم مظفر³ و غالب شدند و رومیان همه هلاک شدند و اهل حلب و شام و مصر از این فتح عظیم همه دانستند که از کرامت (۱۸۶) الظاهر لدين الله بوده که بمقصود رسیدند و فتح میسر شد همه سجده

۱. الین الله ۲. عطا ۳. ضفر

یعنی حاکم سخت گرفت در حرام کردن شراب و تنبیه نشدند و بنا نهادند بیشتر مردم در پنهانی قرار دادند که بخورند و کسیکه میخواست در پنهانی بیاشامد نمیدید مگر آنکه حاکمرا بر بالای سر خود ایستاده پس حاکم بامر الله آن کسرا حدّ میزد و از حاکم بامر الله معجزه‌ها و علامتها بقدریکه شهرت کرد و ظاهر (۱۸۲) گردید بر خلق و غلو کردند بیشتر خلق آنزمان و میخواندند حاکمرا بخدائی پس حاکم علیه السلام آنها که غلو کرده بودند قتل کرد باز هم تفاوت نکرد و بسیار از خلق با اینکه حاکم بامر الله آنها را میکشت باز اورا بخدائی پرستش میکردند و اعتقاد یقینی داشتند که حاکم بامر الله خود مرتضی علی است که در بین خلق در هر دوری بطوری و باسمی و لباسی خودرا ظاهر میگرداند و آنطایفه همینرا رجعت میدانند که اوّل ظاهرًا^۱ خود را از نظر معاندین پنهان مینمایند و باز بعد از چند (وقت) رجعت میکنند که کسی بر طبق فرموده

هر لحظه بشکلی^۲ بت عیار بر آمد * دل درد و نهان شد هر دم بلباس دیگر آن یار^۳ بر آمد * (۱۸۳) از دیده نهان شد و در جای دیگر میآرد^۴ فرد * دیده‌ای خواهم که باشد شه‌شناس * تا شناسد شاهرا در هر لباسی * بطریق تکرار در کتاب روضة الصفاء است که چون حاکم بامر الله را شهید کردند زلزله عظیمی در محضر پدید آمد چنانکه نزدیک بود که جبالهای آندیار بازمین یکسان گردد و عمارات و مناره‌های بسیار فرود آمد و خرابی زیاد در آنولایت شد و قحطی عظیمی شد که رطل نان بیک درم می‌خریدند تا دو

میآرد^۴ یا^۳ بشکل ان^۲ بظاهرًا^۱

حاکم و آن خارجی واقع (۱۷۹) شد یکی از امرای عرب که از اخلاص کیشان اسمعیلیه بود آن خارجیرا در هنگام فرار گرفته و نزد فضل بن صالح آورد که آن فضل در دولت اسمعیلیه رکن و رکبین بود^۱ و فضل آن خارجیرا بحضور حاکم فرستاد و حاکم بامر الله حکم کرد تا کلاه سرخ بر سراو نهادند و دست و پاهای او را بستند و بر شترش نشانی کردند و حمدوۀ را حریف او کردند که هر دم و هر ساعت بر روی آن خارجی سیلی میزد و او را آزار میکرد و مردم مصر اظهار فرح و شادی میکردند تا آنکه کار او بآخر رسید و در سنه سیصد و هفتاد و هشت حکم نمود که شبها و روزها نروازه‌های شهر مصر را باز بگذارند و دکانین را هم نبندند از جهت بیع و شرآء و در (۱۸۰) سر هر کوچه ها و خانه‌ها مشعل و چراغها روشن نمودند و مردم مصر در کمال خوبی و خوشی و امنیّت بودند و حکم کرده بود که قمارخانه‌ها و جای فسق و فجورهارا نابود نمودند و مدارسها بنا کرد و مال بسیار وقف کرد و تمام رعیت و مردم ازو شاد و خوشوقت بودند و باستراحت زندگانی میکردند و دعا بدولت او میکردند و در تاریخ ابن زولاق^۲ و ابن خلکان مسطور است عربی وَكَانَ الْحَاكِمُ عَلَيْهِ السَّلَامُ شَدِيدًا فِي تَحْرِيمِ الْخَمْرِ فَلَم يَنْتَبِهْ أَكْثَرُ النَّاسِ مِنْهَا وَالشَّارِبُ فِي السُّتْرِ وَالْخُلُوتِ وَ مَنْ كَانَ اتَى الْمَنْكَرَ فِي السُّتْرِ فَلَا يَدْرِي إِلَّا وَالْحَاكِمُ (۱۸۱) قَاتِمٌ عَلَى رَأْسِهِ فَيَقِيمُ الْحَدَّ عَلَيْهِ وَظَهَرَ عَنْهُ الْمَعْجَزَاتُ وَالْكَرَامَاتُ مَا اشْتَهَرَ بِهِرَ فَعَلُوا فِيهِ أَكْثَرُ النَّاسِ مِنَ الْإِعْيَانِ وَالْإِشْرَافِ وَالْعَالَمِ وَالْفَاضِلِ وَدَعَا لَهُ الْإِهْيَةِ فُقُتِلَ مِنْهُمْ خَلْقًا عَظِيمًا وَكَانَ بِالشَّجَاعَةِ وَالسَّخَاوَةِ كَاجِدَادِهِ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ

۱. آوردن اسمعیلیه.

۲. ابن زولاق

که یازده سال از عمرش گذشته بود و این مطلب را ابن زولاق در تواریخ خود ذکر کرده که الحاکم کان حواداً و کریمًا و حلیمًا و صبورًا و عظیمًا مهیبًا با همه کس مهربان و خوش خلق بود و پیشنیده شکایت هر کس او اذصاف (۱۷۷) بود و اذصاف میکرد در وقت^۱ حکم کردن و لباس او پشمینه بود و کرامات عدیده از او ظاهر میشد و مدام^۲ بذکر و دعا اشتغال داشت و بدعای او هر مریضی شفا مییافت و مثل جدّ بزرگوارش حضرت رسول خدا مکارم اخلاق را بافتها رسانیده بود و ذکر کرده است ابن خلّکان و ابن زولاق و المسيحی که حاکم بامر الله^۳ يك نفر امینی را طلب نمود دو کلیدی باو داد و امر کرد او را که برو در مدینه حضرت رسول خدا و در خانه جدّم حضرت صادق را بگشا و چند چیز علامتی در آن سرا هست که ارث من است گرفته با خود بیاور و آن شخص قبول نمود و همان ساعت رواه مدینه شد و رفت تا که رسید (۱۷۸) در مدینه و در خانه حضرت امام جعفر الصادق گشود و آن علامات که حاکم بامر الله^۴ خبر داده بود همه را موجود دید و بامر حاکم تمامرا برداشت عربی فَأَخْرَجَ مِنْهُ كُنُوزًا مِنْ الْعِلْمِ أَكْثَمَ^۵ وَمُصَحَّفًا وَمَالًا وَ لِبَاسًا وَسِلَاحًا در سنه چهار صد ده احدی آیاته و کراماته و در روضة الصفاء مسطور است که حاکم بامر الله نخستین خلیفه است از خلفای سادات علویه که در مصر متولد شده و در زمان خلافت آن سید زکی یکی از خوارج مذهب بر آن بزرگوار خروج نمود و نسب خود را بهشام بن عبد الملك مروان میداد و بعد از معاربهها که میان

حاکم بالله ۴ حاکم بالله ۳ مداد ۲ دوقت ۱

من علم الأئمة (؟) ۵

دیلمی ابواب مکاتبات و مراسلات مفتوح شد و هر کس با عزیز بالله مخالفت میکرد گوشمالی سنرا میخورد و عزیز بالله بعد از آنکه بر دشمنان غالب آمد (بمصر مراجعت فرمود) و گویند عزیز بالله شام را بعیسی نصرانی و ریاست بغداد را بمنشاء یهودی داده بود و ایشان ظاهراً ظلم میکردند تا روزی عورتی يك رقعہ بعزیز نوشت که یا امیر المؤمنین مسلمانان در نزد یهود و نصرانی خوار و ذلیل اند¹ نظر مرحمتی در حال بیفگن عزیز بالله ازین رقعہ متأثر شده رقم عزل بر صحیفهٔ حال هر دو کشیده و از (۱۷۵) ایشان مال فراوان گرفت و ردّ مظالم نمود و در کتاب ریاض الجنان و تاریخ ابن خلکان نیز مسطور است که استقلال یافت العزیز بالله بامر ولایت و امامت و سلطنت یوم وفات پدر خود المعزّ لدین الله و در مصر بود عزیز بالله کریم و شجاع و نیکو عفو با سخاوت با عدالت با انصاف با مروّت با اخلاق کریمه و صفات حمیده و حسنه را بافتنها رسافیده مخصوص یتیمان و بیوه و زنان مثل جدّ بزرگوار خود علی بن ابی طالب و اسم او را بر سگّه‌ها زدند و بامیر المؤمنین و خطبه باسم العزیز بالله در جمیع شهرها خواندند و بعد از بیست (و) يك سال که بعد داد گزرافید جهان (۱۷۶) فاذیرا وداع نمود بعالم آخرت اذتقال فرمود در روضهٔ رضوان خرامید ذکر خلافت الحاکم بامر الله² فاطمیین در کتاب ریاض الجنان مسطور است که ولادت الحاکم بالله در قاهره معزیه شب پنجشنبه ششم ماه ربیع الاولی فی سنه خمسہ و سبعین و ثلاث مایه بوده و بیعت کردند بعد وفات پدر العزیز بالله سلخ ماه رمضان در سنه سیصد و هشتاد و شش

الحاکم بالله² خار و ضلیل اند¹

الفرات و هم عمّ جدّش از جمله بیعتیان بودند و گویند العزیز بالله بغایت (۱۷۲) حلیم و صبور و معصوم و نیکو اخلاق و با سخاوت و بامروت و شجاع بوده و در روز بیعت العزیز بالله خطبه^۱ بغایت فصاحت و بلاغت که بر موعظه حسنه و فصائح لایتناهی مشتمل بود بلسان مرتضوی انشاء و اداء فرمود چنانچه در آنمجلس رفتی عظیمی کردند و غبار کدورت از مرآت قلبها زدود و برطرف نمود و بعد از آن پرتو التفات و مرحمت بر احوال مملکت انداخته تمام دیار مغرب و مصر و شام و حجاز و حرمین و عراق عرب جمله در تحت تصرف و فرمان عزیز در آمده و عزیز در نهایت خوشی و معیشتی میگذرانید و در زمان خلافت عزیز اهل بغداد یاغی و سرپیچ گردیدند (۱۷۳) و البتگین^۲ باعث بر مخالفت شده و با لشکری گران بشام آمده و حسن بن احمد بن قمرطی که مداوت سابقه داشت باولاد رسول خدا با البتگین منظم شده و با هم ظاهر کردند مخالفت شانرا با عزیز چون عزیز بالله این مطالبرا شنید بالشکر فراوان از مصر متوجه شام گشته و چون آن دو لشکر در مقابل هم شدند و چشم البتگین بر رایث منصور عزیز افتاد رعبی و خوفی بر باطن او استیلا یافت در همان دم از مرکب خود پیاده شد و رفت و رکاب عزیز را بوسید و بخاک افتاد و عزیز هم در کمال نیکوئی پزیرائی کرده و از سرگناه او در گذشته و در باره او انواع مهربانیها بجا^۳ آورد و بعضی از آل بویه در (۱۷۴) همان سپاه همراه البتگین بودند تماماً^۴ بغلعتهای فاخر سرافراز گردیدند و بعد از آن میان عزیز و عضد الدوله

خطبے ۱

و البتگین ۲

بجاه ۳

تمامن ۴

گفت صدق یا رسول الله و خود را بخاک افکنده و محبت اولاد رسول خدا در دل او جایگیر شد ابراهیم بن خلکان در کتاب خود مینویسد که ابو حنیفه نعمان بن محمد بن احمد بن حیوان در عهد المعزّ لدین الله فاطمیین قاضی مصر بود و تصانیف وی بسیار است و ابن زولاق¹ در کتاب (۱۷۰) خود ترجمه علی بن نعمان نوشته و گفته که نعمان قاضی زبردستی بود و در اخبار مصر ذکر کرده اند که نعمان نهایت فضل و کمال بود و حافظ قرآن و عالم و فقیه بوده و بمعزّ اراده صادقه داشت و مردم را بامامت المعزّ لدین الله میخواند و در قصائد ابن نعمان است که در مرتبه² سوّم که بار رسول قیصر بخدمت معزّ رسید باز همان فوراً در سیمای آنجناب مشاهده نمود و کرامت دیگر از معزّ لدین الله در روضة الصفاء مسطور است که معزّ همه اعیان دولت را جمع آورده در همان انجمن گفت اجل من نزدیک رسیده و ولد دلبند خود عزیز را بشما می سپارم زیرا که او ولیعهد و جانشین³ من است (۱۷۱) و او را بر شما استخلاف و خلیفه میگردانم و شماها اگر اطاعت امرید باید که مطیع امر او باشید و گردن از مطاوعت و فرمان او نه پیچید در آن انجمن تماماً⁴ قبول فرمان نمودند و در آن زمان عمر المعزّّ چهل و پنج سال بود و زمان خلافت بیست و سه سال و بنجاه (?) بود و بعد از این گفتارها جان بجایان تسلیم نمود رحمة الله علیه و در کتاب روضة الصفاء مسطور است در ذکر خلافت العزیز بالله که چون مدت هفت ماه از واقعه پدر بزرگوارش معزّ لدین الله گذشت خلافت مغرب و مصر بآنحضرت بیعت کردند و عمّ او حیدر و عمّ پدر او ابو

۴ تاملان ۳ وجاه نشین ۲ مرتب ۱ ابن ذولاق

المعزّ لدين الله آمده معزّ در خلوت بآن رسول میگویند که ایا
 یادداری زمانیرا که در مهدیه پیش من آمدی و من با تو گفتم که
 روزی میشود که باز در مصر برسالت پیش من خواهی آمد عرض
 کرد بلی و عرض کرد که اگر از سطوت قهر خویش مرا ایمن
 فرمائی کلمه بعرض رسانم آن جناب فرمود دستوری دادم قرا از هر
 چه خواهی بگو ایمنی رسول گفت که در آن نوبت که در بلاد
 مغرب بخدمت رسیدم حشمت و عظمت و جلالت و سطوت و ابهت
 و مکنت شما در چشم (۱۶۸) من چنان آمدی و چنین نمودیکه از
 مهابت تو در وجود من چنین تأثیر کرد^۱ که تمام وجودم ناچیز شد
 و از نور روی جمال انور تو جهان بمرتبه بمن روشن و چنان انکشاف
 بمن روی داده بود که پنداشتم که جناب شما واجب الوجودی و اکنون
 از آنها هیچ نمیبینم معزّ جواب داد که ایا میدانیکه نقص از
 طرف تو است و یا از طرف من رسول عرض کرد نمیدانم خلیفه
 فرمود هر گاه کسی نور آفتابرا نه بیند ایا نقص در طرف بیننده
 است یا اینکه از طرف آفتاب رسول عرض کرد که نقص از طرف من که
 بیننده ام) باز معزّ فرمودند که الحال هم آشکار می بینم که باز
 برسالت پیش ما خواهی آمد در وقتیکه در بغداد بسریر سلطنت
 و حکمرانی بر قرار (۱۶۹) باشم و سبب اینکه آن نور در صورت
 من میدیدی این بود که در آن وقت آینه قلب تو مصقی بود
 و عقیده ات صاف بود و معتقد بودی بخانه دان نبوت و حال
 قلب تو تیره شد و عکس ماه در آب گل آلوده دیده نمیشود مثلاً
 هر کس صفای باطن داشته باشد و اعتقاد به پیغمبر داشته باشد
 او میدید که رسول خدا سایه ندارد نه همه کس و رسول قیصر

تعییر کرد ۱

و ثلاث مايه المعزّ لدين الله بعزيمت مصر از مغرب هجرت فرمودند و اموالهايكه همراه خود برداشته از تعداد و حساب بيرون بوده و در بعضی از تواريخها مسطور است كه در آن سفر پانزده هزار شتر و ده هزار استر زر مسكوك اورا (۱۶۵) ميكشيدند از زر سرخ و سفيد و اعيان و اشرف مصر تا اسكندريّه با استقبال آن جناب بشتافتند و در آن سرزمين شرح شدّت فراق و تفصيل الام اشتياق خويشرا بعرض او رسانيدند و بنوازش و احسان اختصاص يافتند و حليفه علوى المعزّ لدين الله ايشان را بعد الت و احسان و انصاف و امتنان و امنيت و خوشدل و مسرور گردانيد چون بمحروسه معزّيه نزول اجلال فرمودند باساس عدل و مروّت و انصاف چنان اشتغال نمود كه مزيدى بر او متصور نميشد و گويند در تمام تواريخ مسطور است كه معزّ لدين الله در مصر چند صندوق پر از زر در پيش بارگاه قرار داده بود (۱۶۶) و رخصت داده بود كه هر روز محتاجان و فقرا و مساكين بيايند و هر يك در يك كف آنچه گنجد از آن نقود بردارند برونند و گويند تا حال هنوز آن صندوقها برجاى خود باقىست و از آن كرم نشان نمانده در هيچ كجا^۱ مگر در همان خانه واده چونكه امور ملك استقامت يافت در روز جمعه نوزدهم ربيع الآخر سنه سيصد و پنجاه (و) پنج اين دار فانى را وداع^۲ فرمودند و از كرامات^۳ معزّ لدين الله چنين وارد شده در زمانيكه در مهديه بر سرير حكومت بودند رسولى از جانب قيصر روم بخدمت رسيده بود و نيز در اين اوقات (۱۶۷) كه در مصر بر سرير خلافت و سلطنت قرار گرفته بود همان رسول قيصر بموجب فرموده قيصر روم بحضور حليفه زما

كرامت ۳ ودا ۲ كجاه ۱

فتح کرد و عزم دمشق نمود و بر دمشق هم نیز مستولی شده و سایر مملکت شانرا بگرفتند و بعضی از قرامطه افعال ناشایسته از آنها در وجود آمده بود لهذا جوهر آنها را در مصر بسپاست رسانیده و بقایای آن گروه گریخته در ولایت های شام متواری شدند و از سباق این کلام بوضوح پیوندند که قرامطه و رأی اسمعیلیّه طایفه دیگراند و عبّاسیّه و هواخواهان ایشان از کمال عداوتی که باولاد رسول خدا داشتند قرامطه را در اسمعیلیّه شمرده اند و در تواریخ ابن زولاق¹ مسطور است که شیعه اصل اسمعیلیّه (۱۶۳) است و در بدو الامر بجز شیعه اسمعیلیّه شیعه دیگر نبوده و سبب اینکه آنها را در عراق عجم² و خراسان قرامطه میگویند آنستکه آل ابو سفیان اولاد عبد المطلب را قرامطه لقب نهاده بودند و در وقتیکه عمر بن خطاب ایران را فتح کرد و گرفت و مسلمان نمود و بعد اهل ایران مذهب خنملی اختیار نموده بودند و در منابرها آشکار حضرت مرتضی علی را نصب³ مینمودند و بسیارشان ناصبی بودند و تا در آنزمان که اسمعیلیان از عربستان در ملک ایران وطن دار شدند و از آنجاکه لازمه شیعه تقیّه است آنها در ایران از ایرانیان تقیّه مینمودند و در ذیل بعضی از ایرانیان شایمه بردند که آنها (۱۶۴) در نماز علی ولی الله میخوانند و میگویند آنوقت ناصبیها شهرت دادند که اینها پیروان اولاد عبد المطلب اند قرامطه و چراغ کشی و علی ولی اللهی اند از آن روز این لقب را بر آنها ماند و بعد هم که اهل ایران از زمانیکه شیعه شده اند بهمان لقب که اجداد شان آن طایفه را میخواندند حاصل آنکه در سنه احدی و سبعین

ص ۳ عراق اجم ۲ ابن زولاق ۱

نمود و بعد از این فتح لشکر عظیم بجزیرهٔ روم فرستاده و با لشکر روم
 حرب‌های سخت¹ واقع شده و رومیان شکست خوردند از سپاه
 معزّ لدین الله و اموال فراوان از آنها گرفته و در این اثنا
 خبر وفات کافور اخشدی که از جانب خلفای بنی عبّاسی بحکومت
 مصر اشتغال داشت این خبر که بگوش معزّ رسید و بواسطهٔ
 قحط غله مصریان عاجز و مضطرّ گشته اشراف و عیان آن مملکت
 رسولان و نامها فرستاده و از معزّ التماس نمودند که بنفس
 خویش حرکت² نمایند بطرف مصر و یا آنکه از امرای دولت کسپیرا
 که شایسته باشد روانه بآن ولایت (۱۶۱) نماید بعد ازین مقوله
 المعزّ لدین الله همّت بر گرفتن مصر را ترك نمود و جوهر را با
 مجتهد و ارباب سلاح³ کشتیها را از هر جنس پر نمود و بانواع
 اطعمه و اصناف اغذیه از هر گونه طعامی که بر اهالی آن مملکت
 صدقه کند فرستاد و جوهر در سینه سپرد و پنجاه و هفت با
 مکنتی و شوکتی هر چه تمامتر بعد از طی منازل بمصر رسید
 و چشم اهالی آندیار بدیدار جوهر روشن شد و صورت جوع شان
 بصدقات المعزّ لدین الله آرام و فرار گرفته و جوهر بباغ اخشدی
 که مال دولت بود نزول اجلال ارزانی فرموده و میان قسطنط⁴ بر بنای
 شهری مشغول گشته و نام بهاد آن بلد را بقاهره⁵ معزّیه و بسعی
 جوهر مصر و اسکندریّه و دیار صععیلا و یماط⁶ و مکه و مدینه را
 از تصرف خلفای (۱۶۲) بنی عبّاسی برون رفت و در تحت تصرف
 خلفای بنی فاطمه در آمد و در این اثنا جوهر یکی از قائدانرا
 با لشکرگران بجانب فلسطین فرستاد و آن قائد فلسطین را

1 سخط

2 حرکت

3 ارباب صلاح

4 قسطنط

5 بقاهریه

6 Вероятно, یمامت

سَقَى كَوْتَرٌ لِيُخَلِدِ دُوْحَةَ هَاشِمٍ * وَحَيْثُ مَعَزُّ الدِّينِ عَمَّا الْمَلَائِكِ
هو الوارث الارض من ابوين * أَبِ المصطفى و أَبِ مرتضى¹
و ذکر کرده است (امام) یافعی در کتاب خود و در تواریخ مصر
اینکه المعزّ لدین الله بوده است عالم و فاضل و جواد با حسن
سیرت با انصاف و با مروّت و با کرامت (۱۵۹) و به پا داشتند
حکم او را بکلّ دیار مغرب و مصر و شام و حرمین و متولّد شد
العزیز بالله در مهدیه در یازدهم رمضان سنه سیصد و نوزده و در
کتاب روضة الصفا در ذکر خلافت المعزّ لدین الله که صاحب رای
و کشف و پادشاه شجاع بوده از همه قانوں آگاه بوده و کما ینبغی
مراسم حکومت و سیاست و عدالت بجای آورده و در روز وفات
پدر در ماه شوّال سنه سیصد و چهل و یک تجدید بیعت کردند
و بعد غلام خود جوهر را بانواع عواطف پادشاهانه اختصاص داده
و با لشکر گران باقصای بلاد مغرب فرستاد و بسجلماسه لشکر
کشید و آن دیار را فتح نموده و والی آن ملک را که خیلی متقلّب
بود و خود را الشاکر بالله نام (۱۶۰) نهاده و فرمان داده بود که
اورا امیر المؤمنین گویند جوهر او را دستگیر کرده و اسیر

1 Судя по рифме и размеру, 1-й и 2-й стихи взяты из разных стихотворений. Соответственно с требованием метра первого стиха (басит) в него внесено исправление вместо имеющегося в оригинале (سَقَى الكوثر الخلد). То же согласно метру по следнего стиха (موتاқариб)— вместо оригинала أَبِ المصطفى. Быть может, следовало бы вместо عَمَّا (во 2-м стихе) — عَزَّ, и тогда получилась бы соответствующая игра слов. (Этой конъектурой я обязан акад. И. Ю. Крачковскому, сообщившему ее в письме к проф. А. Э. Шмидту).

و آن گوهر صدف سعادت و آن اختر (۱۵۶) فلك امامت و آن آفتاب آسمان ولایت مزین و مجلی گردد و عاقبت آنچه بزبان ابو جعفر گذشته بود بوقوع انجامید و ابو جعفر در علوم کامل بود و معلّم بود در دین اسمعیلیّه و منصور در زمانیکه وفات کرد ولد او معزّ لدین الله بیست و چهار ساله بود و روز تولّد معزّ لدین الله نصف ماه رمضان سنه سیصد و هفده بود معزّ بعد پدر خود منصور بر مسند خلافت قرار گرفت و مثل پدر بزرگوار خود جاری کرد نیکو مجرائی از عدالت و مروّت و سخاوت و کرامت و از جمله موالی معزّ شخصی بود جوهر نام و قرار داده بود او را در مرقبۀ وزارت (۱۵۷) و سپهداری و امیر لشکر بود و معزّ دست سخاوت گشوده بود و بر فقر او مساکین و روایت شده که بیست و چهار هزار دینار زر سرخ انفاق کرد بر قبائل عربی و گرفتند دیار مصر را و بنا نهاد در آنجا شهر قاهره معزّیه را^۱ و بعد عزم مصر نمودند و در مهدیه یوسف بن ضهاجرا بر حکومت نصب کرد و بسوی مصر روانه شد با مال بسیار و با بزرگان عظیم الشان داخل در اسکندریه شدند در سنه^۲ سیصد و شصت و قاضیان مصر مثل ابو طاهر و سایر وداعیان و اهل^۳ آن بلاد او را استقبال نمودند مولانا معزّ را و جمع شدند در حضور آن حضرت و خطبه خواندند^۴ از برای ایشان خطبه باکمال فصاحت و بلاغت و موعظه کردند (۱۵۸) آنها را نیکو موعظه حتّی بگریه در آمدند حاضرین و امر فرمود آنها را باعمال صالحه و مردم باطراف بلادها نوشتند که بهترین خلق المعزّ لدین الله است و منح نموده بود المعزّ لدین الله را علامه البارحی در قصائد خود شعر

اهل^۳ و در سنه^۲ در آنجا شهر قاهره معزّیه را^۱ خواندند^۴

و این خیمه بمنصور رسید که ابو یزید در سودان است المنصور
 بنصرت الله جمعی جلّادان بدفع ابو یزید نامزد نمود و ایشان
 موجب حکم در عقب ابو یزید شتافتند و ابو یزید را دستگیر
 کردند و نزد منصور آوردند از موقف خلافت حکم صادر شد که ابو
 یزید را با حمدونه¹ در قفس آهنین قرین و همنشین گردانیدند
 و (۱۵۴) بعد از چند ماهی حسب الامر جلّادان ابو یزید را پوست
 کنده و پیر از کاه کرده گرد تمام شهر و ولایت برآوردند و فتح نامه
 باطراف ولایت و دیار اسلام بجهت خوشنودی مسلمانان فرستادند
 و افعال ناشایسته ابو یزید را بر خلق معلوم بود و تمام مردم آن
 عهد ابو یزید را معاویه و دجالش میگفتند و منصور در ایّام دولت
 خود حسن بن علی بن الحسین کلبی را که یکی از عظمای عصر
 خود بود و بزرگ ملت بود بحکومت صقلیه فرستادند و از
 جهت خوش رفتاری و حسن معاش او محبت او در دلها قرار گرفت
 و بضبط و ربط امور مشغول گردید و بجهت اخلال این احوال اهل
 روم از حسد متوجّه محاربه و جدال (۱۵۵) او گشتند در آن قضیه
 حسن منزه گشته این خیمه بفتح غلام منصور رسید مقارن این
 حال با طایفه از شجاعان بمعاونت حسن رسیدند و باتفاق هم روی
 بلشکر رومیان نهادند و جنگ در پیوست و اهل روم شکستی
 فاحش خوردند و گریختند و ابو جعفر مرورودی شعر چند در
 تهنیت و مبارک بادی این فتح مبین انشا کرده و معروض منصور
 گردانید و مضمون شعر مخبر ازینکه امید میدارم که باسم همایون
 قرة العین خلیفه المعزّ لدین الله که ولیعهدست در مکه و مدینه
 بالای منبرها خطبه و سخّه دینارها بنام و لقب آن در درج خلافت

¹ На полях добавлено: یعنی میمون.

که چون نوازده سال و هفت ماه از خلافت قائم بامر الله گذشت قائم مریض شد و در آن اثنا این خمر بابو (۱۵۱) یزید خارجی رسید و آن ابو یزید نام بتعلیم صبیان اشتغال داشت و بر قائم خروج کرد و جمع کثیری از خارجیان در تحت رایت او جمع گشتند و در مذهب ابو یزید عفو و رحم نمود چنان آورده اند که در آن هنگام که ابو یزید محاصره کرد بعد از محاصره استیلا یافت بر قیروان و حکم قتل و غارت داده و مشایخ و سادات و اشراف زبان بشفاعت گشودند ابو یزید قبول نکرد و در همان حین القائم بامر الله ابو القاسم بجوار حق پیوست و ولیعهد او ولد او منصور بامر الله بجای او قرار گرفت و در روضة الصفا مسطور است که چون (۱۵۲) قائم بامر الله برحمت حق پیوست و ولیعهد او ولد او المنصور بنصرت الله بود و تمام حصار مهدیه و اعیان دولت بر منصور بیعت کردند و منصور بغایت مردانه و عاقل و فرزانه و باعدالت بود چون در حین وفات قائم ابو یزید خارجی بال لشکر گران از خارجیان در حصار مهدیه بود لهذا فوت قائم را از خلق مخفی داشتند و از حسن تدبیر و کمال دلاوری منصور خوفی و وهمی در دل ابو یزید پیدا شده و تاب مقاومت نیاورد و در همان شب از ظاهر مهدیه کوچ کرد و گریزان شد و منصور امر کرد که او را تعاقب کنند چنان لشکر منصور (۱۵۳) ابو یزیدیهارا تعاقب نمودند که بگفتن راست نیاید تا بجائی رسیدند که از صعوبت راه و مسالك دیگر نتوانستند رفت و خود ابو یزید بشتاب از شکاف سختی بزحمت بسیار گریخته و میرفت و تابعانش همه گی هلاک شدند و نمائد از لشکر ابو یزید مگر اندکی و خود ابو یزید فراراً^۱ ببلاد سودان فرود آمد

فرارن^۱

پاك مصطفوی و مرتضویند و ذریهٔ پاك پیغمبرند و در کتاب ریاض الجنان و تواریخ مصر مسطور است که ولیعهد مهدی محمد ولد او القائم بامر الله ابو القاسم بود و گذشته بود از پدر شریف آنحضرت در روز موت پدر خود مهدی محمد چهل دو سال و آن بزرگوار در حسن سیرت و عدالت و مروّت و جاهت و کرامت (۱۴۹) مثل پدر خود مهدی محمد بود و غالب و مظفر شد بر یافعیها و جا داده بود از عسکر خود در شوارعها و راهها در بصر و بحر و امن کرده بود مملکت خود را و بر انگیزته بود لشکر بسوی مصر و مالک گردید اسکندریه را در سنه ثلاثین و ثلاث مایه و خروج کرد در آن زمان ابو یزید کندر^۱ خارجی که از خوارج بود و ابو یزید و اتباع و لشکر او در^۲ و در کتاب روضة الصفاء نوشته که القائم بامر الله ولد مهدی محمد در ایام سلطنت و پادشاهی خود از مردم پریر و مغرب زمین بیعت گرفته و چون مهدی محمد برحمت ایزدی پیوست ولد او القائم بامر الله بر سریر خلافت و سلطنت قرار گرفت در سنه سیصد و بیست و پنج (۱۵۰) و اهل صقلیه از اطاعت سرباز زدند بجهت آنکه گماشته او سالم بن راشد رعایا را سرکوفته و زبون میداشت و رعایا این مطلب را بخلیل رسانیدند و خلیل این معنی را بعرض رسانید چون این خبر بسمع قائم بامر الله رسید سالم را از حکومت عزل نموده و دیگریرا بجای او بر قرار نمود از جهت رفاهیت و آسودگی رعیت و رعیت بکمال دل جمعی و خورسندی از مهربانیهای القائم بامر الله زندگانی میکردند و وقایعی که در زمان خلافت قائم اتفاق افتاد این بود

^۱ Правильное имя киддара.

^۲ По-видимому, дальше

пропущено описание борьбы Кадима с Абу Язидом, которого египетские исмаилиты называли «антихристом» (دجال). См. ниже.

البتّه علویّه‌ها نیز نسب عباسیانرا نیز بافترا نسبت خواهند داد و دفترها و محضرها خواهند نوشت (۱۴۶) و در منبرها طعن^۱ و لعن بر عباسیان خواهند گفت آن وقت از برای ما و آنها در میان خلق قریب و منزلتی نخواهد ماند و در میان خلق خوار و ذلیل خواهید^۲ گردید و امتّ تماماً از شماها بر خواهند گردید لاجرم مقتدر عباسی از این قضیه در گذشت و این اختلافها ازین سبب پیدا شد و الا مهدی محمد صحیح التّسب و از اولاد اسمعیل امام جعفر الصادق علیهم السّلام است و تفصیل ظهور مهدی محمد در کتابهای عربیّه و غیرها و در تواریخ مشهوره مسطور است و اسمعیلیّه گویند که خارج از داخل چه خیر دارد مثلاً از اینکه یهود و نصاری قائل نشدند بر اینکه حضرت محمد مصطفی ذریّه^۳ (۱۴۷) ابراهیم خلیل (الرحمان) نیست ازین گفتارها آیا حضرت رسول ذریّه^۳ حضرت ابراهیم نبوده پس باید دانستکه ازین اختلاف کردن معاندین و مخالفین در نسب و ذریّه طاهره رسول و اولاد رسول خدا از اولاد بودن او و باید دانستکه اگرچه دشمن دگوید اولاد از اولادی بیرون نرفته و نمیروند و اقتضای دشمنی همین است که اختلاف کنند و قطع نظر از کشف و کرامت این خانه واده جلیله همین جلال و بزرگواری و نسب ظاهریشان که در اینها اَبَاقِن جَدِّ هست بغیر از ذریّه رسول مکرم در هیچ خانه‌دان پیدا نبود و نخواهد بود و همین جلالت و نجابت و کرامت (۱۴۸)^۳ و اخلاق جمیله و صفات مرضیه و سخاوتشان و حلم و وقارشان و طیب اخلاقشان و جمالشان و رشادتشان صورتاً و سیرتاً شهادت میدهند شهادت صریحه^۳ واضحه^۳ بر نجابتشان و بر صحیح التّسبیشان که نسل

۱ طعن ۲ ذلیل خواهید ۳ کرامت Излишнее

و با ضعیفان و یتیمان مانند اجداد کرامش علیهم السلام رفتار فرموده و همرا امان داده و مهدی محمد در ایام دولت و خلافت خویش باطراف ولایت مغرب‌زمین لشکر فرستاد و مجموع آن ولایات را بدون کشت و بست باندک زمانی در حیطه تصرف آورده و همه از روی رضا و التّغیبه متابعت آن سرور نمودند و دست ظلم بنی عبّاس را از آن میان کوتاه کرده و تمام خلق بکمال آسوده‌گی زنده‌گانی میکردند و سالها بود که از ظلم و جور بنی عبّاس بتنگ آمده بودند در این هنگام مثل کسبیکه از سفر پر مشقّت بعد از صدمات بسیار وارد وطن شود و از خطر آسوده (۱۴۴) شود همه آن مردمان آسوده شدند و بدعای دولت سلطان زیست مینمودند و آن بزرگوار چون از ضبط اندلیس و قیروان و طرابلس و غیره فارغ شد پسر خویش القائم بامر الله را بتسخیر دیار مصر با لشکر گران فرستاد و مقتدر عباسی مونس خادم خود را باسپاه جرّار در برابر او فرستاد و میان هر دو سپاه محاربات روی نمود آخر الامر مونس خادم بنی عبّاس فرار بر قرار اختیار نمود و القائم بامر الله مصر را و دار الخلافه را تصرف نموده و بعد از بیست و پنج سال مهدی محمد در شهر مهدیه برحمت خدا پیوست و آورده‌اند که چون عبّاسیه در آن اوقات منکوب و مغذول (۱۴۵) و از خلافت و ریاست افتادند و در آن ایام مذهب شیعه آشکار شد بنی عبّاس و هواخواهان و تواریخ‌نویسان آنها از حسد و عداوت طعن در نسب مهدی محمد و اختلاف انتشار کردند و تواریخ‌نویسان بیت‌دبیر آنچه شنیده ازین جهت در نسب مهدی محمد اختلاف نمودند و الا مهدی محمد صحیح‌النسب است و علمای سنّت محضری نوشته بودند و افترا بر نسب مهدی محمد و قرار داده بودند که آن محضرا در منبرها بخوانند وزیر مقتدر عبّاسی مانع شد که اگر شما این محضرا در منبرها تکرار کنید

بیّنات کرامت علامات بفیوضات عظماء رسیدند و لقب نهادند بر
 آن جناب پامیر المؤمنین پس دعوت از برای آن در تمام شهرها
 و دیارها جاری شد و دعای سلطان همه پیر و جوان در همه افواه
 و زبان ساری گردید و همه خلق حمد خداوندرا بجای آوردند
 و چونکه استقامت یافت امر مولانا مهدی محمد و قرار گرفت
 سلطنت و او امر کرد عهد ولایترا بولد خود ابو القاسم که ملقب
 بالقائم پامر الله باشد و در کتاب ابن (۱۳۹) خلکان در جزء اول
 مسطور است در نسب مهدی محمد که میرسد باسمعیل بن جعفر
 الصادق و در تاریخ قیروان در نسب مهدی محمد باین نوع نوشته اند
 و هو المهدی بن عبدالله بن محمد بن احمد بن محمد بن
 اسمعیل بن جعفر علیهم السلام و اسمعیل و ولد او محمد و
 ولد او احمد و ولد او محمد مستور میداشتند خودشانرا از خوف
 خلفای بنی عباسی و چونکه خلفای بنی عباسی نمیدیدند از اولاد
 حسین بن علی بن ابی طالب را مگر اینکه بقتل میآوردند ازین
 جهت بغیر از دوستان کسی دیگر از آنها آگاه نبود و بعد از آنکه
 مهدی محمد ظهور (۱۴۰) کرد از دیار مغرب و استقلال گرفت سلطنت
 او آشکار شد و بنا کرد در افریقیه شهری و نام نهاد آن شهررا
 بالمهدیه و ابتدای شروع در بنای آن شهر در ماه ذی القعدة سنه
 اثنین و ثلاثه مایه بود و فارغ شد از بنای او در سال سیصد و
 هشت در ماه شوال و در آن شهر سلطنت کرد ولد او ابو القاسم
 ملقب بالقائم پامر الله و بعد از او ولد او منصور بنصر الله و
 بعد از او ولد او المعز لدین الله و معز مالک شد دیار مصررا
 و بنا کرد در آنجا^۱ شهری و نام نهاد اورا قاهره معزیه و قرار

در آنجاه ۱

بن محمد بن احمد بن محمد بن اسمعیل بن جعفر الصادق علیهم السلام وقت ظهورش از مغرب بود و اصحاب او یکی او عبدالله احمد بن زکریّا¹ بود نویم ابو القاسم بن حسن بن فرح بن حوشب الکوفی بود و دیگر مغربی که از دیلم بود و احمد بن زکریّا² بروز داد و ظاهر گردانید و مطلب ظهور آن حضرترا در شهرهای مغرب و ابو القاسم ظاهر کرد مطلبرا بشهرهای یمن و شیعه‌هایکه در مغرب بودند از برای جان‌بازی همه در فرمان احمد بن زکریّا³ در آمدند تماماً⁴ مکمل و مصلح بودند و اول شهریکه گرفتند شهر سجلماسه⁵ بود و آن شهر در تصرف یسع بن المدار بود و یسع المدار (۱۳۷) عامل المکتفی بالله بنی عباسی بود و احمد بن زکریّا⁶ از اصحاب مهدی محمد بود با یاران خود غلبه کردند بر شهر سجلماسه⁷ و آن شهر را گرفتند و فرار کرد یسع و بر اندکی‌بختند لشکر را در طلب یسع و گرفتند اورا و بقتل رسانیدند و اقامه نمودند در آن شهر چهل روز و یاران از اطراف و جوانب جمع آمدند و از ظلم بنی عباسیان آسوده خاطر شدند و دعای سلطان عالم و شکر الهی را بجای آوردند و بعد از آنجا⁸ روانه شدند بطرف افریقیه در سنه سبع و تسعین و مایتین و نازل شدند بشهر رقاده⁹ و امر کرد مهدی محمد در روز جمعه خلافت جمع شدند و خطبهٔ بکمال بلاغت (۱۳۸) و فصاحت آنچه تمامتر ادا نمودند و همه خلق از مقالات و کلمات با برکات و تبلیغات معجزات¹⁰

سبح لماسه⁵ تاملان⁴ ذکرِیا³ ذکرِیا² ذکرِیا¹

صیح لماسه⁷ . На поле вместо этого отмечено другое ذکرِیا⁶

معجز آیات¹⁰ برقاده⁹ آنجا⁸ سلجماسه^{نام}

که مجتهد آن عصر بودند و زاویه نشین بودند ابراز داشتند که این شخصیکه در مدینه ادعای پیغمبری میکند شما که علمائید امتحانش کنید اگر همان احمدست که حضرت عیسیٰ خیر دانه پس بیاها خبر بدهید آن علما رفتن ترک کردن و از راه عناد دروغ گفتن که ماها رفتیم (۱۳۴) مراجعت نمودند و بقوم خود خبر دادند که این احمد نه آن احمد است که حضرت عیسیٰ بیاها خبر داد و من بعد خواهد آمد حتی روایت دادند که این احمد از اولاد ابراهیم خلیل الرحمان نیست پس از اینکه آن علماء گفتند این احمد پیغمبر نیست ای احمد آن احمد نبود و من بعد آمد و از پیغمبری خود بگفته مردم خارج شد نه والله و نه بالله از پیغمبری خود خارج نشد و احمد همان احمد بود و از زریه^۱ حضرت ابراهیم خلیل الرحمان و اگر آنقوم از راه کین و عداوت شناختند^۲ و اگر هم شناختند^۳ از عداوت پنهان کردند بحضرت رسول خدا نقصی وارد نیامد و بر اسمعیلی هم بهم چنین و پس از اینکه هواخواهان بنی عباسی (۱۳۵) اختلاف در نسب اولاد اسمعیل کرده باشند از عناد و علمای این دور بگویند که این شخص امام نیست و امام غیب است و من بعد خواهد آمد گفته باشند امام که از امامت و از امام بودن که خارج نمیشود و خلل و اصل و نسب او پیدا نمیشود و یقین باید کرد و اگر کور آفتابرا نه بیند لازم نمیآید که آفتاب هم باشد و هم لازم نمیآید که بینایان هم به بینند اذتھای مطلب همچنانکه دیدن آفتابرا چشم بینا لازم دارد و دیدن امام زمان هم چشم پاك و دل خالی از مرض یعنی شك و نفاق لازم دارد و حاصل سند صحیح آنکه مهدی محمد بن عبدالله (۱۳۶)

۱ زریه

۲ نشناختن

۳ شناختن

که بعضی از آنها رضی نام و مرتضی نام و ابو حامد که از علمای سنت و هواخواهان¹ بنی عبّاسی بودند از جهت خوشنودتی بنی عبّاسی از حسد و عداوت در تواریخ افتراها و اختلافها ثبت نمودند و جزء تواریخ نمودند ازین است که در بعضی جاها اختلاف کرده‌اند و اولاد سلاطین بنی فاطمه از اولاد اسمعیل بن امام جعفرند و صحیح التّسمیند و آنهایکه بامامت اسمعیل بن جعفر قایلند و یقین دارند آن جماعت نسلاً بعد نسل² اطاعت‌اشان مینمودند چه مکتوم بودند از خوف خلفای بنی عبّاس چه ظاهر بر آنجماعت چنین حاصل است (۱۳۲) که بعد جعفر الصّادق حسب الامر امام جعفر اطاعت از امام اسمعیل مینموده‌اند و بآن رموزات و آداب حقائق و حکم و رویه که جعفر الصّادق بآنها تعلیم و تلقین فرموده در حقیقت که اصل مذهب جعفریست و بعد از اسمعیل بن جعفر حسب الامر اسمعیل اطاعت از محمد بن اسمعیل مینموده‌اند و بعد از محمد حسب الحکم او اطاعت از احمد ولد او میکردند و بعد از احمد اطاعت محمد ولد او نمودند و بعد از محمد اطاعت از ولد او رضی عبد الله مینمودند و بعد اطاعت از ولد او مهدی محمدرا فرض عین میدانستند نصّاً³ بعد نقیّ بلا اختلاف در باطن نفس الامر اختلاف (۱۳۳) نیست این اختلافات ظاهر از معاندین شد همچنانکه در نسب خود حضرت رسول بر آنهایکه داخل در دایره حضرت بودند یقین بود نسب حضرت بابراهیم خلیل (الله) میرسد ولی آنهایکه خارج از دایره بودند و معاندین بودند روایت کرده‌اند که محمد از آل و ذریّه ابراهیم خلیل الرّحمان نیست و جایکه طایفهٔ عیسوی بعلمایشان

ایضاً³ نسلاً² و هواخاها¹

اولاد خود و دائر مدار کرد بر اولاد خود و مردند اولاد او جمیعاً و باقی نماند از برای محمد ولدی پس دلالت کرد و دعوت کرد مردم را بسوی برادر زاده خود مهدی محمد و مردم را رو براه کرد بسوی برادرزاده خود (۱۲۹) و طریقه و وصیت را بجای^۱ آورد و بجهت آن خلافتیکه نموده بود استرضاً از برادرزاده خود مهدی محمد حاصل نمود و بعد وفات کرد و بود ولادت مولانا مهدی محمد در سنه ستین و مایتن فی ماه شوال

و فی اخبار فاطمیین

و سلطنت بنی فاطمه فی المصر که آنهارا سلاطین مصر مینامند و ذکر کرده است نسب سلاطین فاطمیین را تقی الدین احمد بن علی مقرزی^۲ در کتاب مواعظ والاعتبار المعروف بتاریخ مصر اینکه بدرستی و تحقیق خلفای فاطمیین میرسد نسب شان بحسین بن علی علیه السلام و صحیح التّسب میباشند و کسانیکه گمان کرده اند (۱۳۰) و اختلاف نموده اند در نسب ایشان اشتباهشان ازین شده چون خلفای بنی فاطمه در مصر بر مسند خلافت و سلطنت قرار گرفتند دوصد و هفتاد سال امتداد یافت دولت و پادشاهی شان و مالک شدند از بنی عباسیان شهرهای مغرب و مصر و شام و حرمین و دیگر شهرها و شیعه آنوقت در میان اهل سنت قوت گرفتند و در بغداد چهل خطبه خوانده میشد بنام فاطمیین و عاجز شدند بنی عباسیان از مقاومت با اولاد فاطمه و ذلیل و بیمقدار شدند و همه از منصب افتادند و دست ظلم شان از میان مردم کوتاه شده در آن هنگام منشی (۱۳۱) و تواریخ نویسندگان بنی عباسی و علمای سنت

مقرزی^۲ بجای^۱

خواند مرا بسوی خود و چند مطلب مشکله و سؤالات غامزه از (۱۲۶) آنجناب سؤال نمودم و بعد از امتحانات آنچه میخواستم به‌بینم دیدم و با آنچه چیز که طالب بودم رسیدم و یقین نمودم که این حصول مطلب از کرامت قرآن و نتیجه طلب راستی بود الحاصل که بعد از حصول مطالب و عهود و ایمان متابعت نمودم او را امتثالاً لاسره من جمیع الوجود و پرسیدم از اسم مبارکش فرمودند رضی عبد الله بن محمد بن احمد بن محمد بن اسمعیل بن امام جعفر الصادق علیه السلام و آنکه همراه آنحضرت بود علی بن فضل که از جمله اجل علماء بود و فاضل و عارف بود آن سرور پرسیدم از او که یا علی بن الفضل آیا (۱۲۷) میدانی عدن لاعه را عرض کرد یا مولا آرزو دارم که بدانم عدنرا و ظاهر نمائی به بنده عدنرا فرمود مگر نمیدانی پس روی خود را بمن کرد و فرمود یا ابو القاسم قصد عدن کن با علی بن الفضل تا در آنجا^۱ ظاهر شود دولت ما بر تو و در آنجاست امرای ما و شیععه های ما پس وداع کردم با امام و ما بیرون شدیم بطرف یمن و نیز در همان کتاب و ریاض الجنان است که فرستاد عبد الله بن احمد بن زکریا را بسوی یمن بجهت معاونت ابو القاسم و علی بن الفضل را پس علی و ابو القاسم و احمد بن زکریا توقف کردند در یمن یکعام (۱۲۸) و گویند که منصور حلاج نیز از داعیان اسمعیلیه بوده و بود عبد الله در سلمیه و تسلیم نمود امر امامت را بولد خود مهدی محمد و رضی خود قرار داد برادر خود محمد را و بعد وفات کرد عبد الله در عسکرانه و در وقت موت او ولد او مولانا مهدی محمد بظاهر طفل بود و قصد کرد محمد عموی او که قرار بدهد امامت را در

در آنجاه ۱

نه میل بطعام میکنند و نه بشراب از اکل و شراب افتادم و نه شب خواب و نه روز آرام داشته و دارم و از خلق کناره جستم و مائل نمیشدم که باحدی سخن بگویم و بنیت خالصه ملتجی بحق و بکلام شدم و از باطن قرآن امامرا خواستم و برپاضت نشستم و از حرام و از پلیدی ها اجتناب و دوری کردم و شب و روز در تلاوت قرآن مشغول بودم و علی الاتصال بطرف فرات میرفتم و در جاهای خلوت بخواندن قرآن میکوشیدم روزی در کنار فرات نشسته بودم و بتلاوت قرآن مشغول (۱۲۴) بودم تا باین آیه شریفه رسیدم که فرموده وَ كُلُّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُّبِينٍ^۱ تا این آیه را دیدم از دیده هایم اشک سرازیر گردید ناگهان دیدم شخص نیکو سپهائی ظاهر گردید باین فکر دیگر بمحض اینکه چشمهایم برخساره انورش افتاد گویا تمام غم هایم از قلمم زائل^۲ گردید و یک نوع سروری و فرحی در دل من پدید آمد مثل اینکه از عالم بعالمی دیگر آمدم و مثل مریضی که آثار شفا یابد یا آنکه تشنه که بآب برسد یا محبوسی که مرده نجات از برایش آورند روح من جسد مرا پیاختیار حرکت داد مثل کسیکه (۱۲۵) از رکوع نا امیدی بقیام سرافرازی قیام کند در حضور انورش براستی قیام نمودم و باطناً میل نمودم بخدمتش شرفیاب شوم فاما بخدمتش مشرف شدم و آداب بنده گی ترتیب دادم و گستاخانه زبان را بعرض گشودم که جناب عالی کیستید جواب مرحمت فرمودند حسینى معلوم گردید که از ذریه امام حسین است بعد رو به بنده^۳ نمود و فرمود تو کیستی عرض نمودم حسن بن فرح بن حوشب کوفی فرمود امامیه هستی عرض کردم بلی^۴ فرمود من از برادران دینی توام پس

1 Коран, 39(11).

2 ضایل

3 به بند

4 بکی

شدن نور امامت چرا و امامت در نسل کدام (۱۲۱) يك از اولاد امام بوده و ماها بیخبر بوده و هستیم ایا کدام طایفه در دست دارند که از آنها جويا شویم و افواها شنیدیم که زوجه حسن عسکری بعد از نه ماه پسری آورده و همان دم آن پسر غیب شد و باز ظاهر میشود من در فکر شدم که اگر ظاهر میشود چرا باید غیب شود و اگر غیب شد چرا ظاهر شود نه تکلیف از مردم ساقط است و نه هدایت از امام و کسی نبود که مرا ازین فکر بیرون آورد تا یادم آمد ازین حدیث شریف که حضرت رسول فرموده اند که قال النبی ﷺ إني تاركٌ فيكم ثفلين كتاب الله و ذرّتی و هما جلان ممدودان لا (۱۲۲) ینقطعان ولا ینفصلان حتی یردکم علی الحوض^۱ یعنی منکه از میان شماها خواهم رفت و در میان شما می اندازم دو زنجیر محکم سنگین را یکی قرآن است و دیگر ذرّیه پاک خودم که دو زنجیر محکمند نه قطع میشوند و نه از هم جدا میشوند و این هر دورا بگیرید که این هر دو شماها را وارد حوض کوثر مینمایند و من دیدم که قرآن را که در دست دارم و ذرّیه ظاهره را در دست ندارم و پیغمبر فرموده که نه قطع میشوند و نه از هم جدا میشوند حسن عسکری که قطع شد که او امام نبوده و الا باید فرزندی از او باشد پس درین صورت التجاه^۲ بقرآن آوردم و (۱۲۳) از هم و غم اینکه بین من و امام جدائی شده

السیوطی، (см. ۱۲۱) أس-سویطی приедит два аналогичных хадиса

(الجامع الصغیر فی احادیث البشیر النذیر، قازان، ۱۹۰۹، ص ۹۱، ۱۴۹).

ابوالحسین مسلم بن الحجاج) موسلم الجامع

التجاه^۲ (النیشابوری، الصحیح، بولاق، ۱۲۹۰، ج ۱۱ ص ۲۳۲).

و بلهویات رجوع میداد در آن اوقات مولانا احمد بن محمد بن اسمعیل تصنیف کرده بود کتاب مستطاب اخوان الصفاء و خلان الوفاء را که محتویست در او علوم حکمیّه از ریاضیات و طبیعیّات نجوم هندسه (۱۱۹) احکام نوامیس و شرایع و بعث و قیامت و معاد و معرفت الله تعالی و غیرها و این در پیشی عرفاء مرغوب القلوب گردید و رفته رفته بنظر مأمون رسید از کلمات با برکات و فصاحت و بلاغت دلایل و براهین قاطعه و حجّتهای واضحه که کلام الملوك ملوک الکلام دید و سنجید و فهمید که نسل امام که شجره طیبه است که أَصْلُهَا ذَابِثٌ وَقَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ^۱ بر قرار و پایدار است و خواهد بود مأمون مایوسی و ساکن شد و محمد بن احمد بن محمد رایت ولایت بولد خود احمد که ملقب بود بعبدالله سپرد چونکه عبد الله بعد پدر (۱۲۰) قائم بامامت گردید و بعد پدر خود مولانا احمد مسافرت کرد از سلمیه بسوی کوفه بجهت زیارت جدّ خود علی بن ابیطالب تا رسید در کوفه به ابو القاسم بن حسن بن فرح بن حوشب کوفی^۲ و ابو القاسم از اصحاب حسن عسکری بود و ظاهر کرده که چون حسن عسکری وفات کرد و نبود مراورا ولدی و فرزندى و من قطع نمودم که بر خطا آمده ایم ماها و ماها بر شاخه درخت مانده ایم^۳ و از اصل درخت بی خبریم و ما یقین میدانستیم که زمین از امام خالی نیست و نخواهد شد و خیال کردم در خصوص امامت اینهمه اختلاف و شعبه شعبه

1 Коран, 14(29).

2 По Вюстенфельду — ابو القاسم الحسن

(F. Wüstenfeld. Geschichte der Fatimiden-Chalifen. بن فرغ الصنادیقی

Göttingen, 1881, S. 8).

مندهایم^۳

آنجا^۱ الی دیار دیلم و در دیلم تزویج نمود علویّه را و کرامت نمود خداوند بمولانا احمد از آن علویّه پسری و او را محمد نام نهاد و منتشر شد و شهرت گرفت دعوت احمد بن محمد بن اسمعیل در آفاق این مطلب در زمان مأمون بن هارون شد و در زمانیکه مولانا احمد از دیار دیلم بیرون شد امر کرد مردمرا بطاعت و فرمان برداری برادر خود حسین بن محمد بن اسمعیل که خداوندان حسین را از دختر منصور بمحمد عطا کرده بود و حسین آنزمان بمنصب پیبری یعنی داعی گری بود که مرتبه نبوت باشد و مولانا احمد این منصبرا به برادر خود حسین عطا کرده (۱۱۷) بود و حسین دعوت میکرد مردمرا بامامت برادر خود احمد بن محمد و هرکس میشنید اجابت میکرد دعوت حسین را و قائل میگرددند بامامت احمد و کرامتهای مدیده ازو مشاهده نمودند ازین جهت باو میگریزدند و پهن شد دعوت حسین بن محمد در شهرها الی دیارها و جزیرهها^۲ تا اینکه ثابت و متقن^۳ شد قوام^۴ دعوت او و محکم شد احکام او سرّاً و علانیّه و ظاهر شد حجّت او و مولانا احمد بن محمد تسلیم کرد امر امامترا بولد خود تقی محمد و بعد در سلمیه برحمت حق پیوست و مولانا تقی محمد بعد از پدر خود احمد دعوتش استقامت گرفت و بر مطیعان و شیعیان ظاهر شد امامت (۱۱۸) او در سلمیه و تزویج نمود زنی از نجباء و عطا کرد خداوند باو از آن زن پسری و آن پسر را نام نهادند احمد ملقب برضی عبدالله و چونکه مأمون زهر داد بعلی بن موسی الرضا را گمان نمود که قطع کرد نسل رسول را و بااستراحت مشغول گردید و مردمرا از ستن و از شریعت دلسرد میکرد

قوادم^۴ متقین^۳ جزیرهها^۲ از آنجا^۱

اینمدار دنپیارا وداع فرمودند و محمدآباد که در ری است آباد کرده محمد است و انتقال نمودند امر امامت و ولایترا بولد خود احمد (دادند) و احمد بجای پدر بزرگوار صاحب ارشاد شد و مقتدای جماعت گردید و مقبر مولانا محمد در فرغانه میباشد و در آن آوان سخت شد طلب عباسیان در گرفتن اولاد (۱۱۴) حسین بن علی بن ابو طالب را اما نمیدیدند احدیرا از اولاد حسین بن علی را مگر اینکه او را بقتل میرسانیدند یا آنکه او را بر هر هلاک میکردند و نبود از اولاد حسین بن علی مگر اینکه از خوف بنی عباسیان خود را مخفی و پنهان میداشتند تا امکان داشتند باطراف و به بلاد بعینه فرار کردند و غربت اختیار کردند بلکه^۲ بعضی بلباس بدن برآمدند از جهت حفظ بدن خود و آن عقب گیری سبب شد بر غیبت چونکه باین سختی که اولاد حسین بن علی را در هر جا که به بینند بکشند و حکم قتل از برای کلیه صادر شده بود و این مطلب در خلافت (۱۱۵) متوکل بود نه پیشتر و نه بعدتر پس امام که خودرا از معاندین در پرده شدند در آن زمان و اسمعیلیان میگویند که امام از اهل نفاق و معاندین پنهان شدند نه از اهل وفاق و سورا از دشمن مخفی میکردند نه از دوست و اسباب و متاعرا^۳ از خائن و نزد پنهان میکنند نه از امین و طعام خوبیکه داری بدشمن اگر ندهی روا نباشد که بدوست هم ندهی و پادشاهان راز خود از عدو پنهان میدارند نه از امین پس میگویند احمد بن محمد بن اسمعیل بن جعفر صادق استتار و مخفی بودن خودرا زیاد نمود و در پنهانی که دشمن او را نه بیند و از آن بلد (۱۱۶) بسوی رامهرمز^۴ هجرت نمود و از

زامهرمن^۴ مطاعرا^۳ بلکه^۲ نمیدین^۱

چندی منصور دختر خود را بمحمد تزویج کرد و محمد هم قبول فرموده تا اینکه گذشت و بعد هارون الرشید سخت گرفت یاسحاق (۱۱۱) که حاکم ری بود و عذاب کرد او را بانواع عذاب‌ها از جهت بدست آوردن محمد بن اسمعیل^۱ حتی اسحاق از شدت آن عذاب برحمت حق واصل و دلالت نکرد هارون را بطرف محمد تا بعد چندگاه باز خیر بهارون رسید که محمد در نهبانند است و باستراحت مشغول است دیگر بار هارون فرستاد جمعیرا از برای گرفتن محمد بن اسمعیل از آنجمله محمد علی خراسانیرا با دو صد و پنجاه غلام ترك بخارائی آنها چون بآن ملك رسیدن یکباره هجوم آور شدند بر محمد بن اسمعیل و آنها بچشم خود دیدند که در دو طرف محمد دو شخص مهیب با دو شیر (۱۱۲) عجیب دیدند خود محمد با کمال آسودگی بعبادت پروردگار و برآز و نیاز مشغول است آنغلام‌ها از آن هیبت دست و پای خود را کم نمودند و طپید قلبشان و رمق از زانوهایشان و همه بدو کنده زانو در آمدند و طاقت نیاوردند و سلام نمودند و گفتند حقا که نور سیادت از سپهای انور ساطع و هویداست و عرض حال خود را بمحمد نمودند و زبان بعذر گشودند و خواهش کردند که از آن جا نقل مکان نماید تا که ماها بیک بهانه بسوی هارون مراجعت نمائیم مولانا محمد پزیرفت و از نهبانند بفرغانه رفتند و قاضی شمس الدین (۱۱۳) شاگرد منصور بود و در فرغانه بود و او را از فرغانه بهرات فرستادند از برای ارشاد و دلالت کردن مؤمنان پیروان بمولانا محمد بن شاه اسمعیل و اطلاع دادند جماعترا از تشریف آوردن مولانا محمد را بملك ری و محمد بعد از چندی در فرغانه

اسمعیلیرا ۱

در همان کتابها مسطور است که بعد از موت امام جعفر صادق زمان خلافت هارون الرشید بنی عباسی در پنهانی زبیده خاتون¹ زوجه هارون نوشت که هارون خیال قتل تو را دارد ای مولای من در خیال خود باشید پس بیرون شد محمد از مدینه بسوی کوفه با برادر خود علی بن اسمعیل و با چند نفر از صحابه خود که صاحب علم و فضل بودند و محمد در حسن سیرت و اخلاق جمیله مثل آبا و اجداد بزرگوار خود بوده و مظلوم بوده و در کوفه و چندی ماندند پنهانی و در کوفه متولد شد از برای محمد پسری و نام (۱۰۹) او را باحمد ملقب بوفی احمد و قولی بعبد الله و بعد از کوفه محمد با اهل بیت و اصحاب خود و برادر روانه شدند بطرف ملک ری و قرار گرفتند و وارد شدند در آن مملکت باسحاق بن عباسی که در آن زمان از جانب هارون الرشید حاکم ملک ری بود و از شیعیان خواص بود و ارادت صادق محمد داشت و محمد در منزل او رحل اقامت انداخته و چون هارون خبر یافت که محمد بن اسمعیل در نهاوند پیش اسحاق است کسی فرستاد بگرفتن و آوردن محمد را و اسحاق ازین مطلب باخبر شد خدمت محمد عرض کرد که (۱۱۰) ای مولا پدر و مادرم فدایت یا بن رسول الله اکنون بنده اراده دارم بر اینکه جناب شما را روانه نمایم بطرف کوه که در آن کوه یکی از دوستان منصور نامی که در آن ملک قاضی القضاست و در دست اوست اعمال نهاوند و مینویسم بسوی او در مراعات تو بعد محمد فرمودند بسیار نیکو مشورتی نموده و بعد محمد بیرون شد با اهل خود بطرف کوه نهاوند در پیش منصور و در آنجا² بغوشی بسر میبرد تا بعد از

در آنجا² 2 1 Быть может, вместо خانам.

خود را پست گرفتند و شهادت و سلام خود را تسلیم کردند در حکم دوست و صوم سر نگفتن بنا اهل و زکوة^۱ عبارت از تزکیه نفس و زکوة یعنی عشر با امام وقت دادن و هم چنین همه را (۱۰۶) تأویل کنند و گویند پیغمبر حاکم^۲ ظاهرست و امام حاکم باطن و گویند واجبست بودن امام در هر عصری ولی فائداً از معاندین دین خود را پنهان کردن و در نظر پاکان و نیکان آشکار است و نور امام در جبین و سیمای اقدسش ساطع و لامع و طالع است و کرامت و سخاوت و مروّت و شجاعت مرتضی علی علیه السلام درو جمع است و مجمع است دروی صفات انبیاء و اولیاء و این مطالبها با تمام شد و حال باز آمدم بمطلب سایر کتابها از آن جمله در کتاب ملل (و) التّحل و مطابق همین کتاب من البَدْو و الی الختم نیز در کتاب ریاض الجنان که عربی است بود و بنده بفارسی ترجمه نمودم (۱۰۷) چونکه مطابق بهمین مسطورات مزبوره خوفاً للتّطویل درج نکردم ولی این چند کلمه را معض اطلاع درج نمودم و آن اینست که نیز در ریاض الجنان مسطور است که محمّد بن اسمعیل در خدمت جدّش امام جعفر صادق بود و چونکه امام جعفر صادق بمردم نموده بود که اسمعیل من وفات کرد محمّد پسر او را از پیش خود دور نمیکرد و مراقب او بود و آن جماعتیکه قائل بودند بامامت حضرت اسمعیل بن امام جعفر صادق محمّد ولد او را ولیعهد پدر میدانستند و در حضور خود جعفر صادق رجوع اشان بمحمّد بن اسمعیل بود و در روی زانوی امام جعفر صادق دست محمّد را میبوسیدند و حاجت (۱۰۸) میخواستند و امام جعفر آنها را منع نمیکرد و مطلب دیگر ایضاً

حکم^۲ ذکوة^۱

باید دل‌هایشان در هم کشیده باشد از حدّ مستعجیب تا مولا و تأویل
 آیه شریفه فرموده که قوله تعالى يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ
 إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا
 بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ¹ این کلام خطابست بمؤمن بایمان
 تقلیدی که غرق دنیایند یعنی ای کسانی‌که ایمان آورده‌اید هر گاه
 که میخواهید بپا بدارید نماز را پس اول بشوئید روها و دست‌هایتانرا
 بآب (۱۰۴) تعلیم و معرفت از گرد و غبار و آلودگی‌های دنیا
 تا جایکه امکان دارید مگر بقدر ضروره و مایحتاج و برسازید از
 فیض آن علم که غذای روح است به بزرگ و کوچک‌تان و فرموده
 که قوله تعالى وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ فَمَا عَلَيْكُمْ صِغِيرًا طَيِّبًا²
 یعنی اگر باشید در میان مرض یا در بین سفر یا در جنابت
 یعنی اگر در بین علمای قشریّه و زاهدان ظاهرپرست و منکران
 امام که دشمن دینند و اگر دستتان بمعلم صادق نمیرسد که
 باب علم خود را پاکیزه نمائید تیمم کنید صغیرًا طیبًا که معنی
 زمین پاکست یعنی (۱۰۵) مؤمن پاک که مثل خاک افتاده باشد
 و بدانکه وضوی حقیقی دسترا از آلودگی بحرام شستن و از
 خیانت پاک کردن و دست بیعت به پیر وقت دادنست و در راه
 حق برای بذل دراز کردنست و قبله امام وقترا شناختن و رو باو
 آوردن است و قیام در راه دین راست ایستادنست و قرائت خود را
 موعظه نمودنست و رکوع در خضوع و خشوع بودنست و سجود

¹ Коран, 5(8). ² Такого в точности стиха нет в Коране.

Ср. суры 4(46) и 5(9), которые цитированы здесь с пропуском между

словами أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُم مِّنَ الْغَائِطِ أَوْ لَا выражения سَفَرٍ فَمَا عَلَيْكُمْ صِغِيرًا طَيِّبًا
مَسْتُمْ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً.

عبادت هم بیشناخت امام وقت پذیرفته نیست و همچنانکه وضو از آب مطلق و پاک و مباح حاصل میشود و معرفت امام هم بتعلیم معلّم صادق حاصل میگردد و همچنانکه وضو از آب غصب و نجس و مضاف و مشتبه حاصل نمیشود (۱۰۱) بلکه حرامست استعمال بآنها پس شناخت امام بمعلّم بیخبر کاذب که منکر از وجود امامند و دشمن دینند حاصل نمیشود بلکه از مکر پرسیدن حرامست چونکه از جهالت حکم قتلت را میدهند و اگر آب نبود یا آب مضاف یا نجس یا مشتبه یا غصب بود در آن صورت تیمّم کنند^۱ بخاک پاک یعنی اگر دستت بمعلّم مخبر صادق نرسد و علمایکه بودند علمای منکرین بودند و هستند آنوقت باید از عدول المؤمنین سخن دین پیاموزی چونکه نماز واجب است وضو هم واجبست یعنی چونکه معرفت امام وقت واجبست تعلیم معلّم صادق هم واجبست اول وضو و بعد (۱۰۲) نماز اول تعلیم و بعد شناخت و در عبادت سه چیز شرط است تا که عبادت درست و صحیح آید و آن سه چیز عقلست و بلوغ و اسلام یعنی در حاصل شدن ایمان هم سه چیز حاجتست اول شناختن امام وقت و حجّت و داعی و مقدمات نماز شش است یعنی امام نماز است و مقدم بر او شش است و باید بدانی از خودت تا امام که حدّ هفتم است اینها حدود دین و پایه دین است خوب گفته فرد * بود زنجیر در زنجیر پیوند * سرزنجیر در دست خداوند * یعنی شش حدّ را که خدمت کردی و شناختی حدّ هفتم که خود امام است میشناسی بشرط اینکه (۱۰۳) این حدود را از هم جدا نکنی مثل قطار شتر از جا که کنده شد در عقب میماند یعنی مثل زنجیر از محبت

تیمّم کند ۱

و فرمان او باشی اینقدر باید بدانیکه بمحض اینکه معتقد باشی که امامی هست در عالم و غیبش بدانی و راه باو نداشته باشی بدانکه امام شناسی نیستی زیرا که میشود در سفری با تو همخواه¹ شود و تو سوار باشی و او پیاده و در رکاب تو میشود و تو او را شناسی پس این چگونه شناخت است یا اینکه بگویند من شناختم امامرا و بتو میگویم و تو قبول نمیکنی پس این چه نوع شناخت است که بتو نشان میدهد و تو قبول نمیکنی تو بدانکه هیچ دینداری بی شناخت امام زمان که صاحب دینست قبول نخواهد (شد) مثلاً کسانیکه بامامت مرتضی علی قائل (۹۹) نشدند عبادتشان مردود است پس باید دانست که همان شخص حاضر است در هر نوری بطوری و باسمى و لباسی آمده و تو چونکه نمیدانی و او را نمیشناسی قائل نمیشوی بامامت او پس چگونه عبادت تو بدرگاه خداوند قبول شود و در آن وقت یاغی² خواهی بود و بدانکه تو حالا یاغی³ هستی آنوقت دور او بود و حالا دور تو است پس در هر دوری نبوت و ولایت که نبی و ولی باشد حاضرند و هرکس قبول کرد سلمان شد و هرکس قبول نکرد او اچو جهل شد مثلاً علمای سنت و جماعت با آن علمشان بو نبردند و نداشتند که مرتضی علی ولیء حقست و از ولی بودن (۱۰۰) او منکر شدند ازینکه گفتند مرتضی علی ولیء خدا نیست آیا مرتضی علی از ولی بودن خارج شده باشد پس ازینکه این علما بو نبردند که شاه اسمعیل امام برحقست اگر آنها جمیعاً منکر شوند از امامت او حضرت امام شاه اسمعیل از امامت خارج نمیشود و میگویند همچنانکه نماز بیطهارت پذیرفته نیست و

یاغی³ یاغی² همخاه¹

بعد دور ولایت قربان کسیمکه بشناسد ولی دور زمان خود را قطعاً آنکسی ناجی و رستگار و اهل حق خواهد بود شعر * علی را گر ندانی در زمان خود بدان پیشک * نباشد بهره و فیضی ترا از این مسلمانی * باید بدانیکه پایه شریعت و مسلمانی يك درجه است (۹۶) و پایه حقیقت که شناخت امام زمان باشد و ایمان یکپست در شریعت که داخل شدی مسلمانی بجهت اینکه ازین مسلمانی همان رسوماتست و داخل در حقیقت که شدی مؤمن میگردد پس اگر میخواهی که بایمان برسی و نور ایمان در دل تو قرار گیرد از دین حق و از دینداری و از صاحب دین باخبر شوی که شاه ولایت مرتضی علی است و واجب است که بشناسی صاحب تأویل را که معلّم صادق است تا بتعلیم او بشناسی امام روزگار را که صاحب دینست مثل صاحب دین مثل مرغست و سایه او چون مرغ که بر آسمان پرواز میکند سایه او بر روی زمین پیداست و صیاد بدبخت آن سایه را (۹۷) خیال مرغ میکند و هرچه تیر دارد بر آن سایه میزند تا آنکه ترکش او از تیر تمام میشود و صیدی نکرده و فایده نبرد الا ترکش از تیر خالی شده پس دینداریکه صاحب دین اشرا نشناسد بلکه از ناشناسی دشمن او باشی هرچند که ترکش عمر را خالی نموده و بمطلب نرسیده و فایده نبرده و باید بدانیکه آخرت نخواهی داشت و دست تو از آن صید حقیقی که نور ایمانست که او شناخت امام زمانست خالیست و مراد ازین گفته‌ها آنستکه امام زمان خود را بشناسی و بدانی که او از نسل ولایت مطلقه است و از خاندان^۱ نبوت و ذریه رسول اکرمست و راه باو داشته (۹۸) باشی و مطیع امر

خواندان ۱

علی‌خوانی ملی‌دانی نباشد همچنانکه مولانا مرتضی علی فرمودند
 شِيعَتِي كَشْعَاعِ الشَّمْسِ یعنی شیعه‌های من مثل شعاع آفتاب
 است همچنانکه نور آفتاب بی آفتاب کسی ندید و باید دانستکه
 نور آفتاب از خود آفتابست شیعه هم بی مولا نیست همچنانکه
 آفتاب بهر سمت برود نور او بهمان طرف می‌رود امام در هر جا
 باشد شیعه پاك با اخلاص و پیروان او از او باخبرند که در کدام
 ملك و دیار است این است معنی شیعه و شیعه که از آقای خود
 بی خبر باشد شیعه نیست و می‌گویند که الَّرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ¹
 که در سوره عمر انست (۹۴) اساسی است که صاحب تأویل است
 و مدار نوره امام هفتتا است همچنانکه ذکر شد که مراد از سِتَّةِ
أَيَّامٍ² شش پیغمبر اولوا الْعِزْمِ³ است و ثُمَّ آسَتَوَى عَلَى الْعَرْشِ⁴
 در روز هفتم است که کمال مرتبه ولایت است و کمال هفته هم
 هفت روز است و معنای هر شش شریعت یکیست شش شریعت باید
 معنا هفتتا میشود پس معنای شش شریعت که یکیست و آن
 یکی هم امام است پس هر کسی درک کند در دور نبوت ولایت مستتر
 بود و اسم نبوت در میان بوده از ولایت نامی ظاهر نبود و در دور
 ولایت نور نبوت مستتر است یعنی در پرده و اسم ولایت در
 میانست و درک باید کرد (۹۵) که اول باید زراعت کرد و بعد حاصل
 برداشت پس باید دانست که اول نبوت و بعد امامت مثل اینکه
 اول راه بعد منزل تا راه نروی بمنزل نمی‌رسی و تا زحمت نکشی
 راحت نبینی پس اول نبوت بعد امامت اول محنت بعد راحت
 پس اول نبوت بعد ولایت اول دنیا بعد آخرت پس اول نبوت

¹ Коран, 4(160).

² Коран, 7(52).

³ Коран, 46(34).

⁴ Коран, 7(52), 10(3), 25(60), 32(3), 57(4).

کردی بتوسط او راه بامام پیدا خواهی کرد فرد * روز سایه آفتاب پیرا
 بیاب * دامن شه شمس تبریزی بتاب * و از مردان راه حق
 مرشد را باید شناخت که معلّم صادق است ملاً فرموده * هرکه او
 بیمرشدی در ره رود * همچو غولان گمراه و در چه رود * که قوله
 تعالی أَطِيعُوا اللَّهَ و أَطِيعُوا الرَّسُولَ و اُولَى الْاَمْرِ مِنْكُمْ¹ و از مرشد
 کامل پیر را باید شناخت و از (۹۱) پیر امام وقترا سعدی گوید *
 دست در دامن مردان خدا میزن و میرو * هرکه با نوح نشیند
 چه غم از طوفانش * و میگویند باطلست ماندن بر ظاهر و تمزیل
 و واجب است عمل کردن بفرمان امام زمان و گفته شد که عشق
 کلّ و عقل کلّ و نفس کلّ مدامی در میان خلق عالم است بعبارة
 آخری² امام و ناطق و اساسی بعبارت دیگر ولایت و حجّت و داعی
 همچنانکه اولی و وسطی و آخری است امامی و ناطقی و اساسی
 است و هکذا طولی و عرضی و عمقی است همچنین امامی و ناطقی
 و اساسی است همچنانکه هیولی و جسمی و صورتی (۹۲) است امامی
 و ناطقی و اساسی است همچنانکه ماضی و مستقبلی و حالی است
 امامی و ناطقی و اساسی است و همچنانکه قول را معنیست شریعترا
 تأویلست و همچنانکه مقصود از قول همان معنای اوست پس
 مقصود از شریعت تأویل اوست پس هر کس بظاهر شریعت باستند
 و از ظاهر باطنرا نجوید مثل کسی باشد که درین جهان آنچه انرا
 نجوید و مراد از شریعت پیغمبر این بود که ولایت علی مرتضی را
 بر مردم ظاهر نماید دانایان دیدند و کور باطنها منکر شدند
 و باید دانست که کور از آفتاب بجز گرمی او چیز دیگر ندیده
 و نمیند مثل این ظاهرپرستها از علی همان اسمی میداند (۹۳)

1 Коран, 4(62).

2 بعبارت اخرا

خود نکند همه افعالش فاسد و از شریعت خارج است اگرچه در ظاهر مسلمانست اما در باطن فاسق و ناقص است و شریعت بدست زهپایید مگر از شناختن امام زمان و هر کس در زمان خود امام آن (۸۸) زمانرا نشناسد و بمپرد اعمی حشر خواهد شد که فرموده قوله تعالی وَ مَنْ كَانَ فِي هَذِهِ اَعْمٰی فَهَوَ فِي الْاٰخِرَةِ اَعْمٰی^۱ یعنی و هر کس امام وقت خودرا نداند و نبیند در این دنیا و بمپرد در آخره هم نخواهد دید که گفته اند هر که اینجا^۲ ندید محرومست * در قیامت ز لذت دیدار* و باید دانست که کلمه شهادت اول نفی است و بعد اثبات و نفی چون ظاهر شریعت و تنزیل و اثبات باطن شریعت و معرفت امام زمان و شناختن خداوندان تأویل را که راه بامام وقت دارند که اَلرَّاسِخُوْنَ فِي الْعِلْمِ^۳ و ظاهر شریعت تنزیل و قشر است (۸۹) و باطن شریعت تأویل که او مغز است پس رستگاری و نجات نخواستی یافت از مهلکه مگر بتربیت خداوند تأویل که مرشد کامل و پیر واصل و اساسی که حوای وقتست و مادر حقیقت است پس لازم است شناختن او تا از پستان علم او شیر معرفت بنوشی و در فرمان برداری او بکوشی تا معرفت عقل کل که نبیء وقتست بررسی که او ترا بعشق کل که ولات معظمه است که امام وقت باشد میسرساند بهمان صورت که در غدیر خم رساند مثل مردم جاهل مثل ظلمات است و پیر واصل مثل سایه و امام عصر مثل آفتاب از ظلمات (۹۰) تا بسایه نرسی بآفتاب نمبرسی و سایه از یک طرف وصل بآفتاب است و از طرف دیگر وصل بظلمت و پیر واصل دو جنبه دارد و از جنبه ملکوتیه ره بامام دارد و از لسانی بشریه راه بخلق دارد بدانید به پیر که راه پیدا

۱ قرآن، ۱۷(۷۴). ۲ این جاه ۳ قرآن، ۴(۱۶۰).

از اعراب آمدند خدمت حضرت (۸۵) رسالت مآب و اقرار کردند
 بوحدانیت خداوند و رسالت حضرت رسول که قوله تعالی قَالَتْ
 الْأَعْرَابُ آمَنَّا قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلَكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنَا^۱ یعنی زمانیکه
 گفتند طایفه از اعراب که ماها ایمان آوردیم تو بگو ای پیغمبر
 که ایمان نداشتید و شماها مؤمن نیستید و لیکن بگوئید مسلمان
 شده ایم ما پس در حضور پیغمبر باین اقرارشان سَلَبَ ایمان
 شد از آنها بجهت اینکه اقرار بیدلپیل و برهان بود از معنای
 باطن بی خبر بودند مثل کسانیکه نماز میخوانند و حواس اشان^۲
 متفرق است و نمیدانند معبود خود را و نمیدانند که بکه راز
 (۸۶) و نیاز میکنند نمازشان ردّ است پس مسلمان بودن تنها هم
 بیفایده است مگر مؤمن باشی چونکه تا مؤمن نباشی مستحقّ
 صواب نیستی و مستحقّ صواب که نبودی لا جرم مستحقّ عقاب
 خواهی بود مؤمن که نبودی فاسق بدانکه مؤمنی وقتی حاصل
 میشود که اهل حقیقت باشی که از قیل و قال و از چون و چرای
 خلق و از مجاز گوئی و از دغل بازی و از مفسدی و فتنه انگیزی
 بگذر پس ظاهر کلمه مثل ظاهر شرع است که از دست شخصی
 خلی میماند و تخمبست در شوره زار انداختن و باطن شریعت
 که شناختن امام وقتست مثل معنای (۸۷) کلمه است پس نیست
 شریعتی مگر معرفت امام وقت همچنانکه مقصود از شریعت
 پیغمبر شناختن حضرت مرتضی علی بود بخلق که دین از شناختن
 مرتضی علی کامل میشود پس ایمان از معرفت امام زمان حاصل
 و کامل میگردد همچنانکه بعد از پیغمبر هر کس بیعت بعلی
 نکرد افعالش تباه شد پس هر کس در هر زمان بیعت بامام زمان

حواص اشان^۲ ۱ Коран, 49(14).

پهمان حرفست و از برای هر حرفی تأثیر بیست از حیثیت این
 تأثیر خاصیت او در نفس هاست از خاطر است که علمهایکه
 استفاده میشود از کلمات تعلیمیّه گردیده است غذای روح یعنی
 دلایل و کلماتیکه صادق تعلیم میدهند و بمعرفت می‌رساند هر کس
 درک کند غذای روحست همچنانکه غذایکه از طبایع خلقیه در
 ظاهر عالم پیدا میشود غذای بدنست و بتحقیق قرار داده است
 خداوند غذای هر چیز را از آن چیزیکه او را از آن چیز پیدا
 کرد و رزقهارا رزق لطف او دهد و از روی (۸۳) عددها و کلمه‌ها و
 آیه‌ها می‌گویند موجودات بر دو قسمند یا ظاهرند که بحواس احساس
 و درک او میتوان کرد مثل جسم‌ها یا بعقل درک او میشود چون
 جان البتّه جان که لطیف است بهتر از جسم کثیف است بدانید
 جان که باقیست بهتر از جسم فانیست و هر اسمی مسمائی دارد
 و اینمطلب مسلم است که مسمی بهتر است از جسم مثل لفظ
 و معنی البتّه عمده و معناست چونکه مقصود از لفظ معنای اوست
 پس مقصود از شریعت معنای اوست که معرفت امام زمانست
 و هر چیز را که بحواسی در یابند محسوسات خوانند و هر چیز را
 که خداوندان حکمت بعقل در یابند و درک کنند معقولات گویند
 قطعاً که معقولات (۸۴) از محسوسات بهتر است زیرا که برتری
 انبیاء و اولیاء و حکماء بر سایرین بجهت این بود که درک کرده بودند
 معقولات را پس افضل کسیستکه درک معقولات و معانی را بکند
 و برتری و افضلیت بظاهر محسوسات نیست زیرا که حیوانات هم
 درک محسوس می‌کنند پس افضلیت بفهمیدن مظاهر است مثلاً
 کافر بظاهر کلمه شهادت بگوید تن و مال و عیال او در حصار
 میشود و معاشرت با او صحیح گردید ولی جانش هلاک و مردار
 است امّا از درک معنای کلمه یعنی شناخت حقیقی جان او در
 حصار است به بین تفاوت ره از کجاست تا بجای مثل اینکه طایفه

زمان دور و منقطع شدند و وَدُمَّيَسَّهٗ¹ در أَسْفَلَ سَافِلِينَ² سرازیر خواهند
 ماند مثل جزء از اجزاء بدن هر گاه قطع شد دیگر اطاعت³ بدنرا
 نمیکند و در فرمان بدن نیست و مردار است پس (۸۰) وصل
 پامام نیستی چگونه فرمان امام را میبری مثل اعضا که قطع شده
 و اصل بدن نمیشود و از بدن باید دور کرد چگونه فرمان بدنرا
 میبرد پس کسیکه منکر امام زمانست چگونه در فرمان امام باشد
 در فرمان امام و پیرو امام که نبود و جدا بود هلاکست و مردار
 این مطلب مسلم است کسیکه عیسی وقترا نشناسد و خودرا
 بفیض انفاس قدسیه زکیه او نرساند یقین میست است و باید بداند
 که مرده است ایچاهل نادان عیسی زمانرا برگزین که فرد *
 برگزین عیسی وقتت این زمان * تا شوی زنده دل ویا بی امان *
 و میگویند (۸۱) نیست از فریضه و ستی مگر آنکه در باطن
 از برای او و نیست و هر عددی در مقابل عددی است بسبب آنکه
 خود شرایع عوالم روحانیه امریه است ولیکن عوالم شرایع جسمانیه
 خلفیه است پس باطن شریعت حقیقت است و مراد پیغمبر از
 شریعت باطن او بوده همچنانکه مراد از زراعت دانه اوست
 بهمچنین هر چیزی باطنی دارد ولی باطن هم دارای ظاهر باشد
 از جهت سالم ماندن باطن چونکه اگر پوست نباشد مغز سالم
 نمی ماند و همچنین در ترکیب حروف و کلمات بر وزن و اوزان صوری
 اجسامند و حروف منفرد از الف تا یا نسبتشان بسوی کلمات
 که (۸۲) مرگینند مثل نسبت بسائط مجرده است بسوی مرکبات
 از اجسام و از برای هر حرفی وزن نیست و طبیعتیست که مختص

¹ قرآن، 36(68).

² قرآن، 95(5).

³ عطاقت

(۷۷) به مردم برساند یا ترویج دین کند حرامست همچنانکه حرکت افلاك بتحریرك نفس است و حرکت جسد هم بتحریرك نفس است و تحریرك شریعت بتحریرك نبی و وصی است در هر دوری از احوار پس انسان کامل نمیشود مگر بشناخت امام زمان عبادت شناخت امام زمانست و بهشت معرفت امام وقت است وعصیان دوزخ مخالفت امام عصر و اصحاب الیمین که نُذِلُّهُ مِنَ الْآخِرِينَ^۱ متابعان امام وقتند و اصحاب الشمال معاندین امامند و اصحاب الیمینه بیعت کنندگان امامند که پیرو امام زمانند و اصحاب المشأمة از شویمیت شان (۷۸) منکران امام وقتند و اصحاب التار دشمنان امام زمانند و اصحاب الجنة دوستان امام حتی اند و جَنَّتْ عَدْنُ كَه قَرَبِ اِمَامِ اَسْت و حجیم پر آفت دوری امام است وَ اِنَّ الْاَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ^۲ پیروان امامند که در نعیم و حضورند وَ اِنَّ الْفَجَّارَ لَفِي سَجِيمٍ^۳ مخالفان امامند که در سجیم غرور و مجادله اند با هر مسکینی و آنهاییکه از عیبها پاکند از آنستکه جویای عیب خود بوده اند و از عیب خود با خیر شده اند و اصلاح نموده اند و مداوا کرده اند تا مُعْرَا از علل شده اند و آنهاییکه غرق تبیند و از عیوب خویش بی خبرند (۷۹) از آنستکه عیب جوی دیگران بوده اند و چشمشان در سراغ عیب خلق بوده که حالا مرض عیبشان ناسور شده و میگویند که نفس جزء و عقل جزء اگر متصل شد بنفس کل که نبی وقت و ولی وقت باشند که انس کامل و اهل رحمت خواهند گردید وَتَعَوَّرَهُ^۴ در اعلا علیین^۵ زنده جاوید خواهند بود و اگر از پیر وقت و امام

1 قرآن، 56(39).

2 قرآن، 83(22) و 82(14).

3 Такого

именно стиха в Коране нет [ср. суры 83(7) и 82(14)].

4 قرآن،

36(68).

5 قرآن، 83(18).

وَأَثَمْتُمْ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي¹ یعنی تمام کردم بر شما نعمت خود مرا که شناخت امام وقت باشد که نعمتی و دولتی و عبادتی از شناختن امام وقت بالاتر نیست پس معناجند این اطفال روزگار بپادریکه حوّا باشد و پدریکه آدم علیه السلام باشد کانه همان شکل اوّل است زیرا که هر چیزی که در ابتدای کار که لازم بوده بر قرار شد تا مادام (۷۵) که لازمست برقرارست همچنانکه می بینی از شب (و) روز و ماه و خورشید و غیره همچنانکه ماه و خورشید برقرارست حضرت آدم صفی و حوّا که پدر و مادرند از اوّل بوده اند و اکنون هم در میان فرزندان خود هستند هر کس باشارات آلهی یعنی باین علائمها که بیان شد شناخت در زمان خود ابو البشر را و بفرمان او شد و اقتدا کرد که ملائکه^۲ حالیه است و هر کس که نشناخت و مثل خود آدم گمان کرد و برتری ازو جست و گردن-کشی و تکبر کرد و سرپیچ شد و خود را ازو بالاتر دانست و سر تسلیم در فرمان او نیاورد و أَنَا خَيْرٌ (۷۶) مِنْهُ^۲ گفت شیطان وقتست و مردود و رجیم و در جحیم قرار خواهد گرفت اگرچه متصل در عبادت بود مثل حال کسیکه شناخت بامام وقت خود بهم نرسانید و شب و روز در عبادت باشد و بنده گی بنماید مثل همان شیطان است پس هر کس اهل بود مثل هابیل که شناخت و هر کس ناخلف است مثل قابیل که یاغی و طافی شد پس واجب است که بشناسی خلیفه^۳ خدا را زیرا که فرمود إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً^۳ یعنی من قرار دادم در زمین خلیفه و جانشین پس کتاب خدا را خلیفه^۳ خدا بخلق خدا میسرساند نه بیگانه پس در بودن خلیفه خدا در زمین و اگر بیگانه کتاب خدا را

1 قرآن، 5(5).

2 قرآن، 7(11).

3 قرآن، 2(28).

جان از عقل بدرجۀ کمال می‌رسد و نفس مثل ماه است از خود زندگانی دارد اگر توجّه بعقل کند کامل میشود مثل ماه که چون توجّه بخورشید میکند بدرجۀ بدریت می‌رسد و اگر نفس هم توجّه هیولی کند که لوازمات جسد انیّه و خواهش طبیعیّه است بکمال (۷۲) نخواهد رسید مثل جان که چون توجّه کند بزمین بدر نخواهد شد و عقل و عشق اسماً دواند و در معنا واحداند و عشق ولایتست و عقل مرتبۀ نبوت است و نفس مرتبۀ اساسی است که حوّا باشد و هیولا بمنزلۀ فرزند آن است و مربّی فرزندان مادر است که اگر مادر نباشد هیچ فرزندی بکمال نمی‌رسد از هیچ حیوانی و مادر فرزندان پدرشناس میکنند همچنانکه فرزندان آدمرا حوّا مربّی بود و پدرشناس نمود و پدر فرزند را حقّ شناس میکنند پس ولایت که امامست و نبوت که حضرت آدم که پدر است و اساسی که مادرست و بمنزلۀ حوّاست در بین (۷۳) فرزندان خود هر نوری بطوری و اسمی و لباسی علی التّوام حاضراند و مخلوق اطفال اند و هیچ طفلی طفل دیگر را نمیتواند تربیت بدهد پس لازم است بودن مادر حقیقی که حوّا باشد از شیر معرفت او پدر حقیقی که ابو البشر که پیغمبر وقت است و بدانیکه فرزندانرا امام شناس نماید همچنانکه هر نبی در زمان خود خلق آندوره را بوضی خود که امام آنوقت بود رهنمائی و دلالت نمود همچنانکه حضرت رسول خدا در غدیر خم^۱ مرد مراد دلالت کرد بسوی حضرت مرتضی علی بن ابیطالب که امام (۷۴) روز گارشان بود که بعد از شناختن امام دین کامل میشود بمصدق آیه کریمه که قول تعالی الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ^۲ یعنی امروز کامل کردم دین شما را ایضاً

^۱ قدیر خم

^۲ Коран, 5(5).

(۶۹) قوه بهمه عالم پیوسته است که هیولای عالم بدین قوه صورت قبول میکنند و این قوه را قوه ماسکه خوانند و بجای زُکل از طحال قوتیست بجمله بدن پیوسته است که قوه ماسکه بدن بدانست و همچنین از جرم مریخ قوه بهمه عالم پیوسته است که طلب بزرگواری ها ازوست و بجای او در تن زهره است که قوه او صفرا بهمه تن پیوسته است و از کره مشتری قوه است بهمه عالم پیوسته است که اعتدال طبعها بدوست و بجای او خونست که در همه تن پیوسته است و او را باعتدال دارد و همچنین از زهره قوه است در همه عالم پیوسته است که زنیت عالم بدوست (۷۰) و بجای او در تن قوه است که معده غذا بهمه بدن میدهد که همه نشاطها ازوست و همچنین از عطارد قوه است بهمه عالم پیوسته است که معرفت هر چیزی والهامها ازوست و بجای او در دماغ قوتیست که فراستها تمام ازوست و همچنین از قمر قوه است در همه عالم پیوسته است که نفس ازوست و بجای او از شش قوه است بهمه تن پیوسته است و نفس زدن ازوست پس انسان از تنیست و جاذبیست و جان جوهریست بسیط و از عالم امر است و باقیست منتهای کار یا بسعادت میرسد یا نمیرسد اگر رسید که مغلّد در نعمت است و اگر نرسید مغلّد در حجیم كما قال الله تعالی قَرِیْقُ فِي الْجَنَّةِ وَ قَرِیْقُ فِي السَّعِیرِ^۱ (۷۱) یعنی فرقه در بهشت است و فرقه در دوزخ و میگویند که درجه وجود در علّت و معلول چاراست مثل هیولی و نفس و عقل و عشق که وجود مطلقست که فیض محضست بدانکه کمال هیولی از نفس است و کمال نفس از عقل یعنی همچنانکه ماده از جان کامل میشود

۱ قران، ۴۲(۵).

کشید تا صفای قلب حاصل گردد و میگویند خداوند ترا خلق نمود که تمام آنچه در آسمانها و زمین است از جمله آگاه بشوی و چونکه اینمطلب بر تو صعب آمد بجهت آسانی کارتو آنچه در آسمان و زمین از باطن تا ظاهر بود در ظاهر تو قرار داد تا باندک فکری بیزحمت آگاه حاصل نمائی بدانید که جان بمنزل آسمان و عقل و حواس ظاهریه بمنزل خورشید و ماه و ستاره هاست و حواس (۶۷) باطن بمنزل روحانیین و جسد بمنزل زمین و روشنائی زمین و زندگی زمین از آسمانست و هم چنین زندگی جسد و روشنائیهای جسد هم از چشم و گوش است و هوش و شامه و لامسه از جانست و هفت ستاره است که مرتب عالمند و هفت قوه در جسد تو قرار داده از جاذبه و ماسکه و هاضمه^۱ و غاذیه و مغیره و دافعه و مولده و از برای هر یک کاری معین کرده و بکار خود مشغولند و تغلف نمیکنند و ترا از برای عبادت خلق فرموده و تو تغلف میکنی و باید دانستکه درین هفت قوه گیاه و حیوان شری کند و حیوان از گیاه جدا شد (۶۸) بروح حیوانی و انسان از حیوان جدا شده بنطق نه این نطق و الا طوطی همین نطقرا دارا میباشد بلکه باید دانست بنطقیکه از عالم باطن خبر میدهد که طوطی در او عاجز است و این نطق وقتی حاصل میشود که بمقام کشف برسی و باید درک کرد و حاصل آنکه دلرا پادشاه قرار داده و جمیع اجزای فرمان دل داد و بجای ملائکه و بهشت و صفات حمیده و بجای شیاطین دوزخ و صفات ذمیمه و از آفتاب قوه روحانی بهمه عالم پیوسته شده است که صلاح عالم بدوست چنانچه در تن مردم دلست که از او قوه در تمام بدن پیوسته است وهمچنین از زحل

۱ هاضمه

خود را تمام کند و کامل میشود جان در وقتی که از قوّة بفعل آورد (۶۴) فضائل خود را و حکمت خود را از علوم حقیقیّه و اخلاق مرضیه و راء الصّحیحه و ارادة الصادقه و اعتقاد حالص^۱ درین صورت قلب که محلّ ظهور و بروز تجلّی اسرار غیبیّ آربی است از غیارات تیره و صفات رذیله^۲ کسبیه پاک میگردد و سینه که سریر ورود و جلوس محبوب حقیقیست لطیف و نطیف میگردد و قلب مصّی میگردد آنوقت معرفت حقیقی حاصل میشود و در آخرت بسعدت ابدیه میرسد که اگر جان ناقص مفارقت کرد از جسد مثل طفلی که ناقص از مادر تولّد یافته در آخرت خوار و محتاج خواهد بود و شناخت وقتی حاصل میگردد که بعد از صفای قلب که تجلّی روح میشود (۶۵) بمقام مکاشفه برسی که اگر بمقام کشف نرسیدی باینکه از پدر و مادر و ابناء جنس و از کتب و از دلیل عقل اقرار کردی به بودن خالق کفایت در خداشناسی نمیکند و حق شناس نیستی که اگر حقّ شناس میبودی باین فعلهای بد مرتکب نمیشدی و بکار زشت و قبیح مشغول نمیشدی که همان فعل بد تو آواز میکند که این منافق بزبان اقرار دارد بخدا و اعتقاد ندارد که اگر اعتقاد میداشت مرتکب عمل قبیح نمیشد نمی بینی که هرگاه در مجلس شخصی محترمی باشد چقدر با ادب مینشینی و همین که او رفت و خانه خلوت^۳ شد بهر کاری مشغول میشوی پس تو دنیا را از حقّ خالی میبینی که بهر (۶۶) کار زشتی مشغول میگردی و عمل بد و مردم آزاری میکنی تو اگر خداوند تبارک و تعالی را در همه جا حاضر بدانی گاهی زهره نیست ترا که بفعل بد در حضور خداوند مشغول شوی پس باید ریاضت

خوانه خلوت^۳ زریله^۲ حالصه^۱

فرموده أَقْتُلُوا نَفْسَكُمْ بِرِيَاضَةٍ¹ و در جای دیگر فرموده قَدْ أَفْلَحَ مَنْ
زَكَّاهَا² یعنی رستگار شد کسیکه پاکیزه کرد نفس خود را از خیالات
فاسده و ذَهَبَى النَّفْسِ عَنِ الْهَوَى³ و نهر کند نفس خود را از هوا
و هوس دنیا و دائم الذکر باشد که خداوند بکرات عدیده (۶۲) در
قرآن شریف امر بذکر فرموده من جمله فرموده فَذَكِّرْ إِنْ نَفَعْتَ
الذِّكْرَى⁴ یعنی در ذکر باشید بدرستیکه منفعت دارد ذکر خدا و امر
بتقوی فرموده وَ تَزَوَّوْا فَإِنَّ خَيْرَ الرَّزَاقِ اتَّقَوِي⁵ پس باید در فکر
و ذکر کار آخرت بود و با همه کس باخلاق حسنه بود و کردار
و رفتار نیک پیشه خود نماید و سعادت آخرت از کامل کردن ایمان
پیدا میشود و تکمیل ایمان از شناخت و معرفت پروردگار است
و از عبادت و بنده گیسست با صفات حمیده و شناخت پروردگار هم
از معرفت نفس است و معرفت نفس از معرفت جسد است و
جسد اول نطفه بود و غرض اقصای⁶ (۶۳) پروردگار این بود که
جسد درین نشاء چند صباحی نشو کند و این ممکن نبود مگر
بعد از آنکه نه ماه در شکم مادر بگذراند تا در آنجا تمام بنیه
و کامل صورت شود و بعد که بدنیا تولد⁷ یافت از لذائذ و نعمتها
تمتّع و بهره بر دارد و عیشش خوش گذرد که اگر ناقص و معیوب
بود در دنیا خوار و بد خواهد گذرانید بهمین قرارست جان
که غرض قصوی⁸ یعنی انتهای از خلقت او آنست که در نشای آخرت
در عیش ابد مغلّد باشد و این ممکن نبود مگر اینکه چندگاهی
درین جسد در دنیا نشو کند کامل کند جوهر خود را و فضل

¹ Такого стиха нет. в Коране [ср. суры 2(51) и 4(69)].

² Коран, 91(9).

³ Коран, 79(40).

⁴ Коран, 87(9).

⁵ Коран, 2(193).

⁶ اغصای

⁷ تولّد

⁸ غصوای

است با مزاجش و هر کس که باصفاست مزاج او قوّه دارد اثر نفس ناطقه او و هر کس قوّه دارد اثر نفس ناطقه در راه آگاه میشود از حقایق موجودات درین صورت کمال مییابد قوّه نظریّه او و کسیکه کمال یافت قوّه نظریّه او متعلق باخلاق نفسانیه که فطرت اصلیه اوست میشود پس درین صورت موجود و موصوف بصفات انسانیه نه بصفات حیوانیه مراد اینست که انسان مادام که بحکم شهوت و غضب و هوای نفس کار میکنند و قوّه های حسیه و حیوانیه و صفات بهیمیه بر او غالب است محاله حیوانی باشد از حیوانات و اگر درین صفات (۶۰) موت یافت حیوان مرده باشد و بصفت هر حیوان که برو غالب شد بصورت همان حیوان حشر خواهد شد و اگر افعال جسمانیه که خواهش تن باشد رو حانیّه شد که صفت ملائکه است آنوقت انسان کامل شده باشد در آن صورت بیرون میشود از وجود مشترک حیوانی پس داخل شده باشد در صفات فرشته یعنی فرو شسته باشد بالکلی از قلب خود محبت دنیا و در دل او نمانده باشد و آرزوی دنیا را نداشته باشد و چشم پوشیده باشد از آرزوی نعمت های دنیا و در دل قرار داده باشد محبت ولی نعمت حقیقی که این نعمت هارا خلق نموده و ارزانی داشته است (۶۱) درین صورت تذهیب اخلاق و زکای نفس حاصل نموده باشد و تذهیب اخلاق وقتی حاصل میشود که صفات رذیله^۱ و مکاید شیطانیه و افعال قبیحه را باالصاله از خود دور کرده باشد و متصف بصفات ملائکه و باخلاق جمیله شده باشد و زکای نفس را خداوند نهی فرموده از متابعت نفس امّاره و امر فرموده بکشتن نفس جائیه

۱ رذیله

ازو فلک زُحل است و دون او فلک مشتری و دون او فلک عطارد و دون او فلک قمر و دون او ارکان اربعه که کره¹ ناز باشد که در زیر فلک قمر است و بعد ازو کره هوا و دون او کره آب و دون او کره زمین که مرکزست و از همه غلیظتر است جوهر او کثیفتر است او بنظام و ترتیب و بدور در آورده (۵۷) افلاکرا با برجهای او و کوكبها بر ارکان اربعه و بعد تعاقب کرده شب و روز او ترتیب داده چهار فصل را و گرمی و سردی را پس ترتیب الموجودات از باری تعالی مثل ترتیب عدد است از واحد هم چنانکه واحد اول عدد است باری تعالی اول موجودست همچنانکه واحد جزء مثل ندارد و هم چنانکه واحدا شریکی نیست باری تعالی را هم شریکی نیست همچنانکه واحد موجود است در اعداد و محیط است بهمه همچنین باری تعالی شاهد است بهمه موجودات و محیط است بهمه همچنانکه واحد عطا میکند اسم جعفر را بهمه عددها و مقدارها (۵۸) و باری تعالی عطا میکند وجود را بهمه موجودات همچنانکه بقای اعداد از واحد است بقای همه موجودات از بقای باری تعالی است همچنانکه هست اعداد از هست واحداست هست موجودات از هست باری تعالی است و میگویند همچنانکه اول نقطه است و از نقطه حروف پیدا میشود و از حروف کلمه و از کلمه کلام و از آنها خطوط و از خطها سطح و از سطح جسم پیدا میشود و از نقطه توحید که ذات احدیت است و عقل که بجای حرفست و از عقل نفس که بجای خط است و از نفس هیولا که بجای سطح است و از هیولا اجسام و از اجسام شکلها پیدا شد مزاج او و طبیعت او هر کس (۵۹) معتدل شد طبیعتش باصفا

کوره¹

قدیمست و خلق مُحَدَّث و جان (۵۴) از عالم امر است و جسد از عالم خلق پس جان قدیمست و جسم حادث و عالم امر عالم باقی است و عالم خلق عالم ناسوتست و فانیست ازین جهت است که جان باقیست و جسد فانی و پیدا کرد بامر عقل اوّل که او را عقل تامّ و عقل فعّالش نامند که أَوَّلُ مَا خَلَقَ اللَّهُ عَقْلَ آتَمًا و بتوسط عقل کامل پدید آمد نفس باین ترتیب که اوّل شیئی که اختراع کرد خدای عزّ و جلّ و پیدا کرد جوهر بسیط روحانی بود در غایت تمام و انتهای کمال والفاظ^۱ که معاینه میگردید در او صور اشیاء و آن جوهر را عقل تامّ نام نهاد و ازین عقل جوهر دیگر پیدا شد که دون تر و پست تر (۵۵) بود از رتبه عقل همچنانکه صنع استاد از صنع شاگرد^۲ کامل ترست البتّه عقل که مصنوع باری تعالی است از نفس که مصنوع خود عقلست کامل ترست و این مصنوع عقل را نفس کلیّه فلکیّه نام نهادند که قوّه او در جمیع موجودات سرایت دارد و از نفس جوهری پدید شد که او را هیولا گویند که ماده باشد که قبول طول و عرض و عمق نمود باین سبب او را جسم مطلقش نامند بشکل گردی که افضل شکلهاست که عالم افلاک و کواکب باشد و در صفا بتفاوتست الاوّل فالاول که از فلک محیط که فلک اوّل است تا فلک قمر که فلک آخرست و فلک اوّل از دوّم شغاف تر است و دوّم (۵۶) از سیّم تا فلک قمر از همه دون تر و صفایش کمتر است و فلکیّات از محیط تا قمر نه فلک است که نه کره باشند بعضیها در جوف بعضیست تو بر تو مثل پیماز و فلک الافلاک را فلک حاملش هم میگویند که از همه لطیف ترست و جسم او از همه بسیط ترست و پست تر از و فلک کواکب و فلک ثابتته و پست تر

۱ الفض ۲ شاگرد

هر ظاهری باطنی است و هر لفظی را¹ معنائی و هر تنزیلی را تأویلی² و هر اسمی را مسمائی و هر مجازی را حقیقتی (۵۲) و هر قشری را مغزیست ازین جهت آنهارا باطنیه گویند و کتب بسیار تصنیف کرده اند و میگویند در معرفت باری تعالی که هیچ کسرا قدرت نیست که پی بذات او برد بلکه تفکر در ذات پاک او عزّ و علا کفر است و همه خلق عاجزند از درک کردن صفات او را و نمیرسد اوهم بکنه ذات او و بیرونست از افهام صفات او و هرچه در معرفت او حاصل نمائی او حل ثنائیه ماورای اوست ثمّ ماورای الورا كما قال النبي مَاعَرَفْتَاكَ حَقَّ مَعْرِفَتِكَ³ بجهت اینکه او محیط است بر ما و ما محاطیم (و) محاط از محیط چه خبر دارد اگر حقیقت او را بدانیم لازم میآید که ما محیط (۵۳) باشیم برو و این محالست و کفر است پس اثبات⁴ حقیقی اقتضا میکند شرکترا بین خالق و سائر موجودات پس گفتگو کردن در ذات⁵ اقدس او عقلها عاجز و نطقها بسته است تو حادث از ذات⁶ قدیمش چه دانی که اگر در ذات⁷ فکر نمائی مشبّه میشوی که لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ⁸ و میگویند درین مقام از امام محمد باقر علیه السلام که فرموده چونکه عطا کرد باری تعالی علم بدوی علم دانست که خدا عالم است و چونکه قدرت بخشید فهمیدند که خداوند قادر است و گفتند که خداوند عالم عالمهاست و قادر قادرهاست⁹ و او

1 لفظی را 2 تأویل 3 Хадис, весьма часто встречающийся в суфийских сочинениях. 4 اثبات 5 ذات 6 ذات 7 ذات 8 Коран, 42(9). В тексте: لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ 9 قادر قادرست

جای او در سَفَر است و در جای دیگر هم خبر داده که قَالَ النَّبِيُّ
 مِنْ (٤٩) مَاتَ وَلَمْ يَكُنْ فِي عُنُقِهِ بَيْعَتُ إِمَامٍ وَقْتِهِ فَقَدْ مَاتَ كَافِرًا
 یعنی فرموده کسیکه بمیرد و نباشد در گردن او بیعت امام وقت
 بتحقیق مرده است کافر و دیگر فرموده قَالَ النَّبِيُّ مَنْ يَعْرِفُ
 الشَّرِيعَةَ وَالْحَقِيقَةَ بِلَا إِمَامٍ فَقَدْ كَفَرَ وَهُوَ فِي ضَلَالَةٍ یعنی کسیکه
 بشناسد شریعت و حقیقت را بدون امام پس او در ضلالت است
 و دیگر حضرت امام زین العابدین علی بن الحسین فرمودند وَعَلَيْكُمْ
 بِمَعْرِفَةِ إِمَامٍ وَقْتِكُمْ یعنی بر شما واجب است شناختن امام
 وقت تان ثُمَّ وَعَلَيْكُمْ بِمَتَابَعَتِهِ (٥٠) یعنی بر شما باد بمتابعت امام
 حاضر^۱ و طوعًا از برای کسی است که متابعت کند امام زمان خود را
 طوعًا وَاِلَّا كَرْهًا و ایشا فرموده اَلْسَعِيدُ مَنْ عَرَفَ إِمَامًا وَقْتَهُ وَبَيَّاعَهُ
 وَحَكَمَهُ عَلَى نَفْسِهِ وَ مَالِهِ وَ اَوْلَادِهِ یعنی فرمودند سعید و رستگار
 کسی است که بشناسد امام وقت خود را و بیعت کند با او و حاکم
 بداند او را بر نفس خود (و) مال و اولاد خود و تسلیم باشد در امر
 او و مثل زده اند هفتاد و سه فرقه را بر هفتاد و سه سفینه که یکی
 مال حضرت نوح است و سایر خالی از حضرت نوح است و تقلیدیست
 حال باید در (٥١) کشتی نوح که طریقه امام وقت است داخل شوی
 تا باسانی بساحل برسی و از غرق شدن نجات یابی که اگر در
 طریقه که امام صاحب آن طریقه است که سفینه النجات است داخل
 نشدی و پیرو نوح وقت نشدی بدانکه در بحر ضلالت و غفلت هلاک
 خواهی گردید و هر که با نوح نشیند چه غم از طوفانش و در هر
 زمانی دعوتی دارند و آذهارا اسمعیلیه باطنیه زکبه نامند و وجه
 تسمیه اشان باین لقب آنست که حکم میکنند ایشانرا که از برای

حاضر 1

طوباً 2

که فیض از امام میگگیرند و بمردم میپرسانند که هفت پایهٔ دین
 حقست هفت پایه را که طی کردی بسطح بام میرسی آنوقت از
 آفات میرهی و زمان سیر و استراحت است و میگویند بسیار
 است نظایر اینمطلب و طایفهٔ اثنا عشریّه مشتبه شده اند و از
 (۴۷) عدد نقیبات حضرت موسی بن عمران که دوازده بوده اند خیال
 میکنند اما در زمان خود موسی بودند و حضرت عیسی را دوازده
 اسباط بود اما در زمان خود عیسی بودند و حضرت محمد مصطفی را
 دوازده نقیب بود از اصحاب کبار در زمان خود حضرت رسول
 بود نه این بود که واحدًا بعد واحد هر یک در زمانی بیایند و باید
 دانست که دور نبوت گذشت حالا زمان ولایت است و هر یک از
 اولیاء در دور خود فی حد ذاته البتّه شخصیت و دوره دارد که مدار
 بر هفت مثل کواکب سیاره در اطراف قطب سیر میکنند و حدود
 حقّه هم در دور قطب عالم امکان سیر میکنند (۴۸) ازین کلام ها
 ظاهر و هویدا شد که اولاد اسمعیل بن امام جعفر علیهم السلام
 نسلاً بعد نسل و نصّاً بعد نصّ امامند و مفترض الطّاعه و واجبست
 که بشناسی آنها را و الا در ورطهٔ ضلالت^۱ و تبّه گمراهی و هوایهٔ ظلمات
 هلاک خواهی شد و شاهد این مطلب حدیث حضرت رسول که
فرموده. قَالَ النَّبِيُّ مَنْ مَاتَ وَلَمْ يَعْرِفْ إِمَامَ وَقْتِهِ مَاتَ كَمَيِّتَةِ
الْجَاهِلِيَّةِ (و) الْجَاهِلُ فِي النَّارِ^۲ یعنی فرمودند کسی که بمیرد و
 نشناسد امام زمان خود را کافر مرده است مثل زمان جاهلیّه و

^۱ ظلالت

^۲ Хадис, часто встречающийся в различных

вариантах в исмаилитских сочинениях. Ибн Халдун считал его под-
 ложным (S. Guyard, Fragments relatifs à la doctrine des Ismaélis. Paris,
 1874, p. 74—75, 223).

شناختند و مزد گرفتند و استراحت نموده و در زمان نبوت ولایت (۴۴) در او مستور^۱ بود از حدیث حضرت رسول خدا هم صحیح میشود این کلام که فرموده قَالَ آلْتَبِيُّ يَا عَلِيَّ إِنَّكَ مَعَ آلِ نَبِيِّمَاءَ خَفِيًّا وَ مَعِيَ جَهْرًا یعنی با همه انبیاء در پنهانی بودی از نا اهل و در زمان من خود را بر همه نوع ظاهر و هویدا کردی و باز در دوره ولایت نبوت مستور است از نا اهل و میگویند که هر پیغمبری وصی داشت بر همه خلق آن دور آشکارا و شش امام ظاهر پی در پی همان شش وصیت و باید این مردم بعد هم بدانند حضرت حسین بمنزله شپث و جناب زین العابدین بمنزله سام و حضرت باقر بمنزله اسمعیل و حضرت صادق بمنزله هارون (۴۵) و حضرت شاه اسمعیل بمنزله شمعون الصفا و نقد وقت بهر صورت و بهر لباسی و بهر اسم که خود را ظاهر کند مرضی علی است و دور میزند احکام شان بر سبعة مثل ایام هفته که هفت است و سموات هفتگانه و کواکب سبعة سیاره و اقلیم سبعة و در نماز زمان سجده که باید هفت موضع منطبق به زمین باشد و طواف^۲ خانه مکه که هفت مرتبه و سعی صفا و مروه و سنگ جمره هفت و هر چیز را بر هفت میگیرند و میگویند نماز کنایه از امام است و هفت موضع کنایه از هفت حدود است که رجال الغیب کنایه از اوست که باید بشناسی و تسلیم در امر آنها باشی که آنها پیروان (۴۶) امامند و نصب از جانب امامند و از نزد امام بمردم فیض میبرسانند همچنانکه جدی قطب است در فلک و مدام بر قرار است و هفت سیاره بنات الشمس بر دور او گردش میکنند و فیض از او میگیرند و بعالم میدهند امام قطب است و قلب عالم است هفت حد است

تواف ۲ مستتر ۱

که بعد از پدر در حیات بوده و دیگر اسمعیلیان میگویند تمام شده دورهٔ سبعة باسمعیل بن جعفر و نبوت ظاهر ششستا بود و ولایت ظاهر هفتتا است و بعد ائمهٔ مستورینند و پنهانند از معاندین و سپهر میکنند در شهرها و هر زمانی در شهری و مملکتی هستند گاه سلطان و گاه رعیت (و) گاه درویش اما دعوتشان ظاهر در همه اوقات در همه شهرها و مملکتها و دیارها که فرموده قَالُوا وَلَإِنْ تَخْلُو (۴۲) الارض من آلِإِمَامٍ سَاعَةً لِهَلِكَةٍ بِأَهْلِهَا یعنی اگر خالی شود زمین از امام زمان يك ساعت هر آینده هلاك میگردد زمین با اهلش و در جای دیگر فرموده فَلَنْ تَخْلُو الارض قَطَّ عَنِ آلِإِمَامٍ حَتَّى قَائِمٍ یعنی هرگز خالی نخواهد شد زمین از امام حَتَّى قَائِمٍ پس باید مدام در میان خلق بر قرار و پایدار باشد و هست یا ظاهرست بر کافه یا مستور است از عامه و معاندین و بر خاصان ظاهرست ابد الابدین و میگویند نبوت شش بوده در آن ادوار بمصداق تأویل این آیهٔ شریف که خداوند تعالی در قرآن پیغمبر (۴۳) فرمود که إِذَا خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ^۱ که مقصود از شش روز شش پیغمبر اولو العزم^۲ است که هر پیغمبری بمثل یکروز است که باینها روشن شد و کامل گردید نظام دنیا و اهل او و احکام نوامیس آلهیه آنچه باید و شاید از او امر تا نواهی از فرض تا سنت از وعده تا وعید از حلال تا حرام از رطب تا یابس از نقیر تا قطمیر فرو گذاشته نشده است ثُمَّ آسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ^۳ و روز هفتم دورهٔ ولایت است که قائم و بر قرار و پایدار است هر که در هر^۴ زمان

اولی^۲ ۱. إِنَّ رَبَّكُمْ أَلَّهُ الَّذِي

العزم^۳ ۳. قرآن، 7(52)، 10(3)، 13(2)، 25(60)، 32(3)، 57(4).

در هر در^۴

است برادرم زنده است برادرم و قال الصادق علیه السلام فرمودند و عليك بالسنتر یعنی بپوش این راز را و بعضی از منافقین و مخالفین میگویند که حضرت امام جعفر صادق فرمودند چنین است اولاد رسول خدا حالشان در آخرت و میتواند تصرف (۳۹) کنند در اجساد و ابدان خود پیش از قیامت و دلیل دیگر اینکه چه سبب داشت که حضرت صادق محضری منعقد نمود و احضار کرد در آن مجلس عامل منصور را و نوشته از و گرفت در ثبوت موت فرزند خود و باید ازین جهت باشد چونکه رسیده بود بمنصور خبیره که اسمعیل بن جعفر را دیده اند در بصره که میگذشت در راه بازار تا رسید بر زمین گیری که سالها بوده که افلج^۱ بوده و اسمعیل بن جعفر رضی الله عنه دعا کرده در حق او و خداوند او را شفا داد و برانگیخت منصور ازین مطالب نوشت^۲ بر جعفر صادق که بنی هاشم باید بمکر (۴۰) و حیل^۳ کار میکنند و حال آنکه مردم دیده اند اسمعیل را^۴ در بصره و اسمعیل در حیاتست فوراً حضرت جعفر صادق باو نمود آن سچلیکه بخط عامل مدینه که از جانب منصور بود آنگاه منصور ساکت و صامت گردید و دلیل دیگر آنکه جنازه را سه مرتبه بر زمین گذاردن و روی او را باز کردن چه معنی داشت یعنی تا دشمن معلوم نماید فوت او را چونکه منصور قصد قتل او نموده بود و ازین دلایل روشن معلومست که اسمعیل نمرده است ولی امام فوت او را ظاهر نمود ثقیف^۵ و دیگر میگویند که اگر این مطلب صحّت داشت باید قبر اسمعیل هم (۴۱) در نزدیک قبر جدّ و پدر و خود امام جعفر صادق باید باشد نه که جداگانه در داخل شهر مدینه ازین جهت همچو معلوم میشود

۱ افلیج

۲ نوشت و

۳ هیله

۴ اسمعیل را

درك كرد كه وليعهد نميكنند امام مگر كامل ترين و فاضل ترين
اولاد خود را كه حسن سيرت و مكارم اخلاق و صفات حسنه اش
از همه بيشتر باشد و معصوم باشد و اگر بگوئي وقتيكه امام
جعفر صادق تعيين (۳۶) كرد اسمعيل را^۱ بجهت امامت مشورت
نكرد بخدا و انبياء و اولياء و آبای كرام خود و جاهل مسئله بود
امام جعفر صادق كه دروغ گفته باشي و اگر بگوئي كه مشورت
كرد آنها صحه نگذاشتند و بدون اجازت و رضاييت آنها حضرت امام
جعفر صادق اسمعيل را^۲ از براي امامت تعيين فرمود كه باز هم
دروغ گفته باشي پس مسلم است كه بعد از استماع از آبای
كرام خود بروز داد اين مطلب را و تعيين فرمود حضرت اسمعيل را^۳
از براي منصب امامت پس يقين بايد كرد كه بدان محالست
وامامت مستقر و بر قرار (۳۷) است در اولاد حضرت اسمعيل
بن جعفر صادق و ديگر گفته اند كه قول صحيح آنست كه اسمعيل
نمرده است و اظهار كردند موت او را ثقينه^۴ تا اينكه عدو قصد او
نكند چونكه معاندين بيشتر دشمن او بودند و او را جانشين امام
ميدانستند و از براي عدم موت او چند دليل است از آن جمله
دليلها يكي اينست كه محمد ولد امام جعفر صادق كه از مادر
اسمعيل بود روزي گذشت بر خواب گاه برادر خود اسمعيل
ديده بود حجاب لطيفي در بالاي شخصي كشيده و در خوابست آهسته
حجاب را نيمكشا (۳۸) كرد ديد برادر خود اسمعيل را كه بكمال
استراحت در خوابست و بهمان دم حضرت اسمعيل چشمان خود را
گشوده چونكه محمد برادر خود را در حيات ديد شتابان بطرف
پدرش امام جعفر دويد و گفت عاش اخي عاش اخي^۴ يعنى زنده

۱ اسمعيل را

۲ اسمعيل را

۳ اسمعيل را

۴ اخ

پادشاه بودند و سلطنت کردند و چه در ایران نسلًا بعد نسل^۱ (۳۳) نَصًا بعد نَصِّ و این جماعت را باطنیّه زکیّه و تعلیمیّه نامند فالاسمعیلیّه امتازت عن الموسویّه و عن الاثنا عشریّه باثبات الامامه الاسمعیل بن امام جعفر و هو ابنه الاکبر منصوص علیه یعنی در ابتدای امر ثابت کرده اند امامت را در اسمعیل بن امام جعفر صادق که او پسر بزرگترینست که امام جعفر نَصِّ فرموده بود امامترا بر او و مشهورست که احترامًا حضرت صادق بر مادر اسمعیل نه نکاح کرد زنی و نه خرید جاریّه مثل رسول بر خدیجه و حضرت علی (۳۴) بر فاطمه و مدعی شده اند موسویّه براینکه حضرت اسمعیل در حال (حیات) پدر وفات کرد و حضرت امام جعفر صادق عهد ولایترا مسلم داشت بموسی و جواب داده اند موسویّه را اسمعیلیّه بر اینکه بر فرض صدق این مطلب فایده نَصِّ بر اسمعیل انتقال امامت است از اسمعیل بسوی اولاد اسمعیل خاصّه همچنانکه نَصِّ کرد موسی بن عمران بسوی هارون علیه السلام بعد فوت کرد هارون در حال حیات برادر خود موسی و فایده انتقال شد امامت از هارون باولاد هارون پس ثابت گردید که نَصِّ بقیهقری یعنی قهرًا بعقب برنمیگردد و القول به بدا محالست (۳۵) که موسویّه میگویند که امام جعفر نَصِّ کرد امامترا بر اسمعیل و اسمعیل در پشت خانه^۲ کعبه شرب خمر کرد این خبر بامام جعفر رسید که او را از امامت خلع فرمود بدا از این جهت است و اسمعیلیّه میگویند بدا محالست زیرا که امر امامت من عند الله است نه من عند المخلوق و نه بالاجماع که اگر غیر این باشد خلیفه بودن اولی هم درست و صحیح میشود و دیگر نباید

خوانه^۲ بعد نسل^۱

صادق اتفاق داشته اند باینکه امام بعد از امام جعفر ولد او اسمعیل است چونکه در حالت حیات^۱ خود جعفر صادق نقی فرمود امامت را بر حضرت اسمعیل و تعیین نموده اسمعیل را برای امر ولایت و ولیعهد خود قرار داده بوده و شیخ طریقه بوده بین امام جعفر و پیروان او از برای ارشاد و همه خاصان متفقند برین مطلب مگر اینکه اختلاف نمودند که آیا پیش از پدر فوت کرد یا آنکه بعد پس بعضی گفته اند که اسمعیل نمرده بود (۳۱) الا اینکه تقیه موت او را ظاهر کردند از خوف خلفای بنی عباس ازین جهت بود که بحکم حضرت امام جعفر صادق محضری بستند و احضار کردند در آن محضر عامل منصور را که در ظاهر موت اسمعیل را بمنصور معلوم کنند حتی نوشته بخطّ عامل گرفتند و این جهت بود که جنازه را سه مرتبه بر زمین نهادند و بامر امام جعفر سه مرتبه روی جنازه باز نمودند که بر معاندین موت حضرت اسمعیل را معلوم کنند که این مطلب بمنصور برسد و قصد حضرت اسمعیل را نکند چونکه اسمعیل را ولیعهد امام جعفر میدانستند قصد او را بیشتر داشتند اما بجهت باطن چون (۳۲) مدار نور امام هفتتا است شش امام که ظاهر هفتمی مستور از نا اهل و قائمست در میان خلق لهذا مخفی نمودند او را که معاندین^۲ قصد او نکنند و بعضی گفته اند بر فرض صحت موت النّص لایرجع بقهقری نقی قهراً بر نمیگردد بعقب پس باقیست امامت در اولاد حضرت اسمعیل که منصوص علیه است دون غیر او پس امام بعد اسمعیل محمد بن اسمعیل است و رسانیده اند امامت را در مستورین اولاد اسمعیل ثمّ فی الظاهرین القائمین از ایشان و از بعد یکدیگر چه در مصر

که معاندین که ۲ حیاط ۱

که جایز نیست خالی بودن زمین از امام و اوست غائب و ما توّلاً
 میکنیم باو تا ظاهر شود برای هدایت ماها فرقهٔ دهم قائل شدند
 که ما میدانیم که حسن عسکری مرده و لابد از برای مردم لازم است
 امامی و خالی نیست زمین از حجّت و نمیدانیم از ولد او و یا
 غیر ولد او فرقهٔ یازدهم گفتند ما نمیدانیم حقیقت حال را و در
 همه جا اختلاف کردند (۲۸) و میدانیم که زمین از امام خالی
 نیست ماها منتظریم تا ظاهر شود امام و آنهای که بغیب قائلند
 دلیل جسته‌اند و گویند که حضرت خضر و الیاس از نظر خلق
 پنهانند بی شراب و طعام چه گونه بر اولاد پیغمبر روا نباشد
 دیگران جواب داده‌اند باینکه آیا نمیدانند که خضر و الیاس
 مکلف نیستند بضمن جماعت و لیکن امام ضامن و مکلفست که
 مردمرا هدایت کند و مردم هم مکلفند که اقتدا کنند باو و کسیرا
 که نمی‌بینند چه گونه بهدایت میرسند از او همچنانکه متابعت
 کردن مردم مر امامرا واجبست (۲۹) نیز هدایت کردن امام
 مر مردمرا لازم است و جوب طرفین است چونکه غرض قصوای^۱ در
 خلقت همین هدایت و متابعتست و از همین قائل شدن بغیبت
 است که باعث شد که گرفته‌اند اهل فقه و اهل کلام و اهل اصول
 و اخبار را و حال آنکه بین آنها صیغ و تکفیر بوده وهست پس
 اگر غائب است بر همه کس واجبست که دعا کنند تا ظاهر شود
 که این گلهٔ بیصاحب البتّه بمنزل نخواهد رسید گرگ که
 ضغامت^۲ بلکه روباه هم^۳ از آن گله چیزی باقی نخواهد گذاشت
امّا اسمعیلیّه (۳۰) اولاد امام جعفر صادق اتفقوا بانّ الامام بعد
 از امام جعفر (ابنه اسمعیل) نصّاً علیه یعنی تمام اولاد امام جعفر

روبا هم ۳ که صلحست ۲ غصوای ۱

امامت باطل و ناحق بوده و ادّعی^۱ جعفر صحیح بوده و فرقه چهارم قائل شدند که ماها خطا کردیم در امامت حسن و محمد بن علی التّقی امام بوده زیرا که فسق جعفر معلوم است و حسن بلا ولدست (۲۵) پس ظاهر گردید امام نبودن. این هر دو برادر و بطلان ادّعی هر نورا بر امامت^۲ پس محمد برادر آنها امامست و رجوع کردند بمحمد و محمد هم قبول نمود آنها را فرقه پنجم قائل شدند که از برای حسن طفلی بوده دو ساله و از خوف عموی خود جعفر کذاب مخفی بوده و قتیکه پدرش حسن عسکری فوت کرد آن پسر از خوف عمو غیب شد و اسم او محمد است فرقه ششم قائل شدند و گفتند که نه ماه بعد از فوت پدر از مادر تولّد یافت و غیب شد فرقه هفتم گفتند که قول بیرون اولاد باطلست و این مطلب پوشیده نیست (۲۶) و جایز نیست مکابرة العیان فرقه هفتم گفتند وفات حسن عسکری صحیح است و قول باینکه اولادی از برای او نبود آنها صحیح است و جایز است که بعد از حسن عسکری امامی نباشد با اینکه برداشته خداوند حجّت را از اهل زمین بسبب معاصی ایشان و زمین امروز خالیست از حجّت همچنانکه پیش از بُعثت حضرت رسول زمین خالی بود که زمان جاهلیت بود فرقه هشتم قائل اند و میگویند که ما اینمطالبها را قبول نداریم و ما میدانیم زمین از امام خالی نبود و نخواهد خالی شود بحکم لزوم باید امام زمان در روی زمین باشد (۲۷) اگر ماها نه بینیم شخصی بر او وارد نخواهد آمد باید تجسس^۳ کرد تا ببایم فرقه نهم گفتند که موت صحیح است و بی اولاد نیست و ما نمیدانیم که بعد از موت پدر متولّد شده یا قبل و میدانیم

تجسس^۳ مر امامت^۲ ادّعا^۱

مائل میگرد او بجعفر و اعانت او میگرد فارس بن حاتم ماهویّه
 و میگفتند حسن عسکری را امتحان کردیم و نیافتیم نزد او علمی
 و لقب نهدند برکسانیکه بامامت حسن عسکری قائل شده بودند
 بحماریه و قوّت دادند امر (۲۲) جعفر را بعد از وفات حسن عسکری
 و دلیل میآوردند که حسن عسکری مرده و اولاد ندارد پس باطل
 شد ادّعی امامت او و امام نباشد کسیکه از برای او اولادی نبود
 و نیست و وارث حسن برادر او جعفر است و ظاهر شد این مطلب
 برسلطان و رعیت و بر خاصّ و عامّ و شمامت و طعن و سرزنش مینمودند
 آنهائی را که طابع حسن عسکری بودند بحیثیّتی که آنها را بتنگ
 آورده بودند و آنها هر يك راه گریزی و دست آویزی پیدا نمودند
 بعضی قائل شدند و ثابت شدند بامامت جعفر مثل حسن بن علی
 بن فضل که از فحول علماء و (۲۳) جلّه اصحاب حسن عسکری بود
 و کثیر الفقه و الحدیث بود و بعد قائل شده بود بامامت جعفر
 و بعضی دیگر قائل شدند بعلی بن جعفر و فاطمه بنت علی
 النقی و بعضی بعلی بن جعفر چون فاطمه و باقی از تابعان حسن
 عسکری بیازده فرقه شدند و هر فرقه قائل بقولی شدند الفرقة الاوّل
 قائل شدند که حسن عسکری نمرده است و او قائمست و چون هنوز
 اولاد ندارد روا نباشد که بمیرد و بجهت اینکه زمین از امام خالی
 نمیشود از این دلیل میدانیم که نمرده است و غیب شده است
 و ظاهر خواهد شد و فرقه دویم قائل شدند که حسن عسکری (۲۴)
 مرده و لیکن باز میآید و اوست قائم و قیام خواهد کرد و ما یقین
 داریم که نیست لدى از برای او و واجب است که رجعت نماید
 بعد از موت و فرقه سوّم قائل شدند که جعفر امام بوده و ماها
 خطا کرده ایم زیرا که از مردن حسن عسکری و نبودن اولاد از
 برای او ظاهر گردید بر ما که ادّعی حسن عسکری در خصوص

واقفیه نامند فرقه الاثنا عشریه کسانی هستند که قطع کردند بموت موسی کاظم و آن طایفه امامترا بعد موسی در اولاد موسی کاظم میدادند امامت بعد از موسی بعلی الرضا ثم بمحمد تقی ثم (به) علی نقی (۱۹) ثم (به) حسن عسکری ثم (به) محمد مهدی که غایب شده در سر من رأی در سرد ابی این است طریقه اثنا عشریه و در زمان حسن عسکری و در زمان هر یک از امامها نزاعهاییکه واقع شد با برادرهایشان و ادعاییکه میکردند بجهت امامت و منازعهاییکه میکردند با بنی اعمام شان لازم است که ذکر شود تا مطلب روشن گردد انشاء الله تعالی و معلوم شود که از موسی کاظم به بعد چقدر اختلاف نمودند هر یک بر ضد یکدیگر و از موسی کاظم تا امام منتظر هر کس بیک روپیه از برای خود امامی گرفتند من جمله بدانکه بعضی از شیعه (۲۰) قائل شدند بعد از موسی کاظم بامامت احمد بن موسی و بامامت علی بن موسی الرضا قائل نشدند و بعضی قائلند بعلی بن موسی و شک دارند در امامت محمد تقی و میگویند زمانیکه پدر او وفات نمود محمد تقی سزاوار امامت نبود چرا که صغیر بود بیعلم بود و در طوس حاضر نبود در مدینه بود و در منا^۱ج و ریاض الجنان مسطور است که طایفه توقف کردند بعلی بن موسی و قطع کردند که علی بن موسی بی اولاد بود و وارث علی خادم او معروف کرخی بوده و بعضی بامامت محمد تقی قائلند و بعد اختلاف (۲۱) کرده اند پس قائل شدند قومی بامامت موسی بن محمد تقی و قومی دیگر قائل شدند بامامت علی التقی و بعد از او باز اختلاف نمودند بعضی قائل شدند بامامت جعفر بن علی التقی که ملقب است بجعفر کذاب و بعضی قائل شدند بامامت حسن عسکری و رئیس آنها را علی طاحن میگفتند و از اهل کلام بود و مرد مرا

^۱ مناہج

صاحبکم و نام برده است صاحب توریت را¹ و چون دیدند شیعه که اولاد امام فرقه فرقه شدند بعضی وفات کرد بعد از پدر بدون اولاد و در بعضی اختلاف شد در موت او که آیا فوت کرده یا نکرده در این هنگام موسی مدعی شد امر امامترا و استناد باین امر بعد موت پدر خود و مردم رجوع کردند باو مثل مفضل بن عمر و زراره بن عیین و عمارت السبیطی² و روایت کرده است (۱۷) موسویّه از حضرت صادق که فرموده است به بعضی از اصحاب خود که عَدَدِ اَئِمَّتِكُمْ یعنی بشمارید امام‌ها را پس شمردند تا ششستا پس حضرت صادق فرمودند تا چند تعداد نمودید این شش ثابت است ثبوت الثبوت کشمس الدهور ولیکن سابقکم قائمکم اسمہ صاحب توریت³ یعنی هفتم شما قائمست در بین شما و اسم او اسم صاحب توریت گویند مراد آنحضرت بموسی بوده ازین مطلب اگرچه ندانسته اختلاف کردند شیعه بعد از موت موسی در موت موسی و گفتند ما نمیدانیم که موسی مرده است یا نه (۱۸) و گفتند که بعد ازو نیست امامی و آن گروه را مطوره خوانند و علی بن اسمعیل آنها را گفته ما انتم إِلَّا کلاب مطورة که اسناد بسگشان داده اند و بعضی از شیعه یقین نمودند بموت موسی و آنها را قطعیه گویند و بعضی از آن شیعه توقف کردند بر موسی و گفتند که موسی زمرده است و زودست که باز آید و خروج کند بعد الغیب این طایفه را

عمارت — 2 В издании Cureton'a (p. 127) تورات را 1

سبت السبوت — 3 В издании Cureton'a (p. 128) السبیطی

وشمس الدهور و نور الشهور من لا يلهو و لا يلعب و هو سابقکم قائمکم

نقض شدند ولی آندو برادر دیگر مثل موسی و عبداللّه بعد از فوت پدر مدعی امامت شدند و لقبهای فرقه‌ها بعضی از امامیه‌ها را معتزله و وعبدیه و بعضی را تفضیلیّه و بعضی را اسمعیلیّه و بعضی را فتحیه و بعضی را موسویّه و بعضی را توفیقیّه که در موسی توقّف کردند و گویند ما ندیدیم در اولاد موسی کسی را که سزاوار امامت باشد و بعضی را اخباریه و بعضی را اصولیه (۱۴) و بعضی را قطعیه خوانند و هر يك از آنها را لقبی نهادند که تا حال همان لقب را دارا میباشند و بسیار اختلاف درینجا^۱ شده و شاید که سرّی در او باشد و درین اختلاف بعضی توقّف کردند بامامت حضرت امام جعفر صادق که آن طایفه را ناوسیه مینامند و آنها قائلند باینکه حضرت صادق حتّی است و نمرده تا اینکه ظاهر شود و جهانرا پر از عدل کند بعد از آنکه پر از جور شده باشد حال باید از اعتقاد هر يك گفته شود تا حقّ از باطل جدا آید آمدیم بگفتار هر يك الاطعیه آنها قائلند باینکه انتقال شد امامت از امام جعفر (۱۵) صادق بولد خود عبد اللّه افطح و میگویند که حضرت امام جعفر الصادق داد امامتی بپیکری از اصحاب خود در خفا و امر کرد او را که این امامت را بده بهرکس از اولاد من که از تو مطالبه کند این ودیعه را وبگیرید او را بامامت مطالبه نکرد و احدی آن ودیعه را مگر عبد اللّه و بعضی او را امام مستودع میدانند و زنده گانی نکرد عبد اللّه بعد از پدر مگر نه روز و بی اولاد بود فرقه دویم الشّمیطیه اتباع یحیی ابن شمیط و میگویند که امام جعفر فرموده صاحب شما اسم او شمیط است فرقه سوم الموسویّه (۱۶) قائلند بامامت موسی بن جعفر و میگویند که امام جعفر نقض کرد امامت را بموسی وقتیکه فرمود سَابِعْکُمْ

اصحاب ابراهیم بن سّیّار نظامست و مطالعه کرده بودند بسیاری از کتب فلاسفه را و مخلوط کرده بودند کلامشانرا بکلام معتزله و باصحاب حسن بصری مگر در چند مطلب جدایند (۱۱) از آنها فرقه هفتم المارقیه فرقه ایست که صاحب بدعت میباشند در امامت زیرا که جایز میدانند امامترا در غیر قریش و گویند که هرکس عادل باشد و دوری و اجتناب کند از حرام و جور و ظلم و با اجتهاد باشد او امام خواهد بود فرقه هشتم الرّزامیه اتباع رزام که بعد از حضرت امیر المؤمنین علی محمد حنفیه را امام میدانند و بعضی از آنها امامترا از محمد حنفیه در محمد پسر عبد الله عباس میدانند بطریق وصیّه نه بطریق دیگر فرقه نهم الرّیذیه اتباع زید بن علی بن حسین علیه السلام اند و کشیده اند امامترا در اولاد فاطمه علیهم السلام و جایز نمیدانند (۱۲) امامت را در غیر اولاد فاطمه علیهم السلام و میگویند هر فاطمی که عالم باشد و شجاع باشد و سخی باشد و خروج کند بامامت امام خواهد بود و مفترض الطّاعه است چه اولاد حسن باشد و چه اولاد حسین ازین جهت است که بعضی ازینها قائل شدند بامامت محمد و ابراهیم و عبد الله ابن الحسن فرقه دهم الامامیه^۱ ثابت نمودند امامت را بر علی مرتضی بعد از حضرت رسول نصّاً ظاهرّاً و تعیّناً صادقاً هكذا الى جعفر الصادق بر روی واحد و اختلاف امامیه بیشتر شد از اختلاف هر فرقه و متفقند امامیه تا رسانیدن امامترا بامام جعفر الصادق و اختلاف (۱۳) شد در اولاد زیرا که شش پسر بود از حضرت امام جعفر الصادق و ارشد^۲ اولاد او شاه اسمعیل بود و بعد عبد الله و موسی و علی و محمد و اسحاق و در باره عبد الله و موسی و اسمعیل مدعی

جعفر الصادق را عرشد^۲ ۱ الامامه

پس جواب داده بود موافق مذهب قدریّه و دلیل آورده بود از آیات قرآن و کتاب و دلائل عقلیّه اینکه آنچه از جانب خداست بلای او عافیة است و شدّت او راحت و مرض او شفاء و موت او حیاطتست و حسن و قبح که صادر میشود از افعال بنده گانست¹ اما قاعده چهارم یعنی رابعه اینکه میگویند که ما نمیگوئیم که صاحب کبائر مؤمن (۹) است یا کافر بلکه نازلست بین مؤمن و کافر و در دو فرقه اصحاب جمل و اصحاب صفین میگویند لابد یکی از آن دو طایفه بر خطا رفته اند اما نه بعینه مثل عثمان و قاتل او لا محال یکی از دو طرف گناهکار است نه بعینه پس چونکه طرف گناهکار معلوم نیست هر دو طرف فاسقند مثل اینکه اگر شهادت دهد یکی ازین لشکر مثل علی و یکی از آن لشکر مثل زبیر شهادت بدهد هیچ یکرا قبول نباید کرد که هر دو فاسد اند اما طایفه پنجم یعنی خامس الهذیلیّه اصحاب ابی (الهزیل) حمدان بن ابی فضل الغلاف که شبیخ معتزله و (۱۰) مقدّم طایفه بوده است و معتزترین طریقه است و اخذ کرده این منصیرا از عثمان بن خالد و او اخذ کرده بود از هاشم پسر محمد حنفیّه ابن امیر المؤمنین علی علیه السلام و او اخذ کرده از حسن بصری و او از اصحاب و مرید (ابی) هذیل بود ابو یعقوب الشّحّام² و کان ذلك فی سنه خمس و ثلاثین و مایتین و فرقه ششم النظامیّه

1 کتاب الملل والنحل و الزجل، قاعده سوّم، содержание которого в
 (по изд. Cureton'a, Leipzig, 1923) занимает стр. 33. ابو یعقوب²
 В (2) 37, کتاب الملل والنحل — و هشام
 .الادمی و ابو یعقوب الشّحّام называются ابو هزیل
 .Ср. также بغدادی، کتاب الفرق بین الفرق، القاهرة،
 ۱۳۲۸، ص ۱۶۳ — ۱۶۴.

بر وی علمها و اخبارها را و رئیس معتزله بود و واصل ابن عطا در
 زمان عبد الملک هشام ابن عبد الملک بود و در مغرب بودند الاَنهم
 از ایشان هستند اندر بلد ادریس ابن عبداللّه الحسنی که خروج
 کرد در مغرب در زمان ابی جعفر منصور و آن طایفه را واصلیه و نیز
معتزله شان هم میخوانند و اقوال شان دور میزند بر چهار قاعده
 قاعدهٔ اوّل قول بنفی صفات باری تعالی (٦) دارند از علم و قدرت
 و ارادت و حیات یعنی خلق عاجزند از درک اینصفات و متفق شدند
 بر محال بودن دو خدا که قدیم باشند و ازلی باشند و گفت که میتواند
 ثابت نماید معنی و صفت قدیمه را و اصحاب خود را بعد از مطالعهٔ
 کتب فلاسفه شروع داد و تعلیم باینکه خداوند عالم قادرست و بعد
 حکم داد باینکه این دو صفت ذاتی هستند و این دو صفت معتبرند
 در ذات قدیمه و باین مطلب قائلند جمائی و ابو هاشم و این عین
 مذهب فلاسفه است القاعدهٔ دویم (٧) یعنی ثانیه قائلند بالقدر
 و داخلست درین مسلک¹ معبد² جهانی و غیلان دمشقی و تقریر کرده
 است این قاعده را واصل ابن عطا و گفته که باری تعالی حکیمست
 و عادل و جایز نیست که اسناد نهی بسوی باری تعالی شرّ و ظلماً
 و جایز نیست اینکه اراده کند از بنده گان خلاف آنچه باریا که
 امر کرده و جایز نیست که حکم کند بر بنده گان چیز باریا و بعد تجاوز
 بدهد ایشانرا بر آنچه پس بنده فاعل خیر و شرّ و ایمان و کفر
 و معصیت است و بنده (نر) بند است و منحصر است در حرکات
 و سکتات و اعتماد و نظر و علم و محالست (٨) که بنده بند شود بفعلی
 که نتواند بجا آورد و دیده شده در رسالهٔ حسن بصری که نوشته بود
 بعبد الملک (بن) مروان چونکه سؤال کرده بود از تقدیر و جبر

1 مسلک و قتلوان
 2 مبد

فرموده که قال رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم ستفرق أمتي من بَعْدِي ثلاث و سبعين فرقة واحدة منها ناجية والباقي هالك¹ (۳) در آن انجمن آن جماعت ازین ذرّه بيمقدار سؤال نمودند که چرا ائمت فرقه فرقه شدند و سبب فرقه فرقه شدن شان چه بوده و اسامی و لقبهای فرقه ها چیست فلهمذا الفقير الى رحمت الله محمد ابن زين العابدين خراسانی المتخلص بفدائی در صدد وضوح این مطلب برآمده و از کتابهای تواریخ مثل روضة الصفاء و تاريف فرشته و حبيب السیر و از تواریخ عربيّه مثل (کتاب) الملل (و) النحل و رياض الجنان و ابن خلکان و ابن زولاق و تاريف مصر و غيره بفراسی ترجمه نمودم بسهولت الافهام که مطلب بآسانی درك شود تا هر کسی بتواند تمییز² دهد (۴) حقرا از باطل و بداند که هرکس که ادعای امامت کردند و دینی جعلی کردند آخر بکجا منتهی شدند و قطع شد نسل شان و یا حاضر است با پیروانش و معلوم کند که آنهائیکه ادعای امامت بر باطل نمودند و بعد از نو پشت یا بیشتر قطع نسل شدند و پیروانشان مثل گله بی شبان همه فرقه فرقه شدند و هرکس که امام بر حق بود بحال خود باقی و بر قرار و پایدار است و نام نهادم این کتابرا بهدایت المؤمنین الطالبین و بالله المعین و علیه الاذکال فاعلم اینکه در کتاب الملل و النحل مسطور است که از جمله فرقه هاست الواصليّه اصحاب ابی (۵) حنیفه واصل ابن عطا از تربیت یافته گان حسن بصری بود که تعلیم داده بود حسن بصری

1 Очень распространенный в разных вариантах хадис. См., например, ابو عيسى محمد بن عيسى الترمذی، الجامع الصحيح، القاهرة، عضدالدين عبدالرحمن بن احمد ۱۲۷۳-38 книга, гл. 18 и 20, или تمییز² الایچی، العقائد العضديه، اسطانبول، ۱۲۶۰، ص ۹.

هذا كتاب بهدایت المؤمنین الطالبین

و بالله المعین و علیه الاتکال¹

بسم الله الرحمن الرحيم

حمد و سپاس فزون از وهم و قیاس مر واجب الوجودیرا سزااست که بید² قدرت کامله خود جمیع ممکنات را از کتم عدم بعرضه وجود آورده و بنی نوع انسانرا بر سایر مخلوق بجهت معرفت و عبادت و بندگی بمصداق آیه کریم (۱) که (و) مَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ³ واسباب معرفت را در نفس خود انسان کما کان موجود فرموده که کما قال الله تعالی و فی (الْآفَاقِ وَ فِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَّبِعِنَ لَهُمْ) أَنَّهُ الْحَقُّ⁴ و اسباب عبادت را از هر نوع مهیا فرموده و کتاب فرستاده و باولی و مزوجی از نزیه⁵ پاك رسول خود در میان خلق خود قائم و پایدار قرار داده ابد الابدین و دهر الداهرین تا بهدایت او بسعادت ابدی و بملك سرمدی برسیم فله الحمد علی الا (۲) وله الشکر علی نعمائه حمد ابدیا و شکر سرمدیا و السلام علی محمد و آله التّجباء و علی من اتبع الهدی اما بعد بر کافه مؤمنین پوشیده نمازاد آنکه بعضی از مؤمنان و طالبان طریقه حق تشرف حضور داشتند در انجمنیکه از احادیث حضرت خیر البشر گفته میشد تا اینکه این حدیث بمیان آمد که گفتند آن حضرت

1 التکال

2 بیده

3 قران، 51(56).

4 قران، 41(53).

5 زریه

كتاب

بهدايت المؤمنين الطالبين

در برخی از کشورهای خاورزمین و تاریخ ادبیات و فلسفه میباشد. امیداست طبع و نشر این کتاب آغاز فعالیت پر دامنه‌ای باشد که عده‌ای از محققین در باره تاریخ اسماعیلیه بعهدہ خواهند گرفت و شاید بالاخره تاریخ اصلی و علمی فرقه اسماعیلیه — که پدیده مهمی در زندگی ملل خاور زمین بشمار می‌رود — ایجاد گردد. (۱) علاوه بر این طبع این رساله اطلاعات فراوانی که معرف ماهیت ارتجاعی فرقه اسماعیلی دوره معاصر، و نیز معرف شیوه‌های تبلیغات مذهبی آنهاست، بدست میدهد.

(۱) بحسب اطلاعاتی که خود اسماعیلیها در دسترس ما قرار میدهند، شماره پیروان اسماعیلیه در هندوستان و پاکستان و برمه و سیلان و اندونزی و ایران و سوریه و افریقای شرقی و جنوبی و کشورهای دیگر، در زمان حاضر به بیست میلیون میرسد (Souvenir, commemorating the historic and auspicious occasion of H.R.H. Prince Aga Khan's Platinum Jubilee, celebrated at Karachi, Pakistan, February, 1954». Published by Ismailia Association, Pakistan, Harris Road, Kharadar, Karachi [s. a.] p. 68).

به همراهان دستور داد تا پیاده به پیش روند و خود خدا را بیاری طلبید و پس از اندک زمانی سوار بر ماشین که بدون بنزین حرکت میکرد به همراهان رسید. بدشواری میتوان پی برد که در این افسانه چه چیز دست بالا را گرفته است: خوشباوری و تعصب ابلهانه مؤلف و یا سالوسی پر نیرنگ او (۱).

ولی بدون در نظر گرفتن این ترهات "بخش کرامات"، محتوی اطلاعات جزئی گرانمایی در باره تاریخ نوین اسماعیلیه میباشد. مثلاً اینکه وقتی آقاخان اول به هند رسید یکنفر انگلیسی "مهماندار کرنیل"، (یعنی کلنل، سرهنگ) به پیشوازش آمد و ازان پس نیز با آقاخان رابطه دائمی برقرار نمود. از این موضوع بر میآید که امپریالیستهای انگلیسی از دیر زمان رابطه بسیار نزدیک با آقاخان برقرار نمودند. بدینجهت اتفاقی نیست که نوّه او سلطان محمد شاه "نماینده خوبی برای امپریالیسم انگلیس"، از آب در آمد (۲). ذکر نام ماکنزی، پزشک خصوصی آقاخان اول در کتاب فدایی محتمل است اشاره بهمین موضوع باشد. فدایی کتاب خود را با تهدید مخالفین آقاخان سوم تمام میکند و شواهدی از قران میآورد که مخالفین "امام برحق"، همیشه در دوران گذشته شکست ننگ آوری دیدهاند، و همچنین به خواننده یاد آوری میکند که در روز قیامت بیشک از او خواهند پرسید که آیا "امام زمان خود"، را میشناسی یا نه؟ بدینشکل اثبات امامت (۳) و "مقدس بودن"، فرمانروایی آقاخان تا پایان کتاب ادامه دارد و بدینطریق وظیفه سیاسی مؤلف انجام می پذیرد.

کتاب فدایی محتوی افکار مذهبی در هند در اواخر قرن نوزدهم و نیز، چنانکه در پیش گفته شد، اطلاعات زیاد و گرانمای در باره تاریخ اسماعیلیه

(۱) فدایی که گویی خود پی برده است که از این جهت دشوار است تیرش به هدف برسد در صفحه ۱۸۸ چنین مینویسد: "این مردم زمانه خواهند گفت که اغراق و دروغ است".

(۲) Дж. Неру, Автобиография, Москва, 1955, стр. 313-315. (جواهر

لعل نهر، اتوبیوگرافی. ترجمه بروسی، مسکو، ۱۹۵۵، صفحه ۳۱۳ - ۳۱۵).

(۳) در باره این موضوع به کتاب *А.Е.Бертельс, Насир-и Хосров и исмаилизм*

Москва, 1959, главы 2 и 4 (آ. ی. برتلس: ناصر خسرو و اسماعیلیه، مسکو،

۱۹۵۹، فصل ۲ و ۴) رجوع کنید.

مؤلف بوسیله صاحب خانه که "از درون خانه خود بهتر با خبر است نه بیگانه"، (صفحه ۱۱۷ متن) نقل شده رو برو میشویم. اما "صاحب خانه"، - فدایی، برای اثبات مطالب مذهبی خود، در کنار اطلاعات احتمالاً صحیح بعضی جعلیات و تحریفات آشکار را نیز در کتاب خود گنجانده است. بنا بر این در کتاب فدایی ما با مجموعه‌ای از مطالب گرانبها سر و کار داریم که عجالتاً کلید کشف آنها در دسترسمان نیست و خواننده‌ای که مایل است تاریخ اصلی و صحیح فرقه اسماعیلی را در این کتاب ببیند عجالتاً از آن محروم است.

برای آنکه بتوانیم از تمام طلاعات ماهرانه راست و ریست شده قسمت تاریخی کتاب فدایی سر در آوریم، لازم است متن آنرا با متن منابع نامبرده و نام نبرده بوسیله مؤلف - که در بین منابع نام نبرده مثلاً "تاریخ جهان گشای"، جوینی نیز وجود دارد - با دقت تمام تطبیق دهیم، سپس مواردی را که مؤلف از متن این منابع دور شده آشکار سازیم و آنگاه کلیه اطلاعاتی را که فقط این مؤلف بدست میدهد مورد انتقاد تاریخی قرار دهیم. برای بدست آوردن ذرات زر نابی که ازین "شست و شو"، حاصل میگردد بیشک باید متحمل زحمت فراوان گردید. تطبیق متن کتاب فدایی با منابع اصلی و تهیه تفسیر و حواشی مستلزم سالیان دراز زحمت خاورشناسان است و از اینجهت آ. آ. سیمونف بجای آن بود که کتاب حاضر را بدون ترجمه و حواشی بچاپ برساند و فقط بدان قناعت نماید که متن یگانه نسخه ناخوان و بسیار مغلوطی که اتفاقاً بدست او رسیده است تصحیح گردد و طبع و نشر یابد. چاپ حاضر این کتاب به خاور شناسان کشورهای مختلف امکان میدهد که هر يك قسمتی از این کتاب را مورد مطالعه انتقادی قرار داده و بران حاشیه و تفسیر بنویسند، زیرا این کاریست که شاید از عهده يك نفر خارج است.

قسمت خاص تاریخی کتاب فدایی تا صفحه ۱۵۹ بسر میرسد و از آن ببعد تا صفحه ۱۸۹ توصیف ملال آور و خسته کننده "کرامات"، سه آقاخان و اعضای خانواده آنها جای دارد. بین این "کرامات"، گاهی مطالب عجیب و خنده آور دیده میشود. مثلاً یکی از راویان روایت میکند که روزی آقاخان سوم بر "گاری متکا"، (motor-car) سوار بود، این گاری که نمیتواند بدون "روغن پیترویل"، حرکت کند، اتفاقاً در بین راه روغنش تمام شد. آنگاه آقاخان

زمان معینی ذکر میشود در صورتیکه آن مطلب مربوط به زمان ما قبل یا ما بعد آن میباشد (اناکرونیسم).

اکنون مثالی در باره اعتبار اطلاعاتی که فدایی در دسترس خواننده میگذارد میاوریم زیرا این مثال ما را در راه ذکر بعضی نظریات در باره استفاده از این کتاب بعنوان يك منبع تاریخی یاری مینماید. در صفحه ۱۹۱ کتاب حاضر فدایی چنین مینویسد که شاعر معروف ایرانی که در قرن نوزدهم میزیسته یعنی قآنی قصیده‌ای در مدح آقاخان اول هنگامیکه آقاخان والی کرمان بود ساخته است. مؤلف مطلع این قصیده را نیز در کتاب خود آورده. در دیوان قآنی در حقیقت چنین قصیده‌ای با چنین مطلع در مدح والی کرمان وجود دارد، ولی در چاپ سنگی دیوان قآنی در این قصیده نام "رستم خان"، والی کرمان دیده میشود نه "آقاخان"، بنا براین این سؤال پیش میاید که: آیا فدایی این مطلب را جعل نموده است و یا ناشرین دیوان بعللی نخواستند اند سندی درباره نزدیکی و ارتباط شاعر با فرقه اسماعیلی بچاپ برسانند و بنا براین نام آقاخان را با نام رستم خان عوض نموده‌اند؟

وضع دشوار و مورد تعقیب فرقه اسماعیلیه در طی دوازده قرن پیروان این فرقه را مجبور میساخت که کلیه منابع اصلی در باره فعالیت خود را با دقت تمام مخفی نگه دارند. هم چنین طرفداران مخفی این فرقه کوشش داشتند از راه تقیه حب خود را نسبت به فرقه اسماعیلی آشکار نسازند. در طی قرون متمادی (مخصوصاً قبل از قرن دوازدهم میلادی) متفکرین بزرگ خاور زمین پنهانی به فرقه اسماعیلی می پیوستند زیرا این فرقه در آن زمان تا اندازه‌ای از تعصبات خشک مذهبی دوری میجست و امکان میداد که مثلاً قران را آزادانه تفسیر نمایند. البته چنین "کفر و زندقه‌ای"، بسختی مکافات میدید و بنا بر این لازم میامد که در خفا بماند.

در کتاب فدایی مس نخستین بار با اطلاعاتی در باره طرفداران مخفی فرقه اسماعیلی، که قسمتی از آنان روایت است (۱) و بنا بگفته

(۱) این نکته که تا بحال در هیچ سندی دیده نشده است و بحسب آن سوزنی، شاعر سمرقندی قرن دوازدهم، از پیروان اسماعیلیه بوده است بسیار جالب توجه میباشد (صفحه ۱۰۸ متن).

این کتاب از کتابخانه غنی آفاخان در شهر پونه که تقریباً هیچکس را بدان دسترس نیست و علاوه بر آثار معروف مؤلفین قرون وسطی محتوی نسخ خطی قدیمی و کمیاب است که تا کنون وجود آنها بر اهل دانش نا معلوم مانده، استفاده کرده. و از این گذشته، در بسیاری از موارد، نویسنده به سنن شفاهی که در نزد رهبران فرقه باقیمانده است، تکیه نموده (به صفحه ۱۱۷ متن رجوع شود). فدایی کتاب خود را با تشریح تفاوت کلی فرقه خود با سایر فرق اسلامی و نیز تشریح نظریات و آیین اسماعیلیه در باره امامت، بر پایه اثر معروف شهرستانی، شروع کرده و، بنا باظهار نظر آ.آ. سیمونف، در بعضی جاها نیز از طریق بیان مطلب و شیوه استدلال شهرستانی دور گشته است. سپس به "تاریخ اسماعیلیه"، پرداخته ولی آنرا بکلی بشیوه خاص خود بیان مینماید. کلیه وقایع تاریخی که او در کتاب خود ذکر میکند همه برای رسیدن بمنظور معین و مشخص است. و آن اثبات قانونی بودن و "سودمندی"، فرمانروائی کلیه "چهل و هفت" امام، منجمله آفاخان سوم، و نیز اثبات وراثت بر حق و مستقیم اسامان اسماعیلی از "داماد پیغمبر، علی گرفته تا امام آخر قرن نوزدهم، میباشد.

هر جا که رشته مستقیم وراثت نا پدید گشته و این مطلب بر اسلام شناسان بخوبی معلوم است مؤلف با دقت تمام نا گفته گذارده و یا تشریح و استدلالی بظاهر نزدیک به حقیقت آورده است. از طرف دیگر فدایی مبالغه در راه بالا بردن ارجح نه تنها کلیه امامان اسماعیلیه بلکه خود فرقه را نیز به منتهی درجه رسانده و تقریباً تمام فعالین بزرگ مذهبی و شاعران و فیلسوفان دوره قرون وسطای خاور زمین را از اسماعیلیان مخفی و یا طرفداران فرقه اسماعیلی معرفی نموده است (۱). طبیعی است که کتاب پر است از مطالب جعلی و تحریف یافته و نیز ذکر غیر دقیق مطالب دیگران و اختلاط حقیقت با افسانه‌ها مانند افسانه معروف "در باره سه رفیق"، یعنی حسن صباح، عمر خیام و نظام الملک (به صفحه ۸۳ متن رجوع شود). هم چنین در متن گاهی نیز مطلبی راجع به

(۱) بسیار قابل ملاحظه است که مؤلف دائماً در راه اختلاط فرقه اسماعیلی و تصوف کوشاست. واضح است که مذهب اسماعیلی بعدها در طی قرون تا درجه‌ای با مکاتب فرعی تصوف در هم آمیخته. ولی فدایی گاهی نیز، ممکن است نه بدون پایه و اساس، نقاط تماس مذهب اسماعیلی و تصوف را در دورانه‌های اولیه تصوف می یابد و ذکر میکند (به صفحات ۱۰۴ و ۱۱۷ متن رجوع شود).

در هند به نفع آقاخان پایان یافت (۱) ولی با احتمال قوی مباحثات مختلف بین اسماعیلی‌های ایرانی که به هند مهاجرت کرده بودند و اسماعیلی‌های بومی باز هم چندین ده سال دیگر دوام داشت. میتوان فرض نمود که به عقیده کارشناسان حقوق اسلامی که به همراهی آقاخان به هند آمده بودند، اسماعیلی‌های هند اهمیت امامت و "مقدس بودن"، شخص آقاخان را "ارزیابی صحیح"، نمی‌کردند. بدینجهت، چنانکه بارها این موضوع در تاریخ اسماعیلیه اتفاق افتاده است، بار دیگر لازم آمد که "کتاب دعوت"، تازه‌ای نوشته شود و در آن "اصالت امامت"، و "قانونی و مقدس"، بودن حکومت امام باثبات برسد. فدایی خراسانی که بر حسب نام و نسب ایرانی و از ایران بهند رفته بود نوشتن این کتاب را بعهدہ گرفت.

آ.آ. سیمونف چنین اظهار میکند که کتاب فدایی "برای استفاده اهل فرقه"، احتمالاً فقط برای رهبران فرقه اسماعیلیه، آشنا بزبان فارسی، نوشته شده. مطالب کتاب خواننده را باین فکر میاندازد که فدایی با نوشتن آن قصد نداشت، مانند متقدمین خود که در قرون وسطی کتاب دعوت نوشته اند، با کتاب خود "به قلوب مؤمنین"، راه بیابد. اقتناع سوداگران هندی (۲) اواخر قرن نوزدهم، بوسیله استدلالات مذهبی برای پرداخت عشریه در آمد به آقاخان، البته کار غیر ممکن بود. بدینجهت فدایی کتاب خود را، بحسب خواست زمان، بر نوعی "مجموعه" گزارش، در باره اسماعیلیه بنا نهاد، و در آن تعلیمات مذهبی و تاریخ فرقه را جای داد تا کلیه اطلاعات ضروری در باره فرقه را در دسترس آقاخان و نزدیکانش قرار دهد و آنها بتوانند در مباحثات استدلالات مختلف مذهبی و تاریخی را بکار برند.

از آنچه که در پیش گفته شد مختصات کتاب فدایی که اهمیت فوق العاده باین اثر می‌بخشد و از طرف دیگر کار استفاده از این کتاب را بعنوان یک منبع تاریخی دشوار میسازد، آشکار می‌گردد. چنین بر می‌آید که فدایی برای نوشتن

«Judgment by the hon'ble sir Joseph Arnould in the Kojah case, otherwise (1) known as the Aga Khan case, heard in the High court of Bombay during april and june, 1866». Bombay, printed at the «Bombay Gazette» steam press, 1867.

(۲) سران فرقه "خواجه"، از تجار مهم و متوسط بودند.

کتاب حاضر که ما بطبع آن پرداختیم "کتاب بهدایت المؤمنین الطالبین"، نوشته فدایی خراسانی، که تا کنون تنها یک نسخه از آن بدست آمده و آن متعلق به دانشمند فقید آ.آ. سیمیونف بود، منبع بسیار گرانبهائی از جهت تاریخ اسماعیلیه است. این کتاب محتوی اطلاعاتی است که نویسنده از برخی تألیفات تاریخی که احتمالاً بمرور زمان از بین رفته است اخذ نموده، ولی استخراج مطالب صحیح که فدایی از منابع قدیم و معتبر در کتاب خود آورده و تا کنون بر دانشمندان نا معلوم بودند، بجهت بعضی خصوصیات این کتاب، کار چندان آسانی نیست. برای روشن نمودن این خصوصیات کوشش میکنیم قبل از هر چیز وضعیتی را که در آن فدایی کتاب خود را نوشت و هم چنین وظایفی را که در پیش خود نهاد تشریح نماییم.

این کتاب در اواخر قرن نوزدهم و یا اوایل قرن بیستم (نه دیرتر از سال ۱۹۱۰) در بمبئی بوسیله یکی از نزدیکان پیشوای اسماعیلیها، آقاخان سوم، سلطان محمد شاه (وفات سال ۱۹۵۷) نوشته شده. پدر بزرگ پیشوای نامبرده، آقاخان اول، حسنعلی شاه، در سرزمین ایران، در ناحیه محلات مقر داشت. ولی در سال ۱۸۴۰ از آنجا که سلاطین قاجار با او میانه خوبی نداشتند، با عده ای از پیروان خود به هند رفت. نخست مدتی در کراچی و کلکته گذراند، سپس در پونه نزدیک بمبئی مستقر گردید.

آقاخان، که خود را خلف مستقیم علی و فاطمه و "امام عصر"، میدانست و ادعای پیشوایی بر فرقه اسماعیلیه هند "خواجه"، داشت، ورودش به هند باعث بغرنجی کار اسماعیلیه گردید، زیرا برخی از اسماعیلیهای هند چنین حقی برای "امام"، قائل نبودند که ده یک در آمد آنها را بعنوان "مالیات مذهبی"، بگیرد. اگر چه این ماجرا در سال ۱۸۶۶ بوسیله رای دادگاه عالی استعماری انگلستان

قهرست

۱	مقدمهٔ بنگاه انتشارات
۳	کتاب بهدایت المؤمنین الطالبین
۲۰۱	فهرستها

انستیتیوی تاریخ و باستان شناسی و نژاد شناسی فرهنگستان علوم تاجیکستان

کتاب
بهدایت المؤمنین الطالبین
معروف
بتاریخ اسمعیلیه

تالیف

محمد بن زین العابدین خراسانی فدائی

از روی نسخهٔ قرن چهاردهم هجری

بتصحیح و اهتمام

الیکساندر سیمیونوف

مسکو ۱۹۵۹

انستیتیوی خاورشناسی فرهنگستان علوم اتحاد شوروی

سلسلہ آثار ادبی ملل خاور

متون

سری کوچکت

۱

ادارہ نشریات ادبیات خاور

كتاب

بهدايت المؤمنين الطالبين